

FIGYELŐ

KÖNYVTÁRI

ÚJ
FOLYAM

1994
4

A tartalomból:

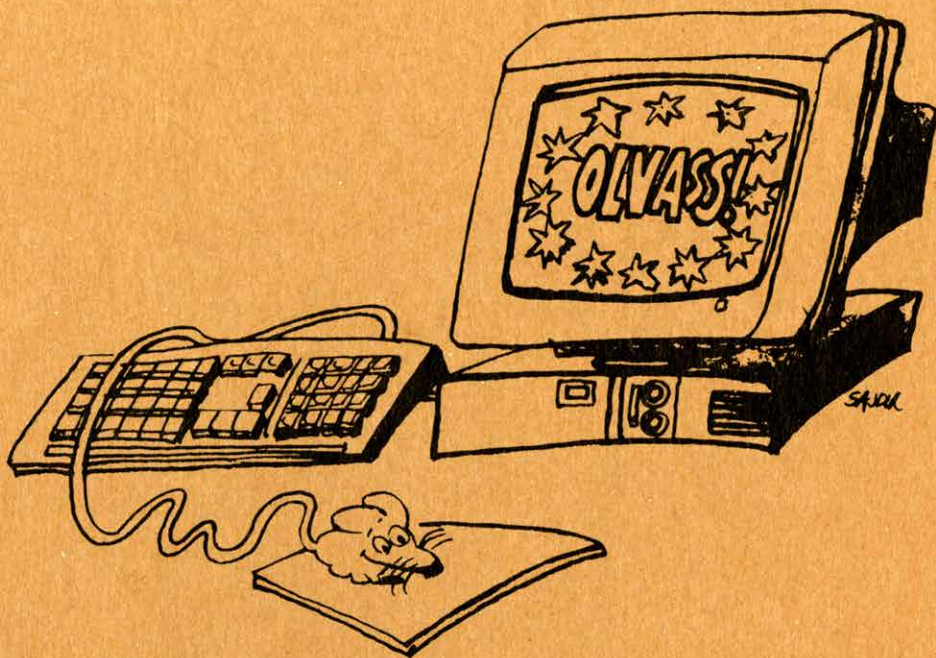
Az OSZK számítógépes hálózata és adatbázisai

Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár

Az OCLC Európában: Retrospektív konverzió az OCLC-vel

A könyvtárpolitika aktuális kérdései

A Könyvtári Figyelő digitális változata. Készült a Könyvtári Intézet megbízásából az Országos Széchényi Könyvtárban 2017-ben

HOGY KÉZNÉL LEGYEN EURÓPA!

Naprakész eligazodás
könyvek, folyóiratok és CD lemezek segítségével

EURO INFO SERVICE – MAGYARORSZÁG

az *Európai Közösségek* és az *OECD*
hivatalos magyarországi ügynöksége

Valamennyi kiadvány, köztük az EK Hivatalos Lapja
és az EK Bizottság Bulletinje beszerezhető ill. megrendelhető
az EURO INFO SERVICE – MAGYARORSZÁG-nál

levélcím: 1464 Budapest, Pf. 1271
tel/fax: 111-6061
111-6216

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

ÚJ FOLYAM
4. (40.) ÉVFOLYAM
1994. 4. SZÁM

Főszerkesztő:

Kovács Lászlóné

Főszerkesztő-helyettes:

Kovács Katalin

Szerkesztők:

Hegyközi Ilona

(Külföldi folyóirat-figyelő)

Kovács Katalin

(Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle)

Novák István

(Külföldi folyóirat-figyelő)

Műszaki szerkesztő:

Posta Éva

Szerkesztőség:

OSZK KMK

Budapest I. Budavári Palota

F épület 1827

Telefon: 175-0686, 175-7533/517

Telefax: 202-0804

E-mail: h2244Kon@ella.hu

Megjelenik:

Negyedévenként

Ára: 180.- Ft

Éves előfizetési díj: 700.- Ft

Számonként is megrendelhető.

Terjeszti: az OSZK KMK

Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Előfizethető: a szerkesztőség címén

Kiadja:

az Országos Széchényi Könyvtár

Felelős kiadó: Poprády Géza

Készült az Országos Széchényi Könyvtár
nyomdájában

Felelős vezető Burány Tamás

Megjelent: 21 A/5 ív terjedelemben

Munkaszám: 94.364

HU ISSN 0023-3773

INDEX 26408

1. A könyvtárak működésének megújítása

2. A könyvtárak szolgáltatásainak bővítése

3. A könyvtárak infrastruktúrájának fejlesztése

4. A könyvtárak humán erőforrásainak fejlesztése

5. A könyvtárak társadalmi szerepvégeltetésének erősítése

6. A könyvtárak együttműködésének előmozdítása

7. A könyvtárak minőségirányításának bevezetése

8. A könyvtárak digitális átmenetének támogatása

9. A könyvtárak közéleti szerepvégeltetésének erősítése

10. A könyvtárak szolgáltatásainak innovatív fejlesztése

Tartalom

Abstracts	504
Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes hálózata JESZENSZKY Edit	507
Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai BERKE Barnabásné	512
Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár BAKONYI Géza	522
A könyvtárpolitika aktuális kérdései Magyarországon PAPP István	536
Folytonosság és változás az akadémiai információellátásban. Az akadémiai intézeti könyvtárak 1994. évi hálózati értekezletéről MOKÁNYNÉ NAGY Katalin - RÓZSA György	547
A hálózati együttműködés kérdései Baranyában SURJÁN Miklós	556
Beszámoló a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégiumának 1994. évi pályázatáról AMBRUS Zoltán	562

Kitekintés

OCLC - nemzetközi bibliográfiai forrásmegosztó hálózat könyvtárak számára	567
MITCHELL, Janet (Ford.: Orbán Éva)	
Retrospektív konverziós programok tervezése és irányítása	574
RAWSON, Nicholas (Ford.: Orbán Éva)	
A könyvtári munka értékelésének új módszere: a SWOT-analízis Szemle	585
MIKULÁS Gábor	
Társadalmi (önkéntes) munkások a könyvtárakban. Szemle	591
KOVÁCS Mária	

Könyvszemle

A British Library kétezerben: a tudományért, kutatásért és innovációért For scholarship, research and innovation: Strategic objectives for the year 2000	599
(Ism.: Mohor Jenő)	
Hogyan, mennyit költenek könyvre, folyóírra a brit egyetemi könyvtárak?	
A report on book and journal spending: University and polytechnic libraries	602
(Ism.: Mohor Jenő)	
Kelet-Európa elektronikus szakinformáció piaca Körkép a rendszerváltozás utáni évekről Der elektronische Fachinformationsmarket in Osteuropa 1993. Bd. 2.	603
(Ism.: Szabó Eszter)	
A szellemi szabadság védelmében Intellectual freedom manual	606
(Ism.: Fülöp M. Géza)	

Külföldi folyóirat-figyelő

Könyvtár- és információtudomány	609
Könyvtár- és tájékoztatásügy	610
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	616
Munkafolyamatok és szolgáltatások	624
Tájékoztatási rendszerek	643
Vezetés, irányítás	646
Felhasználók és használat	650
Információelőállítás, -megjelenítés, -terjesztés	651
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	655
Kapcsolódó területek	659

**A számot szerkesztette: Kovács Katalin
és Hegyközi Ilona**

A szám szerzői, közreműködői: AMBRUS Zoltán (Békés Megyei Könyvtár, Békéscsaba), BAKONYI Géza (JATE Központi Könyvtár, Szeged), BERKE Barnabásné (OSZK), BÍRÓ Júlia (MTA Könyvtár, Budapest), FAZOKAS Eszter (OSZK KMK), FUTALA Tibor (ny. könyvtárigazgató, Bp.), FÜLÖP M. Géza (író, Marosvásárhely), JESZENSZKY Edit (OSZK), KATSÁNYI Sándor (FSZEK), KOLTAY Tibor (GATE Központi Könyvtár, Gödöllő), KOVÁCS Katalin (OSZK KMK), KOVÁCS Lászlóné (OSZK KMK), KOVÁCS Mária (ny. szerkesztő, Bp.), MIKULÁS Gábor (Kecskeméti Tanítóképző Intézet Könyvtára, Kecskemét), MITCHELL, Janet (OCLC Europe, Anglia), MOHOR Jenő (ELTE BTK, Központi Könyvtár, Bp.), MOKÁNYNÉ NAGY Katalin (MTA Központi Könyvtár, Bp.), NOVÁK István (OSZK KMK), ORBÁN Éva (OSZK KMK), PAPP István (FSZEK), PAPPNÉ FARKAS Klára (Európa Tanács Információs Központja, Bp.), RÁCZ Ágnes (OSZK KMK), RAWSON, Nicholas (OCLC Europe, Anglia), RÓZSA György (MTA Központi Könyvtár, Bp.) SURJÁN Miklós (Baranya Megyei Könyvtár, Pécs), SZABÓ Eszter (Hajdú-Bihar Megyei Könyvtár, Debrecen)

ABSTRACTS

The computer network of the National Széchényi Library

JESZENSZKY Edit

The development of the computer network of the National Széchényi Library has been determined by the supply and conditions of the 80s. The library installed the DOBIS/LIBIS integrated library system on an IBM 9221 mainframe computer. The internal network has been developed continuously. PCs have been connected to a Novell network, and an X.25 connection has also been established to be able to access national and international networks (such as Internet). It is planned that instead of the packet switched lines, networks will be accessed via leased lines that creates more favourable conditions for use. Simultaneous access to 21 CD-ROMs is provided by a CD-ROM server, and a fax server is just being installed. Multimedia cannot be used in the present Ethernet network, therefore their use will be bound to a given workstation. Linking the two Novell networks is also a part of their plans. External access to some databases has to be solved still, and decisions should be made with regard to capabilities. The problems of the Hungarian National Bibliography, let it be printed or in machine readable format, are still unsolved: the conversion of the Hungarian National Bibliography to DOBIS/LIBIS is going on. Holdings having been acquired since 1992 can be searched in the OPAC. There are problems still to be solved such as character sets, printing in the network etc. The erection of a service system run under Unix on a Sun computer is also considered. (pp. 507-511)

Databases of the National Széchényi Library

BERKE Barnabásné

The study describes the state of the computerized databases of the National Széchényi Library in 1994. The database system of the National Széchényi Library, called NEKTÁR (short form for the comprehensive information system of the National Library), consists of the following parts: DOBIS/LIBIS integrated library system (modules: cataloguing, acquisition, circulation, serials, mail); Hungarian National Bibliography. Books (the HNB had been built on an external computer between 1976-1991, it was closed in 1991, and has been compiled with DOBIS/LIBIS online since 1992. Hungarian National Bibliography. Books on CD-ROM has been issued, and after having solved the conversion, the database will be loaded to DOBIS); National Periodical Database (It is also a database compiled on an external computer, containing records for foreign periodicals available in Hungarian libraries. It has been developed since 1981. Today it is produced in the computer centre of the Information Infrastructure Development Project, though it is not prepared online. It is also available on CD-ROM.); databases based on MicroISIS: Serial Database on Hungarian serials, not available from external workstations yet, the index database of the bibliography of periodical articles is not available from external computers either. The OSZK-Katal database contains records for foreign books having been acquired by the National Széchényi Library since 1987. It will also be loaded into DOBIS. Hungarian databases: HUN (Hungarica Information Database - articles published abroad on Hungary) and HUNG (Hungarica

Personal Names - on prominent Hungarian personalities born after 1880). These are available only at the Hungarica documentation unit. Extra-network databases: publishers' database compiled as a byproduct of the Hungarian National Bibliography. Other databases: MANCI (database of Hungarian and foreign articles in library and information science), Könyvtári Minerva (facts on and services of the major Hungarian libraries). (pp. 512-521)

Library and/or electronic library

BAKONYI Géza

The electronic environment of Hungarian libraries has become a determinant during the past years. The automation of the processes in the libraries has set up new demands and has required new types of co-operation. Satisfying of the cataloguing needs of libraries has become especially important. Hungarian libraries can choose from among three options: shared cataloguing with a union catalogue of bibliographic records, maintained by the participating libraries; shared cataloguing with the help of an external company or institute; building a virtual catalogue. There are two other areas to be mentioned in connection with the problems of cataloguing: a traditional and a new one. On the one hand, using the new tools of library automation and networking, we have to examine the possibilities of co-operation in the interlibrary loan; on the other hand Hungarian libraries must follow European libraries as much as they can in digitalizing, delivering and disseminating materials. The electronic library is already a fact of the present and at the same time it shows the way towards the libraries of the future. The virtual library of the future needs something more than simple technology: more strict co-operation in elaborating standards, protocols and proposals. As a consequence Hungarian libraries would need a board of their own (a so-called Committee for Hungarian Library Networking) that could play a leading role in this field. (pp. 522-535)

Current issues in library policy in Hungary

PAPP István

The article is an overview of the state of Hungarian librarianship after the transition. Hungarian librarianship has more or less followed European trends with some delay. Typical socialist mistakes occur: virtual solutions, wasting of money, efforts, centralization, low effectiveness. The *national library* moving to a new building was a great event, though libraries expect more of the national library so far as central services are concerned. There is need for the development and computerization of central services. *Higher education libraries* are of varying standards, though they are automated more rapidly than other types of libraries. They deserve special attention in development projects, and should be looked upon as possible nodes when the sectorial and regional networks of national library provision are built out. An organic relationship must be established between major university libraries and public libraries (shared cataloguing, resource sharing). The state of *special libraries* is not even either. Local special libraries used to belong to the state. Today they survive only if their mother institution

considers them necessary, if it does not, they are closed down. The government can only create the possibility for joining the national library system. *Public libraries* have developed more dynamically in the countryside than in Budapest. Libraries of smaller settlements were threatened severely after the transition, since local governments have become responsible for their maintenance. The existence of *public libraries maintained by trade unions* at workplaces has been questioned, they are likely to be integrated with public libraries. *School libraries* also show uneven development depending primarily upon the approach of the director and teacher community of the school. A bifunctional - school and public - library may be an option for small settlements. The precious collections of *ecclesiastic libraries* are considered a part of the national culture and heritage. The trend must be reinforced in *library policy* that the basic issues of librarianship and information policy must be dealt with at the government level. The state must aid libraries with targeted financial help bound to conditions. A national library fund must be established for this end. So far as information provision is concerned, sectorial (disciplinary) and regional approaches should prevail. The new library act may help systematic work, however, no great expectations should be nourished. The training of librarians has been modernized from the curriculum point of view, but the place of the training of library assistants should be clarified. Graduate training is possible only in the frames of the school system. It should be made clear if users had to pay for library and information services. No doubt, the full-scale marketing of services runs counter to national interests, but it is acceptable that users contribute to services occasionally. The operation of libraries should be under social control, and a body has to be appointed to this task. The Library and Information Chamber with 130 member libraries, and the Association of Hungarian Librarians with 2300 individual and 30 corporate members will continue to play an important role in the future, too. (pp. 536-546)

Continuity and change in the information provision of the Academy. The 1994 network meeting of the institute libraries of the Hungarian Academy of Sciences.

MOKÁNYNÉ NAGY Katalin - RÓZSA György

The article surveys the network of the institute libraries of the Hungarian Academy of Sciences, gives an account of the creation of the unified network, of the level of staffing, acquisition, ordering periodicals, etc. The new act on the Academy reformed the operation of the Academy in several respects. The new Academic constitution, being compiled, has to decide questions still open. One of them is the new form of the relation between the Library of the Hungarian Academy of Sciences and that of research institutions. New documents will be made for the libraries keeping in harmony with the would-be constitution. There is a need for the co-operation of the Library of the Hungarian Academy of Sciences, and that of research institutions though in different forms. The act on the Academy modifies the organization of the information provision for the Academy. It is closing a historic period characterized by the organization and consolidation of the network. Continuity and change must be emphasized together. Automation has to be underlined from among the development projects. The possibilities of computerized database develop-

ment have been created for the last two years in the Academic Library. The Library of the Hungarian Academy of Sciences may contribute to the computerization of institute libraries where it is needed. (pp. 547-555)

Network cooperation in Baranya

SURJÁN Miklós

Baranya is a medium-size county with many small settlements of which 297 had a library. The traditional library network has been disintegrated, methodological work and supervision have become senseless since the transition until now. Small, independent settlements have ceased library provision one after the other. It has become obvious for the county library that new ways and forms of cooperation must be found. The organization of a network on voluntary basis, focusing on services was planned. The 1992 government act has also contributed to this. The Baranya county government offered the county library as a network and methodological centre for all the town and village libraries working in the county, thus those libraries will belong to the network of the maintainers of which accept the offer and sign the cooperation agreement with the county library. The rest of the libraries remain independent of the network and will work so. The result is promising: 60% of libraries have joined the network. Today the greatest problem is the lack of financial resources. (pp. 556-561)

Report on the activity of the Library Board of the National Cultural Fund in 1994

AMBRUS Zoltán

The National Cultural Fund has brought about its special boards in Spring, 1994 with the aim of preparing decisions on applications professionally. According to the Library Board, those fields of librarianship should be emphasized the modernization of which contributes to the development of the whole of librarianship, such as computer networks, central services. The library funds (25 million forints) of the NCF are far below the expected amount. The Board attempted to promote developments that would serve the updating of an autonomous field, hoping that it is the first phase of a 3-4-year development programme, and that at least the same funds will be available every year. (562-566)

Abroad

MITCHELL, Janet: OCLC - An international bibliographic resource sharing network for libraries.

(Transl.: Orbán Éva)(pp. 567-573)

RAWSON, Nicholas: Planning and managing a retrospective conversion project.

(Transl.: Orbán Éva)(pp. 574-584)

New method for the assessment of library work: SWOT analysis. A review.

MIKULÁS Gábor (pp. 585-590)

Volunteers in libraries. A review.

KOVÁCS Mária (pp. 591-598)

Book reviews

For scholarship, research and innovation: strategic objectives for the year 2000. (Ed. British Library)

(Rev.: Mohor Jenő)(pp. 599-602)

A report on book and journal spending: university and polytechnic libraries. (Publ. Council of Academic and Professional Publishers.)

(Rev.: Mohor Jenő)(pp. 602-603)

Der elektronische Fachinformationsmarkt in Osteuropa, 1993. Bd.2.

(Rev.: Szabó Eszter)(pp. 603-606)

Intellectual freedom manual. (Comp. by the Office for Intellectual Freedom of the American Library Association.)

(Rev.: Fülöp Géza, M.)(pp. 606-608)

From foreign journals (Abstracts)

Az Országos Széchényi Könyvtár számítógépes hálózata

Jeszenky Edit

A következő két tanulmány (*Jeszenszky Edit és Berke Barnabásné* írása) az Országos Széchényi Könyvtárban, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Műszaki Szekciójának rendezésében, 1994. október 16-án elhangzott előadások átdolgozott szövegét tartalmazza.

Az OSZK számítógépes hálózatáról szeretnék beszélni, a hardverről és a szoftverről, melyek nélkülözhetetlenek a feldolgozáshoz, az adatbázis-szolgáltatáshoz. Egy kis történeti áttekintéssel kezdem, mert más az, ahogy mi a nyolcvanas évek végén elgondoltuk a gépesítésünket, és az, ahogyan ehhez képest a világ fejlődött, azaz hogyan kellett újra és újra felülvizsgálnunk korábbi elképzeléseinket. Amikor megérkezett a könyvtárba az IBM nagyszámítógép, úgy gondoltuk, hogy egy olyan helyi hálózatot fog kiszolgálni, ahol néhány terminál lesz csupán, amelyeken a könyvtárosok felváltva fognak dolgozni. Akkoriban egy PC ára kb. 200 ezer forint volt, egy feldolgozó könyvtáros fizetése pedig 15-20 000 forint, tehát fel sem merült, hogy mindenkinek az asztalára terminál kerülhessen. Ezek az árak azóta lényegesen megváltoztak. Ma már egy feldolgozó könyvtáros havi fizetése majdnem azonos egy terminál árával. Változott tehát a világ, s mivel jelentősen csökkentek az árak, felmerült, hogy egy integrált hálózatot kell létrehoznunk. Egyre több helyen indult meg az önálló feldolgozás, bár egyelőre különböző rendszerek alkalmazásával. Attól, hogy az eszközök olcsóbbak lettek és nagyobb számban álltak a kollégák rendelkezésére, egyre többen kaptak kedvet a számítógépes munkához, számos önálló kezdeményezés indult el, melyeket össze kellett fogni. Nőtt az igény az iránt is, hogy a saját munkahelyéről mindenki „mindent” elérhessen. Mi is ez a „minden”, amihez joggal kívánnak a saját asztaluk mellől a feldolgozó könyvtárosok hozzáférni? Egyrészt a DOBIS/LIBIS rendszerünk az IBM számítógépen. Ez valóban hozzáférhető az épületben, valamennyi terminálról. Ma is vannak még olyan terminálok az IBM géphez kapcsolva, melyek csak azt érik el. Ilyen terminálokon elsősorban a nemzeti bibliográfia feldolgozói dolgoznak, ugyanis nekik napi munkájukban nincs igazán szükségük arra, hogy mindent elérjenek, de természetesen a Magyar Nemzeti Bibliográfia szerkesztőségében is található olyan terminálok, amelyekről mást is el lehet érni.

Kialakítottunk egy PC-re épülő Novell hálózatot, 486-os szerverrel (kétszer 1,2 gigabites merevlemezzel), melyet egy gatewayen keresztül hozzákapcsoltunk az IBM számítógéphez. Akik tehát ehhez a hálózathoz csatlakoznak PC-ken keresztül, azok nemcsak a Novell hálózatot érik el, hanem az IBM számítógépet is. Szükség van természetesen arra is, hogy elérjük az országos és a nemzetközi hálózatot is. Egy X.25-ös csatlakozást már a kezdeti fejlesztéseknél biztosított számunkra az IIF Programiroda. Ma már felmerül az igény, hogy inkább bérelt vonalon csatlakozzunk a külső hálózathoz. Az ehhez szükséges anyagiak rendelkezésünkre állnak egy pályázatból, jelenleg a kialakításon dolgozunk. Ez az átállítás elsősorban minőségi javulást fog eredményezni, könnyebb lesz az OSZK hálózatához való hozzáférés, azaz növekedhet az egyidejű felhasználók száma, biztonságosabb lesz a vonal, kevesebb lesz a vonalhiba, valamint megnövekszik az adatátviteli sebesség is.

Az Internet hálózat elérése ma már Magyarországon is alapigény. Az Internet tulajdonképpen egész Európára „ráömlött” a kilencvenes évek elején. A nyolcvanas években még senki nem gondolta, hogy a kilencvenes évekre az Internet hálózat ilyen mértékben fog teret nyerni. Az Internet protokollja, működési elve gyakorlatilag „győzelmet aratott” az X.25-ös hálózat fölött. Nem biztos, hogy jobb, sok országban még ma is az X.25-ös hálózat az erősebb. Ma alapigény, hogy TCP/IP és Internet kapcsolat rendelkezésünkre álljon. Az OSZK-nak is van ma már Internet címe; az egyes munkahelyek saját Internet címének kialakítása pedig napirenden van. Az OSZK tehát hozzáférhető az Interneten keresztül, és mi is elérjük az Internetet a hálózati csatoló gépünk révén, a hálózatba kapcsolt terminálokon keresztül. Elsősorban külső adatbázisok lekérdezésére használható, másrészt levelezésre, ami ma ugyancsak alapigény. Itt nem kizárólag a szakmai levelezésről van szó, hiszen ma már elterjedt az is, hogy konferenciákat szerveznek az elektronikus postán keresztül. Az elektronikus levelezés használata felmerül olyan munkafolyamatok esetében is, mint például a könyvtárközi kölcsönzés, vagy a gyarapítás, ahol az e-mail nagyon sokat segíthet az időben (a ráfordított munkaidőben és a lényegesen meggyorsított átfutási időben) és pénzben kimutatható megtakarításban.

Már két-három évvel ezelőtt felmerült, hogy az OSZK-ban található CD-ROM-okat hálózatba

kapcsoljuk. Beszereztünk egy CD-ROM szervert, mely pillanatnyilag 21 CD lemez egyidejű hozzáférését teszi lehetővé. Ez a hálózat is az egész épületen belül hozzáférhető.

Jelenleg folyik egy fax-szerver bekapcsolása, így a hálózati fax ugyancsak elérhető lesz a hálózatba kapcsolt munkahelyekről. A hozzáférésnek azonban jogosultsági korlátai vannak. Egyes részlegek számára ugyanis, pl. a könyvtárközi kölcsönzésnél, a gyarapításnál a hálózati fax használata nagyon lényeges. Óriási időmegtakarítás, ha egy levél vagy egyéb dokumentum, ami úgymint számítógépen, szövegszerkesztővel készül, egyetlen telefonszám begépelésével már elküldhető, akár 30 helyre is egyidejűleg, szemben a hagyományos megoldással, amikor le kell menni az épületben egy másik helyre, ahol a faxkészülék van és mondjuk negyvenszer próbálkozni az üzenet elküldésével. A fax-küldést egyelőre csak kifelé irányulóan akarjuk lehetővé tenni. A faxok gépi fogadása még nem megoldott, bár az elvi lehetősége fennáll annak, hogy a bejövő faxok is a szerver gépre érkezenek.

Beszélnem kell egy másik új dologról is, a multimédiáról. A meglévő Ethernet hálózatunkon nem tudjuk megoldani a multimédia használatát, mert soha nem lesz olyan a sebessége, hogy multimédia adatátvitelt lehetővé tegyen. A multimédia CD lemezek hozzáférhetősége egy adott munkahelyhez kötött lesz, tehát oda kell menni a használatukhoz.

A fejlesztések során nagymértékben növekedett a külső hozzáférések lehetősége. Valamikor úgy gondoltuk, hogy itt lesz egy IBM nagy gép és ezen végezzük, terminálokon keresztül a feldolgozást, majd mágnesszalagon szolgáltatunk adatokat. Ezzel szemben nagyon hamar felmerült az igény, hogy az országos hálózaton keresztül hozzáférhető legyen a Széchenyi Könyvtár katalógusa. Először csak az IBM gépen lévő DOBIS/LIBIS adatbázisok elérhetősége merült fel. Online olvasói katalógusunkat a hálózaton keresztül el lehet érni. Itt is van azonban még tennivalónk, ugyanis a válaszadási időket, bizonyos biztonsági tényezőket javítanunk kell. A szoftver-megkötések miatt ki kell osztanunk azonosítót és jelszót, amit ugyan szabadon adunk, de azért ez mégiscsak jelent valamiféle adminisztrációt, ami a felhasználó számára – minél távolabb van, annál inkább – bosszantó lehet. Ezen mindenképpen változtatni kívánunk.

Hálózatbővítési terveink

Hálózatunk Ethernet hálózat. Alaphálózatunk egy Novell hálózat, amelyik gyakorlatilag az egész épületből elérhető. Egy másik Novell hálózat pillanatnyilag az NPA saját hálózata. A következő lépésben ezt a két hálózatot kívánjuk összekapcsolni, mert az NPA hálózatába kapcsolt munkahelyek nem érik el az OSZK többi adatbázisát, és nem érik el az országos hálózatot sem. Ugyanakkor a másik Novell hálózaton lévő terminálok nem érik el az NPA adatbázist. Ha a két hálózatot összekapcsoljuk egy kétszerveres hálózattá, akkor ez megoldódik.

Kísérleti üzemmódban rendelkezésünkre áll még egy Sun munkaállomás, Unix operációs rendszerrel. Ettől is azt várjuk, hogy a külső hálózati kapcsolatokat, valamint a válaszadási időket lényegesen javítani fogja.

Gyakran tapasztalt jelenség, hogy a használat során a hálózat lebontja a kapcsolatot, és a következő használó esetleg az előző jogosultságával hozzáférhet a számítógéphez, ami megengedhetetlen. Éppen ezért nem is lehet akárkinek, akármit kívülről végezni, habár az elvi lehetősége megvan. (Például a rendszer-szoftveres kívülről, Vácról, a lakásából avatkozhat be a rendszer működésébe.)

Ugyancsak meg kell oldanunk, hogy a MicroISIS-es adatbázisok hozzáférhetőek legyenek kívülről is. Ez ugyanis nem alapvető lehetőség a Novellben. Az IIF-ben kifejlesztettek ehhez egy szoftvert, amit azonban telepíteni kell a szolgáltatón és a fogadó oldalon egyaránt. Ez a szoftver egyrészt drága, az IIF ingeny nem adja, a felhasználóktól pedig nem várható el, hogy egy drága szoftvert vegyenek, másrészt nehézkes a használata. Van még egy másik eszközünk, egy logicraft nevű számítógép, ami egyelőre kipróbálás alatt áll. Ez a számítógép azt szimulálja, hogy a felhasználó oldalán fut egy számítógép, így a felhasználó felé sem szoftver, sem hardver feltételt nem kell támasztanunk ahhoz, hogy a MicroISIS adatbázisokat használhassa.

Szolgáltatásaink

Ezen a téren is egészen mást gondoltunk ezelőtt 3-4 évvel, mint amit ma igényelnek tőlünk.

Gondoltunk az MNB mágnesszalagon történő szolgáltatására (nem túl nagy gyakorisággal), majd felmerült a floppy történő szolgáltatás, az már természetesen nagyobb gyakorisággal. Ma már elementáris igény a vonalon való szolgáltatás, és természetesen a gyakoriság is egészen más. Ez sajnos még nem megoldott, ugyanis ennek temérdek feltétele van. Nemcsak az OSZK-ban lévő hardver és szoftver eszközökön múlik, hanem nagyon sok olyan adminisztratív feltétele van, amiben döntést kell hozni. Ezekben a kérdésekben nem nekem kell döntést hoznom, én csak felvetem a problémákat. Meg kell oldani például, hogy ki legyen a személyzet, milyen legyen a jogosultság köre, s el kell dönteni a gyakoriság kérdését is. A probléma az, hogy ez a szolgáltatás jelentősen megterheli a saját gépünket, megterheli a hálózatot. El kell dönteni, hogy nem akarunk-e inkább mégis floppy szolgáltatást adni?

Röviden szólni szeretnék az MNB kérdéséről. A közelmúltban megjelent az MNB CD-ROM és így az a szegényünk, hogy az 1976-1991-es anyag nem hozzáférhető az OSZK-ban, egy picit kisebb talán, de azért a szegény megvan. Nagy mulasztásunk, hogy az MNB-ét még nem töltöttük be a DOBIS/LIBIS-be. Mentségünk erre nincs, legfeljebb mentegetődzhetünk. Egyszerűen az a helyzet, hogy több programozónak beletört ebbe a biciskája. Ezen nincs mit szépíteni. Próbáljuk, a programozók csinálják és nem sikerül nekik, aztán inkább elmennek a könyvtártól. Mire egy új programozó beletanul a DOBIS/LIBIS-be, és megérti, hogy mi a könyvtár, egy év telik el, és csak ezután derül ki, hogy nem képes megcsinálni az MNB konvertálását.

A hálózat működtetése

A működtetés műszaki kérdésein kívül nagyon komoly a jogosultság kérdése, a jogosultságok kiosztása és az egész hálózat adminisztrációja. Ki mihez férhessen hozzá? Sokszor technikai akadályok merülnek fel, máskor szoftver akadályok, de van, amikor valóban nem akarjuk, hogy bárki hozzáférjen. Az természetes például, hogy egy OSZK feldolgozó minden adatbázishoz hozzáférhessen, de az olvasóknak már nem teszünk lehetővé, hogy mindent elérjenek, mert sok mindenben kárt tehetnek. Nem mondom, hogy az adatbázisokat elrontanák, de lehetetlenné tehetik

a tájékoztató könyvtáros munkáját, hiszen nem várható el egy tájékoztató könyvtárostól, hogy az az ifjú és lelkes olvasók által megkavart rendszert neki kelljen helyreállítani. Korlátozni kell tehát azt, hogy egy-egy terminálról mihez lehessen hozzáférni fizikailag. Ezáltal csökken a hibalehetőség és sokkal könnyebb annak az elhárítása. A DOBIS/LIBIS-hez hozzáférő OPAC terminálokról ezért semmi máshoz nem lehet hozzáférni, és ezen nem is kívánunk változtatni. A CD-ROM adatbázisokhoz az olvasók egészen más terminálokról férhetnek hozzá, nemcsak azért, mert gyorsabb gép szükséges a CD-ROM lemezek használatához, hiszen ott van helyi futás is, szemben a „buta” terminálok működésével, ahol a gép sebességének nincs szerepe, hanem azért is, mert a CD-ROM-ok használatához mindenképpen színes képernyőre van szükség, fekete-fehér képernyőről élvezhetetlenek. Ugyanakkor a DOBIS/LIBIS-hez teljesen értelmetlen a színes képernyő, hiszen kétszínű a kép.

A könyvtárosok jogosultságát is szabályozni kell a DOBIS/LIBIS rendszerhez való hozzáférést illetően, tehát tisztázni kell, hogy ki az, aki csak bevihet, ki az, aki változtathat, törölhet stb.

Szabályozni kell azt is, hogy milyen kör számára tesszük lehetővé az épületen belül a CD-ROM szerverhez való hozzáférést. Sajnos korlátozott az egyidejű használók száma, ami a vásárláskor kikötött szoftver korlátozásból adódik. A fax-szervernél is a szoftver-eladók korlátozták a hozzáférések számát, csak ott ez nem az egyidejű felhasználók számát jelenti, hanem a tényleges hozzáférési pontokét.

A karakterkezelés kérdése

Mára vált igazán világossá, hogy milyen bonyolult kérdéssel állunk szemben. Hiába létezik magyar szabvány, ami elvileg megoldaná a magyar ékezetes karakterek kezelését. A magyar szabvány a 852-es kódkészletnek – értsük ezen most a kelet-európai karakterkészletet – csak a magyar részét tartalmazza, problémát jelent a grafikus karakterek kérdése, a kelet-európai karakterek kérdése, a nyugat-európai ékezetes karakterek kérdése. Nekünk mindezt meg kell oldanunk, és nemcsak a rögzítést és a tárolást, de a megjelenítést is. Azt, hogy ez a rengeteg eszköz mindebben együttműködjék, a billentyűzetek vi-

szonylag azonos elvek szerint működésétől, a tárolás szoftver kérdésein át a megjelenítésig nagyon sok mindent kell megoldanunk. Az egyes terminálok megjelenítő képességének, a nyomtatóknak az ismerete, mind megannyi probléma. Meg kell oldanunk, hogy a lézernyomtatón ki lehessen nyomtatni a OSZK által kezelt teljes karakterkészletet, és biztosítanunk kell a történetileg kialakult különböző rendszerek karakterkészletének egységesítését interfészek segítségével úgy, hogy a felhasználó ezekből a problémákból minél kevesebbet érzékeljen.

A hálózati nyomtatás kérdése megoldható, megoldott, inkább csak jogosultsági kérdéseket vet fel. El kell döntenünk, ki nyomtathasson a hálózati lézernyomtatón, mert az egyszerűen drága. Amíg ez nincs tisztázva, addig nem állítjuk be a nyomtatót. Hálózati mátrixnyomtatón nyilvánvalóan többen nyomtathatnának. Kisebb feldolgozó egységekbe néhány hálózati nyomtatót kell elhelyezni.

Szoftverek

DOBIS/LIBIS

Az IBM nagygépen a DOBIS/LIBIS szoftver fut, ez egy nagygépes integrált könyvtári rendszer. Mindig újra magyarázatra szorul, hogy miért a DOBIS/LIBIS-t vásároltuk. Egyrészt mert a vásárlás egy egészen más történelmi pillanatban történt, nem ma vásároltuk, hanem 1989-ben. Ma feltehetően más döntést hoznánk, miután körülnéznénk a piacon. Vannak olyan elvárásaink, melyek ma is élnek. Ilyen az az igény, hogy a rendszerbe bele lehessen nyúlni, változtatni rajta. Olyan könyvtári rendszer, melyet egy nemzeti könyvtár azonnal, kulcsrakészen használni tudna, nem árulnak a piacon. Az OSZK-nak – érthetően – igen magas igényei vannak, melyeket néha még mi, számítógépesek is öncélúaknak vélünk, holott itt nem erről van szó. Az OSZK az igényességéből soha nem engedett, mert nem engedhet. Ehhez viszont olyan rendszerre van szükség, amit alakítani lehet az igényeihez. A DOBIS/LIBIS tetszés szerint változtatható, mert a „forráskódot” (az eredeti programokat) is eladták a rendszerrel együtt. Ha ezt egy kulcsrakész

rendszerrel szeretnénk megtenni – a kérdés bonyolultsága mellett még – megfizethetetlen is lenne. A DOBIS/LIBIS-nek elfogadható a karakterkezelése, ami a rendezésnél különösen fontos számunkra. Változtatni ugyan itt is kellett, de legalább el tudunk indulni. Hiányosság, hogy nincs ún. grafikus felhasználói interfésze, amit viszont már fejlesztenek. Alapvető igény továbbá, hogy egérrel lehessen keresni. Ezt az olvasók – különösen a fiatalok – igénylik. Ennek a fejlesztésén is dolgoznak már.

Micro-ISIS

Másik szoftverünk a széles körben használt, PC-alapú Micro-ISIS. Népszerűségének oka egyrészt az, hogy ingyenes, másrészt, hogy rengeteg tapasztalattal rendelkeznek a magyar programozók a használatában. Az OSZK-ban igen fontos rendszereink vannak Micro-ISIS-ben.

A hálózat használatának akadályait már említettem. Ma már felmerül az, hogy Sun gépen,

Unix alatt futtassunk egy szolgáltató rendszert, amelybe át lehetne tölteni az adatbázisokat. Ez megoldaná például a jogosulatlan hozzáférések kérdését, mert ameddig ugyanazt az adatbázist kérdezik le a külső felhasználók, mint amelyet a feldolgozók, addig mindig felmerülhet a szándékos károkozás problémája. Egy rugalmas, jó tájékoztató szoftverrel megoldható lenne, hogy a Micro-ISIS meglehetősen barátságosan hozzáférését is megváltoztassuk.

A Unix rendszer bevezetésére már folynak kísérletek. Itt is a karakterkészlet kezelése okozza a legnagyobb gondot, ugyanis még nem kezeli tökéletesen hálózatban a 852-es kódkészletet.

Az elmondottakból talán világosan kitűnik, hogy az OSZK tisztában van a szakma elvárásaival a gépesítés terén, és komoly erőfeszítéseket tesz ezek kielégítése érdekében. Erőforrásaink azonban – mind anyagi, mind személyi téren – sajnos meglehetősen korlátozottak, de terveink, elképzeléseink vannak, és ezek megvalósításán tovább dolgozunk, számítva a magyar könyvtárak együttműködésére.

ONLINE ÚTON LEHET IGÉNYELNI A BRITISH LIBRARY DSC DOKUMENTUMAIT. A DSC (Document Supply Center, Dokumentumszolgáltató Központ) ma már az igényléseknek csak mintegy 20%-át kapja postán, a többit az ARTTel rendszer 1. vagy 2. verziója keretében, elektronikus úton. A rendszer használata külön költséggel nem jár, viszont lényegesen meggyorsítja az igénylések kezelését és kielégítését.

(Document Supply News, 1994. jún.)

TÁVHÍVÁSSAL IS HASZNÁLHATÓ A BL ONLINE KATALÓGUSÁNAK ÚJ VÁLTOZATA, a Network OPAC. Ez jelenleg a társadalom- és a természettudományi olvasóterem állományát tartalmazza, de hamarosan kibővíti a Dokumentumszolgáltató Központ (DSC) kurrens monográfiáival is. Egy kísérleti éven át térítés nélkül használhatják a katalógust országsszerte az egyetemek és kutatóintézetek könyvtárai, a JANET hálózaton keresztül. A használók tapasztalatai, véleménye alapján kapja majd meg végleges formáját a Network OPAC.

(Select Newsletter, 1994. tavasz)

Az Országos Széchényi Könyvtár adatbázisai

Berke Barnabásné

Az OSZK számítógépes adatbázisainak 1994-es állapotát szeretném ismertetni és csak ritkán teszek történelmi visszapillantást, bár azt némi nosztalgiával, tekintettel hosszú számítógépes adatbázis-építési tapasztalatainkra. Sok küzdelem és kudarc árán jutottunk el a mai helyzetig, és persze sikerekkel is, ami boldogsággal töltött el bennünket és erőt adott a további munkákhoz, ahhoz, hogy ma az adatbázisok hosszú sorát tudjuk felmutatni.

Az OSZK adatbázis-rendszerét NEKTÁR-nak (NEMzeti KönyvTári Átfogó Információs Rendszer) nevezzük.

A NEKTÁR magja a DOBIS/LIBIS integrált könyvtári rendszer. Szolgáltatásainak oldaláról tulajdonképpen az OPAC-ot és bizonyos hozzáfejlesztett outputok előállítását (pl. MNB Könyvek Bibliográfiája füzetek) jelenti. Az OSZK belső feldolgozásának és munkafolyamatainak szempontjából egy nagyüzemi integrált rendszernek tekinthető, amelynek moduljai az alábbiak:

- ♦ katalogizálás (az olvasó számára ez a keresést jelenti)
- ♦ gyarapítás
- ♦ könyvforgalom (ez a DOBIS kölcsönzési modulja, de mivel az OSZK nem kölcsönző könyvtár, a modult a rendkívül jelentős dokumentumforgalom követésére fogjuk használni)
- ♦ folyóiratérkeztetés (még nincs bevezetve, pedig nagy segítség lenne, elsősorban a belső munkák szempontjából)
- ♦ levelezés (ami kapcsolatteremtési lehetőséget nyújt a rendszer valamennyi használója, olvasók és könyvtárosok számára egyaránt).

A DOBIS/LIBIS-en kívül az OSZK-ban számos, a helyi hálózatban már többnyire elérhető Micro-ISIS alapú adatbázis épül, és ugyancsak a hálózaton keresztül érhetőek el az OSZK által fejlesztett vagy beszerzett CD-ROM adatbázisok.

Az MNB Könyvek Adatbázisa

A legnagyobb és legfontosabb a Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB) Könyvek Adatbázisa. Belső szóhasználatunkban MNB-én mindig a könyvek adatbázisát értjük. Szeretném, ha ez rövid időn belül megváltozna, mert az MNB-nek a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszerét kell jelen-

tenie, amelyben valamennyi hazai kiadású dokumentum szerepel.

Az MNB Könyvek Adatbázisa az OSZK legrégebbi számítógépes fejlesztése. 1976-tól 1991-ig külső számítógépen, a Számítástechnikai Koordinációs Intézetben (SZKI) épült. A 15 év alatt létrehozott hatalmas adatállomány mind a mai napig együtt van, egy tömbben, valamennyi adatelemével. 1991 végén zártuk le benne a feldolgozást. Ebből az adatállományból készült el az MNB Könyvek Adatbázisának CD-ROM kiadása. A teljes adatállománynak mielőbb be kell kerülnie az OSZK DOBIS/LIBIS rendszerébe. Ez 102 000 tétel (ami 102 000 dokumentumleírás) és 250 000 analitikus rekord (a gyűjteményes kötetek részdokumentumainak teljes leírása vagy szerzőik neve) betöltését jelenti.

A DOBIS/LIBIS-ben való feldolgozás kezdete, 1992. április 6-a történelmi dátum – legalábbis a mi számunkra. Ugyanebben az évben, 1992 szeptemberében már az olvasók rendelkezésére állt az online katalógus az 1991 novembere után megjelent és addig feldolgozott könyvek adataival. Ez nem óriási büszkeség. Az OSZK arra kényszerült, hogy az online katalógust a lehető legrövidebb időn belül az olvasók rendelkezésére bocsássa, mert nem volt mód a cédulakatalógusok továbbépítésére. Ennek az volt az oka, hogy a DOBIS/LIBIS-nek nem volt olyan cédulakiírató programja, amellyel elfogadható, ISBD alapú cédulát lehetett volna produkálni. Azért mondom, hogy elfogadható, mert az OSZK igényeinek megfelelő katalóguscédulát egyáltalán nem lehetett vele előállítani. A cédulakatalógusok az 1991-es megjelenésű könyvekkel lezárultak. Meg kellett próbálnunk kiküszöbölni azt a bosszúságot, ami a tradicionális használók részéről merült fel. Ők ragaszkodtak volna a cédulakatalógusokhoz és nehezen fogadták el, hogy ezentúl a magyar könyvekről csak az online katalógusokban tudnak tájékozódni.

1991 novemberének közepén fejeztük be az SZKI-s feldolgozást. Minden feldolgozott tétel bekerült a *Magyar Könyvészet* 1991. évi, utoljára – de remélem nem utolsóként – megjelent kötetébe, és erről az anyagról a cédulák is bekerültek az OSZK katalógusaiba. Az 1991 novembere után megjelent könyvekről, pontosabban mondván, a köteles példányként beérkezett könyvekről – mert a megjelenés és a köteles példányként való beérkezés között van némi időeltolódás – hiánytalanul megtalálhatók a leírások az online

olvasói katalógusban. Természetesen folyik az analitikus feldolgozás is, de ezen a területen van egy kis lemaradás.

Ennek kapcsán szeretnék kitérni arra, hogy milyen mértékben növekedett meg a feldolgozási idő. A hagyományos, de még az SZKI-s gépi feldolgozást is „viszonylag” egyszerűnek nevezhetjük azzal együtt, hogy adatlapot kellett kitöltenünk, hogy utána következett az adatrögzítés, a korrigálás, a hibajavítás, az adatátküldés és -visszaküldés stb. A DOBIS/LIBIS rendszerre az jellemző, hogy minden egyes adatelemet önálló képernyőn kell bevinni, utána lehet csak a következő lépést elvégezni, tehát nem lehet lépéseket kihagyni. Vannak bizonyos gyorsító technikák, adatkapcsolások stb., de végső soron mindig végig kell menni a teljes menün. A bevitel után jön az első revízió, majd a szuperrevízió, ami – nemzeti bibliográfiai rendszernél, úgy véljük – elengedhetetlen. Ez azt eredményezte, hogy nőtt a feldolgozási idő. Ugyanakkor a dokumentumszám is állandóan emelkedik. Hogy mikor lehet ebből kikecmeregni és kihasználni a gépi katalógizálás előnyeit? Reményeink szerint ez akkor fog bekövetkezni, ha a teljes MNB adatbázis bekerül a DOBIS-ba, és ha elvégeztük az indexfájl-javításokat, melyek a batch módon épült adatbázisnál nem voltak könnyen megoldhatók.

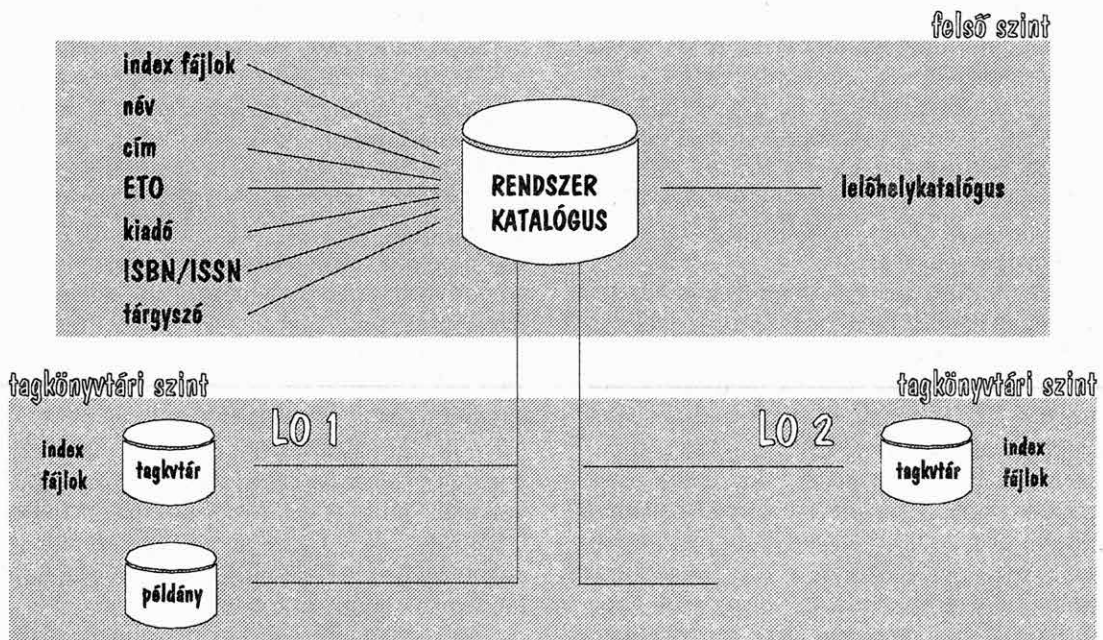
Az online feldolgozás technikai része viszonylag egyszerű, a szellemi része azonban rendkívüli figyelmet és fegyelmet kíván. A DOBIS-ban önálló rekordot kell készíteni a többkötetes könyvek közös adatairól és az egyes kötetekről, a sorozatról és a sorozatba tartozó kötetekről, a gyűjteményes kötetben lévő egyes részdokumentumokról és létre kell hozni a kapcsolatot az összetartozó rekordok között. El lehet képzelni, hogy ez a fajta technika milyen mértékben lassítja a feldolgozást, még akkor is, ha feldolgozóink már meglehetősen rutinra tettek szert, és nem kell segédleteket böngészniük egy-egy kód értelmezéséhez. Hol térülnek meg ezek a befektetések? Az online keresés oldalán hihetetlenül nagyok az előnyök. Össze sem lehet hasonlítani egy cédulakatalógus és egy online katalógus keresési lehetőségeit, és ugyanígy a különböző outputok is sokkal szebbek és pontosabbak lehetnek.

A DOBIS/LIBIS-be nemcsak az MNB füzeteiben megjelenő könyvek adatai kerülnek be, hanem az 1987-től megjelent tankönyvek és jegyzetek, valamint az OSZK gyűjteményébe tartozó, de az MNB Könyvek Bibliográfiájába nem kerülő

könyvek tételei, valamint az OSZK raktári jelzetek és a meglévő példányok adatai is. Évenként kb. 15-20 ezer tétellel bővül az adatbázis.

A feldolgozásról mondottakat könnyebb megérteni, ha áttekintjük az 1. sz. ábrát a DOBIS/LIBIS durva felépítéséről

1. ábra
A DOBIS/LIBIS durva felépítése

Az ábra azt mutatja be, hogy hogyan lehet egy integrált rendszer segítségével feldolgozni a teljes OSZK könyvállományt, összekapcsolva a tételeket a raktári jelzetekkel, hogyan lehet a rekordállományt összekapcsolni a nemzeti bibliográfia nyomtatási igényével, cédulaszolgáltatási produktumokkal. Külön kereshetünk az MNB könyvek adatbázisban és az online olvasói katalógusban, s mindig az oda tartozó adatok jelennek meg. Ha az OPAC képernyőit nézzük, megjelennek a raktári jelzetek, ha az MNB Könyvek Adatbázisát, akkor nem.

Az ún. rendszerkatalógusba azok az indexfájlok kerülnek, melyek a rendszer legfelsőbb szintjét képezik: név (személynevek és testületi nevek valamennyi formája.); cím (valamennyi cím, az utalóként előforduló címek is); ETO jelzet; kiadói nevek; ISBN, ISSN; tárgyszó stb. Ez a rendszer törzse. Ehhez kapcsolódnak az ún. tagkönyvtárak. Tagkönyvtárba kerülhetnek önálló állományrészekbe tartozó dokumentumok speciális adatai. A rendszerkatalógus ebben az esetben

csak bizonyos adatelemeket mutat meg (például neveket, címeiket), ha azonban a dokumentum valamely speciális adatára (például a speciális dokumentumtípus tartalmi feltárására használt tárgyszó) keresünk, azt tagkönyvtári indexből kell keresnünk. Tagkönyvtárba kerülnek az MNB füzetek kéziratának nyomtatásához szükséges adatok (L01-es könyvtár), az OSZK állományába tartozó könyvek könyvtárspecifikus adatainak tagkönyvtára az L02-es (raktári jelzet, hány példány van, hol vannak elhelyezve, hány katalóguscédula készüljön stb.).

A képernyőszövegek nyelve – magyar, angol vagy német – megválasztható.

A különböző indexekben gyakorlatilag az indextétel minden elemére keresni lehet a tiltott szavak kivételével. Közel húsz nyelvre állítottuk össze a tiltott szavak jegyzékét. Ezek általában névelők, kötőszavak, viszonzyszavak.

A címindex a dokumentumok valamennyi címformáját, beleértve az utalókat is, tartalmazza. A címek minden szavára keresni lehet. Hosszú sza-

2. ábra Katalógustétel az OPAC-ban

Keresés SE11045
 Nevek 'p' parancs = kapcsolódó dokumentumok
 Teljes megjelenítés Dokumentum 87189

Nevek: Sofokles / Mészöly Dezső 1918- (ford.) / Babits Mihály 1883-1941 (ford.)
 Cím: Antigoné
 Kiadó: Ikon [Budapest], 1994
 Terjed.: 127 p. ill. 28 cm
 Keretében: Matura Klasszikusok 16.
 Megjz.: Dramák
 ISBN/ISSN: 963-7948-55-4 füzött 300,- Ft
 Tárgysz.: 3 / 1
 ETO jelz.: 875-21 =945.11

Példányok:	Elhelyezés	Raktári jelzet	Allapot	Vissza
	rakt	MD 62.085	Leírt	
	rakt	D 62.085	Feldolg. alatt	

írja be a megfelelő parancs kódját, majd ENTER (1 = további példányinformáció)

k keresés l példány r rövid
 u új index p kapcsolat
 x index v vég z találatmentés

Keresés
 Nevek
 Teljes megjelenítés Dokumentum 7017

Nevek: Szörényi László 1945- (szerk.)
 Cím: Matura Klasszikusok
 Kiadó: Ikon [Budapest], 1992-
 Terjed.: 28 cm
 ISBN/ISSN: 1215-7287
 Tárgysz.: 5
 ETO jelz.: 82-1/-9 =945.11

3. ábra Tétel az MNB Könyvek Adatbázisában

Keresés
 Nevek
 Teljes adatsor Dokumentum 87189

Antigoné, Szophoklész. Ikon [Budapest], 1994
 127 p. ill. 28 cm

Keretében: Matura Klasszikusok 1215-7287 16.
 ISBN/ISSN: 963-7948-55-4 füzött 300,- Ft

Nevek: Sofokles (szerző) / Mészöly Dezső 1918- (ford.) / Babits Mihály 1883-1941 (ford.) / Bolonyai Gábor (sajtó a)

Címek: Antigoné / Oedipus király [teljes, gondozott szövegek] / Antigone magyar / Oidipous turannos magyar

Kiadók: Ikon [Budapest]

Tárgyszavak: 3 / 1
 ETO jelz.: 875-21 =945.11

Egyéb és megj.: 245 c: Szophoklész 245 e: ford. Mészöly Dezső, ... Babits Mihály 245 e: a kötetet szerk., a mű szövegét sajtó alá rend.

Válassza a megfelelő kódot

k keresés e előre l példány r rövid
 u új index p kapcsolat
 x index v vég z találatmentés

Keresés
 Nevek
 Teljes adatsor Dokumentum 87189

Egyéb és megj.: 245 e: a kötetet szerk., a mű szövegét sajtó alá rend. és a jegyzeteket összeáll. Bolonyai Gábor 260 e: [Budapest] Omigraf [Dabas] Dabasi Ny. 300: 127 p. ill. 28 cm 500: Dramák 04 1 1: hunhun grc 504: Bibliogr.: p. 126-127. címleirő: KEC c e címleirő: eto pz címleirő: etor zp címleirő: l. rev. gy e címleirő: 2. rev. ba '94.09.06.

4. ábra

Tétel a nyomtatott bibliográfiában

5542.

Sofoklész**Antigonē (magyar)**

Antigonē ; Oedipus király : [teljes, gondozott szövegek] / Szophoklész ; ford. Mészöly Dezső, ... Babits Mihály ; a kötetet szerk., a mű szövegét sajtó alá rend. és a jegyzeteket összeáll. Bolonyai Gábor. - [Budapest] : Ikon, 1994. - 127 p. : ill. ; 28 cm. - (Matúra. Klasszikusok, ISSN 1215-7287 ; 16.)

Egys. cím: 1. Antigonē. - 2. Oidipous tyrannos. - Drámák. - Bibliogr.: p. 126-127.

ISBN 963-7948-55-4 fűzött : 300,- Ft

875-21=945.11

875(092)Sofoklész(075.3)

Mt.: Mészöly Dezső (1918-) - Babits Mihály (1883-1941) - Bolonyai Gábor
[MNB KB 87189]

vak esetén nincs szükség a teljes szó begépelésére, elegendő 8-10 karaktert megadni, a rendszer az index megfelelő részét mutatja.

A névindexben személyek és testületek neve szerepel, bármely minőségben működtek közre a könyv létrejöttében (szerző, közreadó, fordító, szerkesztő stb.). A nevek bármely formája, az egységesített név és a név valamennyi egyéb,

utalóként előforduló formája szerint lehet keresni. Ebben az indexben kereshetünk, ha a könyv tárgya adott személy vagy testület volt. Összetett nevek esetében bármely névelemre kereshetünk, testületi nevek esetében a név bármely szavára. Hosszú neveknél elegendő a név néhány kezdőbetűjének begépelése.

Az OSZK-nak nincs tárgyszórendszere. Ha befejeződnek az általános tárgyszójegyzék munkálatai, akkor valószínűleg ahhoz csatlakozunk majd. A tárgyszó indexbe az ún. „röla szülő irodalom” földrajzi nevei kerülnek, tankönyvek/jegyzetek tételeinél az iskola- és kiadványtípusok tárgyszójegyzéke alapján a megfelelő tárgyszavak, valamint az ún. INTERMARC kód, melyet már az első nagy MNB adatbázisban is alkalmaztunk, és amely a könyvek tág tartalom szerinti csoportosítására szolgál.

A kiadói indexbe a kiadói neveknek az a formája kerül, amelynek a bibliográfiai leírásban meg kell jelennie, ezért ebben az indexben viszonylag nehezebb a keresés, és egyáltalán nem biztos, hogy egy kiadói névhez tartozó valamennyi rekordot megkapjuk.

Az ETO-index sajátossága, hogy nemcsak ETO szakjelzet szerint lehet benne keresni, hanem tartalmazza az ETO teljes betűrendes indexét is. Ha valaki nem ismeri a kívánt terület ETO jelzetét, akkor nem kell a nyomtatott indexet kézbevennie, hogy megkeresse, hanem az online

5. ábra

Az OSZK online olvasói katalógusának keresési lehetőségei

Az alábbi indexek alapján kereshet:

- 1 Név
- 2 Címek
- 3 Földrajzi nevek, tárgykódok, ...
- 4 Kiadók
- 5 Osztályozási jelzetek
- 6 ISBN / ISSN
- 8 Egyéb azonosítók

- 20 Raktári jelzetek
- 21 Példányazonosítók

írja be a megfelelő index számát vagy a megfelelő parancs kódját, majd ENTER

A keresés során a képernyő alján előforduló kódok jelentése:

k keresés: új keresés, azonos index
u új index: új index választása
e előre: lapozás előre az indexben
h hátra: visszalapozás az indexben
x index: visszatérés az indexhez
r rövid: vissza a röv. megjelenítéshez
t teljes: a dokumentum összes adata
l példány: példányokra von. adatok
w hivatk: indexen belüli hivatkozások
m további info: a keresésről

m további info
v vég

katalógus ETO-indexéből megtudhatja, mely fogalomnak, mi az ETO jelzete. Az OPAC használatához az olvasók részletes tájékoztatót vehetnek igénybe, és természetesen kérhetik a tájékoztató könyvtáros tanácsát is.

Output lehetőségek

- *Képernyőformák.* Az olvasói és a feldolgozó képernyőformák eltérnek egymástól, mind a keresési, mind a feldolgozó szinten. A feldolgozó számára rendelkezésre álló képernyő sokkal részletesebb adatokat tartalmaz, mint az olvasói. Ez tulajdonképpen az olvasó érdeke is, hiszen neki a használatnál számos adatra nincs szüksége.
- *Katalóguscédula.* Az OSZK-ban készül a DOBIS/LIBIS-ben feldolgozott könyvekről az ún. központi katalóguscédula. A katalóguscédulák sokszorosításra alkalmas kéziratát az OSZK a Könyvtárellátó Vállalattal kötött szerződésnek megfelelően készíti el. A cédula tartalma és formája megfelel a hatályos magyar bibliográfiai szabványok előírásainak. Nem csak a bibliográfiai leírást, hanem az összes besorolási adatot is tartalmazza. A főtétel első besorolási adata kiemelten szerepel, a leírás után a további főtételek, melléktételek és utalók minden adata megtalálható, kivéve a közreműködői funkciójelölőket. Most dolgozunk azon, hogy ezek is rákerüljenek a cédulákra. A cédulákat a közművelődési könyvtárak zöme megkapja, illetve megveszi a Könyvtárellátó Vállalattól. Talán jó lenne, ha mások is hozzájuthatnának.
- *MNB Könyvek Bibliográfiája füzetei.* Aki régóta használja őket, az tudja, hogy másfél-két évvel ezelőtt hogyan néztek ki. Tulajdonképpen ragaszkodtam ahhoz, hogy amíg tisztességes bibliográfiai leírást nem tudunk közölni, addig ne is legyen kéthasábos a kiadvány, mert valaki még azt találja hinni, hogy ez az igazi nemzeti bibliográfia. Tudtuk, hogy nem az. Betűrendes jegyzékké vált és hiányoznak az indexei.

Az online rendszerek esetében ritkán van szükség igényes kiadványok előállítását szolgáló output programokra, általában elegendő néhány listázó program. A DOBIS/LIBIS fejlesztői is így vélekedtek, s használóik többsége be is éri ennyivel. Az OSZK-nak rengeteg munkát jelent a DOBIS/LIBIS gyarapodási jegyzék programjának nemzeti bibliográfiai színvonalra fejlesztése. A kézirat előállítása kezdetben nem volt automatikus, tetemes emberi, szövegszerkesztői beavatkozást kívánt. Azóta az output programok úgy fejlődtek, hogy ami a füzetekben ma szerepel (teljes bibliográfiai leírás az összes besorolási adattal), az majdnem automatikusan állítható elő. Csak a többkötetes könyvek leírásainak megjelenítése – a közös adatok és a kötet adatok összekapcsolása – igényel némi emberi beavatkozást.

Nincs megoldva még a bibliográfia törzsanyagának szakcsoportos elrendezése és az indexek automatikus kinyomtatása. Biztató jelek vannak arra, hogy rövidesen ezeket is elő tudjuk állítani.

Nincs még készen az OSZK katalógusai számára megfelelő katalóguscédula programja. Hosszas megfontolás után született meg az a főigazgatói döntés, hogy 1991 végével lezárjuk a nagy olvasói és szolgálati cédulakatalógusokat. Nemcsak azért, mert egyszer úgyis le kell őket zárni, hanem azért is, mert képtelenség ma már behozni azt a lemaradást, ami az óriási katalógushálózatban keletkezett. Ugyanakkor elő kell állítani a feldolgozott könyvek katalóguscéduláját. Egyrészt azért, hogy naprakésszé tehessük számrendes alapnyilvántartásunkat, ami bármilyen számítógépes katasztrófa esetére biztonságos forrás a beszerzett és feldolgozott könyvekről. Az adatokat mikrofilmlapos formában is őrizni fogjuk. Másrészt szükség van a cédulákra azokban a különgyűjteményekben, ahol nincs még a DOBIS/LIBIS-hez csatlakozási lehetőség.

Szeretnénk megjelentetni az elmaradt és az aktuális éves könyvészeti köteteket is, nem biztos, hogy az örökkévalóságig nyomtatott formában, mert óriásiak és egyre emelkednek az előállítási költségek (papír, nyomda). Valószínűleg COM formában fognak megjelenni, és ha a CD-ROM felújítás évenként vagy fél évenként megtörténik, akkor természetesen CD-ROM-on is.

- *MNB floppy.* Ha a nagykönyvtárak és a felsőoktatási hálózat számára elérhető lesz, hogy letöltsék és saját adatbázisukba építsék az OSZK rekordokat, nagyon sok könyvtár számára ez még sokáig

megoldhatatlan lesz. Valószínűleg meg kell csinálni a füzetekkel egyidejűleg, legalább kéthetente a floppy történet terjesztést is azoknak a könyvtáraknak a számára, melyeknek van számítógépes rendszerük, szeretnék átvenni az OSZK rekordokat, de nem tudnak az OSZK-hoz hálózaton keresztül csatlakozni. A floppy kiadásban az adatok HUNMARC formátumban, az ISO 2709 szerinti adatcsere formátumban szerepelnek, és megfelelő konverziós programmal a kívánt tételek helyi rendszerbe tölthetők.

- *MNB CD-ROM-on.* Az Arcanum Databases BT közreműködésével jelent meg az 1976-1991-es MNB adatbázis teljes anyaga a közelmúltban, s máris elérhető az OSZK helyi hálózatában. Örömmel jelenthetem be, hogy elkészült a CD-ROM kézikönyv is, és vele együtt kapták meg az előfizetők a HUNMARC formátum teljes leírását. Az 1995-ös felújítás tartalmazza majd az 1992 óta megjelent és feldolgozott állományt is.

Nemzeti Periodika Adatbázis (NPA)

Az NPA az OSZK második legnagyobb, külső cégnél fejlesztett adatbázisa, amely a külföldi folyóiratok számítógépes központi katalógusa, a folyóiratok bibliográfiai és lelőhely-adataival, az osztaurusz szerinti tárgyi feltárással és a jelentő könyvtárak adataival. Építése mostoha körülmények között indult, olyan időszakban, amikor a sanyarú pénzügyi lehetőségek miatt nagy bátorság kellett ahhoz, hogy az OSZK ilyen méretű és igényű fejlesztést valósítson meg. Az adatbázis tényleges építése 1984-ben kezdődött, visszanyúlva az 1981-es adatokig. Az adatbázist még mindig a KSH Számítóközpontja tárolja, de az adatforgalom már floppy bonyolódik. Nagy szerencse volt, hogy ez az adatbázis kapott először pályázati lehetőséget arra, hogy az IIF Program központi szolgáltató gépére kerüljön, s onnan az IIF X.25-ös hálózatában online elérhető legyen. Az adatbázisépítéssel kapcsolatos nehézségek talán a felhasználóknak nem is jelentettek problémát. A külső számítóközpontban történő batch feldolgozás legfőbb hátránya az volt, hogy mindig csak egy adott állapotot tükrözött és a másnapi,

illetve későbbi fejlődést nem. Amikor fel lehetett újítani az egész adatbázist és újra betelepíteni az IIF számítóközpontjába, online elérhetővé vált, de nem online feldolgozás alapján, mint ahogyan a DOBIS/LIBIS-be betáplált rekord az olvasó számára azonnal elérhető. Az NPA ma mintegy 32 000 folyóirat lelőhely-katalógusa.

Az OSZK adatbázisok közül az NPA jelent meg először CD-ROM-on, övé a palma. Azóta egy újabb, felújított változata is megjelent és reméljük, hogy minden évben fel tudjuk majd újítani. Az NPA továbbfejlesztői most azon munkálkodnak, hogy az OSZK számítóközpontjába telepítsék az adatbázist, megoldják a teljesen online feldolgozást, a jelentések fogadását lemezen majd hálózaton, valamint rekordszolgáltatást az igénylő könyvtárak számára.

Micro-ISIS alapú adatbázisok

Időszaki Kiadványok Bibliográfiája (IKB) Adatbázis

Utalnék arra a mondatomra, mely szerint a magyar nemzeti bibliográfia rendszerébe minden hazai kiadású dokumentumtípus beletartozik. Az IKB adatbázis a magyar periodika adatbázis, szintén az MNB része, ha nem is a könyvekével közös adatbázisban épül. Az IKB OSZK fejlesztésű, Micro-ISIS-re épült bibliográfiai szolgáltató rendszer. Az 1986-ban már élő és az azóta indult új időszaki kiadványok adatai szerepelnek az adatbázis 10 300 rekordjában. Folyamatosan kerülnek be a kiadványok adatváltozásai (megszűnés, módosulás, címváltozás, periodicitás-változás stb.), melyeket meglehetősen nehéz nyomon követni, és rendkívül időigényes karbantartani. Az adatbázis egy IIF-pályázat jóvoltából külső felhasználók számára is hozzáférhető. Az OSZK-nak ez az egyetlen Micro-ISIS alapú adatbázisa, ami a fogadó oldalon bizonyos technikai feltételek megléte esetén elérhető. A jelenleg folyó hálózati fejlesztések egyik célja, hogy a közvetlen elérést egyszerűbbé és biztonságossá tegye.

Az IKB adatbázis egyik nagyszerű oldala a változatos outputok szolgáltatása. A rendszer sokféle formátum (ISSN tétel, Új Periodikumok tétel, MNB ÚP tétel, éves kötetek, többéves ku-

mulációk, sokféle index) megjelenítésére ad lehetőséget.

Az IKB adatbázisról Nagy Zsoltné részletes tanulmánya a Könyvtári Figyelő* előző számában jelent meg.

Pár hónapja nyújtottunk be pályázatot a Nemzeti Kulturális Alaphoz, hogy meg tudjuk valósítani az IKB adatbázis CD-ROM verziójának kiadását. Sikeres pályázat esetén az anyag a Könyvek Bibliográfiáját is tartalmazó CD-ROM-ra kerül a nemzeti bibliográfia második adatbázisaként. Várható tehát, hogy ugyanarról a CD-ROM-ról lehet keresni a Magyarországon megjelent könyveket és időszaki kiadványokat.

OSZK KATAL adatbázis

Az adatbázis az OSZK által beszerzett külföldi könyveknek az adatait tartalmazza az 1987-es megjelenési évtől kezdve. Ettől az időponttól tér át az OSZK saját könyvállományának az új bibliográfiai szabványcsaládok előírásai szerinti feldolgozására. A tételek száma jelenleg 15 000, az éves gyarapodás kb. 3000 tétel. Reményeink szerint ennek az adatállománynak a DOBIS/LIBIS-be való áttelepítése nagyon gyorsan megoldható, s közvetlenül követi a nagy MNB Könyv-adatbázis betöltését. Segíti az áttöltést, hogy a két adatbázis gyakorlatilag azonos szerkezetű. A Micro-ISIS és a fejlesztő jóvoltából ennél az adatbázisnál is sikerült megoldani a szabványos katalóguscédula kiíratását.

Hungarika adatbázisok

Rendkívül fontos és tartalmában egyedülálló a két hungarika adatbázis, melyeket a Hungarika Dokumentációs Osztály specifikációja alapján szintén a Micro-ISIS-re építve fejlesztettek és építenek. Az adatbázis két részből áll. Az egyik neve HUN, a másiké HUNG.

A *Hungarika Információs Adatbázis (HUN)* közel 400 külföldön megjelent magyar, illetve idegen nyelvű periodikum magyar vonatkozású cik-

keinek az adatbázisa. 16 000 tételt tartalmaz, évi 3000-4000 tételes gyarapodással. Kiadvány outputjai: a „*Hungarika Információ*”, melynek annotált bibliográfiai tételei cédula formában, ETO és tárgyszavas mutatói füzet formában jelennek meg.

Tervezzük még két további kiadvány évenkénti megjelentetését, melyek a nemzeti bibliográfia rendszerébe tartoznának. Az egyik a külföldön megjelenő könyv hungarikumok, a másik a cikkek bibliográfiai tételeit és a szükséges mutatókat fogja tartalmazni.

A *Hungarika Névkataszter (HUNG)* az 1880 után született magyar személyiségek (nemcsak írók, költők, művészek, hanem a közéletben fontos szerepet betöltő más személyiségek is) biográfiai adatbázisa. Tételei alapján nyomom követhető e személyiségek életútja: hol tanultak, milyen végzettséget szereztek, hol és milyen tevékenységet fejtettek ki. Az adatokat számos szempont szerint lehet keresni és csoportosítani: nevek, tevékenységi körök, földrajzi nevek, évek, szakterületek stb. A HUNG 18 950 tételt tartalmaz, éves gyarapodása a módosító adatokkal együtt 1000-2000 rekord. Az IIF pályázati támogatásának köszönhetően a hungarika adatbázisok is elérhetőek voltak a Victor Hugo utcai központi szolgáltató gépről. Mivel problémák adódtak az adatbázisoknak az IIF új szolgáltató rendszerébe a BRS/SEARCH kereső-rendszerbe való betöltésével, onnan pillanatnyilag nem elérhetőek. Ezek az adatbázisok még nincsenek beépítve az OSZK helyi hálózatába sem. Az érdeklődőknek egyelőre csak a Hungarika Dokumentációs Osztályon van lehetőségük az adatbázisokban való online keresésre. Terveink között szerepel mielőbbi hálózatba kapcsolásuk.

Kiadói adatbázis

A kiadói adatbázis sem került még be az OSZK helyi hálózatába, de nagyon rövid időn belül ott lesz. Az adatbázis nyilvános online elérhetősege azért nagy jelentőségű, mert egyedülálló és sok felhasználó érdeklődésére számot tartó adatokat (teljes név és különböző egyéb névformák, pl. rövidítések, cím, telefon- és telefaxszám, ISBN kiadói azonosítók) tartalmaz a magyarországi kiadókról. Tétel száma: 2500. A szintén Micro-ISIS-re épült program alapján tartjuk kar-

* Nagy Zsoltné: Az automatizált kurrens sajtóbibliográfia és szolgáltatása = Könyvtári Figyelő. 40.évf. 1994. 3.sz. 361-367.

ban naprakészen a Magyar ISBN Irodán és az MNB Könyvek Szerkesztőségében regisztrált kiadói adatokat, hogy azokat automatikusan tudjuk kinyomtatni a bibliográfia éves első füzetében és tudjuk szolgáltatni a Nemzetközi ISBN Ügynökség adatbázisa számára. Ha sor kerül az adatbázis hálózatba kapcsolására, tervbe vesszük bővítését a lap- és folyóiratkiadók adataival.

ISSN OSIRIS

Szintén a hazai megjelenésű időszak kiadványok adatait regisztráló adatbázis. Programját, amely Micro-ISIS-en alapul, nemzetközi célokra fejlesztették ki az Unesco támogatásával ahhoz, hogy a kisebb országok az ISSN Nemzetközi Központba negyedéves gyakorisággal, floppy jelenthessék be az új címeket és az adatváltozásokat. Az adatbázis elérhető az OSZK helyi hálózatában. Tételszáma 14 000, az 1976 óta feldolgozott és a nemzetközi központba bejelentett ISSN számmal rendelkező magyar periodikumok és sorozatok adatait tartalmazza.

MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek)

A MANCI az OSZK KMK Szakkönyvtárának széles felhasználói körben igen közkedvelt könyvtártudományi adatbázisa. A magyar és a külföldi szakfolyóiratokban megjelent jelentősebb cikkek adatbázisa, összekapcsolva egy tezaurusz adatbázissal, melynek alapján a keresőkéréshez szükséges kifejezéseket ki lehet válogatni. 18 500 tételt tartalmaz. Mindenki, aki kíváncsi saját könyvtári területen megjelent cikkeinek bibliográfiájára, a MANCI segítségével könnyen össze tudja azt állítani, nem lesz gondja a publikációs jegyzékének elkészítésével.

Könyvtári Minerva, Könyvtári Címjegyzék

A Könyvtári Minerva szintén a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban épített faktografikus adatbázis, amely a legfontosabb magyarországi könyvtárak szolgáltatási kalauza. A Micro-ISIS-ben épült adatbázis a könyvtárak név- és tele-

kommunikációs adatain kívül gyűjtőkörükről és szolgáltatásaikról is képet ad. Jelenleg teljes körű adatok a legfontosabb 460 könyvtárról állnak rendelkezésre. 1995-ben az adatokat felfrissítik, és bővítik az adatbázist.

Az adatbázis eredeti változata, a Könyvtári Címjegyzék dBASE III. Plus adatbázis-kezelővel épült. Ez csak a név-, cím- és telefonszám-adatokat tartalmazza 675 könyvtárról, egy 1994-es adatszolgáltatás alapján. Ezt az adatbázist floppy árusítják, kívánságra öntapadós címkéket nyomtatnak.

Időszaki Kiadványok Repertóriumának (IKR) index adatbázisa

Az IKR adatbázis egyelőre még nem érhető el az OSZK hálózatában, de építése már azon keresztül folyik. Bizonyos revíziós munkálatok és javítások befejeztével online keresése is lehetséges lesz. Index adatbázison nemcsak azt kell érteni, hogy az IKR tárgyszókészlete található meg benne, hanem a tárgyszóláncok alapján kialakított kifejezésekhez tartozó valamennyi tételre való hivatkozás is megtalálható. Függetlenül attól, hogy maga a törzsanyag még nem adatbázisban, hanem a kiadvány megjelentetéséhez létrehozott szövegfájlokban tárolt, amely nem alkalmas keresésre, az index adatbázisban sokféle szempont szerint lehet keresni és a tételszámok elvezetnek az eredeti cikkekhez, illetve a forrásdokumentumokhoz. A névmutató 1989-1994-ig létrehozott tételeinek száma 79 600, a tárgymutatóé 83 500.

CD-ROM adatbázisok

Az OSZK adatbázisok és egyéb adatbázisok alapján fejlesztett magyar megjelenésű CD-ROM-okon kívül számos külföldi nemzeti, illetve szakbibliográfia, kiadói katalógus, nemzetközi regisztrációs és szakirodalmi adatbázis, és különféle egyéb adattárak CD-ROM kiadásában végezhetnek online keresést az OSZK olvasói és dolgozói. Nem kell hangsúlyozni, hogy milyen nagy jelentősége van az OSZK saját adatbázisai-

nak építésénél, vagy az OSZK állományának gyarapításánál a CD-ROM adatbázisok használatának.

Az OSZK-ban jelenleg elérhető CD-ROM adatbázisok, illetve adatbázisokat bemutató CD-ROM-ok jegyzékét az alábbiakban közöljük.

CD-ROM adatbázisok

Magyar adatbázisok:

- ① Magyar Nemzeti Bibliográfia. Könyvek. 1976-1991.
- ② OSZK NPA Külföldi időszaki kiadványok a magyar könyvtárakban. 1981-1993.
- ③ CompLEX CD-Jogtár. 1994.
- ④ HUNPATHECA Magyar Szabadalmak, Védjegyek. 1930-1970.
- ⑤ PRESS-DOK sajtófigyelő. 1989-1994.
- ⑥ POLITIKA Multimédia. Magyarország. 1944-1989.

Külföldi nemzeti bibliográfiák:

- ① Deutsche Nationalbibliographie. 1986-1994.
- ② Bibliographie Nationale Française. 1970-1994.
- ③ British National Bibliography (BNB). 1986-1994.
- ④ Singapore National Bibliography. 1967-1991.

BOWKER-lemezek:

- ① Ulrich's Plus. Summer 1994.
- ② Lisa Plus. Summer 1994.
- ③ Books in Print Plus. August 1994.
- ④ Books out of Print. Summer 1994.
- ⑤ VLB Aktuell. Juli 1994.
- ⑥ KNO - K&V - GW. Juli 1994.

WILSON-lemezek:

- ① MLA International Bibliography 1981-1994.
- ② Biography Index 1984-1994.

Egyebek, demo lemezek és ajándékok:

- ① New Grolier Multimedia Encyclopedia. 1993.
- ② Information Finder by World Book.
A CD-ROM reference based on the World Book Encyclopedia
- ③ Le Robert Électronique outil d'aide à la rédaction sur la base du Grand Robert de la langue française
- ④ The CD-ROM directory. 1994.
- ⑤ The Explorers Pilot disc Consistorium of National Libraries
- ⑥ Knowledge Finder with MEDLINE
- ⑦ Elsevier Science Catalogue. 1994.

Könyvtár és/vagy elektronikus könyvtár?

Bakonyi Géza

A címben feltett kérdés nem igazi kérdés, ma már nincs mit eldönteni, a választ mindannyian tudjuk: a hagyományos könyvtárak elektronikus könyvtárakká is váltak. Sőt, létrejöttek a virtuális elektronikus könyvtárak is, amelyek mögött azonban ott van a hagyományos könyvtárak évszázadok tapasztalatára épült szövetsége. A cím ehhez a kettősséghez kapcsolódva egy problémára szeretné felhívni a figyelmet. A problémát egy hasonlattal próbálnám megvilágítani. Ma már egyre többen használják a World Wide Web-et (WWW), a Mosaic grafikus interfészt. Ők előbb-utóbb rátekinnek a fraktál mozi csodáira, egy kis ablak nyílik a képernyőn: színek, mozgások, formák állandó változása. Eltart egy-két pillanatig, amíg szemünk és agyunk átáll a látványra, s képesek vagyunk felfogni a tartalmat, magát a képet, „fantáziavilág” jövőjének látványát. Ugyanez történik ma a magyar könyvtárak világában is. Állandóan változó formák villannak fel, új és új eszközök, médiák, az egyre gyorsabban változó és szaporodó információ új és új formái kerülnek elénk – egyre nehezebb valamilyen biztos képet kialakítanunk. Felelősödtek a hagyományos könyvtárak hagyományos (?) bajai, problémái (pl. egyre kevesebb a pénz a könyvek beszerzésére, a külföldi folyóiratok előfizetésére, a kvalifikált könyvtárosok és a kisegítő személyzet bérezésének problémái egyre súlyosabb konfliktusokhoz vezetnek, ehhez járul még sok esetben a fenntartó intézmények pénzügyi és szakmai értetlensége). S itt említendő az új jelenségek egyre sürgetőbb követeléseit és az általuk generált igények: a könyvtárak automatizálása a jobb és hatékonyabb információszolgáltatás és tartalmi feltárás érdekében; a CD-ROM, a számítógépes adatbázisok elérése a friss és pontos információ megszerzése végett, a számítógépes hálózatokhoz való csatlakozás biztosítása a hatékony működőképesség, a naprakész információszolgáltatás céljainak megvalósításához; a grafikus (színes képek, mozgóképek gyűjteményei) és a hangzó információ gyűjtésének és szolgáltatásának egyre növekvő igénye, s ennek megint csak a pénzügyi elégtelenségben, az új technológiához való alkalmazkodó képesség hiányában mutatkozó elbotlása. Mindezek és még sorolhatnák a többit is, egyszerre jelentek meg a magyar felsőoktatási, s velük párhuzamosan – mintegy tükröződve – a közművelődési és a szakkönyvtárak mindennapjaiban, s egyre nehezebb megtalálni azt a jövőképet, ami valamilyen hatékonyan működő rendszert lenne képes bele-

vetíteni ebbe a színes, izgalmas, de egyre érthetlenebbnek tűnő kavalkádba. Az itt következő tanulmány kísérlet arra, hogy – ha jövőképet nem is, de legalább valamilyen – rendszert segítsen láttatni a magyar könyvtárak, elektronikus és virtuális könyvtárak világában.

Hálózatok hálózata, avagy részérdekek és összérdekek

A magyar könyvtárakról a továbbiakban úgy lesz szó, mint egységes könyvtári hálózatról. Tisztában vagyok vele, hogy a magyar könyvtáraknak sohasem volt és jelenleg még úgy sincs működőképes hálózata (sem a szó hagyományos, sem modern értelmében) – ugyanakkor azazal is tisztában kell lennünk, hogy törekvések és eredmények mindig is voltak. Ezek a tendenciák – a világ más részein már kiépült országos könyvtári hálózatokhoz hasonlóan – bátorítanak minket arra, hogy kijelentsük: a magyar könyvtárak fejlődése alapvetően igényli is egy ilyen hálózat létrejöttét. Ennek a modern értelemben vett, azaz a számítógépes hálózatok és a XX. század végének társadalmi és magas szinten megszervezett kultúrájának a vívmányaira épülő hálózatnak a létrejöttét elsődlegesen és kiemelten fontosnak tartjuk. Éppen ezért premisszaként javasolhatom elfogadásra: a magyar könyvtárak problémái véglegesen csak úgy oldhatók meg, ha képesek lesznek létrehozni az ilyen igényeknek és technológiának mindenfajta szempontból megfelelő működőképes könyvtári hálózatot. Nem vagyok hívatott arra, hogy ennek a könyvtári hálózatnak minden vonatkozásával foglalkozzam, ez nem is egy ember munkája. Az alábbiakban ennek az eljövendő könyvtári hálózatnak csak azokkal a területeivel fogok foglalkozni, amelyeket valamilyen módon meg fog, és már most is meghatároz a modern információtechnológia, a számítógépes hálózatok nyújtotta eredmények.

Akik ismerik a jelenleg már elfogadott és a közeljövőben (bár az újfent erősödni látszó pénzügyi tendenciák némileg megkérdőjelezhetik ezt a közeljövőt) megpályázható projektek körül zajló vitákat, azok tisztában lehetnek azzal, hogy a magyar könyvtári hálózat kialakulását erősen veszélyeztetik olyan részérdekek, amelyek bizonyos intézmények önmaguk szerepének túlbecsüléséből (s ehhez kapcsolódóan az önös pénzügyi érde-

kek felerősödéséből) fakadnak. Ezek a törekvések valamennyire érthetőek is, hiszen az adott intézmények saját érdekeinek felismeréséből fakadnak.

Az önérdekek, összérdekek összecsapásának egyik ilyen területe például az egyetemek, egyetemi könyvtárak és általában a magyar könyvtárak számítógépes hálózatainak összekapcsolása, működésük összehangolása. A problémát itt az okozza, hogy az elmúlt évek, évtizedek során olyan érdekcsoportok alakultak ki, amelyek mindegyike meg van győződve arról, hogy egyedül ő képviselheti az összérdekeket. E csoportok kialakulásában jelentős szerep jutott és jut például az OSZK-nak, a műszaki könyvtáraknak, néhány olyan nagy könyvtárnak, amelyek szakmai centrum szerepet is betöltenek, illetve a könyvtáros egyesületekben időről időre megerősödő centralizáló törekvéseknek. Ezeknek a gyökere közismert: jelentős részük még az elmúlt évtizedek elitista, centralizált kultúrpolitikájából, a belterjes információterjesztésből fakad.

Hadd hangsúlyozzam még egyszer: természetesen nem az a baj, hogy vannak erős részérdekek. A részérdekek önmagukban fontosak: a mindegyikben meglévő közös vonások adják az összérdeket. Valójában olyan, hogy összérdek nemigen van, illetve ha van, akkor az inkább bajt jelent, a ténylegesen ható érdekek eszmei kódosítását, az előbb említett centralizáló törekvések meglétét. A ténylegesen meglévő összérdekeknek nem „eszmerendszerekben” kell tükröződniük, hanem pontosan meghatározott (intézményi, publikációs, nyilvános) keretek között érvényesülő ajánlásokban és szabványokban meghatározott szabályozásokban. Ilyen szabályozásokat kellene megfogalmazni általában és konkrétan a következő területeken ahhoz, hogy a könyvtári automatizálás és az elektronikus könyvtárak kialakulása ne vezessen a teljes káoszhoz mind az egész országban, mind a régiókban: az állománygyarapítás, a feldolgozás, az egységes adatszerkezet, a feltárás, a könyvtárközi kölcsönzés, a karakterkészletek alkalmazása, s persze még lehetne sorolni. E tanulmányban ezekről az általános kérdésekről fogok szólni. Nem mindegyikről, csak azokról, amelyeknek valami közük van a számítógépes hálózatokon összekapcsolódó könyvtárak érdekeihez.

Visszatérve a részérdekekhez: a magyar könyvtári hálózat akkor fog jól működni, ha képes lesz érvényre juttatni a legkülönbözőbb részérde-

keket a legkülönbözőbb szinteken. Hagyományosan a könyvvel való ellátottságot értették ezen: minden magyar állampolgárnak joga legyen hozzájutni bármilyen könyvhöz. Ez az elv legalább olyan szinten hatásos volt, hogy minden kis helyen lehetett találni egy könyvtárat, pár ezer kötetes (a magyar anyaggal többé-kevésbé rendszeresen gyarapodott) állománnyal. (Egyik legkedvesebb gyermekkori élményem, hogy olvasója lehettem a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár egyik mozgókönyvtárának, amely egy könyvekkel pukkadásig megtömött villamos képében hetente kétszer megjelent abban a kies budai kerületben, ahol laktam.) A szakkönyvekkel való ellátottság már nem volt ilyen egyértelmű, s akkor az ehhez kapcsolódó könyvtárközi kölcsönzés bajairól még nem is szóltam.

Ma e hagyományos terület mellé felzárkózott az információval való ellátottság kérdése is. Egy régebbi tanulmányomban azt javasoltam, hogy ezen a területen különböztessünk meg három szintet:

- ♦ 1.) a nagy szolgáltató és a szolgáltatót igénybevevő könyvtárak köre,
- ♦ 2.) a szolgáltatásokat igénybevevők köre, akik speciális területen maguk is szolgáltató könyvtárak,
- ♦ 3.) a csak szolgáltatásokat igénybevevő könyvtárak köre,

s mindegyik szintre állapítsunk meg egy olyan szolgáltatási minimumot, amelynek eszköztára pontosan lefedhető.

Például a 3. szinten lévő könyvtáraknál a minimum legyen az, hogy mindegyikük rendelkezzen egy számítógépen futtatható, valamilyen központi forrásból feltölthető kis könyvtári rendszerrel, CD-ROM leolvasóval és az alapvető szükségleteket kielégítő CD-ROM lemezekkel (itt elsősorban magyar kiadású CD-k beszerzéséről lehetne csak szó, mint például országos telefonkönyv, hatályos jogszabályok gyűjteménye, enciklopédia stb. (de ne higgye senki, hogy a külföldi CD-k mindegyike drága: kapható lemez már 3 dollárért is), valamint a számítógépes hálózati kapcsolatot lehetővé tevő modemmel és kommunikációs programmal. Természetesen tisztában vagyok a nehézségekkel, de ha létezne egy ilyen minimális program, akkor a továbbiakban már nem a részérdekelt ütköztetésével kellene foglalkozni, hanem a program minél tökéletesebb megvalósításával.

S akármilyen meglepő, de ilyen minimális program a másik két csoport esetében is megfo-

galmazható lenne. Egy dologra kellene csak hangsúlyosan ügyelni: a terület gyors fejlődése által igényelt nagyfokú rugalmasság és a nyitottság szem előtt tartására. Pl. nem célszerű azoknak a cégeknek a termékeihez ragaszkodni, amelyek csak korlátozott mozgásterülettel rendelkeznek a nyitott rendszerek fejlesztése, a szoftverek hordozhatósága tekintetében, ugyanakkor tudomásul kell venni, hogy bizonyos információforrások eléréséhez, kihasználásához X-terminálok, s a hozzájuk kapcsolódó audiovizuális eszközök telepítése nem feltétlenül pazarlás.

Persze itt is felmerül a kulturális intézmények örökös bizonytalansága: mi a garancia arra, hogy a most be nem szerzett eszközökre egy év, két év múlva is lesz pénz? Pedig ezen a területen veszélyes dolog az eszközök halmozása: a legjobb megoldás is 100%-ban elavulhat egészen rövid időn belül.

S most nézzük meg azokat az általános területeket, amelyeket elsődlegesen a modern információtechnológia újabb és gyors fejlődése alakított fronterületekké.

A könyvtárgépesítés

Manapság a könyvtárgépesítésről mindenkinek az integrált könyvtári rendszerek jutnak eszébe. Ezután rögtön saját és mások hajának a tépése következik: miért kell minden könyvtárban más szoftvert vásárolni, miért kell mindenhol másképp feldolgozni az adatokat, miért nincs központi címléírás stb. Valóban ezek azok a neuralgikus pontok, amelyeket elsősorban meg kell vizsgálnunk.

Baj-e, hogy a különböző könyvtárakban más és más integrált rendszerek kerültek installálásra?

Kétségtelenül jobb lett volna, ha az ország nagyobb szak- és egyetemi könyvtáraiba ugyanazok a szoftverek kerülnek: összességében olcsóbb lett volna, lényegesen megkönnyítette volna az adatcserét, az adatok visszakeresését, s még számtalan előnyt sorolhatnánk fel. Az a történelmi pillanat azonban elmúlt, amikor még lehetséges lett volna kb. 30 millió dolláros vételárral ezt megoldani (ne feledjük, hogy itt legalább 15 nagy könyvtárról lehetett volna szó!). Miért alakult így, most ne vitassuk, fogadjuk el, hogy így alakult. Továbbá: nem teljesen igaz, hogy az ország minden könyvtárában más és más szoftver lenne. Jelenleg a következő rendszerek találhatóak az

ország könyvtáraiban több helyen is: ALEPH, Oracle, TINLIB, Voyager és legalább 2-3 féle magyar szoftver. Ez a sokszínűség még egyáltalán nem jelent különösebb problémát, hiszen nem feltétlenül lenne szerencsés különböző funkciókat ellátó és különböző nagyságú könyvtárakra ugyanazt a szoftvert ráerőltetni (a nagyság itt nemcsak a könyvek, periodikák számára vonatkozik, hanem a naponta végrehajtott műveletek számára és összetettségére).

A problémát nem a másság okozta-okozza, hanem az, hogy a magyar könyvtárak – jöllehet a külföldi példák nyomán tisztában lehetnek volna a probléma nagyságával és komplexitásával – nem tettek egyértelmű lépéseket annak érdekében, hogy legalább az ajánlások szintjén egyeztessék a beszerzett szoftverek azon elemeit, amelyek csak akkor képesek hatékonyan működni, ha alkalmasak a más könyvtárakkal való adatcserére, adatforgalomra. A nagyobb magyar könyvtáraknak létre kellett volna hozniuk egy olyan szakbizottságot, amelyben a szakkönyvtárak, az egyetemi könyvtárak és nagyobb közművelődési könyvtárak egyaránt képviseltették volna magukat (a megfelelő szakemberekkel és nem csak reprezentatív vezetőkkel) és amelynek felhatalmazása lett volna arra, hogy ajánlásokat hozzon ezeken a területeken. A szakszerűséget és az ehhez kapcsolódó felhatalmazás meglétének a fontosságát azért emelem ki, mert ezen a területen nem lehet és nem is szabad mellébeszélni: ez a szabványok, az eljárások egyeztetésének a világa, s nem a bölcsészeké.

Persze ezt a szakbizottságot még most sem késő létrehozni.

A helyzetet tovább bonyolította az, hogy a magyar nemzeti könyvtár szerepe sem a számítógépes hálózatok kialakulása, sem a modern információtechnológia telepítése idején nem volt és még most sincs igazán tisztázva. Sokan olyan szolgáltatásokat várnának el az OSZK-tól, amit az nem akar vállalni, illetve maga az OSZK olyan szabályokat, ajánlásokat hoz, amelyeket senki sem akar, s valójában nem is lenne képes elfogadni. Igaz, az OSZK olyan szoftverrel dolgozik, amit rajta kívül más nem is tudna használni; továbbá erősen lemaradt a számítógépes hálózatokhoz való kapcsolatok kiépítésében (így a problémák egy részét nem is igazán érti: lásd például elektronikus anyagok feldolgozása). Sokan még folytatnák is a nemzeti könyvtár „csepülését”, de nekem nem ez a célom: itt ténylegesen a funkciók

újraosztásának a problémájáról van szó, s ennek tisztázatlanságáról csak részben tehet az OSZK.

A szerepek tisztázásában sokat segítene egy olyan bizottság, amely kizárólag szakmai ajánlásokat hozna: az ajánlások elfogadása a résztvevők érdeke lenne és nem kötelezettsége. Ajánlásokat kellene tenni a következő területeken (ez nem okozna irdatlanul nagy munkát: a legtöbb esetben a már régen és jól kidolgozott külföldi példák honosításáról lenne csak szó):

Az integrált könyvtári rendszerekkel szembeni általános és konkrét elvárások

Itt tulajdonképpen olyan általános szoftver és hardver ajánlásokat kellene pontról pontra kidolgozni, amelyeket aztán a később integrált könyvtári rendszerre pályázók a saját pályázataikban felhasználhatnának. A gyakorlat eddig is ez volt: be nem vallva vagy bevallottan a könyvtárak az eddigi gyakorlatban is felhasználták egymás tenderanyagát, s ez egyáltalán nem tekinthető bűnnek, csak érdekelismerésnek. Ezt az anyagot aztán évről évre át kellene tekinteni, s az új követelményeknek megfelelően ki kell egészíteni.

Ennek a feladatnak a kidolgozása már elkészítettnek tűnhet, de ha belegondolunk a további feladatokba, a bővítésekbe, a különböző könyvtárak működésének remélhető összehangolásába, akkor be kell látnunk, hogy ez nagyon is aktuális feladat még a közeljövőben is. Tulajdonképpen két szinten kellene kidolgozni ezeket az ajánlásokat: a nagyobb és a kisebb könyvtárak szintjén. Ugyanakkor figyelemmel kellene lenni azokra a könyvtárakra, amelyeknek elegendő lenne a nagy könyvtári szoftverek „mini”, csak egy gépen futtatható változata is. Az ajánlások részletesen tárgyalnák a gépesítésre kerülő könyvtári munkafolyamatok minden területét: katalógizálás, visszakeresés, grafikus adatok kezelése (image-kezelés), kölcsönzés, könyvtárközi kölcsönzés, rendelés, számlakezelés, szolgáltatások elszámolása, távoli elérések stb. Az ajánlások tartalmazzák az egyes opciókban ajánlott magyar kifejezések szótárát is: akik használták már a magyar számítógépes katalógusokat, azok tudhatják, hogy ezt az egységesítést mindenképpen meg kell majd oldani (legfeljebb elodázni lehet, megkerülni nem).

Az így kidolgozott anyagban külön fejezetet kellene biztosítani a könyvtárak gépesítés során felmerülő munkaszervezési problémáinak is. Sok helyen még jelenleg is úgy gondolják, hogy a gépesítésnek nem szabad változtatnia a könyvtár hagyományos munka- és feldolgozási rendjén. Pedig a gépesítés csak akkor lesz hatékony, ha ésszerűsítéssel is párosul. Az integrált rendszerek moduljai olyan lehetőségeket rejtenek magukban, amelyeket csak akkor lehet tökéletesen kihasználni, ha képesek vagyunk tükröztetni a modulok újfajta kapcsolatait az intézmények osztályai közötti kapcsolataira épülő szervezeti felépítésben. Gondoljunk csak az állománygyarapítás, a feldolgozás és a feltáró munka új eszközeire!

Az ajánlásokat természetesen elérhetővé kell tenni magyar levelezési listákon, gophereken, FTP szervereken keresztül. (Itt jegyezném meg, hogy már az eddigiekben is sokat segített volna, ha a különböző projektek, szakértői bizottságok anyagát a nyomtatott forma mellett elektronikus formában is elérhetővé tették volna.)

Gépi feldolgozás, MARC formátum

Ez talán még reménytelenebb területnek látszik, mint az előző – pedig mindenki tisztában van a jelentőségével. Az OSZK nemrég ugyan kiküldte a magyar könyvtáraknak az általa kidolgozott HUNMARC formátumot, de tette ezt azok után, hogy a már gépesített könyvtárak mindegyike kidolgozta a saját MARC formátumát. Ezek a saját formátumok általában a USMARC, a UKMARC vagy az UNIMARC variációi, szemben az ezektől lényegi pontokon eltérő OSZK verziótól (ami nem véletlen, az OSZK az elmúlt években a saját gyakorlatában is több, egymástól lényegi ponton eltérő adatszerkezetet használt). Azt kell mondanom, hogy az OSZK ezen a ponton majdnem teljes szereptévesztésben volt, van: a magyar MARC formátum kidolgozása nem lehet egy könyvtár feladata, ezt csak közös munkával, az eddigi eredmények egyeztetésével és újra történő átdolgozásával, kompromisszumokkal lehetséges létrehozni.

Ez a feladat már csak azért sem lehet kizárólagosan az OSZK privilégiuma, mivel az ő érdekei alapvetően eltérnek az összes többi magyar könyvtár érdekeitől. Az OSZK-nak az a feladata,

hogy a magyar anyagot a lehető legtökéletesebb és legrészletesebb cíMLEÍRÁSSAL feldolgozza, tartalmilag feltárja. Ezzel szemben az egyetemi és a közművelődési könyvtárak csak olyan szintű feltárára tartanak igényt, amely a könyvek, a dokumentumok és az információ minél hatékonyabb cseréjét és elérését lehetővé teszi (a tartalmi feltárást is ennek a szempontnak kell alárendelni). Ennek következtében az ő számukra a MARC formátum egy minimális vagy közepes szintje is megfelelő lenne: a hangsúly a szegmentálás és az indikátorok azonosságán van. A MARC formátumok minél hamarabbi egyeztetésén túl még két probléma kapcsolódik ehhez a kérdéskörhöz: az egy helyen történő cíMLEÍRÁS és a retrospektív anyagbevitel.

Az egy helyen történő cíMLEÍRÁS, retrospektív anyagbevitel

Mindenki által belátható vétkes pazarlás az idővel és az emberi munkaerővel ugyanannak a dokumentumnak párhuzamosan, több helyen történő feldolgozása. Ennek elkerülése érdekében a világ könyvtári hálózatai általában kétféle megoldást alkalmaznak: az egyik csoportban a nemzeti könyvtár vállalja el a nemzeti anyag előzetes feldolgozását és feltárását, a többi könyvtár tőle veszi meg ezt az anyagot valamilyen elektronikus formában; a másik csoportban vagy létrehoznak egy regionális katalógus építését és szolgáltatását ellátó szervezetet, vagy valamelyik (általában) egyetemi könyvtár vállalja el ezt a feladatot, mint egy „cover”-szolgáltatást hozva így létre. (Az elnevezés arra utal, hogy egy szervezet által nyújtott szolgáltatás valamiképpen lefedi a többi könyvtár igényeinek egy részét, a katalógizálást mindenképpen.) Nálunk az OSZK mintha nem szívesen, nehézkesen fogadta volna ezt a feladatot. Legalábbis az említett szolgáltatás eddig hiányként való jelentkezése erre a tényre utal. Ennek következtében célszerűbbnek látszana, ha a már gépesített, illetve a közeljövőben gépesítésre kerülő egyetemi könyvtárak maguk hoznának létre (pontosabban maguk közül jelölnének ki) egy olyan könyvtárat, amely ennek a közös katalógizáló feladatnak megfelelné. Ehhez a megoldáshoz tulajdonképpen minden adott: a hardver és szoftver szükségletek akár egy közös pályázat útján is elnyerhetők és installálhatók. Az

egyetemi könyvtárakban felgyűlt annyi szakértelem, hogy ezt a feladatot közösen ki tudják dolgozni, s hatékonyan működtetni. Először egy kísérleti programot lehetne elindítani azoknak az egyetemi könyvtáraknak a részvételével, amelyek a kidolgozást vállalják, majd a végleges üzemeléshez egy mindenki felé nyitott konzorciumot kellene létrehozni. Ez a verzió valószínűleg sokkal rugalmasabb lenne, mint amit az OSZK ajánlani tudna, és egyben a retrospektív feldolgozást is meg tudná oldani azon a feltérési szinten, amire ezeknek a könyvtáraknak szükségük van.

A kétféle lehetőség még nyitva van a magyarországi könyvtárak előtt. Jelen pillanatban még ki tudnának jelölni egy olyan, úgynevezett „cover”-rendszert (szolgáltató alaprendszerként) a legjobban elterjedt könyvtári rendszerek közül, amelyik az alapfeldolgozást ellátná, de egy közösen kialakított rendszert is létrehozhatnának erre a célra, amely a németországi tartományi gépi központi katalógusok (Verbundskatalog) rendszereinek a mintájára működne. Sőt, megfelelő hálózati sebesség kialakításával egy gateway (a különböző rendszereket összekapcsoló szoftver/hardver megoldás) beiktatásával egymás rendszereit is felhasználhatnák a katalogizáláshoz.

Adatbázis-szolgáltatás

A magyar könyvtárak egyik legfontosabb feladata az, hogy a saját számítógépes katalógusuk mellett olyan adatbázisokat tegyenek elérhetővé, amelyeket más nem tehet meg helyettük: itt elsősorban a régi magyar könyvek, a magyar szakfolyóiratok, újságok bibliográfiai, illetve teljes szövegyű adatbázisaira kell gondolnunk, illetve a területi adatbázisokra. Ezen adatbázisok megtervezésére, adatokkal való feltöltésére nem célszerű semmilyen központi bizottság felállítása. Követendő stratégia lehetne, hogy az adott szakterülettel vagy földrajzi területtel amúgy is foglalkozó intézményt kell felbízni az adott feladat koordinálásnak elvállalására, s ezt lehetőség szerint pályázatokkal kell támogatni. Célszerű lenne, ha ezek a pályázatok nemcsak egy forrásból táplálkoznának, hanem épp ellenkezőleg: a legkülönbébb pályázatok különítenének el pénzt erre a feladatra a rendelkezésükre álló keretből. Ilyen törekvéseket már találhatunk az IIF pályázati ki-

rásai között is (sajnos szinte csak itt), a területi adatbázisok között pedig a remélhetőleg hamarosan beinduló Alföld adatbázist említeném (az Alföld Intézet koordinálásával), mint amelyek jó példával szolgálhatnak.

Ezeknél az adatbázisoknál különösen fontos lehet az adatszerkezet azonossága, hiszen a legtöbb esetben több intézmény is bedolgozhat az adatbevételnél, sőt: a legtöbbször több intézmény folyamatos együttműködése szükséges a megvalósításhoz. Éppen ezért fontos lenne, ha az a szakbizottság, amely a jövőben közös magyar MARC formátum kidolgozásával fog foglalkozni, külön is figyelmet szentelne ezeknek a szakadatbázisoknak, s azok adatszerkezetére ajánlásokat tenne. Megoldandó feladatot jelentenek még a karakterkészletek különbözőségéből fakadó nehézségek, az eltérő megjelenítési lehetőségek.

Elektronikus könyvtár

Könyvtár és modem információtechnológia találkozásának másik neuralgikus pontja az elektronikus szövegek, számítógépes, információforrások gyűjtése, katalogizálása, hozzáférhetővé tétele. Ezen alatt a legkülönbébb dokumentumokat és médiákat lehet ma már érteni, s a fejlődés azt mutatja, hogy olyan anyagokra és lehetőségekre is felkészülnünk kellennünk, amelyeket ma még csak fantasztikus filmekben láthatunk. A fejlődés ezen a területen mérhetetlenül gyors és egyben kaotikus. Gondoljunk csak arra, hogy az Internet felhasználóinak száma minden évben megduplázódik, pedig már most is eléri Kanada lakosságának a számát. Ez egyben a dokumentumok, az információforrások egyre követhetlenebb szaporodását is jelenti. Ráadásul egyre igazabb a Berkeley Egyetem csillagászának, *Clifford Stoll*nak az az állítása, amit már a *Time* magazin is szent borzongással idézett: „Ez az a dolog [az Internet] a valaha létezett dolgok közül, amely a legközelebb áll az igazi anarchiához”. Mit szólnak akkor a rendszerezni akaró könyvtárosok?

Pedig már nálunk is vannak törekvések ennek az anyagnak a gyűjtésére, katalogizálására, nem is egy területen. Az idén tavasszal Keszthelyen rendezett *Networkshop'94* konferencia egyik eredményeképpen (*Drótos László* (MEK) és *Moldován István* (BKEK) előterjesztése nyomán) az IIF külön projektben vállalta ennek a területnek a

védnökségét is, melynek koordinátora *Kokas Károly* (JATEK) lett. A projekt két területre is kiterjed, s mindkettőben már jelentős eredményeket mondhat magáénak: az egyik a magyar egyetemeken installált gopherek egységesítésére tett kísérletet, a másik, a magyar elektronikus könyvtár megteremtésére. Ezekről bővebben nem szándékozom írni, ezt feltehetően *Kokas Károly*, *Drótos László* vagy *Moldován István*, a projekt gazdái, majd megteszik. Én itt csak egy olyan jelenségre hívnám fel a figyelmet, ami már a kezdeti szakaszban is problémaként jelentkezett: milyen alapon kell gyűjteni az elektronikus információkat, hogy kell meghatározni a gyűjteni szándékozott anyag forrását, formáját, elérhetőségét, a magyar karakterkészlet problémájáról nem is szólva.

Rögtön látszott: az IIF projektje, a benne résztvevő számítógépes szakemberek és könyvtári informatikusok erőfeszítései csak akkor lesznek igazán sikeresek, ha ezeket a feladatokat a könyvtárak is vállalják. Egyáltalán nem lett volna baj, ha a könyvtárak már a projekt elindulásakor jelentkeztek volna egy saját szervezettel, tervvel, ajánlásokkal: hiszen az adatfeldolgozás elsősorban az ő feladatuk, a megváltozott média ezen mit sem változtat.

Ilyen törekvésekre már akad példa a külföldi könyvtárakban. Nem ártana követni őket. A tanulság kedvéért a következőkben egy kicsit részletesebben ismertetném *Priscilla Caplan: Cataloging Internet Resources* c. (=The Public-Access Computer Systems Review, vol.4. 1993. no.2. pp. 61-66.) tanulmányát. Az eléréshez e-mailt kell küldeni a következő címre, a következő tartalommal: LISTSERV@UHUPVM1.UH.EDU: GET CAPLAN PRV4N2.

A cikk azzal a kérdéssel indít, hogy megengedhető-e, hogy olyan elektronikus eszközök, mint az Archie, a Gopher, a Veronica (Very Easy Rodent-Oriented Net-wide Index to Computerized Archives) vegyék át a könyvtárosok tudatos katalógizáló tevékenységét? Ha nem, akkor mit tehetnek a könyvtárak? Fontos-e egyáltalán olyan elektronikus adatokkal foglalkozni, amelyeknek jelentős része, ha nem is efemer, de szinte napról napra vándorol egyik szerverről a másikra, sőt a legtöbbször még a formátumát is változtatja. A szerző hangsúlyozza (s én is éppen ezt szeretném tenni ebben a cikkben): ezeket a kérdéseket nem szabad negligálni, minél előbb és minél pontosabban meg kell fogalmaznunk

őket, annak érdekében, hogy cselekedhessünk (nem megvitatásra van szükség), akár az eddig jól bevált gyakorlatunkat és szabályainkat is megváltoztatva, ha a jövőbe mutató tendenciák úgy kívánják.

Tanulságos a tanulmánynak az a része is, amelyben a szerző (a harvardi egyetemi könyvtár egyik osztályvezetője) leírja azt az utat, amit be kellett járniuk, hogy ezekre a kérdésekre választ találjanak.

Először a MARBI (ez egy ALA bizottság, amely ajánlásokat fogalmaz meg a Kongresszusi Könyvtár számára, hogy milyen változtatásokat eszközöljön a USMARC formátumban) foglalkozott azzal, hogy milyen módosítások szükteljenek a bibliográfiai leírásban ahhoz, hogy az alkalmazkodni tudjon az elektronikus adatforrásokhoz (mint pl. az e-journal és egyéb elektronikus dokumentumok). Ehhez el kellett döntenie bizonyos dolgokat az online információforrásokkal kapcsolatban. Például, mit jelent az hogy online? A hálózaton való elérhetőség lehetőségét, avagy egyszerűen csak az elektronikus formátumban való létezését? Néhány kérdést aztán lassan tisztázni lehetett. Így azt, hogy a távoli elérés (remote acces) volt az a sajátosság, aminek alapján ebbe a kategóriába lehetett sorolni a különböző információforrásokat (azaz az a tény, hogy ezeket nem lehet kézbe venni, fizikailag leírni, polcra tenni, stb). Aztán tisztázódott az is, hogy a távoli elérhetőség fogalmát az ehhez a fogalomhoz rendelhető, szinte végtelen univerzum egyszerűsége kedvéért alapvetően két kategóriára szükséges felosztani: 1) adat jellegű források (pl. szoftverek, szöveg- és adatfájlok, bibliográfiai adatbázisok) és 2) rendszerek vagy szolgáltatások (pl. egyetemi információs rendszerek, könyvtári információs rendszerek, elektronikus faliújságok). Kicsit elnagyoltan fogalmazva az is mondhatnánk, hogy az első kategóriába azok az eszközök tartoznak, amelyek FTP-vel (File Transfer Protocol – fájl-átvitel) érhetők el, míg a másodikba a Telnet-tel elérhetők. A MARBI az első csoporttal foglalkozott, mint jobban körülíráható jelenséggel.

Közben az OCLC egyik hivatala pénzüsszeggel támogatott (!) megbízást kapott, hogy tanulmányozza az Interneten elérhető elektronikus információ sajátosságait. A stáb több mint 1500 fájl gyűjtött össze és kategorizált. 1992 tavaszán egy szakértői csapat állt össze az érintettekől, hogy megpróbálja a USMARC formátumba il-

leszteni a távolról elérhető elektronikus információforrásokat. (Tanulságos ez a csapatmunka: senki nem érezte magát predesztinálva, hogy olyan szabályokat hozzon még ha jó, de akkor is csak ad hoc ötletek alapján, amelyek az egész könyvtáros társadalmat érintették.) Ez nem is volt olyan egyszerű, mivel a MARC formátum az eddigiekben csak két típusra volt felkészülve: a statisztikai adatokra és a mikroszámítógépes szoftverekre. Az egész olyan volt, mint az a lakás, amiben csak konyha és hálószoba van. Minden OK, egészen addig, amíg eszünkbe nem jut megfűrdeni.

A csoport a következő módszert követte: összegyűjtött kb. 300 adatforrást, amelyekről egy nyers fogalmazásban előzetes címléírasi irányelveket készített; ezeket és a mintákat elküldte 30 önkéntes címléírónak oly módon elosztva, hogy minden egyes dokumentummal három egymástól független katalogizáló is dolgozzon; a kapott eredményeket összegyűjtötték, elemezték; majd az Ajánlásokban megfogalmazták. A USMARC formátumba való hivatalos beiktatás csak ezután következett. (Erre vonatkozott az első részben felített kérdésem: nem kellett volna az OSZK szakembereinek, akármilyen jó szakemberek is, előzetesen az ország már gépesített vagy gépesítés előtt álló könyvtárainak kiadni azt a feladatot/kérést, hogy a HUNMARC részleteire és egészére vonatkozóan ajánlásokat tegyenek?)

Visszatérve Caplan cikkére, a nálunk is jelentkező aktualitás miatt talán érdemes felsorolni, hogy milyen eredményekre jutottak. Először is deskriptorként bevezették a következő fogalmakat: elektronikus dokumentum, elektronikus újság, bibliográfiai adatbázis, grafika, komputer hang/zene. A legnagyobb változtatást igénylő vita nem a leírás, hanem az elérési hely körül volt. Végül is egy új mezőt kellett definiálni. Így most az „Elektronikus helymeghatározás és elérés” mező tartalmazza az elérhetőség módját (pl. e-mail, FTP, Telnet), a host nevét, az elérési útvonalat, a fájl nevét és azokat az egyéb információkat, amelyek az adat pontos eléréséhez szükségesek.

Mindez persze nem oldott meg minden problémát. Ezekből csak egy: az elektronikus címek nagyon gyakran változnak, hiszen maga az elektro-

nikus dokumentum vándorolhat egyik szerverről a másikra, sőt a formáját is változtathatja. Éppen e probléma áthidalása érdekében dolgozta ki az IETF (Internet Engineering Task Force) a Universal Resource Identifier (URI) a könyvek ISBN-jéhez közeli feladatot ellátó azonosítóját, ami az adott objektum létrehozójára utal; illetve az ún. Universal Resource Locator (URL) azonosítót, ami az elérhetőséget biztosítja. Ezek arra utalnak, hogy lesz még itt mit tenni.

Az ismertetés befejezéséül hadd álljon itt az elmondottakra vonatkozó dokumentum MARC formátumú leírásának az említett „Elektronikus helymeghatározás és elérés” mezője, aminek alapján bárki elhozhatja magának azt:

856 0 \$a maine.maine.edu \$f dp69 doc \$h listserv \$i get

Írásom elején szó volt arról, hogy az Archie, a Veronica csodálatos eszközök a maguk nemében, de azért nem nyújthatják azt az adatvissza-keresési és adatmegatalálási biztonságot, amit pedig a könyvtáraknak el kell vállalniuk. Az állítás bizonyítására (ez elég sarkalatos pontja az egész kérdéskörnek) elvégeztem egy vizsgálatot a magyar és külföldi gophereken keresztül elérhető Veronica szerverekkel. Csak azokat vizsgáltam, amelyek az ún. „gopherspace”-ben keresnek, s nem csak az alkönyvtárakban. A vizsgálatot egy nyári reggel (1/2 9 és 1/2 10 között) végeztem, amikor nagyon alacsony volt a hálózati forgalom, tehát ez a tényező nem befolyásolhatta az eredményeket. Teljesen általános fogalmat használtam: a „new” fogalmat. Az eredmény a következő lett (az okokat itt nem vizsgálom):

NYSERNet	50 509 lehetséges találatból 200 (ez default érték)
SUNET	Nem talált semmit
Manitobai Egyetem	Túlterhelés miatt visszautasította a kérést
Bergeni Egyetem	56 154 (vagy több) lehetséges találatból 200
Kölni Egyetem	50 000 (vagy több) lehetséges találatból 200
Pisai Egyetem	Nem talált semmit

A következő lépésben a „new -m1000” keresőkifejezéssel (jelentése: legalább ezer találat megjelenítése) próbálkoztam, most már csak a NYSERNet és a Koeln szerverekkel. Értékelhető eredmény csak a kölni szerverről érkezett, de a keresési idő (time limit) lejártá miatt csak 899 találatot jelzett.

A keresést aztán megismételtem a „new -t0”, „new -t1”, „new -t1 -m”, „new -t2 -m” keresőkifejezésekkel (a -t paraméter a kifejezés fellelési helyét határozza meg, a szám nélküli -m a lehető legtöbb találatot), most már csak a kölni Veronica szervert használva. Az eredmény:

- 50 000 (vagy több) lehetséges találatból 200
- az idő lejártá miatt az első 95
- az idő lejártá miatt az első 142
- az idő lejártá miatt semmi.

Az így kapott eredmények világosan mutatják, hogy ez a metainformációs eszköz ugyan ragyogóan használható, de az eredményeket bizonyos fenntartással kell kezelni. S éppen ez az a kis különbség, ami miatt a hagyományos könyvtárak nem mondhatnak le arról, hogy a modern információtechnológia nyújtotta lehetőségeket felügyeljék, azok dokumentumait, adatforrásait katalogizálják, feltárják.

E rész lezárásaként is hadd essen néhány szó a gopherekről és a Word Wide Web-ről (WWW). Amennyiben az IIF nem karolta volna fel ezeknek az ún. metainformációs rendszereknek, segédeszközöknek a magyarországi fejlesztését, akkor még mindig csak néhány lelkes hallgató amatőrkedéséről (ez nem a színvonalra vonatkozik!) beszélhetnénk. Vajon az intézmények, a könyvtárak miért nem fedezték felé maguknak ezeket az eszközöket? Bár pontosabb lenne azt mondani: a könyvtárosok, a könyvtári informatikusok felfedezték – csak az intézmények mint intézmények nem voltak felkészülve arra, hogy elfogadják ezeket az eszközöket, s felkarolják a fejlesztésüket. Pedig ma már a világ alaposan túllépett a gopherek önmagukban is csodálatos és egyben rendkívül hasznos világán. Ma már mindenki a Mosaicokról és a rajtuk keresztül elérhető hangos, színes és mozgékony új kultúráról beszél. Már önmagában is izgalmas és lebilincselő élmény: a Music TV WWW-jének slágerlistájáról kiválasztott dalt hallgatva, a NASA egyik szerverén összegyűjtött, a Hubble-távcső által közvetített naprendszeréről képeket böngészni, vagy egy kis animációs filmet nézni arról, ahogy az üstökös darabjai becsapódnak a Jupiterbe; a Kongresszusi Könyvtár szerverén tanulmányozhatók a vatikáni könyvtár legszebb darabjainak a címlapjai, vagy megnézhető a díjnyertes animációs kisfilm, „A piros bicikli rémálma”, s akkor az USA-ban nagy port felkavart szexfilmeket még meg se említettük. Mindez izgalmas, de persze egy kicsit „mókusvakítás” – a lényeg nem ez. A lényeg ott

van, hogy a WWW-ek világa egy fantasztikusan szervezettnek és jól felépítettnek látszó metainformációs rendszert, egy igazi világhálózatot, világszöveget hozott létre a gopherekkel, az archie- és az FTP szerverekkel és az Internet más eszközeivel tökéletesen kiegészítve egymást. Pedig tudjuk: az Internet nem egy igazi szervezet, lényegét tekintve ugyanis anarchikus. Akkor mi a titok? Egyszerűen csak annyi, hogy minden országban az egyetemek és a könyvtárak elvállalták ezeknek az eszközöknek a gondozását, a fejlesztését, olyan szabályokat és módszereket kidolgozva, amelyek mintegy természetesen következnek ezeknek az intézményeknek a létéből, az állandó fejlődéséből. Ahogy *Umberto Eco* mondta a bolognai egyetem évnitőjén: „Egy egyetemnek az a dolga, hogy tíz-húsz évvel megelőzze kora tudományát, a könyvtárak pedig, hogy kövessék.” S ez nem is olyan nehéz: lassan mindenhol megtalálhatók azok az eszközök (szkennerok, karakterfelismerő programok, nagy teljesítményű háttértárolók, gyors és mégis „kis” számítógépek stb.) és azok az emberek is, akik ezeket megfelelően használni tudják. Csak egy kis támogatás, gyors felismerésre és rugalmas változtatásra képes szervezetek kellenek hozzá. Egyszerű, nem?

Virtuális könyvtár

Az eddig felvázolt fejlődés mintegy sugallja a következő lépcsőfokot: a virtuális könyvtár létrejöttét. Az elnevezés nem tőlem származik: először negatív értelemben használták annak a folyamatnak a jelölésére, aminek következtében az olvasók mindig csak valamilyen virtuális könyvtárral, azaz képlékeny információhalmazzal találják szemközt magukat. Ez persze kétségtelenül jogos veszély, de a kifejezés jelentése mára megváltozott.

Így nevezték el azt az Egyesült Államok Oktatási Minisztériuma által támogatott projektet is (Virtual Electronic Library), amelyben az Illinoisi Egyetem, az Indianai Egyetem, az Iowai Egyetem, a Michigani Egyetem, a Minnesotai Egyetem, a Northwestern Egyetem, a Chicagói Egyetem és a Wisconsini Egyetem könyvtárai vettek részt.

Ma pedig az NCSA Mosaic „Home Page”-ének egyik opcióját is így hívják (ez a WWW-ek

világának egyik pillére: minden országnak, nagyobb intézménynek van egy nyitó oldala, ezt hívják Home Page-nek; pl. a Földnek is van Home Page-e, na persze nem a földönkívüliek számára). A következőkben azonban nem ebben a konkrét értelemben használom a kifejezést.

A könyvtárak számítógépesítéséből, az elektronikus könyvtárak létrejöttéből mintegy egyenesen következik annak a virtuális könyvtárnak a létrejötte, amelynek a képzelt falait aszerint tágíthatja a felhasználó, a könyvtáros/informatikus, hogy milyen messzire kell nyúlnia egy-egy információért, adatért. A jelen fejlődési fokon ésszerűnek tűnne egy kliens-szerver alapú nyílt rendszer kifejlesztése/installálása a magyar könyvtárak számára, hiszen a külföldi, például a fentebb említett amerikai kísérletek tapasztalatai is ezt látszanak alátámasztani. Módszertani mintaként egy európai rendszer is szolgálhatna: az angliai egyetemi könyvtárak által kifejlesztett BUBL (Bulletin Board for Libraries) szolgáltatásai a szó minden értelmében mintaszerűek.

A kifejlesztendő szolgáltatás virtuálisan ötvözné a már meglévő információs eszközöket, a gophereket, a World Wide Web-ek, a WAIS (Wide Area Information Server), az FTP és archie szerverek stb. (ez a stb. a jövőbeni lehetőségeket is magában rejt!) nyújtotta információkat. Alapvetően három területre terjedne ki:

- az elektronikus könyvtár (itt elsősorban elektronikus szövegek, azaz magukban álló, letölthető fájlok volnának találhatóak);
- kapcsolat más információforrások felé (egyfajta gateway szolgáltatás);
- tárgy szerinti feldolgozás (hasonlóan egy könyvtár tárgyszókatalógusa nyújtotta lehetőségekhez).

A virtuális könyvtár elsősorban a második és harmadik területnek adhatna új és új értelmet, fejleszthetné tovább azok lehetőségeit.

A virtuális könyvtár létrehozását időben lépcsőzetesen kell elképzelni. Az első időszakban a szolgáltatás fő célja az lenne, hogy elmozdítsa azokat az akadályokat a felhasználók elől, amelyek lehetetlenné teszik számukra a széles körű információszerzést. Kiküszöbölhetné a számítógépes katalógusok és információs rendszerek eltérő menüszerkezetéből, a nem egységes visszakeresési felületekből és terminológiából fakadó nehézségeket, valamint azt a kényelmetlenséget is, hogy a felhasználónak újra és újra be kelljen jelentkeznie a különböző szerve-

kre, hogy ugyanazt a kérdést megismételje. A megvalósításhoz a megfelelő technológia és szabványok már léteznek: elsősorban akarat és szervezés kérdése lenne csak az egész. (Legalábbis a kísérleti fázisban.)

A program második szinten már foglalkozhatna a könyvtárközi kölcsönzés funkcióinak az egységesítésével. Ennek azt a részét, amely a cikkek és tanulmányok iránti igényének könyvtárközi kölcsönzés útján való kielégítését fedné le, már az első szakaszban meg lehetne valósítani. A projektnek ebben a részében ki kellene alakítani egy olyan szolgáltatást, amely a CARL rendszerben elérhető UnCover vagy a Swets által kifejlesztett szolgáltatáshoz hasonlítana. Azoktól eltérően azonban nem központosított szolgáltatás lenne (legalábbis a kezdetekben), hanem egyenrangú társult könyvtárak érdekszövetsége.

A szolgáltatás arra a feladatra épülne, amit a társult könyvtárak önként vállalnának (először három-négy, a megfelelő eszközökkel már rendelkező egyetemi könyvtár vehetne részt benne): az egyes könyvtárakba járó tudományos folyóiratok tartalomjegyzékét kellene szkennel és természetesen emberi segédlettel történő korrektúrázás segítségével egy azonos módon elérhető és visszakereshető adatbázisba felvinni, természetesen az ismétlődések kiküszöbölésével. A résztvevő könyvtárak számára az adatbázis használata ingyenes lenne. A cikkek szövegének a megküldése kölcsönös elszámolás alapján történne (ez lehetne azonnali, havi vagy akár éves is: nyilvánvaló, hogy a pénzügyi részletek kidolgozása a fenntartó intézmények szokásainak az összehangolásával valósulhat csak meg). A szövegelés három szinten történhetne: hagyományos postai úton, fax révén elküldött másolat, illetve elektronikus formában (FTP vagy e-mail útján). A visszakeresést kiszolgáló programnak biztosítania kell a pontos költségek megjelenítését is, egyidőben a bibliográfiai megjelenítéssel.

Ehhez a programhoz kapcsolódhatna egy másik program is: a nemzeti napilapok archiválása a CD-WORM technológia révén (ezek egyszer írható CD-lemezek). Minden könyvtáros tisztában van vele, hogy a napilapok tárolása rendkívüli problémákat jelent a helyigény miatt, s a kiszolgálásuk is kényelmetlen (a legtöbb helyen a folyóirat osztályokon is hölgyek dolgoznak, s egy-egy napilap bekötött számai ugyancsak nehezek). Ennek következtében nagyon sok helyen már jóideje valamilyen mikroformában archiválják a napila-

pokát. Tekintettel arra, hogy az ehhez szükséges technológia nincs meg mindenhol, és amúgy sem olcsó ma már, szerencsésebbnek látszik az újabb és olcsóbb technológia alkalmazása. Az ehhez szükséges felíró készüléket több könyvtár közösen is üzemeltethetné, a felhasználásuk (olvasásuk) pedig ma már nem jelenthet problémát. Ugyancsak közösen kellene fellépniük a könyvtáraknak annak érdekében, hogy az egyes újságkiadókkal meg tudjanak egyezni a kurrens napilapok archiválását illetően (ma már minden számítógépen készül!), valamint a megfelelő archiváló program beszerzéséért. Itt még nyitott az a lehetőség is, hogy ugyanazt a szoftvert használják fel a visszakeresésre is.

Az együttműködés harmadik szintjét egy közös katalógus létrehozása jelenthetné, amelynek segítségével megvalósulhatna a könyvtárak katalógizáló munkájának az összehangolása. Ez sokkal súlyosabb probléma, semhogy ebben az áttekintő tanulmányban akár csak hozzávetőlegesen is megpróbáljam kifejezni. Annyit azért megállapíthatunk, hogy bizonyos tendenciák már ma is ennek a szintnek a mielőbbi elérését sugallják. Többek közt már ma is megvalósítható lenne az ugyanolyan integrált rendszert használó könyvtárak együttműködése ezen a területen, később már csak ezeket a csoportokat kellene összehangolni. Akár *Mader Béla* (JATE Egyetemi Könyvtár) ötletét továbbfejlesztve, vagyis az egyik rendszert (ez lehetne a legtöbb könyvtárat érintő vagy a legkönnyebben alkalmazható, illetve a legkönnyebben elérhető is) kijelölnék főrendszerre (a PICA példájára ún. „cover system”-mé), s a többi könyvtár ehhez a rendszerhez igazodna. (Nem az illető könyvtárhoz való igazodásról van szó!)

Térjünk vissza azonban a virtuális könyvtár jelenébe. Ma már minden adott ahhoz, hogy továbbfejlesztve a gopher és a WWW adta lehetőségeket, ki lehessen fejleszteni azokat a gateway-jellegű szolgáltatásokat, amelyek lehetővé teszik – akár egyszerű vt100-as terminállal is – a bejelentkezők számára, hogy a magyar könyvtárak, közművelődési intézmények számítógépes adatszolgáltatásait látszólagosan egy helyen elérhessék.

A szolgáltatásnak két, egymásra épülő szintjét lehetne kialakítani: az egyik mindazon grafikus és hangzó információ közvetítésére képes lenne, mint amit már a Mosaic szerverektől megszoktunk; a másik, menüpontokba szedett opciókon keresztül biztosítaná az elérést. Mindkét szint

esetében biztosítani kell a tárgy szerinti tájékozódást. Ennek kidolgozását nyilvánvalóan az eddigi könyvtári gyakorlat szerint kell végezni (a kényelvést és a rugalmas bővíthetőséget is biztosítva). A kifejlesztett szoftver kb. hetente egyszer végignézné az előre meghatározott intézmények (ezek természetesen önkéntes alapon szerveződnének, bár bizonyos fokig nem idegen tőlem az a „hacker” etika – „Happy hacking”, köszönt Richard Stallmann is –, amely teljes szabadosságot hirdet az információ szabad elérését illetően) számítógépes szolgáltatásait, s a változásokat beillesztené a rendszerbe. Ilyen törekvésekkel külföldön elsősorban a kampuszokon, nagyobb tudományegyetemek számítógépes hálózatain találkozhatunk (pl. BUBL). A magyar számítógépes könyvtárak hálózata azonban nem olyan nagy, hogy ezt a fajta szolgáltatást egyetemként meg kellene ismételni, elegendő lenne egy központi szerveren kialakítani, s legfeljebb még az ország másik két szerverén ugyanezt tükröztetni.

Tulajdonképpen ennek a virtuális könyvtárnak a megalapítását tűzte ki célul az IIF egy másik projektje, amelynek a tényleges alapjait a szegedi egyetem könyvtárában tartandó munkamegbeszélés rakná-akadja le (a feltételes mód a bizonytalan szervezési, illetve e tanulmány megjelenési időpontja miatt van). Ez megint csak egy olyan projekt, amiben a könyvtáraknak természetsszerűleg és szervezeten kell részt venniük. Hiszen elsősorban az ő érdekeikről van szó, s az IIF nem lehet másra képes (hiszen ez elsősorban könyvtári feladat lenne, s nem hálózati), mint egy kísérleti program elindítására. A tényleges kidolgozás a könyvtárakra, a könyvtári szakemberekre vár. A probléma megint csak az, mint az előzőekben: a könyvtárak együttműködését képviselni hivatott szervezetek nem képesek eléggé rugalmasan fogadni és követni a meglehetősen gyorsan változó fejlődést. Pedig ez a fejlődés nem megkerülhető.

Ennek a kibontakozóban lévő virtuális könyvtárnak van egy másik olyan „opciója”, ami egy másik, az elmúlt években rohamosan fejlődő információforrás jobb kihasználását és kihasználtságát célozza meg.

Egyre inkább általános problémává válik a CD-ROM lemezekben tárolt információ hálózaton való elérésének a kérdése, természetesen párhuzamosan azoknak az áraknak a növekedésével, amelyet egy-egy komolyabb CD-ROM-on is ter-

jesztett adatbázis előfizetése jelent. A CD-ROM hálózatos licencdíjai, illetve azok a szűkös lehetőségek, amelyek közül a könyvtárak választhatnak a CD-tornyok telepítésekor, az intézmények számára egyre neuralgikusabbá válik. Az Egyesült Államokban már 1989-ben elindítottak egy olyan projektet a Houston Egyetem könyvtárainak konzorciumán belül, ami azt vizsgálta: hogy lehetne a különböző szállítóktól a legelőnyösebb árajánlatot kicsikarni; hogy lehetne minél több CD-t, minél nagyobb hálózatban, minél több felhasználó számára szolgáltatni. A projekt egy komplett, szakértői rendszerekkel kiegészített információs hálózat kiépítésére vonatkozott (Intelligent Reference Information System Project).

Tulajdonképpen hány CD-ROM-ról is van szó? Teljesen amatőr módon készítettem egy előzetes és hozzávetőleges felmérést, hogy az általános tudományegyetemen hányfélélt használnak. Az eredmény 60-70 darab között mozgott. Természetesen tetszőlegesen bővíthető ez a szám, de nem szabad elfelejteni, hogy a világon forgalmazott tudományos igényű lemezek száma korlátozott, hiszen a szolgáltató adatbázisok száma is az. Nem lehet egyik napról a másikra egy teljes tudományterület teljes szakirodalmát felölelő adatbázist felállítani. Mégis, miért van annyiféle CD-ROM a szállítók katalógusaiban? Mert nem mindegyik közli az adott adatbázis teljes anyagát, nagyon sok a válogatás köztük (ezek persze olcsóbbak is). A lemezek előfizetésének az ára kb. 1000 és 15 000 dollár között mozog, de természetesen ebbe nem tartoznak bele azok a szélsőséges árú CD-ROM-ok, amelyeket azért minden nagyobb földrajzi egységen belül legalább egy helyen elérhetővé kellene tenni (azaz nálunk országosan csak egy helyen, mert többre egész egyszerűen nem lenne pénze az országnak, de a felhasználtsági hányadosa sem indokolná a magasabb példányszámot).

A fentebb zárójelben tett indoklás nagyon is megszívlelendő: akármilyen fontos is egy tudományág szempontjából egy adott adatbázis előfizetése és azonnali elérhetősége, szinte biztos, hogy a felhasználtsági gyakoriságát és a felhasználók számát figyelembe véve, elegendő lenne egynek az előfizetése az országban. Persze nagy kérdés, hogy *kinek kell, hol kell a legjobbban, ki vagy kik fizessék elő?* stb.

E kérdések és az egész problémakör fontossága érdekében lenne célszerű egy közös projekt létrehozása a virtuális könyvtáron belül. Azért itt,

mert ez kifejezetten olyan probléma, amit csak egy ilyen tervezeten belül lehet megoldani. Miért? Valamikor egy-egy drágább referenz folyóirat előfizetését visszautasítva a könyvtárak igazgatói azt mondták: ha annak az évi egy-két felhasználónak kifizetjük a vonatjegyét Budapestre első osztályon, még mindig jobban járunk. Most ezt a „vonatjegyet” kellene átváltani a modern információtechnológia eszköztárára. Már csak azért is, hogy ne feledjük a houstoni példát: ha egy rendszer drága, akkor fejlesszük tovább még drágább eszközökkel, hogy igazán megérje. A nagyobb adatbázisokban, a fejlett visszakeresési technikát alkalmazó CD-ROM lemezeken egyáltalán nem könnyű a visszakeresés. Éppen ezért a szakértői rendszerekkel való kiegészítés nagyon is fontos. Magyarországon is feltétlenül megérné három-négy ilyen, eltérő profillal működő központ kiépítése.

Könyvtárak számítógépes hálózaton

A virtuális könyvtár (pontosabban a Nemzeti Virtuális Könyvtár) koncepciója már magában rejtí egy távolabbra mutató koncepció kidolgozásának a szükségességét is.

A számítógépes hálózatok megjelenésével és az információforrások elérésében betöltött szerepük révén egyre inkább világossá vált, hogy szükség van olyan szervezetek létrehozására, amelyek ezeket a hálózatokat, a hálózatok fejlesztését és külföldi kapcsolatait felügyelik, az ezeken folyó munkákat koordinálják és támogatják. A nyugati könyvtárak viszonylag könnyű helyzetben vannak: ők egy jó pár évtizedes fejlődés eredményeképpen jutottak el odáig, hogy egy – a hagyományos könyvtári kereteken messze túlmutató –, az információforrások lehető legtágabb körét felölelő nemzeti, illetőleg világhálózatot alkossanak. Tehették ezt azért, mert a társadalmi és kulturális intézmények párhuzamos fejlődése segítette őket. S éppen ez az a pont, ami miatt én annyira fontosnak tartom egy szakértő, a szakterületi összefogást elősegítő testület vagy szervezet létrehozását. Nálunk, ismert politikai okokból hiányzott és hiányzik ez a párhuzamos fejlődés. A technológiai fejlődés, s az igény megvan rá: de ez önmagában egyensúlyát vesztheti. Ennek a tanulmánynak éppen az a lényege, hogy ennek a párhuzamos fejlődésnek a fontosságára, s az el-

maradásából következő bajokra felhívja a figyelmet.

Az ilyen irányú fejlődés nincs persze előzmények nélkül. Eddig két ilyen szervezet jött létre: a remélhetőleg hamarosan Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Alap névre hallgató „inégzete”, valamint a magyar hálózatok nemzetközi képviselői szervezete, a HUNGARNET. Ezekben a szervezetekben egyre növekvő mértékben képviseltetik magukat a könyvtárak is. Ezeknek a testületeknek persze elsősorban a hálózatok kiépítésére, fejlesztésére kell gondolniuk. Ez önmagában is óriási feladat: a magyar felsőoktatási intézményeket összekötő hálózat átteresztőképessége a fejlesztések ellenére is alacsony. Így minden tisztelet az IIF-é, hogy jutott energiája az információforrások telepítése, kiépítése területén egyre gyorsabban kibontakozó, de legtöbbször támogatók nélkül álló fejlesztés támogatására.

Mára azonban egyre jobban körvonalazódik az a gondolat, hogy a könyvtáraknak a maguk területén is létre kellene hozniuk egy olyan szakmai testületet, amely a saját céljait és érdekeit meg tudja fogalmazni, s egyben képviselni is tudja az egyéb hasonló szervezetek előtt. Ennek a szervezetnek vagy testületnek (provizórikusan nevezzük, mondjuk a Elektronikus Könyvtárak Országos Hálózatának) a formája a társult intézmények laza szövetsége lenne, amelynek a magát egy (önmagát a feladatok számának megfelelően megsokszorozni képes) szakmai testület adná.

Az Elektronikus Könyvtárak Hálózatának fő célkitűzése az lenne, hogy koordinálja és támogassa a számítógépes információforrások felhasználását és megosztási politikáját az ország nagy könyvtáraiban (a gerincet az egyetemi és az országos szakkönyvtárak alkotnák, de a közművelődési könyvtárak is képviseltetve lennének). A szervezetnek figyelemmel kell lennie az egyéb intézményekre is: múzeumok, speciális főiskolák, kollégiumok stb.

A testület működése felölelné mindazokat a területeket, amelyek a modern információtechnológia által egyre jobban meghatározottak. Kifejezetten szakmai testületről lenne szó (bár bizonyos kérdésekben kaphatna magasabb fokú felhatalmazást), amely elsősorban ajánlásokat

fogalmazna meg a megfelelő egyéb testületek számára. A szakmai testület az ajánlásait mindenkor publikussá tenné, ezzel is biztosítva azok hatásosságát és nyilvánosságát.

Egyik fő feladata lehetne, hogy a HUNGARNET-tel karöltve felvegye a kapcsolatot a külföldi adatbázisforgalmazókkal (médiától függetlenül) és a lehető legelőnyösebb szerződést kössön velük, továbbá, hogy a hazai szolgáltatásra javaslatot tegyen, esetleg koordinálja azt. A szervezetnek különös figyelmet kell fordítania az oktatásra, ugyanis a modern információtechnológia olyan gyorsan változó és fejlődő terület, hogy az ezzel foglalkozó szakembereknek is állandó mozgásban kell lenniük, legalábbis szellemileg. Ennek érdekében a könyvtárosok számára folyamatosan továbbképzéseket kellene tartania (pl. bevezetés a hálózatokba; Internet; metainformációs rendszerek; OPAC-ok; online keresés a hálózaton; keresés CD-ROM adatbázisokban stb.)

Fontos lenne ezzel párhuzamosan létrehozni egy külön diáktagozatot is a könyvtár és informatika szakos hallgatók, de akár a középiskolák megfelelő fakultációira járó diákjai számára is. Az ő esetükben különös figyelmet kell szentelni egyrészt a magas szintű technológia minél gyorsabb elsajátítására, másrészt az „interdiszciplinaritás” eszméjének minél intenzívebb érvényesülésére.

Ennél a pontnál meg is kell állnom. A továbbiak már részletkérdések, amelyeket majd akkor kell kidolgozni, ha az említett szervezet létrejött. S ennek valamilyen formában rövidesen be kell következnie, mert másképp a számítógépes hálózatok minden lehetőségét kihasználni képes együttműködés a könyvtárak között nemigen jöhet létre.

S bár én kevésbé vagyok optimista, mint *Linda Heron*, de azért hadd idézzek befejezésül az ő Brisbane-ben tartott előadásából: „... *noha az Internet egy esztelen nagy szörnyeteg, nem az a fajta dolog, amitől egy átlagos, korán érdeklődését veszített könyvtáros egyhamar izgalomba jön. Ezeknek az embereknek a legtöbbje úgy érzi, hogy nincs ideje »cirkálni«, »szörfözni«, »lovagolni«, vagy más módon bukdácsolni az Interneten.*”

Nos, reméljük nemcsak a könyvtárosok, hanem az őket „rejtő” intézmények is változhatnak. Sok sikert nekik ... s magunknak is.

Felhasznált irodalom

Itt illendő módon felsorolt bibliográfiának kellene következni, amit azonban én kényszerből elhagyok. Kényszerből: ez a tanulmány úgy született, hogy átlapoztam a *Könyvtári Figyelő*, a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, a *Könyvtáros*, az *Electronic Library*, az *Online* és még jónéhány folyóirat utolsó számait, évfolyamait, a Networkshop konferenciák anyagait. Továbbá: jelentős mértékben felhasználtam a hálózaton fellelhető, különféle formájú információkat. Például a Közgazdaságtudományi Egyetem gopherjében az „Elektroni-

kus könyvtár” opció alatt található anyagokat, a WWW Virtual Library opciója által közvetített anyagokat, az olyan közismert guide-ok anyagát, mint amilyen a Big Dummy, a St. George, a Billy Barron. Keresést végeztem a PACS-L levelezési lista adatbázisában, a Veronica szerverekkel. Éppen ezért nagyon igazságtalan lett volna csak egy-két címet kiragadni ebből az információhalmazból.

SWETS

SUBSCRIPTION SERVICE
SZOLGÁLTATÁSAI

További felvilágosítás:
Swets and Zeitlinger GmbH
Schaubstrasse 16.
D 60596 Frankfurt a.M.
Germany
Tel.: 069-6339880
Fax: 069-6314216/17

Előfizetés

1901 óta segíti a könyvtárakat az időszak kiadványok előfizetésének intézésével. Az időszak kiadványokat a megrendelő által kért formában biztosítjuk (nyomtatott formában, diszketten, mikroformában, mágnesszalagon vagy CD-ROM-on).

DataSwets

A világot átfogó interaktív kommunikációs rendszer, amely online hozzáférést kínál hollandiai adatbázisunkhoz.

FAST

Speciális folyóirat-kezelő és szolgáltató rendszer, amely lehetővé teszi az érkeztetést, reklamálást, az ellenőrzést, a statisztika-készítést, az időben történő szállítást, és az online adatkarbantartást. A szolgáltatás révén kiküszöböljük a reklamációt és a hiányzó vagy megrongálódott példányok előfordulását.

SwetScan

Kurrens témafigyelő szolgáltatás, mely online tájékoztatást ad több mint 14 000 tudományos folyóirat tartalomjegyzék-oldalairól. Ugyancsak rendelkezésre áll nyomtatott formában, diszketten vagy mágnesszalagon.

SwetDoc

Dokumentum-szállító szolgáltatás. A DataSwets-en keresztül megrendelt dokumentumokat 48 órán belül szállítjuk.

SAILS

Mikroszámítógép alapú folyóirat-kezelő rendszer. Bö funkcióválaszték, egyszerű használat a folyóirat-kezelés automatizált megoldására.

A könyvtárpolitika aktuális kérdései Magyarországon*

Papp István

Terjedelmi korlátok miatt az alábbiakban csak a legfontosabb kérdésekre térek ki, s el kell tekintenem a részletes elemzéstől és bizonyítástól is. Ezért a kifejtés inkább tézisszerű lesz; csatolom viszont a vonatkozó szakirodalom legfontosabb tételeit.

A jelenlegi helyzet

Ha a magyar könyvtárügy történeti kialakulására, fejlődésére pillantunk vissza, egészében megállapíthatjuk, hogy összhangban az ország egyéb területeivel, a könyvtárak is nagyjából az európai trendek mentén haladtak, természetesen a mindenkori történelmi, gazdasági, politikai és kulturális adottságok közepette és általuk meghatározottan. Ez érvényes a kereszténység felvételétől egészen napjainkig, beleértve a szocializmus évtizedeit is. A fáziskésés azonban minden korszakban szembeűnően jelentkezett.

Nem tagadható, hogy a korszerű könyvtárügy keretei, szervezetei és intézményei – korábbi kezdemények nyomán – főként a II. világháború után bontakoztak ki hazánkban. Ennek több oka volt; most csak a közvetlenül ható tényezők közül sorolok fel néhányat, s nem foglalkozom a társadalom fejlődését mélyen és általában meghatározó jelenségekkel. Tehát: a szocialista rendszer törekvése, hogy magát felsőbbrendűnek bizonyítsa, különösen a kultúra területén; a kulturális intézményeket az indoktrináció, a manipuláció eszközeiként kívánta használni; az egyéb területekről (politika, államigazgatás, tudomány stb.) kiszorított, kiváló képességű személyek ösztönző hatása a szakmai tudat fejlődésére, a szakmai színvonal felemelésére; a hatvanas évektől egyre erősödőbben a nyugati könyvtárügyekhez való igazodás.

Ugyanakkor természetesen megmutatkoztak a tipikusan szocialista hibák, tévedések is a magyar könyvtárügy fejlődésében: a kényszeres, az adottságokkal és a szükségletekkel negatív és pozitív értelemben egyaránt számot nem vető fejlesztések, a voluntarizmus, a látszattmegoldások, a pazarlások, a fölösleges megkettőzések, az állami centralizáció, a monolitikus szervezet

* Elhangzott 1993. október 6-án Győrött, az Alpok-Adria szemináriumon.

mindenáron való erőltetése és ugyanakkor az anyagi és személyi erőforrások szétforgácsolt és alacsony hatékonyságú felhasználása.

A végeredmény azonban mégis egy, a társadalmi elvárásoknak többé-kevésbé megfelelni tudó, a világ könyvtárügyével párbeszédet folytatni képes (azaz technológiai és szolgáltatási kapcsolatokra lépni tudó), regionálisan és szakterületileg artikulálódó, rengeteg problémával küzdő, de egészében – legalábbis egyelőre – működőképes könyvtárügy.

A magyar könyvtárügy leglátványosabb eredménye a *nemzeti könyvtár* új épületének elkészülte volt. Minden kritika – tegyük hozzá: jogos kritika – ellenére megteremtődött a korszerű működés elhelyezéssel feltétele az Országos Széchényi Könyvtár számára. Azt is meg kell állapítani, hogy az OSZK helyesen jelölte ki fő céljait és helyét az országos könyvtárügyben, s igen nagy erőfeszítéseket tett feladatainak ellátása érdekében. Mégis, a hazai könyvtáraknak az a benyomásuk, viszonylag lassan halad előre a nemzeti könyvtár korszerűsödése, figyelmét és forrásait talán túl sok, önmagában és egyenként egyébként fontos tennivaló között osztja meg, a technológia modernizálásának haszna még nem jelentkezik a könyvtáraknak nyújtott, jellegzetesen nemzeti könyvtári szolgáltatások terén.

A *felsőoktatási, egyetemi és főiskolai könyvtárak* igen egyenetlen képet mutatnak. Bár látszanak – inkább csak egyes példák formájában – a fejlesztés eredményei (egy-egy új épület, a modern technológia különféle alkalmazásai stb.), valójában a felsőoktatási könyvtárak lekésték, mint ahogy anyaintézményeik is lekésték, a Nyugaton a 60-as, 70-es években lezajló, ugrásszerű fejlődést, amelynek oka és következménye a hallgatók számának rohamos növekedése, az egyetemi struktúrák átalakulása, a felsőoktatás kiemelt kezelése, az új oktatási intézmények létrejötte, s nem utolsósorban az új épületekben működő, technikailag jól felszerelt, gazdag állománnyal és bőséges gyarapítási keretekkel rendelkező egyetemi könyvtárak megjelenése volt. Ugyanakkor kétségtelen tény, hogy a magyar könyvtárügy technológiai fejlesztésének motorját főként az egyetemi könyvtárak jelentik, akkor is, ha elhelyezéssel, működéssel feltételeik sok esetben elmaradnak nemcsak a kívánattól, hanem a minimumtól is.

Sajátos csoportját képezik a magyar könyvtárügynek az *országos szakkönyvtárak*. (Országos

szakkönyvtár alatt most nem egy elavult, azóta hatályon kívül helyezett jogszabály alapján kijelölt 130 egységet értem, hanem mintegy 6-8 intézményt.) Ezek többségének ugyan hazai előzményeik voltak, funkciórendszerük azonban sokban a szovjet példák nyomán alakult. (A szovjet példában most nem a szocialistára, hanem az igen nagy országokra esik a hangsúly: amit az engedhet magának vagy meg kell engednie magának, nem biztos, hogy ajánlatos egy kis ország számára.) Nem véletlen, hogy némely közülük funkciózavarral küzd, keresi helyét és szerepét az átalakuló magyar könyvtárügyben.

A helyi szakkönyvtárak igen tarka csoportot képeznek: akadémiai intézetek, kutató-fejlesztő intézetek, minisztériumok, hivatalok, de főként vállalatok, gazdasági szervezetek könyvtárai tartoznak ide. A szocializmus idején mindezek közkönyvtáraknak, azaz állami tulajdonú könyvtáraknak minősültek, s meglehetősen szoros pórázon voltak. Az új rendszerben felszabadultak a gyámkodás alól, de elvesztették azt a segítséget és támogatást is, amiben részesültek korábbi hálózati központjaik részéről. Most – nyersen szólva – abba a helyzetbe kerültek, hogy ha szükség van rájuk az anyaintézményben megmaradnak, ha nincs, felszámolják őket; a privatizáció során több ilyen esetnek vagyunk szemtanúi.

Közművelődési könyvtárügyünk kibontakozására – bár előzményei a múlt századra rúgnak vissza, s fejlesztésére több erőfeszítés történt mind országosan, mind a helyhatóságok szintjén a 20. század első felében is – valójában az elmúlt negyven évben került sor. (Talán e területen érvényesültek leginkább a politikai rendszernek már említett önigazolási erőfeszítései.) A közművelődési könyvtárosok megadták a császárnak, ami a császáré, s az istennek, ami az istené. A felszínen – egyre halkuló hangerővel – elhangzottak a jelszavak (a szocialista embertípus formálása, az ideológiai harc, a „pozitív” alkotások propagálása stb.), alatta azonban az angolszász és skandináv modellek nyomán létrejött egy – legalábbis eszményeiben, kereteiben, törekvéseiben – európai közművelődési könyvtárügy, amely kiterjedt az ország minden lakott településére. A fejlődés során a vidék lekörözte a fővárost, a vidéki közművelődési könyvtári ellátás színvonala és anyagi feltételei jelenleg meghaladják a fővárosét. A rendszerváltást követően ez a könyvtártípus meglehetősen fenyegetve érezte és érzi működésének anyagi feltételeit, néhány ri-

asztóan aggasztó példától eltekintve azonban léte nem kérdőjeleződött meg, ha alacsonyabb vásárlóértékű költségvetésekkel kell is megelégednie. A fő veszély a kisebb települések, falvak könyvtárait fenyegeti: nemcsak az anyagi hiánya miatt, hanem a könyvtári rendszerhez fűződő szálak meggyengülése, elszakadása miatt is. A megyeszékhelyeken működő, ún. *megyei könyvtárak* helyzete még tisztázatlan, főként ami a fenntartásukat illeti: kinek a dolga? A megyei vagy a városi önkormányzaté? Az ún. *szakszervezeti közművelődési könyvtárügy* – amely a szocialista könyvtárügy egyik büszkeségét, a közművelődési könyvtári ellátás munkahelyi metszetét jelentette – létében kérdőjeleződött meg: vajon a szakszervezetek feladata-e fenntartani a letéti ellátást nyújtó központi szakszervezeti könyvtárakat (ezek ma már nyíltan állami támogatásból működnek), s a munkáltatókat a kollektív szerződésen kívül mi kötelezhetné munkahelyi könyvtárak működtetésére?

Az *általános és középiskolák könyvtárai* igen vegyes képet mutatnak. Hosszú évtizedek szívós küzdelmei után mintha most kezdene általánosan elfogadottá válni a nézet, hogy nem létezhet iskola könyvtár nélkül. A valóságban még mindig messze meghaladják a példaszerű iskolai könyvtárak számát azok, amelyek még jóindulattal sem nevezhetők könyvtárnak. Az iskolai könyvtárak sorsa a pedagógia, az oktatásügy és az egyes iskolák igazgatói és tantestületei hozzáállásától, didaktikai módszereitől függ.

Az *egyházi könyvtárak* közül azok, amelyek megúszták az államosítást, először lassú sorvadásra voltak ítélve, majd a hatvanas évek végén némi érdeklődést mutatott irántuk, mint a nemzeti kultúrkincs birtokosai iránt az állam. Csak az utóbbi években kaptak nagyobb törődést, de messze nem eleget ahhoz, akár csak a legsúlyosabb problémáikat (elhelyezés, állományvédelem, felszerelés, munkaerő) megoldják. Az egyházak elsőbbségi rendjében – érthetően – megelőzték a gyűjtemények gondozását pl. a pasztorációs feladatok.

Egy könyvtárügy szerves részét képezik a működéséhez szükséges különféle szervek és szolgáltatások. Első helyen kell megemlíteni a *könyvtárosképzést*, amely különböző viszontagságok után, úgy tetszik, jó irányban mozdult el: mind az egyetemi, mind a főiskolai szinten a tananyag korszerűsödik, a számítástechnikán és telekommunikáción alapuló modern könyvtári tech-

nológia oktatása teret nyer, s a felsőoktatás általános problémáin túl egyéb nehézségekkel nem küzd a könyvtárosképzés. Intenzív oktató tevékenységet folytatnak az egyes könyvtárak is alap- és középfokú szinten, bár itt még nem tisztázott kellőképpen az ún. asszisztensképzés helye és szerepe a könyvtári munkaerőstruktúrában. A továbbképzés a gyors technológiai fejlődés következtében egyre fontosabbá válik, e területen azonban még nem lehetünk elégedettek a kínálattal.

Az ún. országos központi könyvtári szolgáltatások zömét (a könyvek és folyóiratok központi katalógusa, a magyar nemzeti bibliográfia és csatlakozó szolgáltatásai, a dokumentumellátás) az Országos Széchényi Könyvtár nyújtja. Főként ezeket illetően jelentkezik a könyvtárak részéről az az elégedetlenség, amelyre már korábban utaltam. A műszaki fejlesztés felgyorsítása mellett e szolgáltatások némelyikének (pl. tárolókönyvtár, dokumentumellátás) szakmai tartalmát is tisztázni kellene.

Válságos időszak után megerősödni látszik a Könyvtárellátó Vállalat. Helyzetének rendezése mellett a versenytársak piaci megjelenése is jótékonyan hatott teljesítményére.

Tisztázást és újragondolást igényel az OSZK keretében működő módszertani, szakmai szolgáltató, továbbképző szervezet, különös tekintettel a korszerű technológia elterjesztésére, ezzel összefüggésben a szabványosításra, valamint a könyvtárügy rendszerszerű működésével kapcsolatos feladatokra.

A mintegy 130 könyvtárat tömörítő Könyvtári és Informatikai Kamara (KIK), valamint a 2300 egyéni és mintegy 30 intézményi tagból álló Magyar Könyvtárosok Egyesülete (MKE) eddig inkább csak ösztönző és lendítő szerepet töltött be; az MKE talán több eredményt tud e téren felmutatni, s említést érdemelnek az általa szervezett szakmai rendezvények és továbbképzések is. Szakmai feladatok folyamatos ellátására apparátus hiányában egyik szervezet sem volt képes.

A kormány könyvtárpolitikai tevékenysége

A választások óta eltelt mintegy három év alatt a könyvtárpolitikai tevékenység csakis a rendszerváltó-jogalkotó munka keretében ítéltető meg. A szakmai elfogultság azt mondatja, hogy

ennek a kormánynak sem jutott több ideje az országos könyvtári és szakirodalmi információs politika legfőbb kérdéseire, másfelől azonban tárgyilagosan be kell látni, hogy ez reálisan nem is volt elvárható. Ami történt, az inkább hivatali-előkészítői szinten zajlott, s kevésbé a politika és a jogalkotás szintjén. Talán ennek tudható be az is, hogy a művelődéspolitikai prioritásrendben a könyvtárügynek nem sikerült előbbre kerülnie, s a korábban kialakult preferenciák érvényesülnek.

Két törvény és következményei közvetlenül is érintették a könyvtárakat és a könyvtáros társadalmat. Az önkormányzatokról szóló törvény – helyesen – az önkormányzatok feladatává tette a közművelődési könyvtári ellátást. E rendelkezésnél nem is léphetett tovább, bár a szakma – az akkori felfűtött hangulatban – sokkal többet, bizonyos anyagi garanciákat is elvárt volna a jogalkotótól. Hiányossága viszont, hogy nem volt kellőképpen tekintettel a közművelődési könyvtári szolgálat rendszerszerű működésének feltételeire.

A másik, a közalkalmazottak jogállásáról rendelkező törvény és a végrehajtásával kapcsolatos kormányrendelet volt. Nem feladatom ezek értékelése, pusztán annyit jegyzek meg, hogy a könyvtári terület sem volt maradéktalanul elégedett a jogszabályokkal. Ami előnyös volt számára, azt szó nélkül elfogadta, a hátrányokért keményen kritizálja. A kormányrendeletéről azonban megállapíthatjuk, hogy a lehetőségekhez képest sikerült a könyvtáros szakmát beillesztenie a megadott keretbe.

Régi problémája a magyar könyvtár- és tájékoztatásügynek, hogy a kormányban reszortfeladatként, a művelődési és közoktatási miniszter ágazati felelősségében jelentkezik. Ez eleinte nem látszott változni a jelen kormányban sem. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete 1990-ben kezdeményezte, hogy kormány szintű koordináló szerv jöjjön létre a könyvtár- és tájékoztatáspolitikai alapvető kérdéseinek a kezelésére. Ez a törekvés eredménnyel járt, s 1993-ban létrejött a kormány Tudománypolitikai Bizottsága mellett az a testület, amelynek ez lesz a feladata. A tájékoztatás- és könyvtárpolitika kormány szintű kezelésének szükségességét jól bizonyítja az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program megindítása és sikeres kivitelezése. A könyvtári és a szakirodalmi információs szolgáltatások főképpen e program révén élhetnek a korszerű, számítógépes és telekommunikációs technológia lehetőségeivel. A felsőoktatási könyvtárak és néhány

országos könyvtár élvezte a TEMPUS és a PHARE program jótékony hatását is. (Itt említjük meg a már korábban is sok segítséget nyújtó Soros Alapítvány, valamint a később bekapcsolódó Mellon Alapítvány támogatását, amely az országos kormánypolitika által kijelölt célok irányába hatott.)

A művelődési és közoktatási miniszter a maga részéről utasította hivatali apparátusát a könyvtárügy jogi kérdéseinek a tisztázására. Első lépésként az 1976-os könyvtári törvényerejű rendelet felülvizsgálatára, idejétmúlt rendelkezéseinek hatálytalanítására került sor. (Utólag azt mondjuk, bár az egész törvényt helyezték volna hatályon kívül, mert számos megmaradt intézkedése ellentétes a jelenlegi könyvtári gyakorlattal.) Egyúttal megindultak az új könyvtári törvényt előkészítő munkálatok. Tekintve, hogy az országgyűlés jogalkotó programjába egyszerűen nem fér bele közelesen a könyvtári törvény megalkotása, az előkészületi munkák is megálltak a vitafázisban. A Művelődési és Közoktatási Minisztérium törvénykoncepciójának alapjául a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnöksége által kidolgozott, a könyvtár- és tájékoztatásügy finanszírozásával foglalkozó állásfoglalás szolgált, amely természetesen érintette a legfontosabb könyvtárpolitikai kérdéseket is.

Az MKM hivatali apparátusa, de az MKM politikai pozícióit betöltő személyek is igyekeztek közvetlen kapcsolatot találni a könyvtáros szakmával. Ennek a kapcsolatfelvételnek sok minden köszönhető (pl. az új könyvtári törvény koncepcionális megalapozása, a vállalkozási információs szolgáltatások könyvtárakban való meghonosításának projektje, a világbanki kölcsön igénybevétele a felsőoktatási könyvtárak igényeinek kielégítésére, a központi könyvtáros szaklap szolid alapjainak megeremtése, a Könyvtárellátó Vállalat konszolidálása, a nemzetközi kapcsolatok rendezése stb.), bár talán több is elérhető lett volna, ha a szakmai szervezetek felkészültebbek, erősebbek lettek volna.

Az MKM mint ágazati felelős kormány szerv új helyzetben találta magát. Elmúlt a közvetlen beavatkozás, a kézi vezérlés időszaka, s ennek le kellett vonni konzekvenciáit a miniszteriális munkastílusra nézve, még akkor is, ha a könyvtáros szakma esetenként a korábban megszokott bábkodást, közvetlen, operatív beavatkozást igényelte volna; ebben az irányban a minisztérium korábban lépett, mint a szakma. Kifogásolható

azonban, hogy – talán éppen a megváltozott és változóban lévő feltételrendszer következtében – az MKM, s talán maga a miniszter sem mindig elég határozott. E határozatlanság számlájára lehet írni föltételezhetően azt, hogy a közvetlen fenntartású intézményei (Országos Széchényi Könyvtár, Országos Idegennyelvű Könyvtár) esetében nem él keményebben fenntartói jogával és kötelességével (pl. a magasabb vezetői állásokra pályázatok kiírásának halogatása, az országos központi szolgáltatások feladatkörének rendezése, a módszertani, fejlesztési, továbbképzési szolgáltatások rendbetétele, az ellenőrzés folyamatos gyakorlása), vagy hogy nem foglalt egyértelműen állást olyan akut kérdésekben, mint a korábbi szakszervezeti központi könyvtárak sorsa. Elvárható lett volna az ágazati felelőstől már korábban egy önálló országos könyvtári alap létrehozatala a legfontosabb könyvtári fejlesztések és tevékenységek ösztönzésére, s egyértelmű állásfoglalás a könyvtári szolgálat helyéről a művelődéspolitikai prioritásrendjében. (A könyvtárak háttérbe szorítása az országos művelődéspolitikában kihat azután az önkormányzatok elsőbbségi rendjére is.)

Tennivalók. Stratégia és taktika

1. A könyvtár és az információ társadalmi szerepe

Mindenekelőtt tisztázni kell azt, hogy milyen súlyt, fontosságot tulajdonít a politikai akarat a könyvtárnak, a könyvtári szolgáltatásoknak és az információnak. Nem szép szavakra van szükség, ezekből éppen eleget hallottunk, hanem döntésekre, s a döntéseknek megfelelő intézkedésekre.

Itt nincs értelme annak, hogy hosszasan bizonygassuk a könyvtár jelentőségét. Az információ társadalmi-nemzeti erőforrás. Ennek megfelelően a két kulturális alapintézménynek az iskolákat és az információt kezelő és célba juttató szervezeteket, azaz a könyvtárakat tekintjük. Kívánatos, hogy ez a művelődéspolitikai prioritásrend kimonassék, elfogadtassék és érvényesíttessék. A különféle könyvtártípusokat a maguk feladatrendszerével kell beilleszteni a könyvtár társadalmi szerepkörébe.

A fentiekből kifolyólag a továbbiakban erősíteni kell azt a tendenciát, hogy a könyvtár és információ alapkérdéseivel kormány szinten kell foglalkozni, s ebben a keretben kell tisztázni a művelődési és közoktatási miniszter ágazati hatáskörét.

Ugyanakkor teljes mértékben érvényesíteni kell a könyvtár fenntartó szervek autonómiáját, ami elsősorban abban nyilvánul meg, hogy saját szükségleteiknek és lehetőségeiknek megfelelő könyvtári szolgáltatást tartanak fent. Ha a kormány többet vár el tőlük, azt külön kell finanszírozni, különféle technikák segítségével.

A könyvtár- és tájékoztatásügy fejlesztését azonban nem lehet kizárólag a fenntartó szervek spontaneitására bízni. Az állam központi szerveinek az irányt mutató dokumentumokon kívül egyéb eszközökkel is elő kell mozdítani a fejlődést a kívánt irányokba és hozzájárulni az aktuális feladatok megoldásához. Ezek közül a leghatásosabb a célzott és feltételekhez kötött anyagi támogatás. E végett létre kell hozni egy országos könyvtári alapot. (A már működő, különféle kulturális alapokból ugyan csurran-cseppen a könyvtárak számára is, de nem elsődlegesen könyvtári feladatok megoldására. Ez alól talán csak a felsőoktatási alapoktól nyert támogatások képeznek kivételt.) Az országos könyvtári alap mellett célszerűnek látszik regionális, megyei szintű könyvtári alapokat is létrehozni.

A kormány szintű információs politikának tudatosan kell építenie a könyvtári rendszerre olyan információs szolgáltatások esetében, mint pl. a kis- és középvállalkozásoknak nyújtott üzleti tájékoztatás vagy a lakosságnak szánt állampolgári, civil információk.

2. A könyvtári rendszer

Alapvető követelmény a könyvtári és információs szolgáltatások rendszeres működtetése. Ez nem a korábbi, monolitikus, felülről szervezett, hierarchikus formációt jelenti, hanem a könyvtárak önkéntes, saját érdekeik felismerésén alapuló, a használók jobb kiszolgálását garantáló, az anyagi és személyi erőforrásokat maximális hatékonysággal működtető kooperációját, amelynek szilárd, technológiai alapját a számítástechnika és a telekommunikáció messzemenő alkalmazása adja. A könyvtárpolitika legfőbb célja a rend-

szerszerű működés feltételeinek megteremtése és előmozdítása.

A könyvtári és információs ellátás rendszerében két metszetet kell érvényesíteni: a szakterületi és a regionális metszetet. Az egyes szakterületek gondozására mintegy 30 könyvtárat lehet számításba venni, amelyek az illető szakterületeken működő további, kisebb könyvtárakkal, valamint a regionális metszettel szoros szolgáltatási és munkakapcsolatban állnak. E 30 könyvtár főként az egyetemi könyvtárak köréből kerül ki, de közéjük tartozik a 6-8 országos szakkönyvtár is. A regionális metszet fő csomópontjait ugyancsak egyetemi könyvtárak (kb. 6-7 intézmény) alkotják, de mellettük számításba kell venni a nagy, megyei és városi közművelődési könyvtárakat is, amelyek a kisebb települések könyvtárai irányában töltenek be közvetítő-szervező funkciót.

A könyvtári rendszer feladata ellátni a szükséges dokumentumokkal és szolgáltatásokkal az ország lakosságát. Ennek során egyre inkább építeni kell a nemzetközi együttműködésben rejlő lehetőségekre. Szakterületenként meg kell vizsgálni, mi a kívánatos arány a külföldi dokumentumtermés közvetlen beszerzése és feltárása, illetve a nagy nemzetközi információs és dokumentumellátó szolgáltatásokra való támaszkodás között.

Nemzeti felelősségünk a hazai dokumentumtermés begyűjtése, feldolgozása, megőrzése és rendelkezésre bocsátása; e feladat oroszlánrésze az Országos Széchényi Könyvtárra hárul.

3. A könyvtári törvény

Kizárólag egy új könyvtári törvénytől várni a rendszerszerű működés feltételeit naivitás lenne, de kétségtelen, hogy különösen hazai viszonyaink között nagy segítséget jelentene. (Meg kell azonban mondanunk, hogy számos, fejlett könyvtárüggyel rendelkező országban nem alkottak könyvtári törvényt.)

Ha sor kerül a törvényalkotási folyamatra, először is a szakma túlzott várakozását, elvárásait kell leszerelni, ami főleg abban nyilvánul meg, hogy a törvénytől várja intézményi és személyi egzisztenciális garanciáit. A törvény azonban csak a jogokról, köteleységekről, működésről in-

tézkedhet az adott anyagi feltételek és más törvények szabta keretek között.

Alighanem fel kell adnia a szakmának egy másik illúzióját is, vagyis azt, hogy egy törvény szabályozza valamennyi könyvtár, az egész könyvtárügy minden kérdését. A külföldi tapasztalatok és a hazai átalakulás tanulságai alapján a törvény hatálya csak a nyilvános könyvtárakra (az önkormányzatok által fenntartott közművelődési könyvtárak, a néhány országos szakkönyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár) terjedhet ki. A felsőoktatási könyvtárak ügyeit a felsőoktatási törvényben kell rendezni (a könyvtári törvény csak olyan mértékben foglalkozhat velük, amennyiben nyilvános szolgáltatásokat nyújtanak), az iskolai könyvtárak ügyeit pedig az oktatási törvényben. Meggondolandó azonban az is, hogy az Országos Széchényi Könyvtárról, mint nemzeti könyvtárról (és az országos központi szolgáltatásokról, esetleg az országos szakkönyvtárakról is) külön törvény rendelkezzen.

4. Technológiai fejlesztés

A könyvtári szolgáltatások fejlesztésének, a könyvtári ellátás színvonalának kulcskérdésévé vált a számítógépes és telekommunikációs technika alkalmazása. Ez az elsőrendű feltétele a hazai könyvtárak rendszerszerű működésének, s egyben a nemzetközi könyvtári világhoz való kapcsolódásuknak is. Ez teszi lehetővé, hogy az autarkias törekvéseket végképp felszámoljuk, a külföldi beszerzéseket a szükséges mérték szerint végezzük, s támaszkodhassunk a külföldi gyűjteményekre és szolgáltatásokra. Ez utóbbi is természetesen pénzbe kerül, de messze nem annyiba, mintha önellátásra rendezkednénk be.

A könyvtári automatizálásnak és távközlési kapcsolatoknak szorosan kapcsolódnuk kell az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Programhoz, annak részévé kell válniuk. Az automatizálás létfeltételét jelentő szabványosításban nagy súlyt kell helyezni a nemzetközi kompatibilitásra.

Nem lenne célszerű könyvtárpolitikai célként deklarálni, hogy az ország könyvtárai ugyanazt (vagy ugyanazt a néhány) integrált szoftvert használják, mert könnyen balul üthet ki ez a szándék. Viszont nagyon is ajánlatos lenne, ha első sorban a hazai kis és közepes könyvtáraknak egy

hazai fejlesztésű szoftver állna rendelkezésükre; e megoldás számos előnye miatt érdemes lenne ezzel a céllal egy vállalkozást alapítani és megindítani, később önállósítani, kereskedelmi alapokra helyezni.

Ösztönözni kell a különféle korszerű információtároló és -visszakereső technológiák hazai alkalmazásának bevezetését az információs és könyvtári rendszerben felmerülő egyes feladatok megoldására, így pl. a dokumentumellátás javítására vagy az eredeti anyagi mivoltukban nem megőrzendő dokumentumok tartalmának archiválására is. Nagyobb gondot és erőket kell fordítani a nemzeti kultúrvagyon részét képező, régi és értékes könyvek, kéziratok restaurálására és konserválására.

5. Könyvtári központi szolgáltatások

A központi szolgáltatások a rendszerszerű működés nélkülözhetetlen elemét jelentik. Ezek közé soroljuk a központi katalógusokat, a dokumentumellátó szolgálatot, a hazai dokumentumtermés feltárását (nemzeti bibliográfia) és a feltárás eredményének rendelkezésre bocsátását.

A központi szolgáltatások fejlesztése szorosan összefügg a könyvtárügy technológiai korszerűsítésével, valójában annak függvénye. Szinte azt mondhatnánk, hogy a központi szolgáltatások számítógépesítésével és telekommunikációs hozzáférhetőségének biztosításával kell kezdeni egy könyvtárügy technológia korszerűsítését, mivel ennek hólabda-effektusa lehet a többi könyvtárra nézvést.

A jól működő központi szolgáltatásoknak több előnye van: tehermentesítik az egyes könyvtárakat bizonyos ritkán keresett dokumentumok beszerzése és tárolása alól, s a konkrét használói kéréseket – jelentkezzenek ezek a számítógépes hálózathoz csatlakozott bármely egységben – segítségükkel lehet kielégíteni; a könyvtáraknak nem kell maguknak katalogizálniuk a beszerzett műveket, hanem a bibliográfiai leírások rekordjait a központi adatbázisból tölthetik le maguknak; az általuk készített bibliográfiai leírások betáplálhatók a központi adatbázisba, ahonnan a többi könyvtárnak is rendelkezésre állanak stb.

A központi szolgáltatások kapcsán említjük meg az országos tárolókönyvtárat is: ennek in-

kább az ellátó szerepét hangsúlyozzuk, s nem megőrző szerepét. Szükségtelennek látszik, óriási személyi és anyagi ráfordítással – úgymond – „megmenteni” a felszámolásra kerülő, általában nem nagy értéket képviselő szakszervezeti és szakkönyvtárak állományát a központi tárolókönyvtárba való helyezéssel; többbe kerül a leves, mint a hús. A tárolókönyvtár a hagyományos és elektronikus hordozókon lévő dokumentumok aktív gyűjteménye, amely valós igények kielégítésére szolgál, s mint ilyen, képezheti a dokumentumellátás alapját.

6. Az információ áru jellege

A források beszűkülésével párhuzamosan mind hangosabb a követelés, hogy a könyvtári és tájékoztatási szolgáltatásokért a használó fizessen térítést. Ez ügyben ugyanannyi érv hangzott el az ingyenesség mellett, mint ellene, s nagyon nehéz elvi álláspontot elfoglalni. A mindennapok gyakorlatában azonban meg kell oldani ezt a kérdést is.

Ennek során a következő tényeket és tényezőket kell figyelembe venni: a nyilvános könyvtári szolgáltatásokért az állampolgár egyszer adójával – tehát közvetett módon – már fizetett; a könyvtári szolgáltatások kimenetét az állampolgárok nem a befizetéseikkel arányos módon veszik igénybe (a lakosságnak csak kisebb hányada, nem azonos intenzitással használja őket stb.); minden olyan próbálkozás, amely arra irányult, hogy az információért a ráfordításnak megfelelő térítést szedjenek, csődbe ment; a gazdag országokban is az állam bőséges szubvencióval támogatja egyelőre még a gazdasági vállalkozások információhasználatát is; ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy egyre bővül az információs piac magánszektora különféle információ-szolgáltató és dokumentumellátó vállalkozások megjelenésével; a könyvtárak közötti információcserében és dokumentumellátásban is mind nagyobb teret nyernek a térítésért nyújtott szolgáltatások; a használók hajlandók többletkiadásokra, ha számukra tényleg szükséges szolgáltatásokról van szó; bizonyos használói kategóriák (pl. diákok, nyugdíjasok stb.) tényleges, de nem fizetőképes keresletet jelentenek az információs piacon stb. Mindezek alapján arra az állásfoglalásra jutha-

tunk, hogy a nemzeti érdekekkel ellentétes a hazai könyvtári-információs szolgáltatások teljes piacositása, viszont méltányos, hogy a használók esetenként közvetlen módon is hozzájáruljanak az általuk igénybe vett szolgáltatásokhoz.

Ezt az alapállást a különféle könyvtártípusok, használói csoportok, települések, anyaintézmények stb. esetében igen rugalmasan kell alkalmazni. (Pl. egy nagyobb közművelődési könyvtártól elvárható, hogy költségvetésének mintegy 10-15%-át saját bevételeiből fedezze, de egy falusi vagy iskolai könyvtár esetében nevetséges dolog lenne saját bevételt előirányozni.)

7. Könyvtárosképzés

A könyvtári rendszer működésének kulcskérdése a szakképzett munkaerő. Ezért erősíteni kell a könyvtárosok és információs szakemberek képzésében megmutató pozitív tendenciákat. Ennek során még nagyobb súlyt kell helyezni a korszerű technológia oktatására.

Szükségtelennek látszik a képző intézmények számának növelése, esetenként azonban indokolt lehet a meglévő oktatóhelyek kapacitásának bővítése. Továbbra is érvényesíteni kell azt az elvet, hogy a könyvtárosképzés a felsőoktatási intézmények feladata, a könyvtárakban indított tanfolyamok csak alap- és középfokú, könyvtártechnikusi képzettséget nyújthatnak. Célszerűnek látszik, ha a felsőoktatási könyvtárosképző intézmények nemcsak a könyvtárak munkaerőszükségletére vannak tekintettel, hanem felkészülnek az információs társadalom hazai kibontakozásából adódó, egyéb intézményeknél, szervezeteknél, gazdasági vállalkozásoknál stb. jelentkező, információs szakemberek iránti igényekre is.

Rugalmasabb és hatékonyabb továbbképzési rendszerre van szükség, amelyben megvan a maguk helye a képző intézményeknek, a könyvtáraknak és az országos könyvtári szervezeteknek is. Az új képzési tartalmakat általában először a továbbképzésben kell kínálni, mielőtt a standard képzés részévé válnának. A szakma nemzetközivé válásából következően kívánatos, hogy minél több hallgató és fiatal szakember külföldi intézményekben is folytasson tanulmányokat vagy szerezzon tapasztalatokat.

8. Társadalmi ellenőrzés

Törekedni kell arra, hogy azok ellenőrizzék a könyvtárak működését, a könyvtári szolgáltatásokat, azok állapotát meg a fejlesztés irányait, akik leginkább és közvetlenül érdekeltek. Az irányításnak ilyesfajta „társadalmisítása” ugyancsak ellene hat a monolitikus hierarchiának, s közelebb visz a szerves rendszerhez.

A könyvtár jellegétől függően kell kialakítani azt a társadalmi testületet, amely a fenntartó megbízása alapján kontrollt gyakorol az intézmény működése fölött, s a fenntartó döntésétől függő jogokkal és hatáskörrel kell felruházni. Különösen fontos, hogy a nyilvános könyvtárak mellett létrejöjjenek ezek a felügyelő bizottságok.

Fontosnak tartjuk azt is, hogy a könyvtárügy egésze vagy a könyvtárak csoportjai számára szolgáltatást nyújtó intézmények és szervezetek mellett a könyvtárakból mint használókból, vagy a szakma hozzáértő képviselőiből bízzanak meg a szolgáltatást működtető fenntartó szervek hasonló testületeket. Ezek a testületek csak akkor tölthetik be szerepüket, ha rendelkeznek a szükséges felhatalmazásokkal; ha pusztán tanácsadó jogosultságuk van, nem sokat érnek. Szerepük valójában a piacot pótolja: ha a központi vagy más szolgáltatásokat térítésért adnák, s létük attól függene, megveszik-e őket, akkor nem lenne szükség felügyelő bizottságra, mert a piac közvetlenül fejezné ki értékítéletét. Ezt azonban egyelőre nem lehet megvalósítani. (Pl. nem lehet a nemzeti bibliográfia létét attól függővé tenni, hogy a könyvtárak hajlandók-e szolgáltatásait annyiért megvenni, amennyibe fenntartásuk kerül.) A Magyar Könyvtárosok Egyesülete és a Könyvtári és Informatikai Kamara, továbbá egyéb könyvtárügyi testületek (pl. az egyetemi könyvtárigazgatók kollégiuma, a főiskolai és kari könyvtárigazgatók tanácsa) – egyéb funkcióik mellett – a könyvtárügy irányításának, társadalmi ellenőrzésének a szervei is. Mind a kormányzat, mind a fenntartó szervek fogadják el őket partnerül.

9. Felsőoktatási könyvtárak

Összhangban a magasabb prioritásokkal, a magyar könyvtári rendszer kiemelten fejlesztendő szektorát jelentik a felsőoktatási könyvtárak. A

fejlesztésnek teljes mértékben igazodnia kell a felsőoktatási koncepcióhoz mind tartalmi, mind szervezeti vonatkozásokban.

A világbanktól felvenni tervezett egyik hitelnek az a célja, hogy a különféle képzési szintek tankönyvellátását, valamint a felsőoktatási könyvtárak fejlesztését szolgálja. Ez utóbbi célra szánt keretből kell megoldani az egyetemi és főiskolai oktató és kutató munka dokumentumszükségletének kielégítését, a könyvtárak számítógépesítését és telekommunikációs összeköttetését, továbbá elhelyezési körülményeik lényeges javítását részben új épületek emelésével, részben a meglévők korszerűsítésével és bővítésével. (Ebből a hitelből kell juttatni a felsőoktatási célokat közvetlenül szolgáló, oktatókat és hallgatókat ellátó más könyvtáraknak is, így az Országos Széchényi Könyvtárnak és néhány országos szakkönyvtárnak, esetleg nagy közművelődési könyvtáraknak.) A hitel felhasználásának természetesen feltétele, hogy a magyar kormányzat is megnyisson e célra anyagi forrásokat.

Az egyetemi könyvtárakat mint csomópontokat kell tekintetbe venni az országos szakirodalmi és könyvtári ellátás szakterületi és regionális metszetének kialakításánál.

A felsőoktatási könyvtárak felemelése a nemzetközi könyvtártechnológiai színvonalra, hajtóerőt jelenthet az egész magyar könyvtárügy számára, különösen, ha sikerül szerves kapcsolatot kiépíteni közöttük és a vezető közművelődési könyvtárak között (osztott katalogizálási projektek, egyeztetett állománygyarapítás, részvétel a felsőoktatás részéről jelentkező használati igények kielégítésében). Az oktató és kutató munkához igazodó állományépítés pedig a garanciája lehet az ország tényleges szükségleteivel és lehetőségeivel összhangban álló, nem diszciplína-, hanem igényorientált gyarapításnak.

10. Közművelődési könyvtárak

Az önkormányzatok által fenntartott közművelődési könyvtárak révén valósul meg a lakosság legszélesebb rétegeinek könyvtári ellátása, s ennek megfelelően kell értékelni jelentőségüket. Úgy is mondhatnánk, hogy a művelődéshez és az információhoz való jogot főként a közművelődési könyvtárakon keresztül gyakorolhatja a magyar állampolgár.

Önkormányzati fenntartásukból következően azonban a központi kormányzatnak meglehetősen csekély lehetőségei vannak arra, hogy hatékonyan beleszóljon működtetésükbe és fejlesztésükbe. Ami rendelkezésére áll, az a könyvtári törvény, különböző irányelvek és ajánlások, valamint – mint leghatékonyabb eszköz – az országos könyvtári alap – föltéve, ha létrehozza. Természetesen a településfejlesztési alapból is lehet könyvtári projekteket vagy beruházásokat finanszírozni, ebbe azonban még kevésbé szólhat bele a könyvtárpolitika, mint a különféle kulturális alapok könyvtári felhasználásába.

Ha már azt a megoldást választottuk, hogy a helyi önkormányzatokat bíztuk meg a fenntartói feladatokkal (s nem a megyeit, mint pl. Angliában), akkor gondoskodnunk kell arról is, hogy a könyvtári ellátás szempontjából hátrányosabb helyzetben lévő kisebb települések (falvak, kisvárosok) lakosai is – legalább közvetítetten – azonos színvonalú szolgáltatáshoz jussanak, mint a megyeszékhelyeken, nagyobb városokban lakók. Ez a teendő nyilván a megyei közgyűlésre vár; itt állománygyarapítási, dokumentumellátási, helybeszállítási, de módszertani, továbbképzési, fejlesztési stb. feladatokat kell megoldani. Kézenfekvő, hogy a megyeszékhelyeken működő könyvtárak helybeli szolgáltatásait a városi önkormányzat, a megye lakosságának szólókat a megyei önkormányzat finanszírozza.

(Ez a megyei forrásokból történő finanszírozás megilleti a megye más városaiban működő, de a környéket is kiszolgáló városi könyvtárakat is.)

Kétélű fegyver lenne, ha az önkormányzatok számára fenntartási normatívákat írna elő a könyvtári törvény: a norma esetleg olyan alacsonyra sikeredhet, hogy sok helyütt visszafogná a kiadásokat. A könyvtárfenntartói kötelezettség előírásán túlmenően az ellátás színvonalára csak általános követelményeket lehet megállapítani, egyébként a helyi erőkre és körülményekre kell bízni. Országosan kiegyenlített színvonalú ellátást csak fokozatosan, központi erőforrások bevetésével és meggyőző, következetes könyvtárpolitikai aktivitással lehet elérni.

Budapesten továbbra is célszerű a fővárosi közgyűlés fenntartásában működtetni, s nem elaprózni a kerületi önkormányzatok között a könyvtári szolgálatot: így a viszonylag kisebb ráfordítás is jobban kamatozik. A megoldandó feladatok közé tartozik a központi könyvtár épület-

rekonstrukciója, néhány kerületközi és kerületi könyvtár megépítése, valamint a számítógépesítés.

A szétesőben lévő, ún. szakszervezeti közművelődési könyvtárügy terén határozott lépésekre van szükség. A szakmai és megyei központi könyvtárakat mielőbb integrálni kell az önkormányzatok által fenntartott közművelődési könyvtárakkal, s az országgyűlés által eddig a fenntartásukra biztosított összeget az illetékes önkormányzatokhoz átirányítani: a szakszervezektől pedig azt várjuk el, hogy az e könyvtárakat befogadó épületeket, helyiségeket a könyvtárakkal együtt ugyancsak átadják. Így – külön megállapodások alapján – lehetővé válik azoknak a munkahelyi közművelődési könyvtáraknak a letéti ellátása és módszertani gondozása, amelyeket valójában a munkáltatók tartanak fent, esetleg a szakszervezetekkel kötött kollektív szerződés értelmében.

11. Iskolai könyvtárak

Az általános és középiskolai könyvtárak ügyét az iskolarendszeren belül kell megoldani. Természetesen gondoskodni kell arról, hogy az iskolai könyvtárak különféle szakmai és ellátásbeli szálakkal kapcsolódjanak a könyvtárügy egészéhez, különösen a közművelődési könyvtárakhoz.

Az ún. kettős funkciójú, azaz közös iskolai-közművelődési könyvtárak megadott feltételek teljesítése esetén kielégítő ellátást nyújthatnak mindkét használói kör számára; ez a könyvtár típus azonban csak kistélepléseken vehető komolyan számításba.

Pedagógiai szempontból azt az elvet kell érvényre juttatni, hogy nincs iskola könyvtár nélkül, mégpedig jó, az oktatást és nevelést magas színvonalon szolgálni képes könyvtár nélkül. E követelmény kielégítése érdekében még sokat kell tenni a könyvtárosi feladatokat ellátó tanárok kiképzése, a megfelelő elhelyezési körülmények biztosítása, az igényekkel összhangban álló állomány kiépítése, de legtöbbit a könyvtárhasználatnak a pedagógusi munkában való szerves beépítése terén.

12. Szakkönyvtárak

A helyi jellegű szakkönyvtárak gondja az őket fenntartó szervezet terheli. A központi kormányzat annyiban érdekelt, hogy megteremti számukra az országos könyvtári rendszerhez való csatlakozás lehetőségét, ezzel segítve őket abban, hogy minél jobban szolgálhassák anyaintézményüket. Ezt a kapcsolódást helyi és regionális szinten is érdemes előmozdítani.

A szakkönyvtárak körében egyre csökken az állami szerv, szervezet, intézmény, s különösen vállalat fenntartásában működő könyvtár, a létük és működési feltételeik is mindinkább függenek a magánszféra döntéseitől. Állományuk már nem köztulajdon, mint korábban, hanem a fenntartó tulajdona, s a könyvtári törvény rendelkezései nem terjedhetnek ki rájuk. A nyilvános könyvtárakkal természetesen kooperációs kapcsolatokat építhetnek ki mind szakterületi, mind regionális metszetben, de szigorúan csak önkéntes, s tegyük hozzá, üzleti alapon. Tevékenységük támogatásával az állam központi és helyi szervei voltaképpen anyaintézményeik tevékenységét támogatják (pl. kis- és középvállalatok üzleti információkkal való ellátása). Kérdéses azonban, hogy éppen a kisebb gazdálkodó egységeknek szükségük van-e saját szakkönyvtárra, s nem célszerűbb-e, ha más formában oldják meg információs szükségleteik kielégítését (információs ügynökök alkalmazása, szolgáltatások előfizetése, irodalomkutató-sok megrendelése stb.).

Itt teszünk említést az egyházi könyvtárakról is, pontosabban a nagy történelmi gyűjteményekről, s nem a pasztorációt vagy a lelkészképzést szolgáló kisebb, közművelődési vagy oktatási könyvtárakról. E jelentős gyűjteményeket a nemzeti kultúrkincs részének kell tekinteni, amelyek megőrzése, restaurálása, konzerválása, feltárása, tudományos használata nemcsak a tényleges tulajdonos, hanem az állam gondjának is kell lennie.

Irodalom

1. ANTALL József: A budapesti LIBER konferencia megnyitója. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1992. 1. sz. p. 16-19.

2. ANDRÁSFALVY Bertalan: Nemzeti erőforrásunk az információ. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 1992. 11-12. sz. p. 480-481.
3. BERECSKY László - VAJDA Kornél: A polgári társadalom könyvtári programjáról. Beszélgetés Mádl Ferenc miniszterrel. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. május, p. 3-12.
4. FÖLDI Tamás: A társadalomtudományi információ és a rendszerváltás Kelet-Európában, különös tekintettel Magyarországra. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 38. évf. 1991. 8. sz. p. 319-324.
5. HORVÁTH Tibor: Szempontok a világbanki hitelek felhasználásához. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. március, p. 5-11.
6. HUSZÁR Ernőné: VB projekt. Szakterületi és regionális központok. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. március, p. 3-5.
7. A könyvtár- és szakirodalmi tájékoztatásügy finanszírozása. In: Könyvtáros, 41. évf. 1991. 9. sz. p. 508-517.
8. MADER Béla: Hazai könyvtárak az átalakulás időszakában. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 1992. 10. sz. p. 435-440.
9. MADER Béla: Regionális könyvtárak és szakterületi központok. Egyetemi könyvtári relációk – egyetemi könyvtári szemmel nézve. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. március, p. 11-18.
10. PAPP István: Demokrácia, nyilvánosság, információ. In: Könyvtáros, 39. évf. 1989. 11. sz. p. 667-671.
11. PAPP István: Könyvtárpolitika és közművelődési könyvtárak finanszírozása Magyarországon. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1993. március, p. 19-24.
12. PAPP István: A magyar könyvtárpolitika néhány aktuális kérdése. Vezérfonal a vitához. In: Könyvtári Figyelő, 36. évf. 1990. 1-2. sz. p. 17-22.
13. PAPP István: A magyar könyvtárügy kilátásai a 90-es évekre. In: Az Orvosi Könyvtáros, 31. évf. 1991. 1. sz. p. 3-13.
14. PAPP István: A magyar közművelődési könyvtárak a 90-es évek kezdetén. In: Könyvtáros, 40. évf. 1990. 7. sz. p. 385-390.
15. PAPP István: A vállalati szakkönyvtárakról – alak- és funkcióváltások küszöbén. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 36. évf. 1989. 11. sz. p. 473-482.
16. RÓZSA György: Magyar kutatókönyvtárak: hozzájárulásuk az európai kultúrához és kulturális örökséghez. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 1992. 10. sz. p. 431-434.
17. RÓZSA György: Országos szakirodalmi információs politika. In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 39. évf. 1992. 11-12. sz. p. 482-487.
18. SÓRON László: A könyvtár- és a szakirodalmi tájékoztatásügy törvényi szabályozásának koncepciója. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1992. 1. sz. p. 6-13.

AZ EGYSÉGES SZERZŐI NÉVFORMÁK KÖZÖS JEGYZÉKÉT dolgozza ki a British Library és a Library of Congress, Anglo-American Authority File címmel. A két nagykönyvtár állománya összesen több mint 100 millió művet tartalmaz, milliónál több szerzőtől – akik közül Csajkovszkij nevének 35, Mao Ce Tung nevének 16 írásmódja lehetséges.

(BL News, 1994. jún.)

KÉSZÜL AZ EURÓPAI KÖZÖSSÉG 1994-98. ÉVI KÖNYVTÁRI PROGRAMJA. – A jóváhagyásra váró javaslatok szerint három fő irányban használják majd fel a rendelkezésre álló költségvetési keretet.

- A. (a költségvetés 20%-a): az egyes könyvtárak előkészítése a hálózatok rendszerébe való beilleszkedésre.
 – B. (60%): a könyvtárak segítése a hálózati keretben való műköedésre, kapcsolataik biztosítása egymással, illetve szolgáltatóikkal és használóikkal. – C. (20%): kapcsolataik kiépítése az elektronikus tájékoztatás világrendszerével.

A program arra törekszik, hogy a kapcsolat kölcsönösen gyümölcsöző legyen a könyvtári világ és az egyéb távközlési tényezők között. Különös gondot fordít a könyvtártípusok, illetve az egyes könyvtárak közötti nagy (technikai, illetve regionális-kulturális) különbségek csökkentésére, valamint személyzetük gyakorlati továbbképzésére.

(Newsletter EBLIDA, 1994. szept.)

Folytonosság és változás az akadémiai információellátásban

Az akadémiai intézeti könyvtárak 1994. évi hálózati értekezletéről¹

Mokányiné Nagy Katalin – Rózsa György

Bevezetés

Az akadémiai könyvtári hálózatról, amely az alapkutató és részben az alkalmazott kutatási információellátásban az ország egyik legfontosabb szakirodalmi gyűjteményi és tájékoztató bázisa – hat éve jelent meg utoljára ismertetés e folyóirat hasábjain².

Időszerűvé az teszi ezt az újabb közleményt, hogy az akadémiai törvény életbelépésével (1994. évi XL. törvény a Magyar Tudományos Akadémiáról) egy történeti szakasz befejeződik és egy új korszak indul az akadémiai könyvtárhálózat életében is. Ez volt egyébként a fő témája az 1994 június 16-án megtartott hálózati értekezletnek is. Az értekezletre készült összeállítások felhasználásával állt össze jelen közleményünk³.

Történeti áttekintés

1960-ban az MTA elnökének 13/1960 MTA/A.K.20./sz. utasítása az akadémiai intézeti könyvtárak hálózati központjának jelölte ki az Akadémiai Könyvtárat, és meghatározta a feladatait.⁴ Az MTAK 1960. évi beszámoló jelentésében már az áll, hogy: „*az intézeti könyvtárak laza együttese számára meg kellett teremteni az egységes szervezeti kereteket.*” Ez a munka megindult az év második felében az említett elnöki utasítás és a kiadott minta-szervezeti szabályzat alapján⁵. 1972-től az MTA főttkárának 17/1972/A.K.20./MTA-F.sz. utasítása határozta meg az akadémiai könyvtári hálózat működését.⁶

Az eltelt harmincnégy év alatt sikerült a gyűjtőkörben rendkívül differenciált (az irodalomtudománytól a geofizikáig terjedő széles skálán), az egymástól függetlenül alakult és működő intézeti könyvtárakat adminisztratív önállóságuk megtartásával szervezetenként és módszertanilag egységes hálózattá formálni.

Visszapillantás az 1960-as évre az 1993-as év tükrében⁷:

A hálózati könyvtárak profiljának alakulása⁸

	1960	1993
Társadalomtudományi gyűjtőkörű könyvtárak száma	11	21
Természettudományi gyűjtőkörű könyvtárak száma	26	26
Vegyes gyűjtőkörű könyvtárak száma	3	–
Összesen:	40	47

Az állomány nagyság szerinti megoszlása a hálózatban

	1960	1993
1/ 100 000 könyvtári egységen felüli könyvtár	–	4
2/ 50 000 könyvtári egységen felüli könyvtár	–	5
3/ 10 000 könyvtári egységen felüli könyvtár	12	26
4/ 5000-10 000 kötetes könyvtár	4	8
5/ 2000-5000 kötetes könyvtár	10	4
6/ 1000-2000 kötetes könyvtár	6	–
7/ 1000 könyvtári egységen aluli könyvtár	7	–
Összesen:	39	47

Egyéb adatok

	1960	1993
Összállomány	487 855 könyvtári egység	1 776 168 könyvtári egység
Évi gyarapodás:		
– könyv	23 223 egység	15 751 egység
– folyóirat	5 719 egység	6 786 egység
Átlagos könyvgyarapodás intézetenként	611 db	335 db
Állománygyarapodásra fordított összeg	3 322 738.-Ft	121 567 192.-Ft
Személyi ellátottság:		
– főfogl. könyvtáros	40	96
– részfogl. könyvtáros	16	56
Összesen:	56	152

A jelenlegi helyzet⁹

A közalkalmazotti törvényből következő besorolások

Az MTAK – ahogy eddig is – figyelemmel kísérte a könyvtárosok új besorolását és szükség szerint interveniált. A közalkalmazotti törvény végrehajtási utasításáról szóló kormányrendelet megjelenésével egyidejűleg tájékozódunk a besorolásokról. Ennek kapcsán kiderült, hogy nem mindegyik intézetben alkalmazták a 150/1992. /XI.20./ MKM kormányrendeletet.

Az MTAK tájékoztatta az intézeti igazgatókat és a könyvtárvezetőket a könyvtárosi munkakörben foglalkoztatottak besorolására vonatkozó jogszabályokról és értelmezésükről. Javaslat készült a könyvtárvezetők díjazásáról is, aminek hatására több intézetben kedvezően módosították a besorolásokat.

Az MTAK főigazgatója az 1994. januári MTA igazgatói értekezleten felhívta a figyelmet a könyvtárosok „F” kategóriába sorolhatóságára („... a kell ismérv kötelezettség, a lehet megítélés dolga”). Az „F”-be soroltak száma a kutatóintézeti könyvtárakban 12 fő. Ebből 7 fő „kell” alapon, 5 fő „lehet” alapon nyert besorolást. Az MTAK megítélése szerint még további könyvtárosok átsorolása is indokolt. Ennek érdekében az MTA új alapszabályának elfogadását követően újabb közbenjárásra lesz szükség.

A személyzet

Az összehasonlítási alapul vett 1982-es évben 183-an dolgoztak az intézeti könyvtárakban; ez a szám 1993-ban 152-re fogyott, ami 17%-os csökkenést jelent¹⁰. Ugyanakkor hét intézeti könyvtárnak lett új vezetője. Figyelemre méltó, hogy az intézeti könyvtárosok szakmai publikációkkal is mind gyakrabban jelentkeztek, pl. *Németh S. Katalin* (Irodalomtudományi Intézet); *Hornyák Mária* (Mezőgazdasági Kutatóintézet); *Orbán Emőke* (Talajtani és Agrokémiai Kutatóintézet), *Markella Károlyné* (Politikai Tudományok Intézete); *Simonfai Lászlóné* (Földrajztudományi Kutatóintézet); *Marton János* (Szegedi Biológiai Központ).

1. táblázat

Az MTA intézeti könyvtárainak állománygyarapodása – a könyvtári egységek típusa – és a gyarapításra fordított összeg 1982-ben és 1993-ban

	Könyv		Időszaki kiadv.		Egyéb		Összesen		Gyarapításra ford. összeg	
	1982	1993	1982	1993	1982	1993	1982	1993	1982	1993
Társ.tud.könyvt.	14 929	12 730	3 386	2 640	3 238	3 240	21 553	18 610	5 971 152.-	15 468 902.-
Term.tud. könyvt.	8 313	3 021	12 593	4 146	7 181	5 819	28 087	12 986	30 883 176.-	106 098 290.-
Összesen:	23 242	15 751	15 979	6 786	10 419	9 059	49 640	31 596	36 854 328.-	121 567 192.-

Állománygyarapítás

A statisztikai táblázatok egyértelműen igazolják, hogy egyre több pénzért egyre kevesebb könyvtári egységet lehet beszerezni. 1993-ban a társadalomtudományi könyvtárak 15 468 902 forintot, a természettudományiak 106 098 290 forintot, együttesen tehát 121 567 192 forintot fordítottak gyarapításra¹¹. Az átlagösszeg a társadalomtudományi könyvtáraknál 736 614, a természettudományiaknál 4 080 703 forint volt. A társadalomtudományi könyvtárakban egy egységre 600, a természettudományiakban kb. 6000 forint jutott. Míg 1982-ben közel 37 millió forintért 49 640 könyvtári egységet szerezhettek be, addig 1993-ban a több mint háromszorosára növekedett forintértékért már csak 31 596 könyvtári egységet szerzeményezhettek.

Néhány kiegészítő adat – az utóbbi 5 éves – időszokról: a beszerzési költségek a társadalomtudományok terén 30%-kal, a természettudományoknál 63%-kal emelkedtek. Ugyanakkor a gyarapodás mennyisége a társadalomtudományi könyvtárakban 37%-kal, a természettudományiakban 25%-kal csökkent.

Némileg enyhítettek a beszerzési gondokon az Elsevier-ajándékkönyvek. Az akció keretében az MTAK 50 kötet könyvet, az intézeti könyvtárak pedig mintegy 3000 kötetet kaptak.

A folyóiratrendelés szinten tartása érdekében az intézeti könyvtárak arra kényszerülnek, hogy visszaszorítsák a könyvrendelést. Ez azonban még ilyen áldozat árán sem mindig sikerül. Egy folyóirat előfizetési ára ugyanis a társada-

lomtudományok esetében kb. 13 000 forint, a természettudományok esetében 65 000 forint. A pénzügyi nehézségek miatt az MTAK is kedvezőtlen lépés megtételére kényszerült. A központi könyvtár 1993. évi beszámolójában szerepelt, hogy: „Az eddig előfizetett 688 folyóirat közül 33 folyóirat előfizetését 1994-re le kellett mondani, a gyűjtőkörbe tartozó újonnan induló folyóiratok közül 1993-ban első alkalommal egyetlen egyre sem tudott előfizetni”. Szerencsére ez nem tükrözi a teljes képet, mivel az MTAK folyóiratbeszerzése nagy mértékben támaszkodik a nemzetközi kiadványcserére is. Ennek jövőjét viszont a hazai folyóiratárak drasztikus emelkedése veszélyezteti¹². Az intézetekben az 1994-re megrendelt címek száma 322 folyóirattal kevesebb, mint 1993-ban.

Folyóiratelőfizetésre 1994-re a társadalomtudományi könyvtárak 8 millió forint fölött, a természettudományiak 91 millió forint fölött, összességében 100 millió forint fölött költöttek. Az 1994-re leadott folyóiratrendelések adatait összehasonlítva az 1982. évekkel megállapítható, hogy az előfizetési költségek majdnem ötszörösére emelkedtek, a féleségek számában viszont 28%-os a visszaesés.

	1982		1994	
	cím	Ft	cím	Ft
Társ. tud. könyvt.	851	2 405 918	633	8 687 983
Term. tud. könyvt.	2 072	18 660 964	1463	91 637 717
Összesen:	2 923	21 066 882	2 096	100 325 700

2. táblázat
Nemzetközi kiadványcsere

	Cserepartnerek száma		Könyvtári egységek száma			
			Küldött		Kapott	
	1982	1993	1982	1993	1982	1993
Társadalomtudományi könyvtárak	2 678	1 468	22 824	18 429	6 396	6 441
Természettudományi könyvtárak	2 234	1 967	5 376	8 891	7 938	7 301
Összesen:	4 912	3 435	28 200	27 320	14 334	13 742

3. táblázat
Könyvtárközi kölcsönzés

	Dokumentumok száma			
	Küldött		Kapott	
	1982	1993	1982	1993
Társadalomtudományi könyvtárak	1 466	628	1 869	817
Természettudományi könyvtárak	5 541	9 364	11 423	5 472
Összesen:	7 007	9 992	13 292	6 289

1991 óta a könyv- és folyóiratbeszerzés liberalizálódott, az intézeti könyvtárak az MTAK tanácsára az előfizetési rendszert megváltoztatva, közvetlenül a terjesztőktől a Swetstől, Minervától, Librottrade-től stb. rendelnek.

A gyarapodás szinten tartását a könyvtárvezetők többsége cseretevékenységgel igyekszik biztosítani (*ld. a 2. táblázatot*). Emelkedett a küldött társadalomtudományi munkák mennyisége, de ugyanakkor csökkenő tendenciájú a cserébe kapott kötetszám.

A könyvtárközi kölcsönzés adatait a 3. táblázat foglalja össze. 1993-ra több mint a felére csökkent a társadalomtudományi könyvtárak által küldött és kapott kötetek száma.

A könyvtárközi kölcsönzésben a cikkmásolat-kérések teljesítése hosszúnak tűnik. Ennek okai közismertek: a kéréslapok „országjáró vándorútja”, a kéréslapok hibás vagy pontatlan adatai, a fejlett technikai eszközök hiánya. Az ügymenet gyorsítása érdekében, érdemes rögtön a Nemzeti Periodika Adatbázist használni és a kéréseket közvetlenül az illetékes könyvtárba küldeni. Elképzelhető az is, hogy az MTAK-ban már befeje-

zés előtt álló, a kurrens külföldi folyóiratok adatait tartalmazó floppy eljusson az érdeklődőkhöz – így találat esetén – közvetlenül az MTAK Folyóirat Osztályának küldhető a cikkmásolat iránti kérés.

Az olvasó- és állományforgalomról, valamint a cseréről tájékoztat a 4. táblázat. A táblázatból kiderül, hogy a négy 100 000 könyvtári egység fölötti könyvtár közül, – mindegyik mutató szerint – első helyen áll a Központi Fizikai Kutatóintézet Könyvtára. (A rangsorolás mindig az adott csoporton belül érvényes. Ugyanez az elv érvényesült a többi csoporton belül is: az öt 50 000 könyvtári egységen felüli, és a huszonhat 10 000 könyvtári egység feletti, tizenkettő 10 000 könyvtári egység alatti könyvtár esetében is).

Az akadémiai törvény néhány vonatkozásáról¹³

Az országgyűlés 1994. március 28-ai ülésén fogadta el az akadémiai törvényt, amely június

4. táblázat
Az állományhasználat és csere értékelése

100.000 könyvtári egységen felüli könyvtárak

Intézet	Állomány	A könyvtár használóinak (fő) rangsora	Állományhasználati egység rangsora	Csere rangsora*
1. Központi Fizikai Kut.Int.	194 544	1	1	1
2. Irodalomtudományi Int.	154 787	2	2	4
3. Zenetudományi Int.	147 651	3	3	2
4. Történettudományi Int.	107 868	4	4	3
Összesen:	604 850			

50 000 könyvtári egységen felüli könyvtárak

1. Világgazdasági Kut.Int.	89 210	2	2	1
2. Néprajzi Kut. Int.	66 577	3	3	4
3. Földrajztudományi Kut.Int.	65 668	4	4	3
4. Atommagkutató Int.	55 574	n.a.**	5	5
5. Matematikai Kut.Int.	54 913	1	1	2
Összesen:	331 942			

10 000 könyvtári egységen felüli könyvtárak

1. Művészettörténeti Kut. Int.	47 278	12	6	4
2. Régészeti Int.	45 245	9	1	2
3. Állam- és Jogtudományi Int.	44 674	1	3	7
4. Közgazdaságtud. Int.	43 987	5	16	1
5. Központi Kémiai Kut. Int.	42 884	n.a.	22	n.a.
6. Politikai Tud. Int.	41 094	10	11	n.a.
7. Magyar Földrajzi Társ.	39 687	16	19	5
8. Regionális Kut. Közp. Dunántúli Tud. Int.	39 648	18	17	11
9. Nyelvtudományi Int.	37 920	19	25	15
10. MTA Könyvtára Lukács Archivum	36 438	13	14	n.a.
11. SZTAKI	33 995	15	15	n.a.
12. Csillagászati Kut. Int.	33 273	21	20	8
13. Geodéziai és Geofizikai Kut.Int.	33 093	n.a.	26	6
14. Szegedi Biológiai Központ	27 746	n.a.	13	n.a.
15. Talajtani és Agrokémiai Kut.Int.	25 988	8	7	9
16. Filozófiai Int.	23 451	7	10	n.a.
17. Műszaki Fizikai Kut.Int.	21 052	14	9	n.a.

Folyt. a túloldalon

* A külföldi cseréből kapott dokumentumok forintértékét vettük figyelembe.

** n.a. = nincs adat

Intézet	Állomány	A könyvtár használóinak (fő) rangsora	Állományhasználati egység rangsora	Csere rangsora*
18. Izotópkutató Int.	19 352	11	12	n.a.
19. Pszichológiai Int.	19 291	4	5	13
20. Kísérleti Orvostud. Kut.Int.	19 276	3	8	n.a.
21. Növényvédelmi Kut.Int.	19 164	2	2	12
22. Mezőgazdasági Kut.Int.	18 899	20	23	n.a.
23. Regionális Kut.Közp. Alföldi Tud. Int.	15 309	17	21	16
24. Ökológiai és Botanikai Kut.Int.	12 029	n.a.	18	14
25. CSKI Napfiz. Obszerv.	11 167	22	24	10
26. Magyar Numizmatikai Társulat	10 830	6	4	3
Összesen:	762 770			

10 000 könyvtári egységen aluli könyvtárak:

1. Szegedi Biológiai Közp. Enzimológiai Int.	9096	1	1	n.a.
2. Műszaki Kémiai Kut.Int.	8817	n.a.	10	n.a.
3. Társ.Konfl.Kut.Központ	8254	7	11	n.a.
4. Balatoni Limn.Kut.Int.	7388	2	3	n.a.
5. Állatorvostud.Kut.Int.	7153	6	6	n.a.
6. Bányászati Kémiai Kut.lab.	6789	n.a.	5	n.a.
7. Természettudományi Kut.lab.	6524	4	4	n.a.
8. Ipar- és Vállalatgazd.Kut.Int.	5828	3	2	n.a.
9. Ökológiai és Botanikai Kut.Int. Magyar Dunakutató Állomás	4465	n.a.	7	n.a.
10. Kutatás- és Szervezetilemző Int.	4351	8	n.a.	n.a.
11. Szociológiai Int.	4052	5	9	1
12. Természettudományi Kut.lab. Geokémiai Kut.lab.	3889	n.a.	8	2
Összesen:	76 606			

30-án lép hatályba. A törvény a várakozásoknak megfelelően több vonatkozásban átforgalmazza az Akadémia működését. Változatlan marad azonban az az alapelv, amelyre az Akadémia tevékenysége épült, nevezetesen a magyar tudomány egyetemességének képviselője. Sőt, éppen e tekintetben figyelhető meg előrelépés, ugyanis a törvény a hagyományokat és a modernizáció követelményeit kívánja összhangba hozni. (A törvény szövege egyébként több helyen is olvasható pl. *Magyar Közlöny*, 1994/44.sz., *Magyar Tudomány* 1994/5.sz.stb.). Néhány, az akadémiai információellátást közvetetten érintő vonatkozása is megemlíthető még a törvénynek. Megjegyzem-

dő, hogy a „tudományos információ”, vagy „szakirodalmi ellátás” fogalma sem a felsőoktatási, sem pedig az akadémiai törvényben nem jelenik meg. A törvényből érdemes néhány gondolatot külön is kiemelni:

- gazdasági szerkezetében az MTA két nagy gazdálkodási egységben jelenik meg. Egyfelől adott a törzsvagyong, (ide tartoznak a székház, a területi bizottságok¹⁴, az Akadémia Könyvtára és mások,) másfelől vannak az Akadémia kezelésébe adott kutatóintézetek;
- az MTA közgyűlése az eddigi kétszáz akadémiai tagon kívül további kétszáz

(a jelenlegi mintegy 11 ezer főből álló) tudományos minősítést nyert személy közül választott tagból áll;

- ♦ az MTA - mint autonóm köztestület - elnökét, főtítkárákat és helyetteseit a közgyűlés választja meg. A megválasztott tisztségviselők a közgyűlésnek tartoznak felelősséggel;
- ♦ a kutatóintézeti hálózat irányítására a főtítkár elnökletével akadémiai kutatóintézetek tanácsa (AKIT) jön létre, melyet a három nagy tudományterület – társadalomtudományok, élő természettudományok, élettelen természettudományok – szakkuratóriuma segíti munkájában.

A törvény keret, melynek végrehajtását a most készülő új akadémiai alapszabály biztosítja. Ebbe már minden biztonnal helyet kap az akadémiai szakirodalmi információ (könyvtár)ügye is.

Az Akadémiai Könyvtár az alapszabályt tárgyaló rendkívüli szeptemberi közgyűlésére megjelentette az akadémiai „alaprajzok” történetét ismertető kötetet.

Szakirodalmi információellátás

A törvény nem változtat azon az alapvető tényen, miszerint az Akadémia szakirodalmi információellátásáról az MTA Könyvtára és a kutatóintézeti könyvtárak gondoskodnak. Ezen az sem módosít, hogy míg az Akadémiai Könyvtár teljes állományával együtt a törzsvagyon része, addig az intézeti könyvtárak intézetükkel együtt az akadémiai kezelési körbe tartoznak. Az alapszabályra vár a még nyitott kérdések rendezése. Ezek közé tartozik az MTA Könyvtára és a kutatóintézeti könyvtárak kapcsolatának új formája. A kapcsolatot szabályozó 17/1972. (A.K.20) MTA-F. számú főtítkári utasítás jogilag is érvényét veszti. Az utóbbi években, a piacgazdaságra történő fokozatos áttérés körülményei közepette ez az utasítás gyakorlatilag már amúgy is korlátozottan érvényesült, vagy teljesen elavult (például a devizakontingens megszűnésével). E folyamat során a korábbi adminisztratív kötöttségeket rugalmasabb, informálisabb kapcsolatrendszer veszi át. Az új alapszabály előreláthatólag erre vonatkozóan is útmutatást nyújt. A megalkotandó alapszabály szellemében új könyvtári szervezeti és működési szabályzatok keletkeznek.

Az Akadémiai Könyvtár és a kutatóintézeti könyvtárak kapcsolatainak az új körülmények közepette, jót tesz, ha az akadémiai érdekekből következő minimális normatív szabályozás mellett, – önkéntes alapon – a tapasztalatok cseréje, a módszertani munka kerül előtérbe. Változatlanok maradnak azok a feladatok, amelyek kifejezetten az Akadémiai Könyvtárra mint a három országos nagykönyvtár egyikére hárulnak (az OSZK, az Egyetemi és az Akadémiai Könyvtár történelmileg kialakult együtteséről van szó) és ugyancsak változatlanul a kutatóintézeti könyvtárak feladata a kutatók helyi, közvetlen információellátása. Ebben természetesen az Akadémiai Könyvtár intenzíven részt vállal. Az Akadémiai Könyvtár a maga kétmillió állományával, kiegészülve a kutatóintézetek több mint másfélmillió állományával, a legjelentősebb magyarországi alapvetési és általános tudományos könyvtári gyűjtemény. Szolgáltatásaik ugyancsak alapvetőek. E nemzetközileg is számottevő közbizony fenntartása és gyarapítása bizonyos önkéntes alapon vállalt közös működési normatívakkal, összakadémiai és ezáltal országos tudományos érdekek.

Fejlesztés – Könyvtárgépesítés

Az Akadémiai Könyvtárban az utóbbi két esztendőben megteremtődtek a feltételei a gépi adatbázis-rendszer kialakulásának. Jelenleg már mintegy 150 ezer rekord érhető el és online üzemmódban 17 csatornán is használható¹⁵.

Reálisan nézve, napirendre kerülhet az intézeti könyvtárak gépesítése is az Akadémiai Könyvtár közreműködésével. Az intézeti könyvtárvezetők részt vesznek az Akadémiai Könyvtár gépesítésének bemutatásán, és megvitatják a kapcsolódás lehetőségét.

A kormány Tudománypolitikai Bizottsága felkérésére létrejött Szakirodalmi Információpolitikai Munkacsoport megbízásából elkészült az országos szakirodalmi információellátás koncepciójának előzetes rendszerterve¹⁶.

A tervezet a Tudománypolitikai Bizottság elé kerül és a legszélesebb szakmai nyilvánosság számára is hozzáférhető lesz¹⁷. A koncepció, amely ez idő szerint a legátfogóbb a szakirodalmi információellátás területén, konkrét elgondolásokat tartalmaz a fejlesztés irányairól. Ez annál is fontosabb, minthogy a pénzügyi korlátok miatt az

információellátás potenciális veszélye lehet az önembargó.

Az akadémiai törvény életbe lépése mindenképpen cezúrának tekinthető nemcsak az MTA könyvtára, hanem az akadémiai információellátás szervezettsége tekintetében is. Lezár egy olyan történeti szakaszt, amelyet a hálózat megteremtése és konszolidálódása jellemez. A változtatás és a folyamatosság együtt hangsúlyozandó.

Az online adatbázisról

Az MTA Könyvtárának adatbázisa VAX 4200-as számítógépes háttérrel, ALEPH integrált könyvtári rendszerben működik. A kereshető rekordok száma jelenleg kb. 150 000. Az adatbázis X.25-ös vonalon elérhető, hívószáma: 2801348. Az adatbázisba való belépés: <Username:> ALEPH paranccsal történik. Az adatbázisból való kilépés: CCL> STOP paranccsal történik.

Az adatbázisban megtalálhatók a könyvtár 1986 utáni könyvállományának, az akadémiai kandidátusi és doktori disszertációknak és az ékírási irodalom bibliográfiájának 1940-1990 közötti rekordjai.

Az MTA adatbázisa 5 egymástól független, saját authority file-lal rendelkező albaszra oszlik:

- ♦ MTA albasz
- ♦ DIS albasz
- ♦ ORL albasz
- ♦ M86 albasz
- ♦ EKI albasz

Az MTA albasz tartalmazza:

- a kurrens,(1992-) teljes revíziójú állományt;
- a Keleti Gyűjtemény kurrens monográfiáit;
- a könyvrendeléseket, deziderátákat;
- az 1986 utáni állomány teljes revíziójú részét;

A DIS albasz:

- az MTA-n 1953-1994 között megvédett kandidátusi és doktori disszertációk bibliográfiai leírásainak (Kb. 15 000 rekord) gyűjteménye;

Az ORL albasz:

- Az 1986-1992 közötti hagyományos cédulakatalógus teljes anyaga. Az albasz-rekordok nyersen, revízió nélkül kerültek be az albaszba. Revízió révén folyamatosan kerülnek át a rekordok az MTA, ill. az M86 albaszba. (Kb. 50 000 rekord);

Az M86 albasz:

- Az 1986-92 közötti ORL albasz ideiglenes revíziója nyomán keletkező albasz (kb. 30 000 rekord);

Az EKI albasz:

- az ékírási irodalom bibliográfiai adatait tartalmazza 1940-1990 között. Feltöltése még tart. Az albasz létrehozója és tulajdonosa a Pázmány Péter Katolikus Egyetem. (Jelenleg kb. 30 000 rekord).

A hálózatot érintő részletkérdések

A kis intézeti könyvtárak számára is lehetőség nyílik arra, hogy gyűjteményük gépesített anyagát az MTAK központi gépére vigyék. Még az sem előfeltétel, hogy ISIS-ben legyen a gépi adatállomány, hiszen az ALEPH-nek egyik előnye, hogy igen jól konvertálhatók az állományok. Megoldható, hogy a központi gépen egy albasz formában beviszik és hozzáférhetővé teszik a kisebb intézeti állományokat is. A központi könyvtárból át lehet venni a címléírásokat. A címléírást tartalmazó űrlapot az ISBD szerint kell készíteni. Néhány éven belül elérhető, hogy az MTAK és az intézeti könyvtárak adatbázisai együtt legyenek, ami különösen a kutatók számára lesz fontos. A folyóiratok adatbázisát utoljára tervezik elkészíteni, ugyanis ennek gépi megjelenítése a legkomplikáltabb. Az NPA-ból már megkapták a központi könyvtár anyagát, tehát az MTAK kurrens külföldi anyaga már gépen van, de még nem fut az ALEPH-ben.

A hálózati könyvtárvezetők nézeteiből kiemelésre kíváncsok, hogy a lezajlott változásokat pozitív irányúnak ítélték. Az intézeti könyvtárak képviselőit, az intézeti könyvtárhálózat meglétét, alapvető fontosságúnak tartják és ez utóbbinak felvételét javasolták az új akadémiai alapszabályba. A közös munkáról a kialakult szakmai és emberi kapcsolatokról elismerően nyilatkoztak.

* * *

Az MTA könyvtárhálózati értekezletének hangulatát legtalálébban talán úgy lehetne tükröztetni az akadémiai változások ismeretében, az ismert színdarab címének némi módosításával szólva, hogy jövőre a résztvevők, ha nem is azo-

nos helyen, de újra találkoznak közös munkájuk megvitatására.

Irodalom, jegyzetek

1994. jún. 16-án az MTA Politikai Tudományok Intézetének Könyvtárában tartották meg az akadémiai intézeti könyvtárak szokásos évenkénti összejövételét. Ezúttal egyéves kimaradás után került sor az értekezletre, az akadémiai törvény elfogadásának elhúzódása miatt.
- MOKÁNYNÉ NAGY Katalin: Betekintés az MTA intézetei könyvtárainak életébe. In: Könyvtári Figyelő, 34. évf. 1988. 5-6. sz. 406-412.p.
- KÓNYA Sándor: „...Magyar Akadémia állíttassék fel...” Akadémiai törvények, alapszabályok, ügyrendek 1827-1990. Bp. 1994. MTAK. (Az MTA Könyvtárának közleményei 32 (107) Új sorozat.)
RÓZSA György: Országos szakirodalmi információellátás - akadémiai információellátás. In: Magyar Tudomány 39.köt. 1994/9.sz. 1131-1135 p.
Az MTAK munkájáról készült tájékoztatókat készítette: Mokányiné Nagy Katalin (Hálózati és Módszertani Osztály); Gregorovicz Anikó (Folyóirattár); Domsa Károlyné (ügyv. főig.h.); Bánhegyi Zsolt (Könyvtárgépesítési Titkárság)
- Az MTA elnökének 13/1960. MTA(A.K.20.) sz. utasítása a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról. In: Akadémiai Közöny, 1960. dec. 31. 129-131. p.
- A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1960. évi beszámoló jelentése. Bp. 1961. MTAK. 24-25. p.
SIMON Mária Anna: A Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózata. Bp. 1966. MTAK. (Az MTA Könyvtárának Közleményei. 51.)
- Az MTA főtítkárának 17/1972. (A.K.20.) MTA-F.sz. utasítása a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárhálózatáról. In: Akadémiai Közöny, 1972. dec. 29. 234-240. p.
- A számadatok összegyűjtésében és a statisztikák összeállításában közreműködött M. Pál Ágnes.
- „Gyűjtőkör szerint a hálózatot alkotó 39 intézeti könyvtár és a Műszerügyi Szolgálat megoszlása...” MTAK. 1960. évi beszámoló jelentése. 24. p.
- Az elmúlt 2 év fejleményeiről Mokányiné Nagy Katalin számolt be.
- A számadatok változását - itt és a továbbiakban - az 1982. évi megfelelő adatok érzékeltetik.
- A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1992. évi beszámoló jelentése / Szerk. Fekete Gézáné. - Bp. 1993. - MTAK. 26-29. p.; A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának 1993. évi beszámoló jelentése / Szerk. Fekete Gézáné. - Bp. 1994. MTAK. 29-34. p.
- l.m. 12. p.
- A fejezetben ismertetett gondolatok a főigazgatói tájékoztatóban hangzottak el. A teljes szöveg megtalálható az MTAK irattárában.
- Öt területi bizottság működik (Szeged, Debrecen, Pécs, Veszprém, Miskolc)
- Szétszítottunk ismertetőket a következő témákról: 1.) Az MTA Könyvtárának számítógépes online adatbázisa. 2.) Kalauz az MTA Könyvtár online (ALEPH) katalógusa használatához. 3.) Nemzeti Periodika Adatbázis CD-ROM-on (Külföldi folyóiratok magyarországi könyvtárakban)
- Országos Szakirodalmi Információs Rendszer... Előzetes rendszerterv [Kézirat] Bp. 1994. március-május.
- Előzetes rendszerterv az Országos Szakirodalmi Információs Rendszer megvalósítására. Preambulum. In: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1994. augusztus, 3-6. p.

NÉMET EGYETEMI HALLGATÓK EGYETEMÜK KÖNYVTÁRÁÉRT. – A bayreuthi Egyetemi Könyvtár költségvetésének ismételt megkurtítása miatt a jogász- és közgazdászhallgatók másfél éve elhatározták, hogy félévenként kétszer ünnepi lakomát tartanak, s a rendezvény tiszta jövedelmét a könyvtárnak ajánlják fel, tankönyvek vásárlására. Másfél év alatt már 32 000 márkával járultak így hozzá a könyvtár költségvetéséhez. Az EK igazgatója szerint a hallgatók akciója a bajor kormányzervek előtt is növelte a könyvtár becsületét, a többieknél valamivel könnyebben jutnak rendkívüli állami támogatáshoz. – Újabbán Osnabrückben határozták el a joghallgatók, hogy tesznek valamit a kari könyvtárért, amely már a legfontosabb kézikönyveket is nehezen tudja megszerezni. A Jogászegylet tagjai előbb egymás között, majd a többi joghallgató között rendeznek gyűjtést, s ügyvédi irodáktól, egyéb intézményektől is kérnek adományokat a könyvtár számára.
(DBI-Pressespiegel, 1994. március)

A hálózati együttműködés kérdései Baranyában

Surján Miklós

A Könyvtári Figyelő ez évi 2. számában *Ska-liczki Judit* tekintette át a közművelődési könyvtárak rendszerváltozás utáni helyzetét.¹ Talán nem lesz haszontalan, ha ezúttal egy közepes nagyságú, kisközséges megye könyvtári viszonyait vesszük szemügyre, közelebbről azt, mi történt Baranya megye közművelődési könyvtáraival 1989-től kezdve, hogyan omlott össze a korábbi hálózat, s mit tettünk ezidáig egy új, korszerűbb közművelődési könyvtárhálózat kiépítése érdekében.

1989

Az „ancien régime” utolsó éve. Még a hagyományos módon működik a megye tanácsi könyvtárhálózata: jól szervezett, szereplőinek mindegyike ismeri feladatait, végzi a tőle elvárt munkát.

A Baranya Megyei Könyvtár és alközpontjai (a mohácsi, a pécsi, a siklósi és a szigetvári városi könyvtár, valamint a sásdi nagyközségi könyvtár) irányításával 297 könyvtári egység alkotja a hálózatot. A megye településeinek 85%-ában van valamilyen könyvtár, további 24 településen a Siklósi Városi Könyvtár mikrobusza ad 4-6 hetente könyvkölcsönzési lehetőséget. Sásd környékén már több évtizede folyamatos a hagyományos értelemben vett letéti ellátás, s korszerű elvek alapján szervezett, de egyfajta kényszerű társulásnak tekintett ellátórendszer működik az egykori siklósi és szigetvári járás területén. A Megyei Könyvtár, német báziskönyvtári feladatai keretében 99 letéti helyet gondoz Baranya és Bács megyében. (A Mohácsi Városi Könyvtárhoz mint horvát alapkönyvtárhoz 59 letéti hely tartozik.)

A statisztikai jelentések rendben beérkeznek, számot adnak a korábbi évekével lényegében egyező mértékű állománygyarapításról, olvasókról, forgalomról. Csupán 22 helyen – többnyire egészen kis településeken – szünetel valamilyen okból a könyvtári szolgáltatás. (Utólag már figyelmeztető jelnek tekinthetnénk, hogy 1988-hoz képest közel megkétszereződött a szünetelő egységek száma.) A megyei összesítés szerint a lakosság 16%-a iratkozott be a könyvtárak valamelyikébe, kölcsönzési átlaguk 20,4 kötet.

A hálózatot irányító módszertani osztály – mai szemmel tekintve – meglehetősen nagy: 9 fő. Vele párhuzamosan működik a szakfelügyelet is. A vezető szakfelügyelő irányításával négy felső-

fokú végzettségű szakember járja rendszeresen a megyét, írja jelentéseit, végez különféle ellenőrzéseket, vizsgálatokat, tájékoztatja észrevételeiről, megállapításairól a Megyei Tanács VB Művelődési Osztályát.

Látszólag tehát megy minden a maga útján, akárcsak másutt, Baranya megyében is. Munkatársaink őszinte lelkesedéssel dolgoznak, amihez különösen a szegény, isten háta mögötti kistelepülések esetében megszállottság is kell. S talán maguknak sem merik bevallani, hogy valójában nincs is szükség jónéhány, lehetetlen körülmények között tengődő, a fenntartó számára is csak nyűgöt jelentő „intézményre”, amelyek aligha alkalmasak az inkább csak véletlenül betérők megtartására.

1990-1992

A rendszerváltozást követően a helyzet korántsem a várakozásoknak megfelelően alakul. A magyar közigazgatásban bekövetkezett gyökeres változások nem maradtak hatás nélkül a lakóhelyi közművelődési könyvtári viszonyokra sem. Teljességgel érthetően szinte valamennyi önkormányzat részéről jelentkezik a korábinál nagyobb önállóságra való törekvés, ami könyvtári vonatkozásban sajnos azt eredményezi, hogy lényegében felbomlik a hálózat. Az érintett községek többsége kiválik az egyébként teljesen ésszerű és gazdaságos ellátórendszerből, mások nem hajlandók továbbra is segíteni egykori társközségeik munkáját. Van, ahol az új városi önkormányzat nem támogatja saját könyvtárát a korábbi alközponti szerepkör ellátásában, vagy éppen tiltólag lép fel ellene. Hol rosszul értelmezett takarékosági megfontolásból, hol személyes indulatból, hol pártérdekből elküldik a könyvtárost, szüneteltetik vagy éppen megszüntetik a könyvtári szolgáltatást, indokolatlanul összevonnak vagy szétválasztanak iskolai és községi könyvtárakat, „természetesen” bármiféle szakmai megfontolás és előkészítés nélkül, nem kérve tanácsot, szakvéleményt korábbi hálózati központjuktól sem. Egyre több településen válik teljesen harmadlagossá, hogy van-e helyben könyvtári ellátás, vagy nincs. Ezen még az sem változtat, hogy az önkormányzatokra vonatkozó jogszabályok egy-

értelműen leszögeznek: a könyvtári ellátást valamilyen módon minden településen biztosítani kell.

Az éves statisztikai jelentések a fenti folyamatot csak részben tükrözik. Részben, mert – szépítve a helyzetet – a legtöbb valójában megszünt könyvtárat szemérmesen csak mint szünetelőt jelentik. 1990-ben 31, 1991-ben 92, 1992-ben pedig 121 egység, a könyvtárak 40%-a tartott zárva egész éven át. 1992 végén a lakosságnak már csak 13,9%-a iratkozik be (az 1990. évi olvasói létszám 85%-a), a látogatók száma közel 10%-kal, a kölcsönzött köteteké 13%-kal esik vissza.

A szakfelügyelet 1990 végére csendesen kiült. A módszertani osztály munkatársainak száma eltávozás, illetve belső átcsoportosítás miatt, a báziskönyvtárosokat is beleszámítva, öt főre csökkent, s ők egyre reménytelenebb küzdelmet folytatnak a kilátástalan helyzetbe került könyvtárak megmentéséért. Sorra keresik fel a helyi közigazgatás új szereplőit: polgármestereket, jegyzőket, önkormányzati képviselőket, bizottsági tagokat. Szót emelnek a könyvtárakért, az alapvető működési feltételek megteremtéséért. Kísérletet tesznek a megszüntetésre ítélt könyvtárak megmentésére. A városok polgármestereit arra próbálják ösztönözni, hogy támogassák, de legalábbis ne tiltsák intézményeik további alközponti tevékenységét. Mindhiába. Sok önkormányzat utasítja vissza kezdeményezéseinket, nem tartva igényt szakmai segítségünkre, tanácsainkra. Csupán egyetlen városi könyvtár kapja meg fenntartója hozzájárulását az alközponti feladatok további ellátásához. (Az ellátás anyagi feltételeiről persze nem esik szó!) Így 1992 elejére megyénkben a közel négy évtizedes tanácsai könyvtárhálózat gyakorlatilag szétesett.

Még teszünk néhány kísérletet. Közös gondjaink megvitatására összehívunk polgármestereket és könyvtárosokat. Az érdektelenség elkese-ritő. Megalakítjuk a Pécs-Baranyai Kulturális Kamara Könyvtári tagozatát, hogy legyen legalább egy fórum, ahol szakmai kérdéseket időről-időre megtárgyalhatunk: a csatlakozó intézmények száma nem éri el a negyvenet. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy új utat, új szervezeti formát kell keresnünk. Már az 1992-ben tartott egri tanácskozás során kialakul elképzelésünk egy új, önkéntes alapokon szerveződő, elsősorban a szolgáltatások mentén együttműködő hálózatról, mely sokban hasonlít ahhoz, amit elsőként Veszprém megyei kollégáink valósítottak meg. Döntésünkhöz a végső lökést a *Könyvtári Levele-*

zó/lap 1992. októberi számában közölt dokumentum (Megállapodás hálózatgondozási ügyekben)² adta.

1993

Az év elején szervezeti átalakításra kerül sor a Megyei Könyvtárban. A módszertani osztály megszűnik, s létrejön a közvetlenül az igazgató irányítása alatt álló területi és igazgatási osztály. Itt koncentrálnak a részint jellegük folytán, részint szervezési okból igazgatás-közvetlennek ítélt tevékenységek, illetve munkakörök. Az osztályon belül ketten foglalkoznak fő munkakörben a hálózattal, ketten pedig a német báziskönyvtári feladatokkal.

Elképzeléseink egyre konkrétabb formát öltenek. Akár a veszprémiek, mi is a 20/1992.(I.28.) sz. kormányrendeletből indulunk ki: A megyei önkormányzat felajánlja intézményét módszertani központul valamennyi, a megyében működő városi és községi könyvtárnak, s a továbbiakban csak azok tartoznak a hálózathoz, akiknek fenntartói az ajánlatot elfogadják, s szándékukat az együttműködési megállapodás aláírásával is megerősítik. Így elkerülhető, hogy olyan helyre is kijárjunk, ahol jelenlétünket, segítő szándékunkat felesleges nyűgnek, vagy közvetlen beavatkozásnak érzik, ahol szolgáltatásainkra nem tartanak igényt. Hálózati munkatársaink feltehetően mentesülnek majd a korábban tapasztalt visszautasításoktól, kényelmetlen helyzetek sokaságától.

A szerződésben pontokba foglaljuk azon szolgáltatásainkat, amelyekre valamennyi község igényt tarthat, s melyeknek többsége teljesen ingyenes. Közben nyilvánvalóvá válik, hogy az alapszerződést különleges kiegészítésekkel is el kell látni. Az ellátórendszerek felbomlása miatt sok könyvtárban megoldatlan a rendszeres állománygyarapítás, nekik mindenképpen szükségük lesz a központi ellátás valamilyen formájára. Azoknak a községeknek, ahol számottevő német lakosság él, szükséges a német báziskönyvtári szolgáltatás. S tenni kell valamit annak érdekében is, hogy községi könyvtárainkat jobban ösztönözzük a Megyei Könyvtár széles körű szolgáltatásainak igénybe vételére, közvetítésére. (A könyvtárközi kölcsönzés keretében kért kötetek száma évek óta csökken, 1993-ban már csak 667.) E probléma lehetséges megoldását kínálja

az ún. testületi könyvtári tagság, mely tudomásunk szerint a mi kezdeményezésünk. A Megyei Könyvtár testületi tagjai a településnagyságtól függő, de mindenképp alacsony (1000-5000 forintos) tagdíj mértékének 75%-ig ingyen kapják egyébként térítéses szolgáltatásainkat. Ha a rendelkezésükre álló keretet valamely okból csak részben, vagy egyáltalán nem használják ki, a fennmaradó összeget az év végén könyvkötésre fordíthatják. (Áraink alacsonyak, épp hogy fedezik az anyagköltséget.)

1993 júniusában a Baranya Megyei Közgyűlés megtárgyalta a Megyei Könyvtár helyzetét. Ezt követően hozott határozatában „a Baranya Megyei Közgyűlés felhatalmazza a főjegyzőt és a Baranya Megyei Könyvtár igazgatóját, hogy kezdeményezzen megállapodást a települési önkormányzatokkal a Baranya Megyei Könyvtár hálózati-módszertani központtá történő kijelöléséről.” A fentieknek megfelelően az Együttműködési megállapodásnak (szövegét ld. a függelékben) a Közgyűlési Hivatal által véglegesített szövegét, a csatlakozás előnyeit részletesen ismertető kísérőlevéllel együtt megküldtük a megye valamennyi önkormányzatának. A visszaküldés határidejéül 1994. febr. 15-ét jelöltük meg.

1994

Folyamatosan érkeznek a jelentkezések, az aláírt együttműködési megállapodások – többségük jóval túl a megadott határidőn. Jóllehet – mint már említettük – a megye minden egyes polgármesterének elküldtük felhívásunkat, személyes vagy telefonon történő érdeklődésünk során sokuk nem is tudja, miről van szó. (A tökéletes iratkezelés, úgy tűnik, nem érénye valamennyi önkormányzatnak.) Elég sokan vannak, akik csak hosszas töprengés után csatlakoznak. Az utolsó megállapodások május végén futnak be.

Az eredmény végül is biztató: a ténylegesen működő könyvtáraknak közel 60%-a, 103 csatlakozik a hálózathoz, közülük 27 a Siklósi Városi Könyvtáron keresztül. (Egyetlen megmaradt hálózati alközpontunk segítségét nagyra értékeljük, hiszen az általa gondozott Dráva menti kisközségek a megyeszékhelyről csak igen nehezen közelíthetők meg.)

A különleges együttműködési formákat – varakozásainknak megfelelően – kevesebben vá-

lasztották. A testületi könyvtári tagság lehetőségével 38 könyvtár élt, 11 tartana igényt központi ellátásra. Érdeemes megemlíteni, hogy a nagyobb könyvtárak mind jelentkeztek (Bóly kivételével), valamint sok az egészen kicsik közül. A legkevésbé érdeklődtek a baranyai mércével közepesnek mondható könyvtárak.

Áprilistól újra indul a hálózati munka. Munkatársaimmal sorra felkeressük a társult könyvtárakat. (Ketten teljes munkaidejükben hálózati ügyeket foglalkoznak, egy további munkatárs egyéb munkaköri feladatai mellett részidőben, s ketten a báziskönyvtári teendővel.) Tájékoztunk, segítünk, tervezünk. Úgy gondoljuk, sínen vagyunk...

A valóság azonban hamar rádöbbsent tévedésünkre. A korábbi két gépkocsink egyikét még a múlt évben eladtuk, mert már használhatatlan volt. Azóta a másik személygépkocsink is „nullára futott”, javítása egyre több pénzt emészt fel, az első félév végére a teljes évi üzemeltetési keret

82%-át felélte. Autó nélkül pedig igazán élő és folyamatos kapcsolattartásról a megye település-szerkezetét figyelembe véve aligha beszélhetünk, kivált hogy a kiküldetési pénzek is aggasztóan fogynak. Fenntartónk, a Baranya Megyei Közgyűlés tud gondoljainkról, segítő szándékában nem is kételkedünk, de anyagi helyzetét ismerve bizonytalan, hogy tud-e, s ha igen, mikor tud konkrét segítséget adni.

Itt tartunk 1994 nyarán...

Irodalom

1. SKALICZKI Judit: Szubjektív számvetés a közművelődési könyvtárak rendszerváltás utáni helyzetéről. In: Könyvtári Figyelő, Új folyam, 4.(40.) évf. 1994. 2.sz. 182-186.p.
2. Megállapodás hálózatgondozási ügyekben. In: Könyvtári Levelező/lap, 1992. 10. sz.3-4.p.

Együttműködési megállapodás

Baranya megye önkormányzati könyvtárainak hálózati együttműködéséről és a hálózati központ kijelöléséről

amely létrejött egyrészről város/község képviselő-testülete,

másrészről a Baranya Megyei Közgyűlés között.

- 1.) A szerződő felek megállapodnak a Baranya Megyei Könyvtár hálózati-módszertani központ-tá történő kijelöléséről a Kormány 20/1992. (I.28.) sz. rendeletének a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. tvr. végrehajtását szabályozó 17/1976. (VI.17.) MT.sz. rendelet módosított IV. paragrafus (1) és (2) bekezdése alapján.

Ezek szerint:

„A hálózatba tartozó könyvtárak szakmai tevékenységét összehangoló és segítő hálózati központot a felügyeleti, illetve a fenntartó szervek megállapodással jelölhetik ki. A hálózatba tartozó könyvtárak egyenrangúak, egymásnak mellérendelten működnek. Munkájukat – szolgáltatásaiknak minél teljesebb ellátása, a könyvtárak iránt jelentkező igények sokoldalú kielégítése, valamint a tevékenységük hatékonyságának és gazdaságosságának biztosítása érdekében – egybehangoltan végzik. A hálózatban való működés a könyvtár felügyeletét el látó szerv jogát és kötelezettségeit nem érinti.”

2.) Az 1.) pontban foglaltak alapján a Baranya Megyei Könyvtár mint hálózati központ szakmai segítséget nyújt a hálózathoz csatlakozó könyvtárak számára.

Ennek keretében vállalt feladatai és szolgáltatásai a következők:

- Szakmódszerterabra épülő szaktanácsadást ad (állományalakítás, nyilvántartás és feltárás, szolgáltatások, állományvédelem stb.),
- a helyi önkormányzatok kérésére vizsgálatot végez, közreműködik különféle könyvtárfejlesztési tervek elkészítésében, ill. véleményezésében, könyvtárvezetői pályázatok elbírálásában,
- kezdeményezi a feladatok magasabb szintű ellátásához szükséges szolgáltatások fejlesztését,
- szervezi a hálózathoz tartozó könyvtárosok képzését és továbbképzését,
- igény szerint összehangolja a megye könyvtári rendezvényeit,
- a megye önkormányzati könyvtárainak segítséget nyújt érdekeik képviselésében a helyi önkormányzatoknál,
- nyilvántartja a hálózat könyvtárainak adatait, elvégzi a kötelező statisztikai adatszolgáltatással kapcsolatos feladatokat,
- a megye valamennyi könyvtára számára elérhető információs kiadványt jelentet meg,
- saját anyagára, illetve az országos szakkönyvtárakra támaszkodva szaktájékoztatót végez. Fogadja, továbbítja és szétsugározza a központi szolgáltatásokat,
- arra törekszik, hogy számítógépes kapcsolat épüljön ki a megye nagyobb könyvtárai – ideértve a főfoglalkozású könyvtárossal működő községi könyvtárakat is – és a Baranya Megyei Könyvtár között, s ilymódon kiépülhessen egy, az információs szolgáltatás gyorsasága és színvonala szempontjából feltétlenül szükséges rendszer. Szorgalmazza továbbá a TEXTLIB integrált program bevezetését a városi könyvtárakba. Ez utóbbinál ellátja a rendszergazda szerepét,
- köteteseti feladatokat vállal a hálózathoz tartozó könyvtárak számára,
- ellátja a jogszabályokból, irányelvekből, állásfoglalásokból rá háruló egyéb feladatokat.

3.) A 2.) pontban leírt hálózati központi szerepkörből következő szolgáltatások ingyenesek, illetve az alább felsorolt szolgáltatások önköltségesek:

- információs kiadvány,
- könyvkötés,
- tanfolyamok részvételi díja,
- könyvtárrendezésben és állományellenőrzésben való operatív közreműködés,
- térítéses központi szolgáltatások közvetítése.

4.) Az „Együtműködési megállapodás”-t aláíró könyvtárak számára – a fentiekén túl – a Baranya Megyei Könyvtár a következő különleges szolgáltatásokat tartalmazó együtműködési formákat ajánlja fel:

a.) Könyvtári testületi tagság

A testületi tagságot az „Együtműködési megállapodás”-t aláíró bármely önkormányzat könyvtára igénybe veheti. A tagságot kérő könyvtárak nagyságuktól, ill. jellegüktől függően változó mértékű, de mindenképpen mérsékelt összegű tagsági díjat fizetnek (minimum

1000 – maximum 5000 forint). Az e különleges szolgáltatási formát igénybe vevők – befizetett tagdíjuk kétharmad részéig – térítésmentesen kapják meg az egyébként térítéses szolgáltatásokat, továbbá soronkívüliséget élvezhetnek kérésük teljesítésében. A csatlakozó könyvtárakat, mint a *könyvtári testület* tagját a könyvtáros képviseli.

b.) Központi ellátás

Az „Együttműködési megállapodás”-t aláíró könyvtárak közül azok részére, amelyek szakmai okokból nem tudják, vagy nem kívánják állományukat önállóan gyarapítani, központi könyvtári ellátást ajánljuk fel társulási alapon, a résztvevők teljes anyagi hozzájárulásával. (E szolgáltatás előreláthatóan 1995. januártól vehető igénybe.)

c.) Nemzetiségi ellátás

A Baranya Megyei Könyvtár mint német nemzetiségi báziskönyvtár, azaz a német nemzetiségi könyvellátás központja és szervezője, részben állami finanszírozással, részben az „Együttműködési megállapodás”-t aláíró, és e szolgáltatást igénylő közösségek – külön szerződésben rögzített – anyagi hozzájárulásával vállalja német nyelvű könyvek és egyéb információhordozók beszerzését és az igénylőhöz történő eljuttatását.

5.) Fentiekben rögzítettek alapján a városi/községi könyvtár hálózati központjául város/község képviselőtestülete a Baranya Megyei Könyvtárat kéri fel. Egyben kijelenti, hogy a 4.) pontban részletezett különleges együttműködési formák közül az alábbiakat kívánja igénybe venni (a kért forma aláhúzendő):

- a) Testületi könyvtári tagság
- b) Központi ellátás
- c) Német nemzetiségi ellátás

6.) Jelen megállapodás határozatlan időre szól.

A megye könyvtári hálózatából kiválni kívánó fél szándékát legalább hat hónappal korábban – június 30-ig vagy december 31-ig köteles bejelenteni.

Együttműködő felek megállapodnak továbbá abban, hogy fentiek szerint választott különleges együttműködési formákból való kiválás csak a naptári év végével történhet, a szándékot ez esetben is legalább hat hónappal korábban kell bejelenteni.

7.) Egyebekben a szerződő felek a Polgári Törvénykönyv rendelkezéseit tekintik irányadónak.

..... 1993.

.....
a Baranya Megyei Közgyűlés
elnöke

.....
polgármester

Beszámoló a Nemzeti Kulturális Alap Könyvtári Szakkollégiumának 1994. évi pályázatáról

Ambrus Zoltán

A Nemzeti Kulturális Alap (NKA) 1994 márciusában hozta létre különféle szakkollégiumait – köztük a könyvtárit is –, azzal a céllal, hogy a szakmai szempontok határozott érvényesítése döntsön a támogatások odaítélésében. Az NKA elképzelése szerint azokat a könyvtári területeket kell kiemelni, amelyek korszerűsítése a könyvtárügy egészének fejlesztését segíti. Ez azt jelenti, hogy nem egyes intézmények pénzügyi támogatására, hanem hálózatok, konzorciumok és a központi szolgáltatások fejlesztésére törekszünk.

A Könyvtári Szakkollégium észrevételei az NKA működéséről és a pénzügyi keretek felosztásáról

A szakmai kollégiumok munkáját megnehezítette, hogy megalakulásuk óta nem kapták meg a javaslataikat, döntéseiket meghatározó, a törvény által is előírt alapvető dokumentumokat, állásfoglalásokat.

Nem ismeretes előttük a törvény végrehajtásáról rendelkező miniszteri rendelet és az általános szempontokon túl, nem ismert az Alap részletesebb támogatási stratégiája, nem világosak azok a szempontok sem, amelyekre a szakmai kollégiumoknak döntéseik meghozatalakor tekintettel kell lenniük. Egy ilyen helyzet viszont könnyen veszélyeztetheti a szakmai igények érvényesítését. Arról sincsenek ismereteik, milyen hatással vannak az egyéb állami, minisztériumi alapok és alapítványok a szakmai kuratóriumok által képviselt területekre.

Az 1994. március 16-ra összehívott NKA bizottsági és kollégiumi vezetőségi ülés a fentiekben jelzett nehézségek miatt, nem azonos elvek szerint készült előterjesztésekkel dolgozott, s a Bizottságnak az indokolhatónál szigorúbb, konkrét pénzelosztási javaslata végképp megnehezítette a döntések meghozatalát.

Mivel a támogatást igénylő rendezvények, projektek, s különösen a folyamatosságot igénylő kulturális tevékenység (pl. folyóiratkiadás) sürgetik a rendelkezésre álló anyagiak felosztását, vagyis az Alap működésbe hozását, a szakmai kollégium szükségesnek tartja, hogy a pénzek odaítélésénél a Bizottság minden rendelkezésére álló információt használjon fel, írja elő a szakmai kollégiumok számára az egységes előkészítési kötelezettséget, és teremtsen meg annak szerve-

zeti és pénzügyi lehetőségét, hogy már a keret első felosztásánál elkerüljék a korábbi finanszírozási struktúra továbbélését, újabb aránytalanságok kialakulását.

A Könyvtári Szakkollégium értékelése a könyvtárügy fejlesztéséről

A magyar könyvtárügyre, a falusi közkönyvtártól a nemzeti könyvtárig, kettős nyomás nehezedik. Egyrészt a modernizáció igénye, mely a társadalom és a gazdaság átalakulásához több, jobban rendezett és biztonságosabban elérhető információt, dokumentumot követel. Olyan új használói rétegek és igények jelentek meg tömegesen, melyek a hagyományos követő, a jövőnek archiváló szemlélettel és az elavult technikai feltételekkel nem elégíthetők ki. Alapvető igény az egyidejűség, a dokumentumhozzáférés biztosítása és az információ útjának lerövidítése. Ma már nincs ideológiai akadály, hogy áttekintsük az egész világ könyv- és folyóiratkiadását és információtermelését, viszont nem jöttek, jöhetnek létre a rendszerváltás óta ennek belföldi fogadásához, feldolgozásához és főleg a terjesztéséhez szükséges tárgyi és személyi feltételek. A honi irodalmi, művészeti, szaktudományi publikációk jelentős része kizárólagosan a könyvtárakban érhető el. Sok olyan könyv és folyóirat jelenik meg, amelyet csak könyvtárak vesznek és őriznek meg.

Az egyik legégetőbb probléma, hogy a feltárt könyvtári állományok katalógusai helyhez kötöttségük miatt nem teszik lehetővé a meglévő dokumentumvagyon egész országra kiterjedő használatát. Szükséges, éppen a társadalmi-gazdasági modernizáció érdekében, a számítógépesítés és ezen technikai feltételekkel a különböző könyvtári rendszerek közötti kapcsolat és átjárhatóság megteremtése. Ez az alapvető nemzeti kulturális érdek felvet további, megoldásra váró kérdéseket is: így az információhoz, dokumentumhoz való hozzáférés biztosítását minden állampolgár számára, a környező országokban élő magyar anyanyelvűek ellátását, bekapcsolódását a nemzeti kulturális és tudományos vérkeringésbe stb.

A másik hatás, illetve kihívás általánosabb kulturális érvényű, de a könyvtárak közösségi beágyazottságát jól jelzi: ma minden tevékenység alapszolgáltatása a könyvtár. Nem képzelhető el az oktatásügy (az alapfokú szinttől az egyetemig bezárólag), a hatalmi struktúrák, a civilszervezetek működése és az egyes művészeti tevékenységek sem a megfelelő könyvtári háttér nélkül.

A könyvtárügy, az oktatásügy után a második legnagyobb és legszerteágazóbb, a legtöbb társadalmi területhez kapcsolódó kulturális intézményrendszer. Az elmondottak alátámasztására álljon itt az 1993. évi statisztikából származó kimutatás a hazai könyvtárak számáról és néhány, működésüket jelző mutatószámról. (Ld. lent.)

A könyvtárakat éri egyfajta szociális nyomás is: ma és valószínűleg, hogy hosszabb távon is bizonyos lakossági kör számára csak ez a kultu-

	Összesen	Önkormányzati könyvtárak	Szakszervezeti könyvtárak	Iskolai könyvtárak	Szakkönyvtárak
Könyvtárak	9183	3794	1470	3802	117
Könyvtári állomány	cca 112 millió	41 660 727	7 441 099	30 542 396	32 240 414
Gyarapítási keret	cca 1310 millió	382 320 596	26 279 104	182 673 561	801 008 108
Olvások száma	2 799 906	1 424 990	1 837 744	934 068	257 104
Kölcsönzött kötet	cca 50 millió	36 480 528	4 025 748	7 845 936	1 848 717
Helyben használt kötetek száma		n.a.	n.a.	n.a.	7 941 565
Könyvtárosok száma	5876 + isk.	3794	254	n.a.	1828

*n.a. = nincs adat

Az 1994. évre kért támogatási keret és felosztása

1. Számítógépesítés	
a) Számítógépes könyvtári adatbázisok fejlesztése, terjesztése különféle hordozókon (pl. CD-ROM)	5,0 mFt
b) Integrált könyvtári szoftver bevezetése, az ahhoz kapcsolódó képzési, betanítási programok, támogatása a városi, iskolai, a kisebb főiskolai és szakkönyvtárakban	3,5 mFt
c) Helyismereti adatbázisok építése	<u>2,0 mFt</u>
	10,5 mFt
2. Szolgáltatások	
a) Az országos szak- és felsőoktatási könyvtárak, valamint a kormányzati és önkormányzati információs szolgáltatások elérését biztosító fejlesztések	5,0 mFt
b) Vállalkozási információs szolgáltatások terjesztése, a falugazdász hálózat információs és dokumentum háttérének létrehozása	<u>4,0 mFt</u>
	9,0 mFt
3. Kutatómunka	
a) A könyvtári rendszerek szervezet-szociológiai vizsgálata	1,0 mFt
b) A könyvtárpolitika és finanszírozás helye az állami és önkormányzati szervezetekben	<u>1,0 mFt</u>
	2,0 mFt
4. Könyvtárosképzés	
A könyvtáros alap-, át- és továbbképzéshez, az informatikai oktatáshoz szükséges hardver és szoftver-feltételek létrehozása, kialakítása	<u>6,0 mFt</u>
	6,0 mFt
5. Kiadványok, tájékoztatói segédletek	
Új Könyvtári Minerva kiadása (számítógépes változat is) és egyéb tájékoztatást segítő kiadvány megjelentetésének támogatása	<u>2,0 mFt</u>
	2,0 mFt
6. Rendezvények	
a) Határon túli magyar közösségek könyvtárosainak magyarországi képzése, tapasztalatcseréje	2,0 mFt
b) Könyvtáros érdekképviseleti szervezetek országos és nemzetközi rendezvényeinek támogatása	2,0 mFt
c) Európai Olvasási Konferencia '95 előkészítése	<u>0,5 mFt</u>
	4,5 mFt
7. Műszaki fejlesztés	
IIF csatlakozási pontok kiépítésének és kommunikációs eszközök vásárlásának támogatása	<u>5,0 mFt</u>
	5,0 mFt
8. Könyvtári menedzsment	
A könyvtárak megváltozott társadalmi szerepét megjelenítő arculatterv elkészítésének támogatása	1,0 mFt
	<u>1,0 mFt</u>
	MINDÖSSZESEN: 40,0 mFt

rális szolgáltatás érhető el. Nem csak arról van szó, hogy nem tudnak könyvre, újságra és hanglemezre költeni, és ezért ezt az igényüket a könyvtár elégíti ki, hanem arról, hogy semmilyen más kulturális terméket sem tudnak megfizetni.

A könyvtári hálózatok és az egyedi intézmények belső tartalékaikat, mozgósítható anyagi erőiket felélték, a könyvtárosok szakmai elhivatottságérzetét maximálisan kiaknázták, ezért a könyvtárügyet megújítani akaró kulturális támogatási szándéknak – így a Nemzeti Kulturális Alapnak is – új stratégiai célokat kell megfogalmazni.

Mivel az NKA rendelkezésére álló források nem teszik lehetővé az egész magyar könyvtári rendszer átfogó befolyásolását, így csak arra törekedhetünk, hogy a pályázatokból egy-egy részterületnek a teljes megújulást is szolgáló fejlesztését támogassuk. Reméljük, hogy az így felosztásra kerülő összegek csak egy 3-4 éves fejlesztési program első szakaszát jelentik, és a jövőben is rendelkezésünkre áll majd legalább ekkora keret.

Az eredmények

A tervezett 40 millió Ft, s az először beígért 15 millió Ft helyett végül is a Könyvtári Szakkollégium 1994-re 25 millió Ft támogatást kapott a ketős pályázatával. (A kiírás megjelent a szak-sajtóban is.) A pályázat lezárásaként az alábbi általános tapasztalatok állapíthatók meg.

A kollégium könyvtáros résztvevői kezdettől úgy tekintettek az Alap nyújtotta lehetőségekre, hogy annak révén a szakma, bár volumenében nem nagy, de működési elveiben a jövőt tekintve, fontos eszközhöz juthat. Az, hogy a kollégium maga határozhatta meg az általa támogatásra érdemes területeket, hogy ehhez segítséget kapott a könyvtári érdekvéviselői szervektől, tompította, de nem oldotta fel azt a feszültséget, ami az 1994-re rendelkezésre álló 25 millió forintos keret és a könyvtárügy finansziális és fejlesztési gondjai között mutatkozik.

Elhatározásunk szerint nem ezeket kívántuk – mert nem tehattük – feloldani, hanem a feladatok között szigorúan szelektálva, állást foglaltunk néhány kiemelten támogatandó ügy mellett. Ezek részben könyvtárpolitikai és szakmai, illetve intézménymenedzselési kérdések, részben a

könyvtári tevékenység stratégiai célkitűzéseit, szolgáltató képességének növelését előmozdító fejlesztések (adatbázis-építés, CD-ROM-előállítás, kapcsolódás számítógépes hálózatokhoz, helyismereti adatbázisok stb.). Nem feledkezhetünk meg a könyvtári terület nemzetközi kapcsolatairól, a határon túl élő magyar könyvtárosok képzéséről, továbbképzéséről sem.

A pénzügyi keretbe zsugorított szakmai elképzelésekbe sajnálatosan nem kerülhetett be a könyvrestaurálás, a hazai könyvtárosképzés modernizálása és a dokumentumbeszerzés támogatása sem.

Értelemszerűen elsősorban azokat a terveket támogattuk, amelyek a könyvtárak széles körét érintik, akár vertikális, akár horizontális együttműködésben. A szakma alapvető érdeke a központi szolgáltatások erősítése, a nagykönyvtárak által kínált szolgáltatások átvételének megteremtése.

Két témakörben – integrált könyvtári szoftver bevezetése, oktatása és az olvasáskutatók 1995. évi konferenciájának előkészítése – éltünk a bizottság által biztosított egyedi elbírálás lehetőségével.

A pályázati kiírásban meghívásos és nyitott pályázati lehetőséget hirdettünk meg, elválasztva a beadási határidőket is. Ezt elsősorban adminisztratív okok indokolták, és mi szerettünk volna minél előbb jelentkezni a szakma felfokozott várakozása miatt.*

A pályázati anyagok elbírálását az általános értékelési nehézségeken túl az alábbi szempontok befolyásolták:

1. A központi szolgáltatások fejlesztésének összehangolatlansága, a párhuzamosság, valamint az időbeni lemaradás miatt a szolgáltatások átvételére számító kisebb könyvtárak társadalmi megítélése negatív irányba mozdulhat el.

2. A differenciálatlan, a prioritások kijelölését mellőző „fejlesztési” tervek diszfunkciókat eredményeznek, aminek következtében sok, de lehetőségeiben rosszabb körülmények között működő könyvtár kénytelen helyettesítő funkciókat el látni.

3. A különböző könyvtári hálózatok és szervezetek közötti átjárás nehézkes, és sajnálatosan kevés információval rendelkeznek egymásról.

* A meghívásos pályázatról a Könyvtári Levelező/lap 1994. augusztusi, illetve a Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 1994. szeptemberi számában olvasható egy összeállítás.

4. Elsősorban a törvényi szabályozás elégtelensége miatt – jó néhány szakmai kérdés nincs rendezve (pl. kötelespéldány-szolgáltatás, könyvtárközi kölcsönzés).

5. A legfőbb probléma a könyvtári fejlesztések sajátosságából fakad: a tevékenységek zöme ugyanis folyamatos, egy-egy projekt 3-4-5 évig is eltart, tehát a támogatásra is folyamatosan lenne szükség. Erre azonban a pályáztatás nem biztosít megoldást. A kollégium nem kötelezheti el magát hosszú távon anyagilag, mégha szakmailag indokoltnak tartja is a fejlesztést. Ez különösen a számítógépes adatbázis-építésre vonatkozik.

6. Rendkívül nagy szükség van a szakmai központok (pl. az OSZK-KMK) és a szakmai szervezetek koordinatív szerepének fejlesztésére.

E pályázati szakasz nagy tanulsága az is, hogy még ilyen mértékű támogatások esetében sem kelthetünk illúziókat a szakmában. Bármennyire törekedtünk a fontos témák beemelésére, elementáris erővel tört föl a pótlólagos források megszerzésének igénye. Kísérleti szakasznak kell tekintenünk az eddigieket, és a jövőben 1-2 könyvtári területre és 3-4 témára kell redukálnunk a pályázati kiírást (természetesen támaszkodva a szakmai szervezetek véleményére). Lehetőségeinkhez mérten a most elkezdett hosszú távú fejlesztéseket is tovább kell vinnünk.

Munkánkhoz sok segítséget kaptunk az NKA igazgatóságától, annak vezetőjétől és munkatársaitól, amiért elismerés illeti őket.

SZELEKTÁLNI KÉNYTELEN A BRITISH LIBRARY. – Le kell mondania arról, hogy minden, Nagy-Britanniában megjelent dokumentumot állományba vegyen, mert már a készülő új épületben is előre foglalt az egész raktári tér. (Jelenlegi 20 millió egységnyi gyűjteményét London különböző részein 17 épületben tárolják.)

Évente mintegy 250 000 nem igényelt dokumentumot kap a könyvtár; egy-egy ilyen kiadvány katalógizálása és kötése 50 fontot is felemészthet. – Keresik a módját, hogyan lehetne a BL gyűjtőköréből így kieső dokumentumok bizonyos típusait regionálisan feldolgozni és tárolni.

(Library Journal, 1994. okt. 1.)

HANGOSKÖNYV-DÍJAT (Australian Radio Book Award) alapított az Ausztráliai Nemzeti Könyvtár. A zsűri által vizsgált kritériumokat a díj odaítélésénél az alábbi arányban veszik tekintetbe: az előadás minősége 40%, a hangzás tisztasága 30%, a szöveg kiválasztása, szerkesztése 15%, a kazetta csomagolása, kezelhetősége 10%, a tájékoztatás, reklám 5%.
(Nat. Libr. of Australia Gateways, 1994. május)

Kitekintés

OCLC – nemzetközi bibliográfiai forrásmegosztó hálózat könyvtárak számára

Janet Mitchell

Az előadás az Országos Műszaki Könyvtárban, 1994. április 25-én tartott, az OCLC és az Info Technology Supply Ltd. közös támogatásával rendezett szemináriumon hangzott el. Az „OCLC – An international bibliographic resource sharing network for libraries” címen az OCLC Europe igazgatója ismertette a szervezet munkáját. A fordítást Orbán Éva készítette.

Az OCLC olyan, nem profitorientált könyvtári számítógépes szolgálat és egyben kutató szervezet, amelynek intézmények – elsősorban könyvtárak – a tagjai. Az OCLC rendszerek segítik a könyvtárakat a könyvek és egyéb könyvtári dokumentumok megtalálásában, beszerzésében, feldolgozásában és kölcsönzésében. Az OCLC adatbázisokat egyre gyakrabban veszik igénybe a könyvtárhasználók – kutatók, diákok, oktatók és tudósok –, valamint a könyvtáros szakemberek, a főiskolák, egyetemek helyi hálózatain keresztül.

Az évek során az OCLC szoros kapcsolatokat épített ki mindenfajta könyvtárral, de a legerősebb kötelékek a felsőoktatási könyvtárakhoz fűzték, és fűzik a mai napig is.

Az OCLC gyökerei a felsőoktatási könyvtárakhoz nyúlnak vissza: eredetileg az Ohio (Egyesült Államok) állambeli főiskolai könyvtárak csoportosulása volt. Az OCLC-ben alapító és úttörő munkát végző könyvtárosok tudományos berkekben forogtak, és az OCLC-be nemcsak a tudományos háttérükhöz kapcsolódó kutatás és oktatás eszményeit hozták be, hanem a könyvtárügyeit is, amelyek lényege az információ elérésének demokratizálása. Az OCLC-t kezdettől áthatotta a közcélok és a közhivatás erős érzése, amely ma is tovább él szervezetünkben, és az általunk pártfogolt programokban.

A mai könyvtárak az információ tömegének folyamatos növekedése és az információ elérése iránti egyéni igények fokozódása által támasztott kihívásokkal küzdenek. Használóik jól ismerik szűkebb témakörük nemzetközi dimenzióit és elvárják, hogy ezek az ismeretek elérhetőek, hozzáférhetőek legyenek a számukra. Ugyanakkor a világ gazdasági erőforrásai – különösen a könyvtárak fenntartására fordíthatók – nemcsak végesek, hanem sok esetben egyenesen csökkennek. A könyvtáraknak a műszaki fejlődés egyre fokozódó üteme által támasztott olyan kihívásokkal is szembe kell nézniük, amilyenekre a nemzedékemhez tartozó könyvtárosok soha sem számítottak volna. Az ún. információrobbanás, külön-

nösen a nyomtatott kiadványok terén okoz súlyos gondokat a felsőoktatási és a nagy kutatási könyvtárak számára, amelyek hagyományosan átfogó, teljes gyűjteményeket építettek. Az információrobbanás következtében a kiadványok azonosítása, beszerzése, feldolgozása, tárolása és a gyors hozzáférés biztosítása súlyos terhet ró a könyvtárakra.

Az OCLC és tagjai húsz éve fejlődnek szoros együttműködésben, és ennek következtében az OCLC kivételes helyzetből támogathatja a könyvtárakat abban, hogy megfeleljenek a jelen kihívásainak, és felkészüljenek a holnap feladataira. Az OCLC hivatása, hogy tovább könnyítse a világ tudományos, irodalmi és oktatási ismereteinek elérését és használatát. Ez alatt a húsz esztendő alatt maga a világ is megváltozott, lehetővé téve, hogy – mind politikai, mind műszaki értelemben – újabb határokat hágjunk át, és kibővítsük az OCLC tagjainak körét.

Kiindulásként, hadd vázoljam fel az OCLC működési hátterét valamivel bővebben.

Az 1960-as évek végén az OCLC az amerikai könyvtárakban a számítógépes forradalom élén járt, az Online Union Catalogue-gal és az osztott katalogizálási rendszerrel, amelyek révén a könyvtárak gyorsan és hatékonyan tudták feldolgozni a könyveket, és nyomtatott katalóguscédulákat rendelhettek. Akkoriban az Online Union Catalogue és az osztott katalogizálás voltak az együttműködésen, automatizálásban és nagyságrendi megtakarításban nyugvó dinamikus bibliográfiai eszközök. Ezek tették lehetővé a könyvtárak számára, hogy fokozzák forrásaik hozzáférhetőségét, miközben csökkentik feldolgozási költségeiket.

1981-ben az OCLC megnyitotta birminghami (Anglia) irodáját, és ezzel megkezdődött az OCLC tagság kiterjesztése az európai könyvtárakra. Ezt követte az ázsiai, japán, ausztráliai, kanadai és latin-amerikai terjeszkedés. Mára az OCLC a világ 52 országában már több, mint 17 000 könyvtárat szolgál ki. Az OCLC tagok sorában minden könyvtártípus képviselteti magát: iskolai könyvtárak, közművelődési könyvtárak, különböző felsőoktatási könyvtárak, nagyon specializálódott vállalati és kutatóintézeti könyvtárak, valamint a nagy kormányzati és nemzeti könyvtárak. Az OCLC egy nemzetközi X.25-ös távközlési hálózatot működtet, amely kapcsolódik olyan felsőoktatási hálózatokhoz, mint a JANET, a nyilvános adathálózatokhoz és az Internethez, és

nemcsak katalogizálási, hanem könyvtárközi kölcsönzési, retrospektív konverziós feladatokat is ellát, továbbá tájékoztató szolgáltatást is biztosít. Érdekel az állományvédelemben, az elektronikus kiadásban és dokumentumszolgáltatásban. Eredeti munkaterületén – az online katalogizálásban – egyre-másra szárnyalja túl korábbi teljesítményeit. A legutóbbi évben az OCLC több, mint egy billió online tranzakciót dolgozott fel.

Szeretnék további adatokkal szolgálni az OCLC Online Union Catalogue-ról és az ezen alapuló feldolgozó és forrásmegosztó szolgáltatásokról.

Az OCLC Online Union Catalogue (OLUC) az OCLC Online Systemen keresztül 1971 óta áll a könyvtárak rendelkezésére. Ez az adatbázis lényegében egy, az OCLC tagkönyvtárak bibliográfiai és állományadataiból összeolvasztott elektronikus katalógus. Az adatbázis 30 milliónál több US-MARC formátumú rekordot tartalmaz, és hetente mintegy 34 000 rekorddal bővül. A rekordok könyvekre, időszaki kiadványokra, audiovizuális dokumentumokra, térképekre, levéltári anyagokra/kéziratokra, hangfelvételekre, zenei kottákra, számítógépes fájlokra vonatkoznak. Vannak közöttük olyanok, amelyek több, mint 4000 évvel ezelőtt keletkezett anyagok leírásait, s vannak, amelyek még megjelenés előtt álló dokumentumok CIP adatait tartalmazzák.

Az OCLC Online Union Catalogue bibliográfiai tételei több, mint 400 nyelven kiadott egységekre vonatkoznak. Az angol nyelvű dokumentumok aránya jelenleg 66%, de ez állandóan csökken, míg más jelentős nyelvek részaránya növekszik. Ezek közül a német és a francia, amelyek egyenként 1,5 millió rekorddal képviseltetik magukat, és a spanyol 1,2 millió rekorddal a legfontosabbak.

Mivel érdekelheti Önöket, hány rekorddal szerepelnek a közép-európai nyelvek az OCLC adatbázisban, íme:

<i>németül</i>	1 731 747 rekord
<i>magyarul</i>	65 572 rekord
<i>csehül</i>	73 655 rekord
<i>románul</i>	36 724 rekord

Kikerestem példaként a Magyarországon született angol karmestert, Sir Georg Solti-t, aki 1933-ban Budapesten debütált, és azt találtam, hogy az OCLC 1419 munkáját tartalmazza, amelyek közül 1324 zenei felvétel.

Megtaláltam egy 1510-es magyar óraskönyv faksimile kiadását is, és Sir Paul Rychau 1770-es

„The history of the Turks” c. művének több kiadását. A bibliográfiai rekord szerint a következő alcímet viseli ez a mű: A törökök története, „1679-től kezdve magyarországbéli utóharcok teljes elbeszélésével, Bécs és Buda ostromával.”

E fontos munka több egyesült államokbeli könyvtárban fellelhető, és megtalálható a walesi Nemzeti Könyvtárban, valamint a belfasti Queens University könyvtárában.

A bibliográfiai tételek az angol-amerikai katalógizálási szabályzat második kiadása (AACR2) szerint készültek, és megfelelnek az LC hiteles névjegyzékének. Valamennyi rekordhoz csatolkozik a tagkönyvtárak jegyzéke, amelyek rendelkeznek a tétellel államok vagy országok szerint betűrendben. Az adatbázis 30 millió tételéhez több, mint 500 millió lelőhelyadat csatolkozik.

A tagkönyvtárak által készített rekordokon kívül az OCLC országos és nemzeti könyvtárak rekordjait is betölti: ezek közé tartozik a Library of Congress, a National Library of Medicine, a US Government Printing Office, a British Library, a National Library of Canada és a National Library of Australia.

Az OCLC adatbázis folyamatosan gazdagszik. Most fejezett be az OCLC egy hat hónapos programot, amelynek keretében 2,5 millió bibliográfiai rekordot vittek a Consortium of University Research Libraries (az Egyesült Királyságban CURL néven ismerik) bibliográfiai anyagából, beleértve az edinburghi, glasgowi, manchesteri, leeds-i, londoni, cambridge-i és oxfordi könyvtárak fájljait.

Katalógizálás

Az OCLC mind online, mind CD-ROM katalógizálási szolgáltatást nyújt. A jelenlegi online szolgáltatást PRISM-nek nevezik, amelynek keretében ellenőrző szám szerint, alfabetikus, böngésző és – 1993 áprilisától – kulcsszó szerinti kereséssel lehet a bibliográfiai tételeket azonosítani, és szövegszerkesztési eszközök állnak rendelkezésre ahhoz, hogy a rekordokat az egyedi könyvtári követelményeknek megfelelően szerkeszthessék meg online módon a könyvtári munkahelyeken. Rendelhetők olyan offline termékek mint a katalóguscédulák, mikrofilmlap-katalógusok és MARC szalagok, de lehívhatók a rekordok hajlékony vagy kemény lemezre és kivihetők helyi vagy nemzeti könyvtári rendszerbe is. Az online

munkaformák és elérési lehetőségek a Library of Congress hiteles névjegyzékéhez és tárgyszó-jegyzékéhez is biztosítottak, így a könyvtárak olyan tételekhez is készíthetnek rekordokat, amelyek nem szerepelnek az OCLC adatbázisban. Jelenleg mintegy 185 európai könyvtár veszi igénybe az online katalógizálási szolgáltatást, amelyek közül a legtöbb az Egyesült Királyságban, Írországbán, Franciaországban és Spanyolországban található.

Az OCLC CD-ROM katalógizáló rendszert is kínál a CAT DC450 név alatt, amely egy teljesen önálló katalógizáló rendszerből és a kortárs könyvek, régebbi könyvek, törvénykezés, orvostudomány, zene, spanyol anyagok és hiteles jegyzékek adatbázis-alegységeiből állnak. Minden CD-ROM részahalmazt negyedévenként aktualizálnak, és egyenként is előfizethetők. Remekül megfelel az olyan könyvtárak számára, amelyeknek nincs online hozzáférésük, vagy amelyekben az online hozzáférés túl drága vagy megbízhatatlan lenne. A CAT DC450-t Windows környezetre is átírják, és az átdolgozott kiadás a tervek szerint jövőre már beszerezhető lesz.

Európában 68 olyan könyvtár van, amely a CAT DC450-t használja, többségük Franciaországban, néhány Spanyolországban, a Cseh Köztársaságban, Németországban, Olaszországban, Törökországban, Magyarországon és Szlovéniában.

Retrospektív konverzió

Az OCLC adatbázist átfogó jellege és bibliográfiai adatgazdagsága a retrospektív konverziós programok ideális forrásává teszi, amelynek révén a könyvtárak képesek lesznek a manapság hozzáférhető bonyolult integrált rendszerek teljes mértékű kiaknázására. Számos európai könyvtár kezdett mostanában rendszerezett retrospektív konverziós munkálatokba Franciaországban, Spanyolországban és Olaszországban, és ezek nagy mértékben hasznosítják a korábbi retrospektív konverziós programokat, amelyeket az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság könyvtáraiban az utóbbi 10-12 évben hajtottak végre. Ezek a projektek viszont magukban is javítják a bibliográfiai rekordok hozzáférhetőségét a fontos európai nyelveken (francia, spanyol, olasz, német) és a kelet-európai nyelveken az OCLC adatbázisban.

A könyvtárak maguk is vállalkozhatnak retrospektív konverzióra, ha az online vagy CD-ROM katalogizáló rendszereket használják, de az OCLC kimondottan retrospektív konverziós rendszereket is biztosít, amelyek jobban megfelelhetnek az egyes könyvtárak követelményeinek és költségvetésének.

A legegyszerűbb szinten az OCLC köteget offline szolgáltatást ajánl, amelynek MICROCON a neve. Ennek segítségével a könyvtárak beütik az OCLC kereső kulcsokat és a helyi adatokat egy hajlékony lemezre, majd elküldik ezeket az OCLC-be az OCLC adatbázissal való összevetésre. Az OCLC MARC szalagokon küldi vissza az összevetett rekordokat, a meg nem talált tételekről készített nyomtatott jelentéssel, listával egyetemben.

Az átfogó és teljesen a megrendelő igényeihez igazodó szolgáltatást az OCLC a retrospektív konverziós egység fenntartásával biztosítja, amely az OCLC központjában működik, és több mint 150 retrospektív konverzióval foglalkozó szakértőt foglalkoztat. Ők konvertálják a könyvtári katalógusokat, majd visszaküldik a kész MARC szalagokat a könyvtárnak. Minden egyes szerződést a könyvtárak egyedi igényeihez és költségvetéséhez igazítanak, akik biztosak lehetnek benne, hogy megbízható konverziót kapnak, a megállapodásban rögzített időkereteken belül.

Végül azok a könyvtárak, amelyeknek például egy kölcsönzési rendszerből származó egyszerű, géppel olvasható rekordjai vannak, az OCLC a TAPECON szalagkonvertáló szolgáltatást kínálja, amely ezeket a rekordokat teljes MARC feldolgozási szabványoknak megfelelő rekordokká alakítja.

Az OCLC az utóbbi évtizedben több, mint 7 millió rekordot konvertált már európai könyvtárak számára. Nagyobb projektek: Harvard University, Oxford University, Queen's University, Belfast, Bibliothèque Universitaire, Starsbourg.

Könyvtárközi kölcsönzés

Az OCLC adatbázist elérő könyvtárak nemcsak a bibliográfiai tételekhez, hanem az egyes tételeket birtokló könyvtárak jegyzékéhez is hozzáférhetnek. Ez az 500 millió lelőhely teszi az OCLC adatbázist a forrásmegosztás egyedülálló nemzetközi eszközévé. Az OCLC tizenhárom

évvel ezelőtt fejlesztette ki könyvtárközi kölcsönzési alrendszerét, és azóta a könyvtárak több, mint 42 millió könyvtárközi kölcsönzési tranzakcióhoz használták. A könyvtárközi kölcsönzési alrendszer keretében az OCLC adatbázis felhasználható a bibliográfiai adatok felülvizsgálatára, továbbá azt is lehetővé teszi, hogy az OCLC hálózatot használó, kölcsönvevő könyvtárak a bibliográfiai név/cím információkat elektronikus munkalapon a kiválasztott potenciális kölcsönadók között körözzék. Követhető bármely kölcsönzés státusza; a megújítás, visszakeresés és a statisztikák előállítása is biztosított.

A könyvtárak közötti kölcsönzés mellett az OCLC könyvtárközi kölcsönzési alrendszere több dokumentumellátó központ és nemzeti központ elérését is lehetővé teszi, közöttük a British Library Document Supply Centre (BLDSC), a Danish Loan Centre, az ERIC, Information on Demand, INIST, ISI „The Genuine Article”, Library of Congress, NTIS és az University Microfilms International elérését is.

Jelenleg 72 európai könyvtárközi kölcsönzési rendszer használó van – 14 Dániában, 14 Spanyolországban, 14 Svédországban, 5 Franciaországban, 7 Norvégiában és egy pár Finnországban, Németországban, Görögországban, Olaszországban, Hollandiában, Szlovéniában, Svájcban, Törökországban és az Egyesült Királyságban.

OCLC tájékoztató szolgáltatások

Az utóbbi években az OCLC a tájékoztató szolgáltatások piacára is betört, és tekintélyes helyet vívott ki magának.

1990 januárjában az OCLC bevezette az EPIC szolgáltatást, egy online tájékoztató rendszert, amely tárgyi, kulcsszavas és Boole keresést biztosít az OCLC Online Union Catalogueban, továbbá még mintegy negyven más adatbázisban. 1991 vége felé használatba állítottuk az EPIC végső felhasználók számára készült változatát, a FirstSearch-öt. A FirstSearch az OCLC könyvtárhasználók és nem könyvtárosok számára készített online terméke, amely jelenleg kb. 40 népszerű adatbázishoz biztosítja a hozzáférést.

Az EPIC/FirstSearch adatbázisok közül több, mint például a Wilsontól származók és az UMI, a Medline, az ABI/INFORM és az MLA adatbázisok más központon keresztül is elérhetők ugyan, az

OCLC viszont képes egy további előnyt is biztosítani azáltal, hogy összeköti az ezekből az adatbázisokból származó folyóirat-hivatkozásokat és monográfia címeket az Online Union Catalogue állományával. A mondjuk a *The Readers Guide to Periodical Literature*-ből származó hivatkozásokat lekérdező használók egyidejűleg megnézhetik a visszakeresett cikkek leelőhelyét, és az OCLC könyvtárközi kölcsönzési alrendszerén keresztül meg is kérhetik ezt, ha nem jelzik, hogy a használó saját könyvtárának állományában is megvan. Egy üzenet „Your library owns this item” („A tétel könyvtárának állományában megtalálható”) jelenik meg a képernyő tetején, hogy megakadályozza a használók saját könyvtárának állományában lévő dokumentumok kérését, és biztosítsa, hogy az értékes folyóiratgyűjteményeket maximálisan kihasználják.

Az OCLC Online Union Catalogue mind az EPIC-en, mind a FirstSearch-ön keresztül elérhető, de ezek a szolgáltatások azt is lehetővé tették, hogy az OCLC további adatbázisokat építsen. Ezek közül az első az OCLC két Serials Table of Contents (STOC) adatbázisa: a ContentsFirst és az ArticleFirst. A ContentsFirst és az ArticleFirst mintegy 1 millió 1990. január óta megjelent időszakos kiadvány cikkhez biztosít hozzáférést. 1994 januárjától a feldolgozott folyóiratok körét úgy terjesztették ki, hogy lefedje a British Library Insite Information adatbázisát is.

Dokumentumszolgáltatás

1993 februárjában az OCLC bevezette dokumentumszolgáltató rendszerét, az OCLC Dispatch-t, amely úgy alakult ki, hogy a FirstSearch-öt dokumentumszolgáltató központokkal kapcsolták össze. Az első az OCLC Dispatch-ben közreműködő dokumentumrendelő ellátók az UMI, az ISI és Dynamic Information, továbbá a British Library voltak. Amikor a használó megtalál egy megrendelni kívánt hivatkozást, kérheti a vendorok jegyzékét is az adott cikk árának feltüntetésével. A rendszer rövid üzenetben felajánlja a szolgáltatás különböző módjait (postai, fax), kiharítja a vásárló adatait és a folyószámla vagy hitelkártya számát.

Az OCLC új automatikus dokumentumszolgáltatási rendszert is bevezetett az UMI-val együttműködve, amelynek neve FastDoc. A Fast-

Doc a FirstSearch online dokumentumrendelési képességét összekapcsolja az UMI ProQuest teljes képi adatbázis rendszerével. Az Egyesült Államokban és a többi országban is kérhető elektronikus úton a keresés során megtalált teljes szöveg faxon és a folyóiratcikkek grafikai anyaga. A faxot egy órán belül garantáltan továbbítják.

Szeretnék rátérni néhány újabb fejleményre, új területre, amelyeken az OCLC fontos szerepet vállal.

Először, az állományvédelem az egész világot foglalkoztatja. 1991-ben az OCLC megszerzett egy nem profitorientált céget, a MAPS-ot (The Micrographic Preservation Service Inc.). Ez a Bethlehemben (Egyesült Államok) székelő szervezet állománymegőrzési célú mikrofilmzéssel foglalkozik. A MAPS egy új, sajátosan e célra kiképzett mikrofógráfiai laboratóriumban működik, és évente mintegy 5 millió mikrofilm képkockát állít elő újságok, törékennyé vált papírú könyvek, kéziratgyűjtemények, levéltári anyagok, magasnyomású könyvek, fényképek és más dokumentumok megőrzése érdekében. A könyvtárak az OCLC rendszert használják arra, hogy az OCLC Online Union Catalogue rekordjaiban rögzítsék az állománymegőrzésre vonatkozó adatokat. Egyre romló állagú nyomtatott örökségünk konzerválása növekvő gondot jelent, és ugyanúgy kooperatív műszaki megoldásokat igényel, mint a katalogizálás és a forrásmegosztás.

Az elektronikus kiadás az OCLC egy másik újkeletű szolgáltatási területe. 1992-ben az OCLC az American Association for the Advancement of Science-szel kiadta az első elektronikus újságot, a „*The Online Journal of Current Clinical Trials*”-t. Az OCLC fejlesztette ki azt a grafikus felhasználói interfészt, amelyet a folyóirat elérésére alkalmaznak, és az OCLC biztosítja a folyóirathoz a hálózati és Internet hozzáférést is. A *Current Clinical Trials* az első olyan elektronikus folyóirat, amelyet az Index Medicus feldolgoz. Azóta az OCLC két további elektronikus újságot is az útjára bocsátott – az *Online Journal of Knowledge Synthesis for Nursing*-et az *International Honorary Nursing Society*-vel, és az *Electronic Letters*-t az *Institute of Electrical Engineers*-sel.

Az elmúlt évben az OCLC megszerzett egy céget, amelynek neve Information Dimensions Ins. (IDI). Az IDI elektronikus dokumentumok kezelésére alkalmas számítógépes szoftvertermékeket forgalmaz, ami lehetővé teszi az OCLC számára, hogy gyorsan haladjon a teljes szöve-

ges elektronikus dokumentumszolgáltatás fejlesztésében.

Az OCLC birtokában van a Forest Press – a Dewey Tizedes Osztályozás kiadója. A múlt évben az OCLC Forest Press elkészítette az Electronic Dewey-t – a DTO táblázatok CD-ROM változatát.

Szeretnék beszámolni még néhány olyan dologról is, amelyet az OCLC kimondottan az európai könyvtárak támogatására végez.

Az OCLC Europe iroda több, mint 300 nemzeti, kutató, felsőoktatási, főiskolai, közművelődési és szakkönyvtárat szolgál ki Európa, a Közel-Kelet és Afrika 27 országában. Az OCLC Europe a régió legnagyobb és legtöbb felhasználóval rendelkező bibliográfiai szolgáltatója.

Az európai könyvtáraknak közös vágya, hogy a források megosztásával csökkentsék a költségeket, ugyanakkor javítsák a világ ismeretanyagához való hozzáférést. Személyzetük és használói különböző nyelveken beszélnek és naponta igen eltérő kulturális, munka- és távközlési környezetben dolgoznak.

Ha az OCLC hatékony helyi segítséget és oktatást akar biztosítani a felhasználók ilyen sokszínű csoportjának, akkor számos partnerrel és terjesztővel kell együttműködnie. Ezek a terjesztők tisztában vannak a sajátos követelményekkel és a helyi feltételekkel, amelyek országukban vagy a hozzájuk tartozó országok csoportjában fennállnak. Ezek közé a partnerek és terjesztők közé tartozik a CURL (Consortium of University Research Libraries, Egyesült Királyság), a BLCMP és az SLS Ltd. (Egyesült Királyság), a Ministry of Education and Culture és a SUNIST (Franciaország), a DOC&Co (Franciaország), az Info Technology Supply itt Kelet-Európban és a Közel-Keleten, a DOC6 Spanyolországban, az IF srl Olaszországban, valamint a Biblioteksjantst (BTJ) Svédországban.

Az OCLC Europe személyzete segítséget és oktatást biztosít, és a terjesztők személyzetével is együttműködik a termékek és szolgáltatások bemutatásában, javaslatokat tesz a retrospektív konverziós programokkal kapcsolatban, és a megrendeléshez igazított propaganda anyagokat és bemutatókat szervez.

Az OCLC Europe irodája Birminghamban (Egyesült Királyság) egy 56K száloptikás csatornán keresztül kapcsolódik az egyesült államokbeli OCLC-hez. Az OCLC Europe hálózati átjárót tart fenn a nemzeti nyilvános adathálózatokhoz.

1990 júliusában az OCLC Europe dedikált kapcsolatot létesített az Egyesült Királyság akadémiai hálózatához – Joint Academic Network (JANET) –, amelyet 1991-ben úgy terjesztettek ki, hogy a nemzetközi X.25 Europeanet hálózathoz is kapcsolódjon, amely a magán kutatóhálózatokat és a nyilvános adathálózatokat összekötő gerinc szolgáltatást biztosítja. Az OCLC közvetlen kapcsolatban áll az Internettel is.

Az OCLC nemzetközi alapítványokkal is együttműködik annak érdekében, hogy maguknak a könyvtárosoknak biztosítson oktatást és képzést. Az utóbbi két évben a Kongresszusi Könyvtárban dolgozó Soros Alapítványon keresztül érkezett gyakornokoknak programot nyújtottunk az OCLC központjában, az Ohio állambeli Dublinban, és ingyen biztosítjuk a hozzáférést az OCLC termékekhez és szolgáltatásokhoz az elismert könyvtárosiskolák számára.

A jövő? Olyan régen támogatjuk már könyvtárak együttműködését, hogy úgy rá vagyunk hangolódva a könyvtári és oktatási közösségek hullámhosszára, mint kevés más intézmény. A könyvtárak ismernek bennünket, élvezzük a bizalmukat, és elvárják, hogy költséghatékony megoldásokat kínáljunk a nehézségeikre. Eddig is segítettük a könyvtárakat abban, hogy jelentős változtatásokat hajtsanak végre a feldolgozás és a forrásmegosztás terén, most pedig azt várják tőlünk, hogy mellettük álljunk az újabb problémák megoldásában is.

Az OCLC húsz év alatt felhalmozódott tapasztalatai szerint az együttműködés, a műszaki fejlődés, az innováció és a körültekintő tervezés lehetővé teszi a világ információs környezetét behatároló korlátok többségének lebontását. A könyvtárak a regionális és országos hálózatok kialakítása felé haladnak, és eközben nem szabad megfeledkezni arról, hogy világméretű kapcsolatrendszer kiépítésére van szükség. A rövid távú előnyökért nem szabad feladni egy globális megközelítés hosszabb távon érvényesülő hasznát, amely karnyújtásnyira van tőlünk. Végül a tudósok, a kutatók, de valójában mi mindahányan, élvezni fogjuk az együttműködés gyümölcseit.

Az OCLC rendelkezik az egyedülálló elektronikus katalógizáláshoz, forrásmegosztáshoz, tájékoztatáshoz és elektronikus kiadáshoz nemzetközi szinten szükséges potenciállal. Az egyenlő és egyetemes hozzáférés nagy célja elérhető közelebb kerül.

OCLC hozzáférés az OSZK Könyvtárközi Kölcsönzési Osztályon

Ez év nyarán az OSZK szerződést írt alá az Info Technology Supply Ltd-del (az OCLC forgalmazójával) az OCLC könyvtárközi kölcsönzési alrendszerének használatára. A szerződés visszaigazolása és a kötelező depozit megnyitása után október 20-21-én került sor az osztályon az ITS szakértője által vezetett tréningre, amely kiterjedt mind az online központi katalógusban és az authority file-ban való keresésre, mind a könyvtárközi kérések továbbítására.

Néhány szó a döntés előzményéről: Az OSZK Könyvtárközi Kölcsönzési Osztálya tevékenységét az IFLA előírásainak megfelelően végzi: többek között a külföldi szakirodalmat – hazai lelőhely híján – a dokumentum megjelenési helye szerinti országba továbbítjuk. Ez az elv a gyakorlatban maradéktalanul működik, kivéve az Egyesült Államokban megjelent szakirodalom esetében. Az amerikai dokumentumok bekérése évek óta egyre komolyabb nehézségekbe ütközik. Néhány európai ország, Nagy-Britannia, Németország, Hollandia, Svédország, Svájc, a jó szakmai és személyes kapcsolatoknak köszönhetően, nemzeti anyagon kívül amerikai szakirodalmat is szolgáltat, ha az állományában hozzáférhető. Az európai lelőhely felkutatása azonban gyakran nehéz és időigényes, a kérés több országot is bejár, mire teljesül, sőt, gyakran előfordul, hogy hónapok múlva derül csak ki: nincs európai lelőhely. A washingtoni Kongresszusi Könyvtár irányába tett lépéseink nem voltak eredményesek, mivel a lelőhelyre való továbbítástól eleve elzárkózott, sőt kb. egy éve saját anyagából sem szolgáltat kölcsön – anyagi nehézségekre hivatkozva.

Az OCLC több mint 15 000 könyvtár katalógizálását segítő online rendszer, melynek PRISM ILL nevű könyvtárközi kölcsönzési alrendszere 1979 óta működik, s szolgáltatását azóta több mint 3400 könyvtár vette igénybe. Jelenleg 32 naponta 1 millió kérés érkezik az alrendszerhez. Az 1992-ben továbbfejlesztett PRISM 27 millió bibliográfiai rekordra és 444 millió lelőhelyre épít. Az OCLC nemzetközi hálózata segítségével a továbbítás lerövidül, mivel a kérés csak olyan könyvtárhoz kerül, amelyet a rendszer lelőhelyként megnevez. A kérés továbbítása előtt arra is mód van, hogy a kérő tájékozódjék a potenciális szolgáltató szolgáltatási feltételeiről, beleértve az árakat.

Az azonosító és a jelszó megkérdezése után, remélhetőleg rövid időn belül megkezdhetjük a keresést és a kérések elektronikus postán való lelőhelyre továbbítását.

Az online keresés és a lelőhelyre való juttatás díja kb. 300 Ft-nak megfelelő összeg, melyet kénytelenek leszünk a magyar kérőkre áthárítani. Reméljük, hogy a hagyományos postai úton történő, nehézkes és időigényes kéréstovábbítás helyett gyors és biztos dokumentumszolgáltatást tudunk a hozzánk forduló magyar könyvtárak számára garantálni. A tréning során egyértelművé vált, hogy az OCLC-ban részt vevő könyvtárak kizárólag a rendszeren belül fogadnak el kéréseket, úgy tűnik tehát, ez az egyetlen mód arra, hogy az amerikai könyvtárak állományához hozzáférjünk.

Nagy izgalommal és várakozással tekintünk az OCLC használata elé. Tapasztalatainkról később részletesen be fogunk számolni.

Kürti Lászlóné osztályvezető (OSZK Könyvtárközi kölcsönzés)

Retrospektív konverziós programok tervezése és irányítása

Nicholas Rawson

Mi is a retrospektív konverzió?

A retrospektív konverzió a meglévő kézi katalógustételek átalakítása, konverziója, géppel olvasható formára. A folyamatot nevezhetik rekonstrukciónak, retrokonverzióknak vagy retrospektív katalógus konverzióknak.

Nem tévesztendő össze a retrospektív katalógizálással, amely a korábban fel nem dolgozott, régebbi könyvtári állományok első katalógizálását jelenti.

A két folyamat között az az alapvető különbség, hogy a retrospektív konverzió esetében – és e dolgozat ezzel foglalkozik – a munka a kész katalóguscédulák köré, nem pedig a dokumentum köré szerveződik.

Miért vállalkoznak a könyvtárak retrospektív konverziós programokra?

A retrospektív konverziót a könyvtárgépesítés egyik legidőigényesebb és legköltségesebb mozzanatának tartják. A többletmunka látszólag végeérhetetlen özönének perspektívája sok könyvtárost elrettent, akik már addig is szűkös költségvetési keretek között próbálták meg a könyvtár szokványos tevékenységeit fenntartani.

A retrospektív konverzió azonban olyan feladat, amellyel minden könyvtár előbb-utóbb szem-

A szerző „*Planning and managing a retrospective conversion project*” c. tanulmányát, mely 1994 áprilisában hangzott el az OCLC és az ITS (Info Technology Supply Ltd.) közös támogatásával rendezett szemináriumon, **Orbán Éva** fordította.

ben találja magát. A könyvtári szolgáltatások gyors ütemű fejlődésével, az információsükséglet növekedésének és differenciálódásának következményeivel csak úgy lehet lépést tartani, ha az összes könyvtári munkafolyamatot automatizálják, és e cél elérésének a retrospektív konverzió elengedhetetlen feltétele. A kérdés ezek szerint nem az, hogy a könyvtár vállalkozzon-e a retrospektív konverzióra, hanem az, hogyan oldja meg.

Mielőtt belefogunk a retrospektív konverzióba, pontosan meg kell határozni a célt, és azt, hogy ez hogyan viszonyul a helyi körülményekhez. Ez ad majd támpontot a program stratégiájának kidolgozásához, és elengedhetetlen az anyaintézmény támogatásának elnyeréséhez is.

A retrospektív konverzió alapvetően kettős célt szolgál. Az első a dokumentumokhoz való hozzáférés biztosítása. Ennek segítségével kiaknázhatók a meglévő és kifejlesztésre váró visszakeresési technikák. A könyvtári katalógusok géppel olvashatóvá tétele az előfeltétele annak, hogy e lehetőségeket teljes mértékben hasznosítsuk.

A második célja a könyvtárvezetés támogatása. A könyvtár automatizálását szívesen fogadták, mert az igen nagy terhelés alatt álló könyvtári munkafolyamatokra alkalmazható. A retrospektív konverzió biztosítja a könyvtárvezetés számára szükséges adatokat is. Retrospektív konverzióra szükség lehet átszervezéskor, gyűjtemények összeolvasztásakor, vagy a könyvtár automatizálásának bevezetéseként. A retrospektív konverzió problémáját felszínre hozó sajátos körülmények határozzák meg a végrehajtás mikéntjét. Tisztázni kell azt is, hogyan illeszkedik a program a könyvtári szervezet mindennapjaiba.

A retrospektív konverzió súlyos terhet ró a könyvtár pénzügyi forrásaira, ezért a programokat gyakran a gyűjtemény leggyakrabban használt részére korlátozzák, annak érdekében, hogy a könyvtár pénzét ne fecséreljék a kevésbé használt gyűjteményekre, vagy elavult dokumentumokra.

Bármilyen vonzó is ez a megközelítés, számolni kell a hosszú távú következményekkel.

Ahol több elkülönült katalógus van, meghiúsul a könyvtáros dícséretes vágya, hogy e széttagolt-ságot megszüntesse. Ahol a katalógus egységes, az ilyen részleges retrospektív konverzió hozza létre a külön katalógusok nyűgét. Ezen túlmenően a könyvtári gyűjtemény egyes részeinek a retrospektív konverzióból való kizárása oda vezet, hogy a gyűjteménynek ezeket a részeit az automatizálással járó valamennyi jelenlegi és eljövendő előnyből kirekesztjük. Ehhez vegyük még hozzá, hogy az ilyen megosztottság azt jelenti, hogy a könyvtárnak két kölcsönzési rendszert kell fenntartania egymás mellett: az egyiket a géppel olvasható tétellel rendelkező, a másikat az ilyennel nem rendelkező dokumentumok számára. Az automatizált kölcsönzési rendszer számára a könyvtár régebbi állományának nagy részét géppel olvasható formára kell konvertálni. Számos könyvtár úgy érzi, hogy egy egységes, valamennyi, a gyűjteményhez tartozó dokumentum leírását tartalmazó katalógus megéri a konverzió költségeit, még az olvasói katalógus esetében is. Nem szabad a problémákat a könyvtárosok következő generációjának a nyakába varrni, számos olyan kétes sorsú gyűjteményrész formájában, amelyek addigra már teljesen hozzáférhetetlenekké válnak, és hátráltatják a könyvtár napi munkáját.

Ezért nem az a kérdés, hogy a gyűjteménynek mely részét válasszák ki feldolgozásra, hanem hogy milyen sorrendben történjen a konverzió.

Ha már a konverzió sorrendjéről, a prioritások meghatározásáról esik szó, rátérek a retrospektív konverziós program folyamatának megtervezésére.

A retrospektív konverziós program tervezése

A tervezés folyamatának két különböző vetülete van. Az első, a retrospektív konverziós programhoz kapcsolódó döntések számával függ össze, beleértve a hosszú és rövid távú célok kitűzését. A döntések végleges meghozatala és a célok megfogalmazása után választhatók ki a módszerek és a szolgáltatások, amelyekkel ezek elérhetőek.

Milyen döntéseket kell meghoznia a könyvtárnak?

1. Döntés a retrospektív konverzió szükségességéről

Tételezzük fel, hogy egy könyvtár úgy döntött, hogy retrospektív konverziót kell végrehajtani, de nincsenek határozott elképzelései arról, hogyan tegyék ezt. Ismét hangsúlyoznom kell, hogy a használóknak ilyen esetben több helyen kell keresniük majd a dokumentumokat. Amint a használók megismerik a könyvtár OPAC-ját, és ahogyan a könyvtár géppel olvasható adatbázisa növekszik, a régebbi anyagok gyakorlatilag elszigetelődnek. A retrospektív konverzió elmaradásának árát a használók fizetik meg a dokumentumok lelőhelyének megállapításával töltött idővel.

2. A célok kitűzése

Eljött az ideje, hogy rendbe tegyék a könyvtár feldolgozását, vagy az összes rekordot az AACR2 formátumra hozzák? Szükségessé vált az újraosztályozás? A lehető leggyorsabb konverzió a cél? Ezeket a kérdéseket kell megválaszolni, mielőtt a kitűzött célokat rögzítenék.

3. A konverzió alapjának megteremtése

A raktári katalógusra, a szakkatalógusra vagy a leíró katalógusra támaszkodnak? A választás attól függ, mely forrás tartalmazza a legpontosabb és legteljesebb információt.

4. A leggyakrabban használt gyűjtemények meghatározása

A konverzió prioritásait úgy kell meghatározni, hogy azok megfeleljenek a részleges finanszírozásnak. Először a legfontosabb gyűjtemények kerüljenek sorra, a többiek pedig a következő költségvetési ciklusban.

5. Határozza meg a konvertálandó állomány méretét

Ez igen fontos, mivel nemcsak a program költségére, hanem a program időtartamára is kihatással van. Ne feledje, hogy a címek száma nem egyezik meg a gyűjteménybe tartozó kötetek vagy egységek számával a többes példányok és a többkötetes művek miatt. Például, ha egy cím három példányban van meg, akkor csak egy konvertálandó bibliográfiai tétellel kell számolni.

Ezzel kapcsolatban egyes könyvtárak a konverziós program megkezdése előtt állományellenőrzést hajtanak végre annak érdekében, hogy meggyőződjenek róla: a feldolgozásra kiszemelt címek még megvannak a könyvtárban. Az álló-

mányellenőrzés azonban igen aprólékos munka, ezért csak akkor vállalkozunk rá, ha komolyabb hiányokkal kell számolnunk.

Ha valamelyik alapul vett adatállományunkban utaló cédulák is találhatóak, ezeket meg kell jelölnünk, vagy a program megkezdése előtt ki kell emelnünk.

6. A katalóguscédulák vizsgálata

Elegendő információt tartalmaznak-e a cédulák egy külső adatbázissal való összevetéshez? Tartalmazzák-e azokat a helyi adatokat, amelyeket szeretnének a rekordba felvetetni, beleértve az osztályozási jelzetet és a példányszámot? Még a konverziós program előtt időt kell fordítani a katalóguscédulák adattartalmának kiegészítésére.

7. A megfeleltetés szintjének meghatározása

Azt, hogy tételeink pontosan összevethetők legyenek egy külső adatbázissal, akkor érhetjük el a legteljesebben, ha céduláink adattartalma a lehető legrészletesebb. E folyamatot támogatja, ha rendelkezésünkre áll az ISBN, ISSN vagy az LCCN.

8. A program dokumentációja

A sikeres retrospektív konverzió és automatizálás elengedhetetlen feltétele az eljárások dokumentálása. Ha változtatni kell, a módosításokat is be kell venni a specifikációk közé. A munkafolyamatok hatékonysága úgy biztosítható, ha a programban résztvevő munkatársak számára kézikönyvet készítünk.

A dokumentációnak többek között tartalmaznia kell az osztályozási és raktári rendszerek részletes leírását, valamint a helyi osztályozási jelzetek és a leltári számok beviteli formátumára vonatkozó előírásokat.

9. Mintavétel a gyűjteményből

A tervezést szolgálja, ha az állomány összetételét tükröző mintát kiválasztunk a feldolgozandó címek közül. Ebből becslések vonhatók le a program várható időtartamára, és felmérhető, hogy milyen problémák merülnek majd fel. Az állományból vett minta rávilágíthat pl., hogy milyen dokumentumtípusok várnak feldolgozásra, milyen katalógusokkal kell számolni a program során (például az analízisben, többkötetes művek analitikus feldolgozásakor, vagy ha különböző katalóguscédulák az évek folyamán eltérő katalógizálási szabályzatok szerint készültek).

E mintát is fel lehet használni, hogy a bennük elérhető találati arány becslésével felmérjük a külső adatbázisok értékét.

10. Tisztázzuk az elvárásokat

Konzultáljunk a könyvtár személyzetével, ugyanis a könyvtár valamennyi dolgozójára kihat, ahogyan a konvertált rekordok megjelennek. A kölcsönzésben dolgozók például online kezelik a konvertált rekordokat, amikor a felhasználóknak egy adott címről adnak felvilágosítást. A szerzeményezésben dolgozók és a tájékoztatók is rendszeresen dolgoznak a frissen konvertált rekordokkal.

A könyvtárnak azokkal a feladatokkal is foglalkoznia kell, amelyek a retrospektív konverzióval egyidőben hajthatók végre, pl. a besorolási adatok egységesítése, az ún. hiteles jegyzékek kialakítása, a vonalkódok bevezetése, és a helyi rendszerrel kapcsolatos megfontolások.

A besorolási adatok hitelességének ellenőrzése: A besorolási adatok hitelesítése javítja a rekordok hozzáférhetőségét, mert következetessé teszi azokat, és csökkenti az adatelemek közötti áthallásokat.

A hiteles jegyzék címszavai – beleértve az egységesített címeiket és tárgymegnevezéseiket, szerzői, testületi és konferencia neveket – egy fogalom vagy adatelem egyedi besorolási formáját adják meg. Az adatelemek és a kapcsolódó kifejezések többi formájáról készíthető utalások, pl. a *lásd* és *lásd még* típusú utalások, is megtalálhatók.

A hitelesítés létrehozható passzívan olyan formán, hogy az adatbázis, amelybe a könyvtár a címeit beilleszti, már rendelkezik hiteles jegyzékekkel, vagy aktívan, amikor a könyvtárnak az a kívánsága, hogy az általa konvertált rekordok besorolási adatai egy meghatározott hiteles jegyzékben szereplő formának feleljenek meg. Ez létrehozható a konverziós program során, de előfordulhat, hogy a könyvtár inkább egy külön hitelesítési konverziós folyamat mellett dönt.

A hitelesítésre vonatkozó döntés függ attól is, milyen helyi rendszert választott a könyvtár, és mennyi idő telik el a konverzió és a konvertált rekordok tényleges használata között. Egyes helyi rendszerek beépített hitelesítési modullal rendelkeznek. Minél több idő telik el a konverzió és a használat között, annál valószínűbb, hogy a besorolási adatok változnak, ezért újbóli konvertálásuk válhat szükségessé.

Az eredeti rekordokban előforduló helyesírási hibák, a következtelen írásmód, központozás és szóköz kihagyás megszüntethető, ha a hitelesítő konverzió folyamatába ellenőrzést is beiktatnak.

A vonalkódok bevezetése: A vonalkódok bevezetésekor a könyvtári egységekhez azonosító, egyedi, géppel olvasható kódokat rendelnek. Minden kód a könyvtár bibliográfiai adatbázisában a neki megfelelő egységről készült rekordhoz kapcsolódik. A vonalkód-számokat a konvertáláskor hozzá lehet tenni a rekordokhoz.

Az állományt nem szabad vonalkóddal ellátni, mielőtt a könyvtár kiválasztotta volna helyi rendszerét. Voltak könyvtárak, amelyek kénytelenek voltak teljes gyűjteményüket átkódolni, mert a kódok nem illeszkedtek a kiválasztott rendszerhez.

E folyamatban kétféle – „okos” és „néma” – vonalkódot használnak. Az okos vonalkódot a számítógép előre kiadja a géppel olvasható rekordban szereplő példányszám és kötet-adatok alapján. Az esetek többségében az okos vonalkódokat azután jelölik ki, hogy a rekordokat konvertálták.

A néma vonalkódok olcsóbbak, ami a szalagok feldolgozását és a címkegyártást illeti, de költségesebbek, ha a munkaidő-ráfordítást tekintjük. Ezek a vonalkódok esetlegesen vihetők fel a gyűjteményre a konverzió előtt vagy után. A néma kódok manuálisan kapcsolódnak az adatbázis rekordjaihoz. A konverzió idejére tervezett vonalkódbevezetés során többnyire néma vonalkódokat használnak.

A dokumentumok mozgatását a lehető legminimálisabbra kell csökkenteni. Ha feltétlenül kézbe kell venni őket, akkor a címkézést, vonalkóddal és biztonsági csíkokkal való ellátást egyszerre kell elvégezni.

Megfontolások a helyi rendszerrel kapcsolatban

Konverziós programjukat beszéljék meg helyi rendszerük forgalmazójával. Gondolkozzanak azon, milyen helyi adatokat akarnak az egyes rekordokba bevinni, és a forgalmazóval együtt határozzák meg, mely mezőket lehet használni. Egyes helyi rendszerek számos helyi adatmezőt képesek elfogadni, míg másoknál az adatokat meghatározott mezőkbe kell elhelyezni.

További, a helyi rendszerrel kapcsolatos megfontolás, hogy nagyobb lemezterületet kell beszerezni, és hogyan töltik be a konvertált rekordokat a rendszerükbe. Például a rekordokra szalagon, hajlékony lemezen vagy más, mondjuk kazettás, adathordozón van szükségük.

Ha még nincs helyi könyvtári rendszerük, itt az ideje, hogy gondolkodjanak arról, melyiket szerezzék be.

Ne feledjék, fel kell mérniük az összes, a helyi rendszerre vonatkozó követelményt, mivel a konverziót végrehajtók általában nem lépnek közvetlen kapcsolatba a helyi rendszer forgalmazójával.

Végül, és talán ez a legfontosabb, ott van a MARC formátum kérdése. Akármit is mondjanak a MARC-ról, illetve annak hibáiról, ez a legjobb, amivel pillanatnyilag rendelkezünk, és az egyetlen olyan formátum, amely a bibliográfiai adatok nemzetközi cseréjét lehetővé teszi. Az OCLC adatbázisból származó adatokat például a világ 52 országának mintegy 17 000 könyvtára csak azért képes használni, mert MARC formátumban vannak. A konverzió lehetséges az egyik MARC formátumról a másikra, pl. az OCLC MARC-ról az UNIMARC-ra, de ehhez elengedhetetlen annak belátása, hogy a MARC formátumot kell használni, és akkor ennek előnye is élvezhetik. A MARC olyan széles körben elfogadott szabvánnyá vált, hogy ha egy géppel olvasható adatbázist készítő könyvtár közös automatizálási programokban akar résztvenni, gépesített lelőhely-jegyzékbe akarja állományát bevinni, vagy egy kereskedelmi forgalomban kapható automatizált rendszert akar vásárolni külön programozási díj fizetése nélkül – és a könyvtárak ezek közül a lehetőségek közül annyit akarnak igénybe venni, amennyit csak tudnak – szinte imperatívusz, hogy a könyvtár géppel olvasható rekordjai MARC formátumúak legyenek.

A tervezési folyamat második része azon szolgáltatási lehetőség kiválasztását érinti, amelynek segítségével a retrospektív konverziós program kivitelezhető.

A továbbiakban általánosságban foglalkozom azokkal a szolgáltatási lehetőségekkel, amelyek a könyvtárak számára elérhetők, majd az egyes lehetőségeken belül minden esetben felhívom a figyelmüket az OCLC szolgáltatásaira.

A könyvtárak számára az első lehetőség teljes körű megbízás adása. A teljes körű megbízás keretében a könyvtár egy erre szakosodott ellátót bíz meg a konverzió elvégzésével. Az ellátó a bibliográfiai adatok megszerzésére használhatja a saját adatbázisát vagy más ellátót, és az ebből hiányzó tételek rekordjait elkészíti. Az is előfordulhat, hogy az ellátó a teljes konverziót a forrásadatokra alapozva hajtja végre.

A megbízás általában tartalmazza az ütemezést, rendelkezik a minőségről, és a könyvtár és

az ellátó között létrejött részletes, írásos megállapodáson alapul. A tapasztalt ellátók hatalmas mennyiségű, jó minőségű rekordot képesek rövid idő alatt biztosítani.

Az OCLC-nek két olyan szolgáltatása van, amilyenről éppen beszéltem: a RETROCON és a Conversion Keying Services.

A RETROCON a felhasználói igényekhez igazodó minőségi konverziós szolgáltatás, amelynek keretében a könyvtárak elküldik katalóguscéduláikat vagy azok másolatát az OCLC RETROCON Részlegéhez Ohióba, ahol felkészült operátorok keresik vissza a megfeleltethető bibliográfiai rekordokat az OCLC adatbázisában. Amikor megtalálják a rekordokat, az operátor ellenőrzi, hogy a rekord közvetlen találat-e, majd beviszi a könyvtár által kért helyi adatokat.

Ha a rekord hiányzik az OCLC adatbázisából, a RETROCON operátor beviszi a rekordot a katalóguscédulán szereplő információnak megfelelően. Egy átlagos évben a RETROCON mintegy 300 000 új rekorddal gyarapítja az OCLC adatbázisát.

A könyvtár szalagon vagy hajlékony lemezen havonta fogadja a konvertált rekordokat, és betölti őket saját helyi rendszerébe.

A RETROCON szolgáltatás a minőség és a pontos bibliográfiai adatközlés jelentőségét hangsúlyozza. Ennek érdekében:

- Magas szinten képzett könyvtáros vagy szakértő tekinti át az egyes programokat.
- A könyvtár és az OCLC szakértője részletekbe menően megvitátja a programot, és kölcsönös megegyezésre jut a specifikációkat illetően.
- Külön ellenőrző fájlt használnak annak érdekében, hogy a rekordok 100%-osan helyesek legyenek, mielőtt a szalagra vagy hajlékony lemezre kerülnek, hogy a könyvtárnak elszállítsák.

Az OCLC szakértője a program során mindvégig kapcsolatban áll a könyvtárral, hogy biztosítsa a munkafolyamat zökkenőmentes lebonyolítását. Az OCLC RETROCON Részleg bármilyen volumenű programra vállalkozik, bármilyen formátumban és bonyolultsági szinten, és gyorsan befejezi a konverziót – gyakran a házi konverzióhoz szükséges idő egytizede alatt.

A Conversion Keying Service offline szolgáltatás, amely felhasználói igényekhez igazított MARC rekordokat hoz létre a könyvtár katalóguscédulái alapján. Akárcsak a RETROCON szolgál-

tatás esetében, a felkészült operátorok hajtják végre a munkát, és minden programot egy magas szinten képzett könyvtáros vagy szakember ellenőríz. A program specifikációit ismét az OCLC és a könyvtár közötti kölcsönös megegyezéssel alakítják ki, ellenőrző fájlt létrehozva, hogy biztosítsák az adatok 100%-os hibátlanságát.

Ezt a szolgáltatást olyan szakgyűjtemények retrospektív konverziójára lehet használni, amelyek esetében a rekordok megfelelői nem lelhetők fel más adatbázisban, a RETROCON-nal együtt pedig olyan gyűjteményekre, amelyekben számos, százalékosan is sok, olyan cím van, amelyek új rekordok létrehozását igénylik. Akkor is használható, ha a forrás-adatok nem felelnek meg az OCLC minimális input előírásainak, és akárcsak a RETROCON esetében, rövid idő alatt számos rekord állítható elő.

Megemlítenék néhány fontosabb európai programot, amelyeket a RETROCON és a Conversion Keying Services hajtott végre: University of Oxford, Bibliothèque Nationale d'Historie, Bibliothèque Nationale et Universitaire de Strasbourg, Queen's University Belfast, The Guildhall Library, London, National Art Library, London, The Royal Botanic Gardens, Kew.

A könyvtárak előtt nyitva álló másik lehetőség az ún. házon belüli kötegelt konverziós módszer.

A könyvtár saját személyzetével viszi be a keresőkulcsokat a hajlékony lemezre vagy egyes esetekben mágnesszalagra. Gondoskodnak a helyi adatok, például az osztályozási jelzet vagy a példányszám, beviteléről, így minden rekord a szerződő könyvtár egyedi vonásait tükrözi.

A hajlékony lemezeket vagy szalagokat elküldik az ellátónak, hogy vesse össze az adatbázissal. A többszörös találatokat és a meg nem feleltethető tételeket általában kinyomtatják, és visszaküldik a könyvtárnak, hogy ellenőrizzék őket. A kötegelt konverziós szolgáltatások általában nem teszik lehetővé eredeti rekordok előállítását. Ennek következtében az adatbázisból hiányzó tételekről másként kell gondoskodni.

Az OCLC két olyan szolgáltatást nyújt, amelyek megfelelnek a fentiekben vázolt feltételeknek: a MICROCON-t és a TAPECON-t.

A MICROCON szoftvert ingyenesen kölcsönzik a szerződő könyvtáraknak, és ennek segítségével a keresőkulcsokat egyszerű formában, magas szintű feldolgozó szakértelem nélkül is be tudja vinni a könyvtár személyzete. A könyvtár egyértelműen megfeleltetett rekordjaival össze-

másolható helyi adatok közé tartoznak az osztályozási jelzetek, leltári számok, helyi megjegyzések és saját tárgyszavak.

Ha elegendő hajlékony lemez összegyűlt, a könyvtár elküldi ezeket az OCLC-nek, hogy az OCLC adatbázissal összevessék őket. Ha egyértelmű megfeleltetés hozható létre, a rekordot a könyvtár helyi adataival megfelelően összeolvastva, kimásolják az OCLC-MARC szalagra. Az OCLC adatbázissal való összevetés eredményeként készül egy jelentés a többszörös megfelelésekről (2-10 találat), illetve a hiányzó tételekről. A többszörös megfelelések esetében a könyvtár kiválaszthatja azt a rekordot, amelyre szüksége van, majd ezt kéri az OCLC-től. A hiányzó tételeket házon belül feldolgozhatják, vagy a könyvtár kérésére az OCLC RETROCON vagy a Conversion Keying Service is előállíthatja ezeket.

A TAPECON szolgáltatás nagyon hasonlít a MICROCON-hoz, egyedül a keresőkulcs kialakításának stádiumában van eltérés. A TAPECON-t úgy tervezték, hogy a meglévő, nem MARC formátumú rekordokat teljes MARC rekordokká lehessen fejleszteni. E nem MARC formátumú rekordok leggyakrabban a rövidített kölcsönzési célú rekordok között fordulnak elő, amelyekkel néhány könyvtár rendelkezik. A TAPECON használói kézikönyvének utasításai nyomán e meglévő szalagokat át lehet formátálni az OCLC által meghatározott formátumra. Akárcsak a MICROCON esetében, néhány helyi adatelem is megengedett, és a gépi összehasonlítás, illetve a jelentés-generáló eljárások azonosak.

Bizonyos értelemben a TAPECON a MICROCON automatikus formája, mivel a meglévő géppel olvasható adatokat használják fel az OCLC keresőkulcsainak létrehozására, így nincs szükség arra, hogy a személyzet dolgozzon ezzel.

Az OCLC kötegelte konverziós termékei egyre népszerűbbek, mert gazdaságosak, rugalmasak és gyorsak. A felhasználási adatok önmagukért beszélnek. 1994 januárjáig mintegy 770 könyvtár használta a MICROCON szolgáltatást, és kb. 32 986 186 rekordot dolgoztak fel. A TAPECON-t 1994 januárjáig 154 könyvtár alkalmazta, és 4 833 274 rekordot állítottak elő.

A könyvtárak számára elérhető harmadik lehetőség a házon belüli retrospektív konverzió olyan külső adatbázis online elérésével, amelyet CD-ROM-on tárolnak.

Mindkét módszer lehetővé teszi a személyzet számára, hogy a retrospektív konverziós program

valamennyi mozzanatát felügyeljük, és minden rekordot ellenőrizzenek. Az adatbázis így a könyvtár minőségi előírásainak megfelelő lesz.

Két további OCLC szolgáltatás elégtíti ki az említett feltételeket: a Record Supply Service (Rekordellátó Szolgáltatás) és a CAR CD450.

Az OCLC Record Supply Service-t olyan könyvtárak számára tervezték, amelyek az OCLC-t mind a kurrens, mind a retrospektív feldolgozáshoz igénybe kívánják venni, és az OCLC adatbázisból hívják le bibliográfiai rekordjaikat.

Az OCLC adatbázis online saját oszágának International Packet Switching Service-én (IPSS, Nemzetközi Csomagkapcsolt Szolgáltatás) és az Interneten keresztül érhető el, és a rekordokat közvetlenül a helyi rendszerbe lehet letölteni, vagy mágnesszalagra lehet kiírni. Minden rekord szerkeszthető online, vagy a helyi rendszerbe való betöltés után.

A könyvtárak személyzetének képzést, dokumentációt és folyamatos segítséget nyújtanak annak érdekében, hogy a rendszert a lehető legteljesebb mértékben ki tudják aknázni.

A CAT CD450 egy önálló CD-ROM alapú feldolgozó rendszer, amelynek segítségével a könyvtárak offline környezetben élvezhetik a helyi feldolgozás előnyeit. Több adatbázis részhalmoz áll rendelkezésre:

- új könyvek
- régebbi könyvek és nem könyvjellegű dokumentumok
- zene
- jog
- orvostudomány
- spanyol rekordok
- Az LC teljes, ellenőrzött név- és tárgyszó-készlete

A CAT CD450 ideális az olyan könyvtárak számára, amelyek nem rendelkeznek online hozzáférési lehetőséggel, vagy ahol az online hozzáférés drága és megbízhatatlan.

Szeretném összefoglalni, hogy véleményem szerint mire kellene használniuk az OCLC-t konverziós programuk során.

- ♦ **Szakértelem.** Míg a rendelkezésére álló lehetőségeket mérlegelik, szakképzett könyvtárosok adnak tanácsot a könyvtárnak legjobban megfelelő eljárásról. Ha például a MICROCON iránt érdeklődnek, az OCLC ingyenes találati arány vizsgálatokat végez, hogy bemutassa, mekkora lefedést várhatnak a rendszertől, és

elemzi állomány-mintájukat is, hogy meghatározza, vajon tényleg a MICROCON a legjobb megoldás az Önök számára.

Ha az OCLC használata mellett döntöttek, a szakmai segítség mindig rendelkezésükre áll, bármilyen kérdés merüljön fel.

- **Több megfeleltetés.** Az OCLC adatbázis jelenleg 30 000 000 egyedi bibliográfiai rekordot tartalmaz, és évente 2 000 000 rekorddal bővül. Egy ilyen hatalmas adatbázis azt jelenti, hogy több rekord megfeleltetésére van esély.
- **Gyors konverzió.** Az OCLC adatbázis gazdagsága azt jelenti, hogy ritkábban kell új rekordokat készíteni.
- **Bármilyen formátum.** Az OCLC 8 féle MARC formátummal dolgozik. Valamennyi alkalmazható monográfiákra, időszaki kiadványokra, kottákra, egyes felvételekre és géppel olvasható fájlokra.
- **Helyi adatok.** A helyi adatok, mint például az osztályozási jelzetek, helyi megjegyzések, tárgyszavak beépíthetők a konvertált rekordokba.
- **Teljes rekordok.** Szinte valamennyi, az OCLC adatbázisból származó rekord teljes (nem rövidített) bibliográfiai rekord az OCLC MARC formátumban, és már tartalmazza az LC és a Dewey osztályozási jelzeteket és a Library of Congress tárgyszavait.
A teljes rekord több elérési pontot kínál a könyvtárhasználók és a személyzet számára, a MARC formátum pedig azt jelenti, hogy a későbbi helyi rendszerekkel kompatibilis rekordokat kapnak. Ha a könyvtár katalógusételei rövidítettek, az OCLC-től kapott teljes MARC rekordok azt is jelentik, hogy a könyvtár jobb, javított minőségű bibliográfiai adatokkal rendelkezik.
- **Kurrens besorolási adatok.** A konvertált rekordok az AACR2 vagy az AACR2-vel kompatibilis formában tartalmazzák a személynevek besorolási adatait.

A program irányítása

A program irányítását a konverziós programhoz választott szolgáltatás típusa határozza meg.

Feltéve, hogy ez a helyzet, úgy gondolom, hasznos lenne a korábban taglalt különböző konverziós lehetőségeket megvizsgálni abból a szempontból, mennyi munkaerőt kötnek le, és milyen egyéb tényezők befolyásolják a konverziós program irányítását.

1. Teljes körű megbízás

Teljes körű megbízás esetén a könyvtár a teljes programot szerződéssel végezteti el egy külső céggel, ezért ez a módszer nem igényel a szerződő könyvtártól többlet személyzetet vagy felszerelést, és nem ró súlyos terheket a meglévő személyzetre sem. A könyvtárnak azonban ki kell választania egy munkatársat, aki az olyan részletekkel foglalkozik, mint a cédulák csomagolása és szállítása, a munka beosztása, és a menet közben felmerülő problémák megoldása. Ez a személy szoros kapcsolatban dolgozik az ellátónál a kapcsolattartóval.

Nyilvánvaló előnyök származnak abból, ha a munkát külső ellátó végzi a könyvtár specifikációinak megfelelően, két tényezőről azonban nem szabad megfeledkezni:

a) A könyvtár esetleg gondoskodni óhajt arról az időszakról, amikor a katalóguscédulák az ellátónál vannak.

b) A könyvtár esetleg ellenőrizni kívánja a megkapott bibliográfiai adatok minőségét, ami kihatással lehet a meglévő feldolgozó személyzetre.

Az OCLC-nél azt tapasztaltuk, hogy a könyvtárak alapvetően pragmatikus álláspontra helyezkednek, amikor katalóguscéduláik a könyvtártól távol vannak – vagyis, elfogadják, hogy ahhoz, hogy a munka elkészüljön, elkerülhetetlen, hogy némi kényelmetlenséget okozzanak a használóknak. Rugalmas ütemezésünk azt jelenti, hogy a cédulák megállapodásban rögzített mennyiségét küldik havonta a RETROCON Részlegnek, majd ezeket a feldolgozás után azonnal visszakapja a könyvtár. Az a célunk, hogy biztosítsuk, hogy a cédulák ne legyenek távol a könyvtártól a feltétlenül szükségesnél hosszabb időre. Ennek ellenére, néhány könyvtár inkább a cédulák fénymásolatát küldi el nekünk, és nekünk tiszteletben kell tartanunk az érzéseiket. Az a lényeg, hogy a másolat legyen tökéletesen olvasható, és tartalmazza a beviendő összes helyi adatot.

Ami a fogadott bibliográfiai adatok minőségi ellenőrzését illeti, ismét azt találtuk, hogy a könyvtárak többsége ezzel nem foglalkozik, vagy legjobb esetben a kapott adatok random mintáját vizsgálja, de ezzel is számolni kell, a program irányítása során.

2. Házon belüli köteget konverziós módszer

Mivel e munkát nagyobb részben a szerződő könyvtár végzi, a program irányítására fordított idő és munkaerő nagyobb mértékben terheli a könyvtár munkatársait.

Ha a könyvtár úgy dönt, hogy a MICROCON-hoz hasonló terméket vesz igénybe, valószínű, hogy a meglévő munkaerő nem képes a feladatot teljes egészében elvégezni. A házon belüli konverzió egyik legnagyobb gondja, hogy lendületét vesztheti, ha nem áll rendelkezésre elegendő munkaerő.

A MICROCON konverziós projektre akkor vállalkozhat a könyvtár bízató kilátásokkal, ha kiegészítő munkaerőt tud toborozni; lízingsel vagy vásárlással bővíteni tudja számítógépparkját; a kiegészítő személyzet és a berendezések számára egy vagy több helyiséget fel tud szabadítani; megfontolja egy vezető kinevezését, vagy egy munkatárs megbízását a retrospektív konverziós csapat felügyeletével.

Ha ez megtörtént, a rendszer használatára való kiképzés következik. Még ha az operátorok nagyon alaposan ismerik is a rendszert, akkor is lesznek olyan alkalmak, amikor elbizonytalanodnak, milyen keresőkulcsot kell használni, vagy kérdések merülhetnek fel azzal kapcsolatban, hogyan kell egy bizonyos helyi adatot bevinni. Ebből következik, hogy a csoport vezetőjének rendszeresen elérhetőnek kell lennie. A vezetőnek és a könyvtár más munkatársainak a feladata az operátor munkájának minőségi ellenőrzése.

Ha egy hajlékony lemezköteget lefuttattak és összevetettek az OCLC adatbázissal, a többszörös találatokkal és a hiányzó rekordokkal kell foglalkozni. Ehhez a személyzet néhány tagját meg kell tanítani arra, hogy a katalógusból kikeressek a szükséges katalóguscédulákat, és így 1) a többszörös találatok közül ki lehet választani a kívánt OCLC rekordot, és 2) a hiányzó rekordokhoz kapcsolódó katalóguscédulák későbbi feldolgo-

zásra elkülöníthetők vagy megjelölhetők. Ezek után gondoskodni kell e rekordok elkészítéséről.

Mint látják, itt jóval több vezetést, szervezést igényel a program, mint a teljes körű megbízás esetében. Ha azonban a könyvtár hajlandó a szükséges forrásokat biztosítani, a MICROCON a magas színvonalú bibliográfiai adatok előállításának költséghatékony módszere lehet.

A TAPECON esetében a munkaerőtoborzást, az elhelyezést, a betanítást és az adatbevitelt végző dolgozók irányítása elmarad, hiszen a meglévő, géppel olvasható adatokat konvertálják az OCLC keresőkulcsaira, és ezeket írja ki szalagokra az intézmény könyvtáros vagy számítástechnikai személyzete. A könyvtárnak természetesen gondoskodnia kell arról, hogy a kielégítő eredmény érdekében a megfelelő személyzetet és számítógépi háttérrel biztosítsa.

Akárcsak a MICROCON-nál, a munka akkor kezdődik, amikor a szalagokat összevetették az OCLC adatbázissal, és ellenőrizték a többszörös találatokat és a hiányokat.

A program irányítása kevesebb munkát igényel, mint a MICROCON, de nem szabad lebecsülni a könyvtár és a számítóközpont közötti jó kapcsolat jelentőségét.

3. Házon belüli retrospektív konverzió: online adatbázis vagy CD-ROM hozzáférés

Az ilyen program irányítására fordítandó idő és munkaerő erősen megterheli a meglévő munkatársakat, hasonlóan, mint a házon belüli köteget konverziós módszer.

A házon belüli programokról beszélve, nem tudom eléggé hangsúlyozni, milyen fontos, hogy elegendő munkaerő álljon rendelkezésre, hogy a program az ütemterv szerint haladjon. A retrospektív konverzió története hemzseg az olyan könyvtáraktól, amelyek vérmes reményekkel fogtak bele a programba, de néhány hónappal később lassan elhalt az egész, mert jóval több munkával járt, mint amire eredetileg számítottak.

Az ilyen jellegű programok sikeres végrehajtásához: kiegészítő munkaerőt kell toborozni; lízingsel vagy vásárlással bővíteni kell számítógépparkját; a kiegészítő személyzet és a berendezések számára egy vagy több helyiséget fel kell szabadítani; meg kell fontolni egy vezető ki-

nevezését, vagy egy munkatárs megbízását a retrospektív konverziós csapat felügyeletével.

Ha ez megtörtént, a képzés következik, és felmerülhet az a gond, hogy ez szinte állandó feladattá válik, mert jellemző a retrospektív konverziós programokra az a tendencia, hogy a személyzet állandóan cserélődik. Meglehetősen nehéz megfelelő munkaerőt találni, de talán még nehezebbnek bizonyulhat megtartani őket.

A vezetőnek, természetesen, képesnek kell lennie a program során felmerülő bármilyen bibliográfiai vagy egyéb probléma megoldására, és a minőségellenőrzés kérdéseivel is foglalkozni kell.

Online vagy CD-ROM környezetben, a MICROCON-tól eltérően, nagyon leegyszerűsödik a többszörös találatok problémájának a megoldása. Ha egy keresőkulcs több lehetséges rekordot hív vissza, a legtöbb online vagy CD-ROM rendszer megjeleníti a képernyőn a felmerülő rekordokat. Az operátor ezek után megvizsgálhatja ezeket, és kiválaszthatja a szükséges rekordot, anélkül, hogy nyomtatott jelentéseket kellene megvizsgálnia.

Az online hozzáférés fontos tényezője a távközlés. Ki kell dolgozniuk műszaki munkatársaikkal azt a módot, ahogy például az OCLC-t elérik, és ezután keresni kell valakit, aki a hibakereséssel foglalkozik. Nincs kellemetlenebb dolog, mint ha belejönnek a munkába, és egyszerűen csak a rendszer nem hajlandó működni. Ismét aláhúdom, a program irányításának egyik fontos vetülete a jó kapcsolatok fenntartása a műszakiakkal.

A CD-ROM használatával természetesen az online hozzáférés problémája nem merül fel. Biztosítani kell azonban elegendő CD-ROM olvasót, ha a CD-ROM adatbázist egyszerre többen használják. A megfelelő műszaki háttér megteremtése kötelező, amikor e termékeket bevezetjük és installáljuk, és később a hibaelhárításban is.

Remélem érzékelhető, hogy a kiválasztott szolgáltatás típusa meghatározza, mennyi időt és energiát kell a könyvtárnak a retrospektív konverzióra fordítania.

Természetesen még egy fontos tényezőt kell megvizsgálunk, mégpedig azt, hogy mennyibe is fog kerülni. Szeretném dolgozatomat e probléma kissé részletesebb körüljárásával befejezni.

Pénzügyi tervezés

Amikor a manuális tételek géppel olvasható formára hozása felmerül, a legtöbb megbeszélés a költségek kérdése körül forog. A legtöbb könyvtár erősen hajlik arra, hogy a legolcsóbb lehetőséget válassza, de nem szabad elfeledniük, hogy a legolcsóbb megoldás nem feltétlenül a legjobb. Mindig szem előtt kell tartanunk, hogy egy adatbázis létrehozása a jövőre szóló befektetés – a rendszerek jönnek-mennek, de az adatbázist rendszerről-rendszerre viszik. Vagyon legyen, ne teher. A retrospektív konverziós gyakorlatba fektetett munka hosszú távon több, mint kifizetődő lesz.

A választott lehetőségtől függetlenül a retrospektív konverziós program költséges lesz. Néha a munkaerőráfordítások egy részét a meglévő személyzetnek lehet kijelölni, és így beolvasztható a szokványos működési költségek közé, de néhány könyvtár olyan helyzetben van, hogy elegendő pénzt kell átcsoportosítania más munkaterületekről ahhoz, hogy a szükséges többletmunkát és kiadásokat fedezni tudja.

Mindegy, hogy a könyvtár hogyan oldja meg a retrospektív konverziót, mindenképpen költséges vállalkozás, és szinte bizonyos, a költségvetésen kívüli forrásokra is szükség lesz. Ilyenkor nagyon fontos, hogy tudjunk azokról az intézményekről, ahol pályázhatunk e forrásokra, és itt elsősorban a kormányzatszervekre, és nemzetközi szervezetekre (Világbank, vagy akár a Soros Alapítvány) gondolok.

A retrospektív konverzió költségei két csoportba sorolhatók: külső és belső típusúakra. A kettő közül a külső költségeket könnyebb meghatározni, de még ekkor is változásokkal kell számolnunk a konvertálandó adatok minőségétől és bonyolultságától, illetve a kívánt outputtól függően.

A belső költségek fedezik a katalógustételek elemzését, előszerkesztést, utószerkesztést és minőségellenőrzést, berendezést, távközlést, személyi kiadásokat. A retrospektív konverzióval kapcsolatban gyakran elkövetik azt a hibát, hogy alábecsülik az adminisztrációra és irányításra fordítandó időt. A költségvetés, a beszámolók készítése, a szolgáltatási megbízások megtárgyalása időigényes. Ennél azonban még több időt igényel

a vezetőktől a program személyzetének képzése, a politikák és eljárási szabályok kidolgozása, és az általános vagy egyes tételekhez kapcsolódó problémák megoldása, amelyek a homályos megfelelésekből, a szerkesztési követelményekből stb. adódnak. E feladatokat gyakran a meglévő személyzetnek adják ki többletmunkaként. Amikor viszont a program beindult, sok könyvtár rájön, hogy a program nagyobb vezetői odafigyelést igényel, mint eredetileg gondolták, és természetesen ennek is van költségkihatása.

Ha konverziós programjukat külső adatbázis felhasználásával akarják elvégezni, a program teljes költségét befolyásoló egyik legfontosabb tényező a könyvtár rekordjaival a szállító adatbázisában elért találati arány. Minél magasabb a találati arány, annál kevesebb rekordot kell elsődlegesen katalogizálni, ez pedig a retrospektív konverzió egyértelműen a legdrágább egységre eső feladata.

Vizsgáljuk most meg a korábban ismertetett retrospektív konverziós lehetőségek áttekintésekor figyelembe veendő gazdasági szempontokat.

1. Teljes körű megbízás

Az ellátókkal kötött teljes körű megbízás, amilyen például az OCLC RETROCON szolgáltatása, általában tartalmazza az ellátó által kiszabott, rendszerint egység-díjnak nevezett díjat, amely a konvertálandó rekordok számától, az OCLC adatbázisban elért találati aránytól, a dokumentumtípustól (pl. monográfia, időszaki kiadvány, audiovizuális anyag), a dokumentumok nyelvétől vagy nyelveitől, a különleges követelmények (például beviendő helyi adatok) típusától és mennyiségétől függ. Az OCLC minden feldolgozott rekordért egy egység-díjat számít fel, és ebbe bennefoglalatik mind a meglévő rekordok összevetése, mind az eredeti rekordok bevitele a megfeleltetés hiánya esetén. Az OCLC egységár minden, a gyűjtemény géppel olvasható formára történő konverziójával kapcsolatos költséget felölel, amilyen például valamennyi rekord szerkesztése a kért helyi adatokkal, valamennyi online dolgozó munkatárs és telekommunikációs kapcsolat díja, és a könyvtár katalóguscéduláinak a visszaküldése. Más ellátók eltérő díjat állapíthatnak meg minden általuk végrehajtott eljárás esetében. E konverziótípusra jellemző, hogy minél különlegesebb eljárást igényel

a program, annál nagyobbak lesznek az egyéni költségek.

Ami ezt az eljárást illeti, az ellátók költségei könnyen meghatározhatók – az egységár és bármely más felmerülő kiadás, például a profilozás díja. Ami a belső költségeket illeti, mivel ez a konverziós módszer a szerződő könyvtártól nem igényel többlet személyzetet vagy felszerelést, az ellátó által felszámolt rekordonkénti díj alatta maradhat egy házon belüli program költségének. Nem szabad elfeledkezni azonban a további kiadásokról sem (postaköltség: a katalógus elküldése az ellátó feldolgozó központjához; telefon és telefax díjak; minőségellenőrzés).

2. Házon belüli kötegetlt konverziós módszer

A kötegetlt konverzió költsége általában az adatbázissal megfeleltethető keresőkulcsenkénti egység-díj. Egyes ellátók azonban feldolgozási díjat is felszámíthatnak minden egyes feldolgozott hajlékony lemezért, mások havonta a keresőkulcsok minimális számát köthetik meg, s ha a könyvtár ezt nem teljesíti, büntetést fizet.

Az OCLC MICROCON szolgáltatás a könyvtáraktól a fogadott rekordokért számít árat. Nincs feldolgozási díj a hajlékony lemez kötegekért, és nincs havi minimális keresőkulcs szám meghatározva. A MICROCON egységár összetevői:

- A szerződő könyvtár által adott helyi adatbevitel összeválogatása a megfeleltetett rekordokkal;
- Az OCLC output szalag díja;
- A megfelelő számú hajlékony lemez biztosítása a könyvtár számára a program végrehajtásához, másolatok készítéséhez;
- A MICROCON használói kézikönyv kölcsönzése;
- A többszörös találatok és a hiányzó találati jelentések generálása.

A további külső díjak a következők: képzés; postaköltségek; profilozás annak érdekében, hogy a könyvtár használni tudja az OCLC MICROCON szolgáltatást.

A belső díjak jelentősebbek, és a következőkhöz kapcsolódnak: a munkát kivitelező, kiegészítő személyzet kinevezése; berendezések vásárlása vagy lízingelése; főfoglalkozású programvezető kinevezése; minőségellenőrzési eljárások.

Mint látható, a személyi kiadások teszik ki a költségek legnagyobb részét, és amikor ezeket kiszámítják, valamennyi kapcsolódó kiadást számba kell venni, vagyis nemcsak magukat a béreket, hanem bármi egyebet is, amit a munkaadónak ki kell fizetnie.

3. Házon belüli retrospektív konverzió: online adatbázis vagy CD-ROM hozzáférés

A külső adatbázisból származó bibliográfiai rekordok költségeit, például az OCLC Record Supply Service közvetítésével, rendszerint keresésként számítják ki. Ehhez járulnak még a távközlési díjak, amelyek a könyvtár és Birmingham között merülnek fel. A figyelembe veendő további külső költségek: képzés; az output adathordozóhoz kapcsolódó költségek (például szalagköltségek, betöltési költségek); profilozási díjak. E költségek közül valószínűleg a távközlési díjak a legtetemesebbek.

Ha CD-ROM alapú rendszer (például OCLC CAT CD450) használata mellett döntenek a retrospektív konverziós program végrehajtására, a távközlés gondja fel sem merül. Ebben az esetben a legjelentősebb külső költség a kiválasztott adatbázist vagy adatbázisokat tartalmazó CD lemezek megvásárlása lesz. A CD-n szereplő rekordok betöltése a helyi rendszerbe nem jár külön kiadással.

A belső költségek mind a két esetben jelentősebbek, és a MICROCON-hoz hasonlóak.

Akárcsak a MICROCON esetében, itt is a személyi kiadások a legjelentősebbek. Számításaikban ne feledkezzenek el a kapcsolódó költségekről.

Mielőtt befejezném, szeretnék néhány kérdéssel foglalkozni, amelyeket a konverziós program költségvetésének elkészítésekor még figyelembe kell venni.

1. *Számítógépes hardver költségek:* meg kell vizsgálni, elegendő-e számítógépük memóriája a retrospektív konverzióval nyert rekordok tárolására? Ha nem, további keménylemez kapacitásról kell gondoskodni.

2. *A konvertált adatok betöltése a helyi könyvtári rendszerbe:* Állapítsák meg, vannak-e ennek a folyamatnak külön költségei, és ezeket is szerepeltessék a költségvetésben.

3. *Output:* A különböző output adathordozókhoz (például szalag, hajlékony lemez, kazetta) eltérő költségek járulnak. A pénzügyi tervezés során határozzák meg, milyen költségek ezek.

4. *Formátum konverzió:* Lehetséges, hogy megszerzett géppel olvasható rekordokat egyik MARC formátumról egy másikra kell konvertálni. Ehhez is költségek tapadnak a formátum profilozás költségeitől az egyes fizikai rekordoknak a kívánt MARC formátumra való konvertálásáig. Szállítójuk elláthatja erre vonatkozó tanácsokkal.

Ha már összegyűjtötték külső és belső költségeiket, elkészíthetik a költségvetési igényeiket, amelyeket intézményük vagy egy külső finanszírozó szervezet megvizsgálhat. Fontos, hogy a lehető legpontosabb legyen a költségvetés, mert nincs rosszabb, mintha vissza kell menni a hatósághoz, hogy további összegeket kérjünk. Az OCLC szívesen együttműködik a könyvtárakkal pénzügyi terveik összeállításában, és remélem, e dolgozat is segít azoknak a könyvtáraknak, amelyek most készülnek a könyvtári automatizálás eme legfontosabb részére.

A könyvtári munka értékelésének új módszere: a SWOT-analízis Szemle

Mikulás Gábor

Napjainkban könnyen lehet előkelő, idegen hangzású kifejezéssel feltűnést kelteni. Nagy ugyanakkor annak a veszélye, hogy ha mélyebben megismerjük a kifejezés tartalmát, akkor az egész elveszti hitelét. A könyvtári munka esetében ilyennek tűnhet a SWOT-analízis fogalma. A SWOT az angol Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats (erősségek, gyenge pontok, lehetőségek, veszélyek) szavak kezdőbetűiből alkotott betűszó. Gyakorlatilag a könyvtár belső folyamatait (erősségek és gyenge pontok), illetve a kívülről jövő hatásokat (lehetőségek, adottságok, veszélyek) sorolhatjuk a négy csoport valamelyikébe. Belső körülményeknek azokat a dolgokat nevezzük, amelyeken a könyvtárak módjában áll változtatni. A külső körülmények alakulásába a könyvtár nem, vagy csak közvetetten szólhat bele.

A SWOT kifejezés – akárcsak a marketing vagy a menedzsment – nem hoz alapvetően újat a könyvespolcok birodalmába. Hogy ennek ellenére érdemes vele megismerkedni, az azzal magyarázható, hogy a könyvtári munkával kapcsolatos eddigi ismereteket összegzi, és rámutat azokra a pontokra, ahol változtatásra van szükség.

Szociológusok, pszichológusok, gazdasági szakemberek egyaránt állítják, hogy megfelelő változás csak akkor érhető el, ha pontosan ismerjük a jelen helyzetet. Más szavakkal élve, homokra nem lehet tartós épületet emelni. A SWOT-

analízis a menedzsment első lépcsőjét, a tervezést helyezi biztos alapokra. Példával élve: a könyvtári szolgáltatás minősége növelhető a tájékoztató könyvtárosok mosolya által. A könyvtár költségvetése azonban, amely a fenntartó döntésén múlik, csak közvetett hatások által – például a könyvtárhasználók növekvő elégedettségére alapozott lobbizással – növelhető. Külső körülmény azonban a használók átlagéletkorának folyamatos növekedése is, de ezen a könyvtár egyáltalán nem tud változtatni.

Peter Borchardt, aki a *Die effektive Bibliothek* című kötet* szerkesztője, ugyancsak sokat foglalkozott a SWOT-elemzéssel. Ő a SWOT vizsgálat körébe a következő területeket vonná be:

- ♦ szolgáltatások (amelyek meghaladják a hagyományos értelemben vett szolgáltatást);
- ♦ az állomány választéka (a kölcsönzési és a prézens állomány minősége);
- ♦ közhasznú információ (a könyvtár mint a közösség információs és kulturális centruma);
- ♦ audiovizuális médiák (mennyire követi a könyvtár a megváltozott médiahasználati szokásokat);
- ♦ a könyvtáráépület településen belüli helye;
- ♦ a könyvtár épülete és berendezése;
- ♦ nyitvatartási idő.

Ezek a pontok mind a szolgáltatásra irányulnak, bár a teljesség igénye nélkül, mert hiányzik például belőlük az olvasói katalógus, a kölcsönzés módszere stb. Ide tartozhatnának még azok a tevékenységi körök is, amelyek a könyvtárat inkább mint üzemet jellemzik, de közvetve vagy közvetlenül a szolgáltatást is befolyásolják. Példaként említhető a különböző részlegek (felnőtt-részleg, gyerek-részleg, iskolakönyvtári részleg) munkája, a mennyiségi jellemzők (a kölcsönzések, a használók száma, a költségvetési keret, személyzeti létszám), a public relations, a település kulturális életébe való beilleszkedés.

Peter Petsch, Bréma Huchting nevű városrészenek egyik közművelődési könyvtárában végzett vizsgálatáról számol be tanulmányában. A felmérés megkezdése előtt az alábbi kérdéseket kellett végiggondolnia:

- ♦ 1. Mely területek tartoznak az erősség-gyengesség-analízishez?

Ehhez először azt kell eldönteni, hogy a vizsgálat eredménye mindent átfogó és részletes

* A kötet ismertetését ld. a *Könyvtári Figyelő*. Új folyam 1994. 1. számában.)

adatokkal szolgál-e, vagy inkább egy előre meghatározott problémakör kérdéseire ad választ. Fennáll ugyanis annak a veszélye, hogy a vizsgálat túl sok redundáns és nehezen felhasználható adatot hív elő, és hogy a rendszerezés után a begyűjtöttekhez képest csak kevés igazán hasznos adat marad. Ezért a fiókkönyvtár munkatársai vizsgálatuk során meghatározott célokra összpontosítottak.

- 2. Csak tényleges mennyiségi adatokat vegyenek fel, vagy minőségeket is gyűjtsenek (pl. a könyvtár elhelyezkedése a városrészben belül, helyiségek jellemzése), vállalva a szubjektív megítélés veszélyeit?

Mennyiségi és minőségi adatokra egyaránt szükség van. A minőség bemutatásának leírónak kell lennie, kerülve a szubjektív elemeket. Ez fontos, mert a különféle nézetek mindig konfliktuslehetőséget hordoznak magukban.

- 3. Hogyan lehet az erősség-gyengeség-analízis egyes pontjait önmagukban megfogalmazni?

Házi statisztikák, megfigyelések, szűrőpróba, mérések és számolások segítségével. A vizsgálati módszerek mindenkor a tényleges vizsgálat tárgyától függenek. Egyes esetekben nem elég a meglévő adatokra támaszkodni, hanem további vizsgálatokat, méréseket kell végezni. A látogatottság vizsgálatakor például hosszabb időre visszanyúlva szükséges a statisztikát elemezni. A nem hagyományos, házi statisztikákon nyugvó teljesítménymérések sokszor meglepő eredményekhez vezetnek. Ezért minden esetben a vizsgált terület munkatársainak kikérdezésével is szükséges információkat gyűjteni.

- 4. Hogyan és milyen mélységben szükséges a vizsgálati eredményeket ábrázolni: táblázatokban, leíró módon?

A leghatékonyabb a tömör ábrázolás, így például az erősségeknek és a gyengeségeknek egy plusz-minusz skálán történő feltüntetése, a szükséges tennivalókkal, intézkedésekkel együtt. Ahol ez a szükséges számítások, hosszabb bizonyítások és leírások miatt nem lehetséges, ott is felesleges, címszavakban történő fogalmazással kell élni, mert minél hosszabb egy szöveg, annál nehezebb a lényegét megérteni.

- 5. Az eredményeket milyen normatívákhoz, szabványokhoz, átlagértékekhez kell hasonlítani?

A viszonyításhoz, a „kell-van” típusú elemzésekhez általánosan érvényes normatívákra lenne

szükség. Az 1973-ban keletkezett, a személyzeti létszámra, az állománygyarapítási keretre vonatkozó német ajánlások azonban mára sok szempontból elavultak, túlhaladottak és egyébként sem hozzáférhetők. Hiányoznak azok a fajta kutatási eredmények, amelyek az irányszámokat értelmeznék. Maradnak tehát a tapasztalati képletek, az átlagértékek rendszere, a más könyvtárakkal történő közvetlen összehasonlítás módszere, a korábbi évek adataival való összevetés, valamint az eredményekkel kapcsolatos eszmecserék, becslések és kiértékelések.

- 6. Hogyan kell egyáltalán az eredményeket bemutatni és véleményezni?

Mindenkor a használóközpontúságot kell szem előtt tartani. Nem a működési terület fonákosságait és nehézségeit kell taglalni, hanem a könyvtárhasználót érintő közvetlen és közvetett hatásokat. Példával élve: az olvasót egyáltalán nem érdekli, hogy miért vesz több napot igénybe a megrendelt könyv egyik könyvtárból a másikba szállítása, ő mindössze még aznap, vagy legkésőbb másnap szeretné elvinni a kikért könyvet.

A bremen-huchtingi könyvtár először hozzálátott az adatok összegyűjtéséhez. A begyűjtött információk sokáig csak feldolgozatlan adathalmazt jelentettek. Az erősség-gyengeség-analízis a következő területekre összpontosított: a könyvtár elhelyezkedése a városrészben; a bejárati rész és a lépcsőház; a belső környezet és a helyiségek; a könyvtárhasználók összetétele (kor, lakóhely szerint), az esetleges változások iránya; a kölcsönzés módja, a kölcsönzés folyamata; változások a kölcsönzési szokásokban; változások a személyzetben; állománybeszerzési költségek; katalógusok; állomány; felnőtt részleg; gyermek- és ifjúsági könyvtár; iskolakönyvtári részleg; programszervezés, rendezvények; a városrész szociokulturális környezetéhez való kapcsolódás; célcsoportos munka; sajtó- és közönségkapcsolati munka.

A vizsgálat így egy viszonylag széles adatfelvételi területet ölelt fel, amelyen belül azonban a könyvtárosok az infrastruktúrán kívül öt területre helyezték a hangsúlyt. Tekintettel arra, hogy Bremen-Huchtingban a könyvtárhasználók között magas az iskolából frissen kikerült fiatalok aránya, ezért tartották szükségesnek

- az elhelyezés
- a gyermek- és ifjúsági részleg
- a belső környezet és a helyiségek
- az audiovizuális médiák kínálata és a

– könyvtári rendezvények profilja és a „célsoportmunka” vizsgálatát.

A szóban forgó könyvtár a Brémai Városi Könyvtár 24 fiókkönyvtárának egyike, ún. kombinált könyvtár, ami azt jelenti, hogy egy általános- és egy szakiskolával közösen került elhelyezésre. Három részlege van: felnőtt-, gyermek- és ifjúsági, valamint iskolai könyvtár. Mindegyik részleghez egy-egy szakképzett könyvtáros tartozik és összesen 2,5 asszisztensi státusz. A számítógépesítés előkészületi szakaszban van. Az alábbiakban felsoroljuk a könyvtár adatait, hogy ezek ismeretében érthetőbbek legyenek a gyengeség-erősség elemzés megállapításai:

A könyvtár adatai (me = médiaegység):

Lakosság:	30 682 fő
Összes beiratkozott olvasó:	3693 fő (felnőtt: 1815, fiatal: 644, gyerek: 1234)
Külföldi olvasó:	428
Állomány összesen:	46 423 me
Hangzóanyag:	1248 me
Periodika:	68 folyóirat, 10 napilap
Új beszerzés:	2541 me
Állománygyarapítási keret:	65 500 DM
Folyóiratgyarapítási keret:	7122 DM
Beiratkozási díj:	12 DM/év
Hasznos alapterület (két szinten)	kb. 1600 m ²
Kölcsönzés:	109 588 me
Forgalom:	2,36 (kölcs./me)
Egy hónapra eső kölcsönzések száma:	9131 me
Egy nyitvatartási órára eső kölcsönzések száma:	85 me
Egy munkatársra eső kölcsönzések száma:	kb. 20 000 me/év
A kölcsönzők számának átlaga:	1686 fő/hó
Összes könyvtárlátogató:	69 751 fő (naponta 300 fő)
A használók kétharmada iskolás vagy egyetemi, főiskolai hallgató. A 30 éven felüli használók aránya alacsony, a lakónegyed 5%-a.	
Személyzet:	5,5 (3 könyvtáros, 2,5 asszisztens).
Saját rendezvény:	78
Kiállítás:	28
Heti nyitvatartási idő:	28,5 óra.

Az egyes vizsgált területekre vonatkozó megállapítások (E=erősség, Gy=gyengeség)

1. A könyvtár elhelyezkedése a városrészben

E: ideális az iskolaközpont tanulói számára; jó a parkolási lehetőség.

Gy: nehéz a megközelíthetősége tömegközlekedési eszközökkel; távol esik a kerület egyik részétől, a forgalmas helyektől, áruházaktól; nincsenek útbaigazító feliratok a városrészben; nincs a közelben igazi lakóövezet.

Javaslatok és intézkedések:

- a könyvtár környékét vonzóvá kell tenni
- a kerületben több eligazító táblát kell kitenni
- nyugat felől kerékpárút kiépítése szükséges, ezáltal új, közeli városrészek kapcsolhatók be.

2. Bejárati rész és lépcsőház

E: van lift.

Gy: a bejáratot nem lehet az utcáról látni; régen volt renoválva, rideg a lépcsőház; a könyvtár az iskolaközpont 2. és 3. emeletén van; nincsen kirakat, nem lehet belátni; nincs kerékpártárolási lehetőség; nem érvényesülnek a hátrányos helyzetűek jogai; az előtér és a bejárat keveset árul el a könyvtárból; sokszor kétséges a felnőttek számára, hogy a könyvtár a diákokon kívül felnőtteket is kiszolgál.

Javaslatok és intézkedések:

- renoválni kell a lépcsőházat
- kerékpártárolási lehetőséget kell teremteni
- az utcán „könyvtár” felirat és nyíl elhelyezése szükséges
- a bejárat környékét és az előteret vonzóvá kell tenni
- kaputelefont kell felszerelni a mozgássérültek számára
- a bejáratot esetleg közvetlenül az utcára kell tenni és leköltözni a földszintre.

3. Belső környezet és helyiségek

E: nagy kiállítási terület, jó elrendezési lehetőség; a munkatársak nagyon fontosnak tartják a belső környezet gondozását; összességében kielégítő a berendezés és a bútorzat.

Gy: régi és nem gyermekekhez méretezett a berendezés a gyermek- és ifjúsági részlegben; az újságok elhelyezése szakszerűtlen (csak kiteszik az asztalra őket); hiányzik a pénz a hangulatot teremtő, apró változtatásokhoz; nincs önálló ifjúsá-

gi részleg; a galéria-helyiség nincs megfelelően berendezve.

Javaslatok és intézkedések:

- a gyerekrészleg újrabútorozása
- az ifjúsági részleg leválasztása
- saját költségvetés a hangulatot teremtő változtatásokhoz
- az újságok elhelyezésének javítása (polc, állvány)
- kávézó az olvasóknak
- aktuális rendezvények vonzóbbá tétele (hirdető állvány, paraván, fényszórók stb.)
- a kölcsönző-tér átalakítása.

4. Könyvtárhasználók

E: a felnőtt-részleg – a többihez viszonyítva – mind fontosabbá válik; a városrészben lakó gyerekek 50%-a bejegyzett olvasó; 70 000 olvasó/év, kb. 300 fő/nap; az olvasók 1/3-a vidéki; az olvasók 70%-a 30 év alatti

Gy: eddig túl kevés figyelmet fordítottak a statisztikában a látogatók számára; 1978 óta 43%-kal csökkent az olvasók száma (a gyermek- és ifjúsági részlegben 6500-ról 3700-ra); a városrész harminc éven felüli lakóinak csak 5-7%-a könyvtárhasználó; 20 és 25 éves korhatárok között történik a legtöbb lemorzsolódás; a felnőtt lakosság nagy mértékben alulreprezentált; a városrész bizonyos területei „fehér foltok”; kevés a nyitvatartási idő: heti 28.5 óra.

Javaslatok és intézkedések:

- vonzóvá kell tenni a fiatal felnőttek számára a könyvtárat (új médiák, olvasói kávézó, kibővített nyitvatartási idő, modern ülő- és kiállító berendezések)
- meg kell érteni a fiatalokkal, hogy a könyvtár nemcsak az iskoláért, hanem a szabadidő ésszerű felhasználásáért, a hobbiért, a későbbi előmenetelért és az általános információszolgáltatásáért is van
- olvasókat kell nyerni a „fehér foltok” területeiről
- jobb eligazítást kell biztosítani a könyvtárhasználóknak, nemcsak a kölcsönző olvasóknak
- célul kell kitűzni, hogy megálljon az olvasók számának csökkenése, új olvasókat kell megnyerni a felnőttek köréből.

5. A kölcsönzés módja

E: a számítógépesítés miatt nagy változások várhatók

Gy: a mostani rendszer körülményes, nem felhasználóbarát

Javaslatok és intézkedések:

- a kölcsönzési rendszer teljes megváltoztatása (az előkészületek folyamatban vannak)

6. Változások a kölcsönzési szokásokban

E: évi 110 000 kölcsönzés; nőtt a kölcsönzések száma a felnőtt részlegben (az összes kölcsönzés 57%-a); nőtt az egy főre jutó kölcsönzések száma a felnőtt részlegben (34.2 me).

Gy: 1978 óta 41%-os a csökkenés (elsősorban a gyermek- és ifjúsági részlegben); erősen csökken az egy főre jutó kölcsönzések száma a fiataloknál (20.8 me); összességében csökkenő forgalom.

Javaslatok és intézkedések:

- nagyobb figyelmet kell fordítani a felnőtt-részlegre
- a beiratkozási díjat meg kell szüntetni.

7. Személyzeti változások

E: motivált, érdeklődő, innovációt kedvelő csapat.

Gy: 1978 óta csökkent a létszám: 8.5-ről 5.5-re; 1978 óta a munkatársak egy főre eső leterheltsége szinte semmit nem változott.

Javaslatok és intézkedések:

- a személyzet létszámának növelése (lehetőleg képzett munkaerővel), főleg a felnőtt- és gyerekrészlegben, különös tekintettel a számítógépesítésre.

8. Állománygyarapítási keret

E: 1984 óta 44%-kal növekedett (Bremában átlagban csak 24%-kal)

Gy: hiányzik a költségvetésből a nem hagyományos dokumentumokra, a rendezvényekre, a kisebb felújítási munkákra és a könyvtár hangulatának megváltoztatására fordítható keret.

Javaslatok és intézkedések:

- a könyvek beszerzési keretének növelése a könyvtárak növekedésével arányosan
- költségvetési alap képzése audio- és videokazetták, valamint CD lemezek beszerzésére.

9. Állomány

E: igen jó a művészeti és a szépirodalmi állományrész; gyorsan reagálnak a napi aktuális témákra, a sikerlistákra; megfelelő a lektűrkinálat; nőtt a dokumentumok aránya a felnőtt részlegben.

Gy: az egyes szakcsoportok forgalmának vizsgálatára csak a számítógép segítségével lesz lehetőség; szegényes az audiovizuális dokumentumok kínálata.

Javaslatok és intézkedések:

- a számítógépesítés után az egyes állományrészecskék forgalmának rendszeres mérése
- újságkivágat-gyűjtemény készítése a saját hírlapokból
- az aktuális sikerkönyvek gyors cseréje, nagy érdeklődés esetén több példányban történő beszerzésük, későbbi továbbadással, kiadásával
- nagyobb figyelmet kell fordítani az audiovizuális dokumentumokra.

10. Felnőtt részleg

E: nagyvonalú térkialakítás és munkalehetőségek; az állomány nagy körének bemutatása; elismert és látogatott programkínálat.

Gy: nincsen eligazító rendszer a szakirodalomnál; a részleg könyvtárosai gyakran túlságosan elfoglaltak (ügyintézés miatt); a részleg olvasóinak száma enyhén visszaesett; szegényes az audiovizuális médiakínálat; a városrészben lakók számára nem esik útba a könyvtár.

Javaslatok és intézkedések:

- kevesebb olyan oknak kell lenni, amiért a könyvtárosnak el kell hagynia a helyét
- megfelelő eligazító rendszert kell készíteni a szakkönyveknél
- növelni kell az audiovizuális állományt.

11. Gyermekek- és ifjúsági könyvtár

E: nagy programkínálat; jó kapcsolat az óvodákkal és az általános iskolákkal

Gy: túl kevés figyelmet fordítanak a fiatalok ellátására, különösen a 15-17 éves korosztályra, a gyermekek miatt; esett a gyermek- és ifjúsági használók és a kölcsönzések száma (1978 óta több mint 50%-kal); elöregedtek a gyermekkönyvtár berendezései; hiányzik az elsötétítési lehetőség, nincs a felnőtt részlegbe átvezető helyiség.

Javaslatok és intézkedések:

- a részleg modernizálása, gyermekeknek megfelelő bútorzattal
- elsötétítési lehetőség biztosítása a képeskönyv-szobába
- a gyerek- és ifjúsági részleg szétválasztása, hogy több külön programot lehessen szervezni a fiataloknak

- mindkét célcsoport számára külön-külön személyzet
- képzett gyerekkönyvtáros
- médiakínálat külön a fiatalok számára.

12. Programszervezés, rendezvények

E: rendszeres, együttműködésre épülő célcsoportos munka; nagy elkötelezettség, jó kapcsolatok, egyéni kezdeményezések; rendszeres kiállításokkal a városrész egyetlen galériájának tekinthető.

Gy: a munka szinte egyedül a vezető vállán nyugszik; a fiataloknak szóló kínálatban fehér foltok vannak; nincs a részlegnek saját költségkerte; nincs sem személyi, sem anyagi tartalék.

Javaslatok és intézkedések:

- keményebb vetéscsoport a programszervezésben, a többi könyvtár bevonásával
- a fiataloknak és fiatal felnőtteknek több program szervezése
- alacsonyabb költségigényű programok szervezése.

13. Közönségkapcsolati tevékenység

E: állandó jelenlét a városrész sajtójában; jó kapcsolatok a városrész szerkesztőségeivel és kulturális szervezeteivel

Gy: a közönségkapcsolati munka a vezetőre korlátozódik.

Javaslatok és intézkedések:

- a munka megosztása.

14. Célcsoportos munka

E: együttműködés más intézményekkel; gyerekekre, iskolásokra és idősebb emberekre kiterjesztett munka

Gy: a fiatalok és fiatal felnőttek elhanyagolása; különösen hiányzik a 40-60 éves korosztály megszólítása.

Javaslatok és intézkedések:

- nagyobb figyelmet kell fordítani a fiatalokra (számítástechnikai különgyűjteményt kell kiépíteni, lehetővé kell tenni az egyéni számítógéphasználatot, ki kell építeni egy felvilágosító irodalomból álló állományrészt, több zenekazettára, CD lemezre, fiataloknak szóló szépirodalomra, videoanyagra, fiataloknak szóló rendezvényekre van szükség, a 40-60 éves korosztályra nagyobb figyelmet kell fordítani (tanácsadó- és utikönyvek beszerzésével, egyéni igények figyelembe vételével);

a nem-használóktól meg kell kérdezni, hogy miért nem látogatják a könyvtárat.

A kecskeméti példa

A Kecskeméti Tanítóképző Főiskola Könyvtára 1993 októberében látott hozzá munkájának SWOT-analízisen alapuló megújításához. A könyvtárosok – *Peter Petschnek* (Stadtbibliothek Bremen) esettanulmányához hasonlóan – gondolatban végigmentek a könyvtár munkafolyamatain, a szolgáltatásokon, és feltették a kérdést, hogy azok mennyire felelnek meg a használók igényeinek. Ez kétségkívül nehéz feladat, hiszen könnyű beleesni abba a csapdába, hogy ha egy szolgáltatás hosszú éveken keresztül elfogadott volt, akkor annak továbbra is változatlanul kell maradnia. Az elemzések során egyes tevékenységekről bebizonyosodott, hogy továbbra is szükség van rájuk, másokról azonban kiderült, hogy időközben értelmüket veszítették és indokolt a megszüntetésük. Ez persze csak elfogulatlanul gondolkodó vezető és munkatársak esetén lehetséges.

Az első beszélgetést követően egy összegező lista készült, amelyben az adott témával kapcsolatban felmerülő lehetőségek és veszélyek, valamint az erősségek és gyengeségek kerültek egy-egy csoportba, az utóbbiakat a megoldási javaslatok követték. Miután az összes munkatárs véleményezte ezeket, elkészült a javított változat. Ezt követően a feladatokat a munkatársak felosztották egymás között. Mindenkinek 5-10 terület jutott, amelyekre ún. akcióttervet kellett kidolgozniuk. Az akciótterveket közösen vitatták meg és állást foglaltak az elfogadásukról vagy elutasításukról. A munkának ez a szakasza a cikk írásának időpontjában még tartott. Egyelőre korai lenne arról nyilatkozni, hogy a SWOT mennyire vált be, hiszen a folyamatnak (amelynek amúgy is rendszeresen újra kell kezdődnie) még nincs vége. Az azonban már most világos, hogy sikerült a SWOT analízissel közös, felelősségteljes együttgondolkodást elindítani. A munkatársak előtt világossá vált, hogy melyek a külső, illetve a belső körülmények, vagyis hogy az energiaforrá-

sokat mire érdemes felhasználni és mire nem. Magával ezzel a felismeréssel tetemes energia megspórolható. Világossá vált az is, hogy az egyes munkatársakban mennyi kihasználatlan lehetőség rejlik, az is kiderült, hogy szívesen hasznosítják ezt a könyvtári munka eredményessége érdekében. Meglepő tapasztalat volt, hogy számos olyan problémára is fény derült, melyeket már a folyamat közben sikerült megoldani. A könyvtár a fenntartót is tájékoztatta a munkáról, ami által presztízse kitapinthatóan növekedett. A főiskola vezetői láthatják ugyanis, hogy a könyvtár alapvető célja a szolgáltatás színvonalának folyamatos emelése, amit nem esetleges javításokkal, hanem tervszerűen akar elvégezni. A fenntartó szívesebben támogat olyan egységet, amelynek tisztában van munkateljesítményével. Ezt a pénzforrások elosztásakor is szem előtt tartja.

A SWOT-analízis azonban csak egy a lehetséges helyzetfelmérő marketing-technikák közül. A Kecskeméti Tanítóképző Könyvtárában is szükségessé vált egy hallgatói, illetve oktatói észrevételeket összegyűjtő kérdőív kidolgozása és felmérés elvégzése. Természetesen az is nagyon tanulságos, ha a könyvtár összeveti munkáját egy hasonló feladatkörű, hasonló létszámú hallgatót és oktatót ellátó könyvtár szolgáltatásaival és teljesítményével.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy a SWOT-analízis segített abban, hogy a munkatársak rendszerezhessék elképzeléseiket, és szembeisíthessék azokat az elérendő célokkal. Ez pedig a folyton változó környezetben nem kis haszonnal jár.

Irodalom

1. Borchardt, Peter et al.: Eine Marketingkonzeption für Öffentliche Bibliotheken. Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut, 1987. (dbi-Materialien 71.) 128 p.
2. PETSCH, Peter: Die Stärken-Schwächen-Analyse. In: Die effektive Bibliothek : Endbericht des Projekts „Anwendung und Erprobung einer Marketingkonzeption für Öffentliche Bibliotheken“. Bd. 1. Texte. Berlin, Deutsches Bibliotheksinstitut, 1992. p. 91-103.

Társadalmi (önkéntes) munkások a könyvtárakban Szemle

Kovács Mária

Önkéntes munkát, vagy nálunk megszokottabb nevén, társadalmi munkát, általában azok vállalnak, akiknek nincs állandó munkájuk, és – különféle indíttatásoktól vezérelve – dolgozni szeretnének, olyannyira, hogy ezt ingyen is hajlandók elvégezni. Másoknak ugyan van munkájuk, de valamilyen ügyet támogatásra érdemesnek tartanak, és ezért hajlandók az ingyen áldozatra.

A munkanélküliségnek számos oka lehet. Jelen áttekintés szempontjából munkanélküliek (sőt, inkább munka nélküliek) azok, akik például gyermekeket nevelnek, és napi pár órára szeretnének a háztartástól szabadulni. Vagy már felnévelték a gyermekeiket, és valami külső elfoglaltságot keresnek. Vagy nyugdíjba mentek, nem akarják régi hivatásukat folytatni, sem az adóhivatalt gazdagítani, de szeretnének „valamit csinálni”. Lehetnek diákok, akik szabadidejük egy részét hajlandók feláldozni, hogy valami mást, később hasznosíthatót tanuljanak. Vagy leszakalékolnak, akik teljes munkanapot már nem vállalnak, mégis, „valami hasznot hajtának”. Bizonyára létezik még sokféle olyan helyzet, melyben – és ez a lényeg – valaki valamit szeretne csinálni, éspedig nem anyagiakért, hanem azért, hogy érezze: valahol szükség van rá. Nemzetközi felmérések szerint ezek a személyek 90%-ban nők. De vannak olyan hivatások, ahol amúgy is a nők vannak többségben, s ahol ezeket örömmel fo-

gadják, foglalkoztatják. Nem utolsósorban a könyvtáros szakmában.

Az önkéntes munka szándékát, bármi legyen is a háttere, külföldön már régóta sikeresen gyümölcsöztetik: megvalósításának, eredményeinek, problémáinak kiterjedt irodalma van.

Az American Library Association 23 évvel ezelőtt adta ki a „Vezérfonalak önkéntesek könyvtárakban való alkalmazásához” c. A.L.A. irányelvet. Ebben először is meghatározza, hogy az önkéntes munkaerő: „bizonyos programok és szolgáltatások kivitelezésében fizetés nélkül segédkező személyzet”, majd kifejti az önkéntes munkaerő alkalmazásának hasznosságát, és miután úgy látja, a jövőben a többi közösségi-társadalmi munkalehetőség mellett egyre növekedni fog a könyvtárakban dolgozni kívánók száma, felsorolja az alkalmazásukkor figyelembe veendő 12 alapelvet. Hangsúlyozza az előzetes tervezés és a könyvtár vezetői, dolgozói hozzájárulásának szükségességét. Nem szabad, hogy létező státuszok helyét foglalják el. Esetleges, munkával kapcsolatos költségeik megtérítendő, biztosítás stb. előre tisztázandó. Miután pénzt nem kapnak, gondoskodni kell erőfeszítéseik más módon való értékeléséről és jutalmazásáról. Értelmes, tehetőségüknek, végzettségüknek, tapasztalataiknak, sőt érdeklődésüknek megfelelő munkát kell adni nekik. Valakit ki kell jelölni az önkéntesek „koordinálására”, felvételük pedig meghatározott időre szóljon, hogy mód legyen későbbi áttekintésre, értékelésre, változtatásra. Írásbeli munkameghatározás, állandó továbbtanítás szükséges (akárcsak a fizetett könyvtárosok részére) – és így tovább. Az irányelv még felsorolja azokat a szervezeteket is, ahonnan önkéntesek „beszerezhetők”, és azokat az alkalmi munkalehetőségeket, melyeket részükre ajánl (már másutt sikeresen véggeztek).

Áttekintve és összegezve a közben eltelt 23 év e tárgykörben megjelent, meglepően nagy mennyiségű (és egyre növekvő számú) külföldi irodalmát, érdekes tapasztalatok, hasonlóságok és különbségek merülnek fel, melyekből tanulni lenne érdemes. Hol, hogyan működik, mi szól mellette, mi ellene – kinek jobb, fontosabb: aki végzi a munkát, vagy akinek a részére végzik?

Hogyan fogjunk hozzá? Illinois államban kérdőíveket küldtek ki 52 közkönyvtárnak, s ezeket – meglepő szám! – egy kivétellel valamennyien kitöltötték és visszaküldték. Az eredmény: a felmérés idején 34 (67%) könyvtár alkalmazott ön-

kénteseket, s a szám növekszik. Többen akkor tervezték önkéntesek felvételét, s jelentkezőket kerestek szavazók regisztrálására, a könyvtár kifestésére, idősek, gyerekek és betegek ellátására (pl. könyvek házhoz szállítására), új szolgáltatások végzésére, gépesített kölcsönzésre való áttéréshez, a helyi lap indexének elkészítésére – vagyis egyszerű fizikai munkától a komoly szakértelmet igénylő munkákig mindenféle munkakörre. Arra a kérdésre, miért kezdtek önkéntes munkaerővel dolgozni (többségük már 2-3 éve) az egyik leggyakoribb válasz, hogy mert nincs pénz fizetni, és új szolgáltatásokat akartak indítani. Vagy hogy felszabadítsák a szakképzett könyvtárosok idejét fontosabb munkákra. Az egyik könyvtár egyszerűen ezt válaszolta: „Munkaalalmat akartunk nyújtani azoknak, akik dolgozni kívántak”. A leggyakrabban végzett munkák: irodai adminisztrációs (szortírozás, beosztás, gépelés, postázás), a rászorulóknak házhoz szállítás, előadások tartása, vagy más (tőkeszerző) alkalmak, különgyűjtemények (képek, nyomtatványok stb.) állományának feldolgozása és kezelése, raktári munkák, kiállítások szervezése, hangos könyvek létrehozása, és így tovább. Azok a könyvtárak, ahol nem alkalmaznak önkénteseket, ezt azzal indokolták, hogy nincs számukra munka, a személyzet nem ér rá ellenőrizni a munkájukat, korábban rossz tapasztalataik voltak. Valaki azt írta: az egész szakszerűtlen és nem üzletszerű megoldásnak tartja. De ez a felfogás a főgyő kisebbségé.

Mary Wyly esettanulmánya a Newberry könyvtár 1974-től napjainkig tartó önkéntes-programjáról számol be, és arról, hogyan alkalmazhatók önkéntes munkások a kutatóintézeti könyvtárak igényei szerint. Elmondja, hogy a legpatinásabb amerikai könyvtárak és anyaintézetek mind önkéntes akciók eredményei, így a Harvard, Yale, Stanford egyetemek is. A legnagyobb könyvtárak (New York Public Library, Andrew Carnegie köz- és egyetemi könyvtárai stb.) ugyancsak ajándék gyűjteményekre épültek fel, és ügyvezető testületeik is az alapítás óta ingyen, önkéntesen végzik munkájukat. A Gallup Intézet megbízásából 1990-ben felmérést végeztek, melyből többek között kiderült, hogy a megkérdezettek 75%-a volt hajlandó önkéntes munkára. M. Wyly saját könyvtára 1974 óta formális program keretében alkalmaz önkénteseket. Most ezt a programot vizsgálták meg: hogyan keletkezett, hogyan fejlődött és milyen sikerrel mű-

ködik. Kezdetre, mint általában mindenütt, a „könyvbarátok köre” megalakulásához fűződik. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a könyvtár nem tudja feladatát elvégezni, meghirdették azokat a munkaköröket, melyekben önkéntes munkaerőre volt szükség, „minimum heti 4 órában”. Már az első évben 20 önkéntes dolgozott rendszeresen a könyvtárban, s még egy könyvkereskedést is nyitottak, kizárólag önkéntesekkel. Ma már alig van olyan munka, melyben ne dolgoznának, pl. 140-en az évente tartott könyvvásáron, ami 25-30 000 dollárt hoz a könyvtáraknak! 1991-ben 250 önkéntes 11 725 órával járult hozzá a könyvtár munkájához, amit 85 000 dollárra értékelnek. Számátalan szolgáltatást nem tudtak volna nélkülük létrehozni, és olyan különgyűjteményeket dolgoztak fel, melyek ma is kihasználatlanul fekszenének a raktárban. Ugyanakkor a résztvevők boldogok, hogy hasznot hajtanak – ahogy egyikük nyilatkozott: vége a magányának, épelméjűségét mentette meg a munka! Természetesen mindennek az irányítása nem könnyű: fontos a felügyelet, különben csak a legprimitívebb munkát lehetne rájuk bízni, és a fizetett könyvtárosokban is tudatosítani kell, hogy a munkát nem helyettük végzik, nem őket túrják ki, hanem az önkéntesek nélkül nem végezné el senki. Tapintatra, diplomáciára, empátiára van szükség. Mellesleg azt is tudni kell, hogyan lehet megszabadulni azoktól, akik lelkesek, de használhatatlanok, vagy egyszerűen csak útban vannak...

Németországban is komolyan veszik ezt a mindkét oldalnak hasznos ingyen munkaerő-forrást. A „jó állapotban” lévő idős korúak szeretnének a társadalom hasznos tagjai maradni, s ezért őket integrálni kell. Mire lehet használni őket? Amire nincs pénz, amit nélkülük nem vezethetne be a könyvtár, amire a megcélzott csoport túl kicsi és ezért nem lenne érdemes rá költeni, beszélgetésre, amihez tapasztalat és emberismeret kell inkább, mintsem könyvtárosi szaktudás. Előny, ha ők maguk is könyvtárhasználók, hogy tudják, értsék, miről van szó, és akkor nincs szükség 8-szemeszteres oktatásra, csak rövid bevezetésre. Mit csinálhatnak (és nemcsak az öreg önkéntesek): öregek otthonaiban, rehabilitációs klinikákon, mobil könyvek szállításában működhetnek közre. Vagy, gyerekekkel (nagyamák!) törődni: felolvasni, festeni, játszani. Vagy menekültekkel, bevándorlók gyerekeivel foglalkozni. A cikk a szerző saját példájával ismerteti az alkalmazás folyamát – 41 évi munka után a könyvtáros nyugdíjba

megy. Jelentkezik egy felhívásra a Rehabilitációs Központba, ahol az a feladata, hogy a könyveskocsit a páciensek ágyához vigye, mert a könyvtár számukra túl messze van. Minden csütörtökön 17 órakor felmegy a Neurológiára a könyvekért, ahol a betegek már várják. 28 szoba, 3 emeleten, 55 ágygal. Sok élményét, örömet és csalódását írja le a szerző. E cikk folytatása egy másik önkéntes hasonló jellegű beszámolója, aki 56 szívinfarktusos, gutaütött, combnyaktöréses, lábampu-tált beteget szolgált. Ezek már nem ágybanfekvők, de segítségre szorulnak, maguktól lelkileg nem jönnek rendbe. Itt lábra állítják és szellemileg is felfrissítik: újból beszélni, írni, olvasni tanítják őket. (Érdekes tapasztalat, hogy a televízió nem érdekli őket!) Aktív életükből hirtelen kiszakítva, csupa beteggel körülveve, depressziósakká válnának. Az önkéntes könyvekkel megrakva rendszeresen körüljár, és kikapcsolódást kínál a betegeknek. Megbeszéli kívánságaikat, problémáikat. Nehéz foglalkozás... Olvasottság kell hozzá, de – túl keménnyé válni nem szabad, mert akkor nem tud a beteg hasznára lenni, de ugyanakkor túl érzékenyvé sem szabad válni ennyi betegség, szenvedés, fájdalom láttán, mert akkor meg kidől. Ezt csak egy önkéntes bírja - állítja végül a szerző.

Meglepően sok az index-készítéshez igénybe vett önkéntes segéderő. Még olyan jelentős kiadvány elkészítésében is, mint a csaknem 90 éves amerikai *Chemical Abstracts*, mely 1967 óta a kémiai szakirodalom vezető szolgáltatója. A kivonatokat egészen a közelmúltig az egész világból toborzott önkéntesek írták. (Most csak 15%-át írják.)

Ma már önkéntes közvetítő irodák is működnek a világ sok pontján. Angliában a Connors Játékkönyvtár a helybeli önkéntes irodán keresztül jelent meg a televízióban: Portsmouth-ba keresett önkénteseket egy játékkönyvtárba. Az erről szóló cikk (mely a Játékkönyvtárak Egyesületének lapjában jelent meg) beszámol arról, hogyan készítették elő a tv-közvetítést. Sajnos, a ráfordított munka meghaladta az eredményt (2 hónap alatt csak 21 jelentkező volt), de mivel ez igen specializált munka, máshol valószínűleg eredményesebb lett volna a toborzás – ám a tapasztalat mindenképpen hasznos.

Önkéntesek könyvtárakban a világ körül – 20 év lapszemléje

Amerikai Egyesült Államok

Amerikában a 70-es évek vége óta egyre emelkedik az önkéntes könyvtárosok száma, különösen az iskolai, a templomi, a kórházi, a börtön-, de a köz- és a múzeumi könyvtárakban is. Ennek megfelelően igen sok cikk számol be arról, hogyan tervezik meg alkalmazásukat, hogyan tanítják be őket. Többen foglalkoztak (a különböző típusú könyvtárak tapasztalatai alapján) az elmúlt évek során azzal, hogyan fogjunk hozzá az önkéntes program kialakításához? Először az elvégzendő feladatok (plusz a kívánatos extrák) listáját vázoljuk fel, ezután állítsuk fel a kiképzési programot. Felhívják a figyelmet az adminisztrátorok és a személyzet magatartásának fontosságára azokkal szemben, akik anyagi térítés nélkül hajlandók idejüket, energiájukat rendszeresen áldozni. (Nem elfelejtendő az sem, hogy a tizenéves segítő potenciális kolléga lehet – írják Chicagóból.) Többen beszámolnak arról, miért vezették be az önkéntes munkát az USA könyvtáraiban, milyen indítékok miatt jelentkeznek önkéntes munkára az emberek, hogyan történik a toborzás, milyen szempontok alapján választanak közülük, hogyan képezik ki és jutalmazták őket.

1981-ben a New York-i Közkönyvtár (NYPL) már rendszeres oktatást szervezett az önkéntesek számára, a New York-i Városi Egyetem kísérleti kurzust indított önkéntes könyvtárosoknak zsidó iskolában, zsinagógában és kereskedelmi központban végzendő munkához. A Kongresszusi Könyvtár is támogatja ezt a tevékenységet, többek között a vakok részére a Braille kiadványok és a hangos könyvek szolgáltatását. Amióta tetemesen megnövekedett a használók száma, azóta ebben a munkában is nagyszámú önkéntes vesz részt. Virginia állam közkönyvtáraiban 50 önkéntes a könyvtárak csaknem minden munkájában részt vesz, Florida egy részén 20 000 idős nyugdíjas él, akik igen aktívak pl. gyermekprogramok rendezésében. Észak-Karolinában egy regionális önkéntes programot hoztak létre, melyben fontos szerepet kapott a kedvcsinálás az önkéntes munka vállalására és az önkéntes munka elismerésének módja. Philadelphianban egy kézikönyv jelent

meg azon önkéntesek részére, akik kis templomkönyvtárat kívánnának létrehozni. A kézikönyv mindenre kiterjed a könyvek válogatásától kezdve a feldolgozás, katalogizálás, kölcsönzés, javítás folyamatain keresztül a különféle nem-könyv jellegű kiadványok és az audiovizuális anyagok kezeléséig. Máshol célul tűzték ki, hogy 2000-ig megszüntetik az analfabétizmust – természetesen ezt is önkéntes csoportok segítségével kísérik meg.

A különböző típusú könyvtárak egymástól eltérő tapasztalatai is érdekesek. Egy család kezdeményezése: hogyan fogtak hozzá önkéntesekkel, és hogyan fejlesztették ki az önkéntes rendszert egy játékkönyvtár létrehozásában. Egy másik cikk olyan közkönyvtári referenz-szolgálatot mutat be, amelyet tizenévesek részére szerveztek azzal a céllal, hogy házi feladatok és projektek készítéséhez segítsenek. New Jersey-ben délután 3-tól 6-ig nagyszámú magukra hagyott gyermeknek segítenek házi feladata elvégzésében: A könyvtár területileg 12 elemi és középiskola között helyezkedik el, Elsősorban 6-12 éveseket korrepetálnak matematikából, olvasásból, és segítenek a tanulási rutin elsajátításában. Leírja a cikk azt is, hogyan toborozzák és képezik ki önkénteseiket a célra 2 óra leforgása alatt. Egy pszichiátriai klinikán a pácienseket tanítják be a könyvtárosi munkára, ezzel kettős (terápiás) célt is szolgálva. A San Francisco-i közkönyvtárakból 65 önkéntes rendszeresen látogatja a kórházakat és felolvassa a hátrányos háttérű gyermekeknek. Egy orvosi könyvtár azt a kihívást hangsúlyozza, amit az adminisztrátornak jelent, amikor a tapasztalatlan önkéntes teljesítményét az orvosi klientúra magas követelményeivel összeegyeztetni igyekszik. Californiában önkéntesek vizsgáltak meg négy különböző kutatási technikával egy 7 közösséget szolgáló könyvtári rendszert olyan sikeresen, hogy az eredményre épült az új könyvtári rendszer. (Különösen vidéki könyvtáraknak javasolt módszer.)

A Smithsonian Intézet kidolgozott a Repülési és Űrhajózási Múzeum Levéltára részére egy igen sikeresnek bizonyuló állomány-nyilvántartási módszert, melyben nagy számú önkéntes-csoportokkal dolgoznak rövid időszakokban. A New York-i Állami Egyetem arról számol be, hogyan dolgoztak fel a közösségből kiválasztott önkéntesek az Albany Könyvtárban egy kihasználatlanul, feldolgozatlanul raktárban fekvő kéziratgyűjteményt, az egyetem örömére.

De nemcsak Amerikában növekszik az önkéntesek szerepe a könyvtárakban.

Nagy-Britannia

Angliában a közkönyvtári helyhatóságok 2/3-a alkalmaz önkénteseket ágyhoz kötött olvasók ellátására. A cikk óv a visszaélésektől, hangsúlyozza a személyzet, az önkéntesek és az olvasók érdekei védelmének szükségességét. Fontos a színvonal megtartása, sőt emelése is. A Greenwich House-i idősök otthonában működő könyvtárról szóló beszámoló feltűnő címe így hangzik: „Hogyan alapítsunk könyvtárat ott, ahol nincs könyvtáros, nincs helyiség, nincsenek könyvek és nincs költségvetés?” Az írás megadja a receptet is, hogyan lehet kizárólag önkéntesekkel, ilyen körülmények között is egy működőképes könyvtárat felállítani.

Ugyancsak Angliában a süket gyermekek részére létesítettek egy olyan könyvtárat, melyben kezdettől fogva minden munkát önkéntesek végeztek: a kiválasztott mesék, történetek leegyszerűsített változatát ragasztgatták a könyvekbe. Ez az ötlet a nagyobb számú, más olvasási nehézséggel küzdő gyermekek számára is hasznosíthatónak látszott, s a piacutatók megállapították, érdemes lenne népszerű könyveket leegyszerűsítve kiadni számukra. Bár ez az akció azóta túlnőtt az önkéntes munkaerőkön, nélkülük soha nem jött volna létre.

Ahogy szaporodnak az adatok és fejlődik a technológia, ebben a témakörben is természetes igény jelentkezik a gépi adatbázisra. Ilyen az angol Volunteer Centre UK által létrehozott VOLNET UK – az első online bibliográfiai adatbázis a közösség és önkéntesek részére, mely elsősorban önkéntes ügynökségeket és társadalmi munkásokat kíván szolgálni. 1989-ben már 16 000 utalást (reference) tartalmazott az önkéntes munka területéről.

Európa: Hollandia, Belgium, Németország

Hollandiában önkéntesek állítanak elő „hangos olvasmányokat” nemcsak vakok, csökkentlátók, hanem egyéb fogyatékosok részére is, mint pl. légzésbénultak, reumabetegek, idősök, be-

szédhibás páciensek, tehát akiknek az olvasási képessége zavart szenvedett. Mivel a zavar a legkülönfélékppen nyilvánul meg, a fogyatékoság természetéhez kell igazítani a szöveget. Az ehhez szükséges beszédtechnikát logopédusokkal és beszédterapeutákkal együttműködve fejlesztik ki. Miután a felvevőstúdiók hálózata kiterjed az egész országra, a társadalmi munkás segítők a legközelebbi stúdióban szalagra mondják a szöveget, fejenként naponta négy órát olvasnak. Az „alkalmazott hangos olvasmányok” készítésénél szinte kizárólag önkéntes segítőkkel dolgoznak: hat intézmény foglalkozik a feladattal, 37 felvevőstúdióval, 46 technikussal. 1986-ban 1223 önkéntes segítő működött felolvasóként, 3005 könyvet és 2000 egyéb szöveget, pl. folyóiratokat, olvastak fel összesen 25 000 szalagra, ezeket aztán 1 012 000 kazettára játszották át. Szédítő számok!

Hollandiából egy játékkönyvtáros is beszámol: az első játékkönyvtárat 1974-ben hozták létre, azóta számuk gyorsan növekszik (fogyatékos és hosszan beteg gyermekeket szolgálnak). Közadakozásból, közkönyvtárakban tartják fenn őket, kizárólag önkéntes személyzettel, „akiknek száma kezdetben messze meghaladta a használókét”. Hollandiában különben (1892-1988) a könyvtárakat mind önkéntesek alapították és tartották fenn, még a második világháború után is, sőt, a 70-es években is a növekvő követelmények és a nehéz gazdasági helyzet következményeként. De jó lesz azért figyelni erre, ne a jótékonykodáshoz térjünk vissza – figyelmeztet a szerző.

Belgiumban egy közkönyvtár ír igazi sikerről: 1973-ban alapították, teljes egészében fizetés nélkül dolgozó önkéntesekkel. Egy „tönkrement állományt” vásároltak meg, minimális költséggel. Tíz évvel később 14 500 kötet tulajdonosai voltak, és 1980-ra az egy évben kölcsönzött könyvek száma az eredeti 10 ezerről 60 ezerre nőtt. Külön felnőtt- és gyermekrészleget hoztak létre, de rendszeresen látogatják a helybeli iskolákat is. Hogy milyen képesítést kívánnak meg önkénteseiktől? „Széles hátat és vastag bőrt”.

Németország: a volt keletnémet közkönyvtárakban (1983) a kölcsönzött könyvek egyre emelkedő száma, ugyanakkor krónikus személyzethiány következtében az önkéntesek száma már meghaladta a hitezetet.

Az oberhauseni iskolai könyvtárközpont (1958 óta működő) 57 iskolai könyvtárról számol be, ahol elsősorban önkéntesekkel dolgoznak. A

hesseni iskolai könyvtárak statisztikája szerint az önkéntes munkaerők könyvlisták összeállításához, katalogizáláshoz használhatók, de elektronikus adatfeldolgozásra is vállalkoztak akkor, amikor még a fizetett munkaerő is inkább ellenállt a gépesítésnek.

Westfáliában a katolikus könyvtárak túlnyomó részben önkéntesekkel dolgoznak, inkább a vásárlásra költenek. Ugyanakkor a katolikus könyvtárvilág, a *Catholic Library World* c. folyóirat cikke a felmerülő nehézségekről beszél: egyre több nőnek kell pénzkeresővé válnia, így már nem dolgozhat ingyen.

Tengeren túl

Ausztráliában a Vakok Intézete példáján okulva, a rokkantaknak, olvasni nem tudóknak segítenek az önkéntesek az olvasásban és a tanulásban. A dél-ausztráliai Adelaide-ben a Grange Intézet könyvtárát vezeti 1990 óta egy idősebb önkéntes.

Új-Zélandon a kórházak könyvtáraiban mindenhol önkénteseket alkalmaznak. Az Auckland-i Országos Levéltárban dolgozó önkéntesekkel kapcsolatos tapasztalatokból egy sikeres önkéntes projekt alapelveit fekteti le.

A csendes-óceáni Cook Szigeteken található Rarotonga könyvtár és múzeumban ritka könyveket őriznek. Amikor a kormány bele akart szólni az állami támogatás elköltésébe, a könyvtár vezetői inkább lemondtak róla, s önkéntesekre (és adományokra) utalva, de sikeresen és függetlenül dolgoznak.

A kanadai Calgary egyetem 1984-ben egy „teljesen személyes kapcsolatokon és önkéntes segítségen alapuló” ún. „Tengerentúli Könyvtárbizottság”-ot hozott létre, amely főlépéldányok fejlődő országokba küldésével foglalkozik, s közvetlen kapcsolatban áll az ottani egyetemekkel. Kanada észak-nyugati tartományainak közkönyvtári rendszere kétszintű: a könyvek lerakati gyűjteményét, amely 50-75 könyvet jelent, egy önkéntes kezeli, ezt egészíti ki a postán intézett kölcsönzés.

El Pasoból a szerző arról panaszkodik: két év alatt száz önkéntest vettek fel, de közülük az idősök nem dolgoztak olyan jól, mint ahogy magukról képelték, a fiatalok nagy része pedig megbízha-

tatlan volt. Végül is a 100-ból 35 önkéntes maradt csak meg. (Olyan rossz arány?)

Japánban évente 200 Braille művet adnak ki kereskedelmi úton, míg önkéntes munkaerő segítségével 4500-at. 118 Braille-folyóirat jelenik meg, 90 Braille-könyvtárak van, ahol ugyancsak folytatnak könyvkiadást.

Tanzániában tizenötezeres állományt vezetnek norvég önkéntesek. A klíma hatásai, rovarok, Szvahili könyvek hiánya, késedelmes szállítások a tengerentúlról, nehezítik dolgukat.

Luteránus szemináriumokból és kollégiumokból 2 önkéntes teológiai könyvtár jelent a trópusokról (Taiföld, Taivan, Tanzánia, Pápua, Új-Guinea és Szingapúr), és beszámol trópusi épületekről, könyvtári személyzetről, állományról, használókról, nemzeti és nemzetközi egyházi támogatásról – javaslatokat ad anyagbeszerzéssel és költségvetéssel kapcsolatban.

Botswanában egy dán önkéntes vezet másfél éve a menekülttábor 3000 kötetes könyvtárát, mely népszerű és mindig tele van. A legtöbb könyv szépirodalom, népszerűek a „hazai” magazinok és újságok a zimbabwei és más szomszédos országos menekültjei számára.

Egyiptomban a tudományegyetemi kar önkéntes könyvtárainak koordinátora számol be problémáiról: a személyzet toborzásával, az állományépítéssel, könyvtárhasználattal és a könyvtári munka státuszával kapcsolatban.

Az érem két oldala

A külföldi szaklapokat átnézve, megállapítható, hogy számtalan cikk foglalkozik az önkéntes munka hátterével, az indítékokkal egy önkéntes-program kialakításának szempontjaival. Beszámolnak a toborzás folyamatáról, a jelentkezők motiválásáról, a munkára vállalkozók tanulási hajlandóságáról, kitartásáról, megtarthatóságáról, a munka minőségéről, (érezzék, hogy saját érdekük fűződik a hatékony munkához) jutalmazásukról (sikerélményük legyen, ha már pénzt nem keresnek). A leírt tapasztalatokból kiderül, hogy sokkal több az önkéntes munkából származó haszon és a siker, mint az ellenkezője. De foglaljuk össze azt is, mit ír az indianai Bloomington Egyetem professzora cikkében a kételyekről, féllelmekről:

Húsz év telt el az ALA Vezérfonal kiadása óta. Amerikában az önkéntesek döntő fontosságú és elismerten hasznos munkát végeznek. De meg kell határozni azt, milyen munkára nem használhatók, és mindenképpen meg kell különböztetni őket olyan módon, hogy az olvasók is tudják ki a könyvtáros, és ki az önkéntes. A szerző szerint kétélű fegyverrel van dolgunk, mert ha elterjed az a tévhit, hogy a munkát önkéntesek is el tudják végezni, a költségvetésekből egyszerűen ki fogják húzni a könyvtárakat. Holott – valójában nem tudják elvégezni a munkát. Mert a könyvtárosnak nemcsak az a dolga, hogy a könyveket átköttesse és kölcsönadja. Ahol csak ez van, az nem könyvtár. Azután – önkéntesek néha többre kerülhetnek, mint amennyit fizetésükön megtakarítanak. Nem okvetlen tudják, mit kell tenniük, és mit nem szabad tenniük. Saját napi beosztásukat hozzák esetleg, vagy egyszerűen alkalmatlanok a munkára. Eltávolításuk pedig problémát jelenthet.

Konklúzió

Ütközik-e az önkéntesség és a könyvtáros hivatás? Az utóbbiak természetesen féltik állásukat és a hivatásszerűséget. Ezért a könyvtáros kurzusokon alig említik az önkéntesek szerepét. Pedig például Bostonban 180 általános iskolának 1966-ig egyetlen könyvtára nem volt, amíg 500 önkéntes segítségével 1972-re 75 lett. Az általános szakvélemény az, hogy szükség van az önkéntes munka országos és állami szinten való megszervezésére, szükség van egy kézikönyvre és arra, hogy a könyvtáros iskolák legyenek az önkéntes szolgálatok műhelyei.

Magyar önkéntes, hol vagy?

A külföldi könyvtárak önkéntes munkaerőiről beszámoló cikk-dömpingben elmerülve, a többszáz útmutatót, programot, riportot, tapasztalatót, javaslatokat tartalmazó írásokat olvasva, felűnő a csend a magyarországi helyzettel kapcsolatban. Van egyáltalán ilyen „helyzet”?

Az biztos, hogy nálunk is sokan szívesen dolgoznának néhány órát, ingyen, a fentebb felsorolt indítékok valamelyikétől ösztönözve – és az is

biztos, hogy vannak könyvtárak, ahol boldogan fogadnák a segítséget, akár raktárban elfekvő gyűjteményeik feldolgozásához, akár új szolgáltatások bevezetéséhez, vagy „tőkeszerző” tevékenység ellátására, akár csak mindennapos irodai munkák bonyolítására, hogy a szakképzett könyvtárosok ideje felszabaduljon. Sehol sincs bővében a pénz, sok helyen magát a könyvtárat menthetné meg néhány önkéntes munkaeőr. Ha ez így van Amerikában – nincs mit szégyellnünk nekünk sem.

Azok között, akik hajlandók lennének ilyen társadalmi munkára, szép számmal akadhatnak akár diplomás könyvtárosok is. Az ő munkájuk különösen értékes hozzájárulás lehetne néhány nehezen tengődő könyvtár személyzetének tehermentesítésében. Zárójelben említem meg: e sorok írója járt néhány újrarendezett egyházi iskola induló könyvtárában, ahol pár nap alatt sikerült egy ideiglenesen kielégítő szintre leegyszerűsítve bemutatni, hogyan kell új katalógust építeni, (úgy, hogy a könyveket megtalálják akkor is, amikor már sokkal több lesz belőlük), hogyan lehet ezt a katalógust gépre vinni, ahol van gép, és sikerült az erre a munkára vállalkozókat (akik többnyire tanárok vagy irodai alkalmazottak, de nem könyvtárosok) legalább útnak indítani. Hasznos munka volt és sikerélményt jelentett – nekem is, nekik is. Néha el lehet látogatni ismét, és az esetleges hibákat korrigálni. De ez csak egy példa: a sajátom. Mert többről nem tudok.

Vajon vannak-e önkénteseink? Ha igen, dolgoznak-e könyvtárakban? Ez esetben miért nem ír róluk senki? És ha nincsenek, miért nincsenek?

A felsorolt külföldi példákön okulva, igen egyszerű dolgunk lenne. Körkérdést kellene intézni a könyvtárakhoz: kik kívánnának (képzett és nem képzett) önkénteseket alkalmazni, ha igen,

milyen munkakörökben? Azután meg kellene keresni azokat, akik dolgozni szeretnének. Utána lehetne egy etikai kódexet, vagy egyszerűbben, útmutatót összeállítani amerikai mintára, és ennek alapján programot készíteni – végül összehozni a könyvtárakat és az önkénteseket, magyarul kiközvetíteni a dolgozni kívánókat a munkahelyekre. A többi már az egyes könyvtárak dolga lehetne. Központi segítség nélkül viszont ilyen rendszer soha létre nem jön: szervezésre vár. A mi előnyünk, hogy van kiknek a tapasztalataira támaszkodnunk – használjuk ki ezt az előnyt! Meg vagyok győződve arról, hogy az előzetes munka és költség bőven megtérül akkor, amikor az önkéntes munkaeőr-segítség gyümölcsözni kezd. Mind a könyvtárak, mind a dolgozni – vagyis hasznot hajtani, tanulni, vagy egyszerűen csak még élni akarók részére.

Irodalom

1. Guidelines for using volunteers in libraries. In: American Libraries, April 1971, pp. 407-408.
2. ROY, Lorie: The use of volunteers in public libraries: a pilot study. In: Public Library Quarterly, Vol.8. no.1/2. 1987/88., pp.127-145.
3. Uncommon Human Resources: The Newberry Library volunteer program. In: Library Trends, Vol.41. No.2. Fall 1992, pp. 316-329.
4. ANDRAE, Friedrich: Aktiv im Alter. Bibliothek. Soziale Bibliotheksarbeit. In: Buch und Bibliothek, Jg.43. H.3. 1991. pp. 234-238.
5. WHITCHER, Angela: VOLNET UK. In: Aslib Information, Vol.17. no.11/12. Nov/Dec 1989, pp. 263-264.
6. WHITE, Herbert S.: The double-edged sword of library volunteerism. In: Library Journal, April 15, 1993. pp. 66-67.

MEGJELENT

Batári Gyula

A tudományos szaksajtó kialakulása Magyarországon (1721-1867)

Az Országos Széchényi Könyvtár füzetek, 5.

Budapest, 1994

A kötet szerzőjének az volt a célja, hogy a hazai tudományos szaksajtó kialakulását bemutassa, Bél Mátyás Nova Posoniensia-jától, 1721-től, a kiegyezésig. Elsősorban a természettudományos vonatkozású, orvosi és technikai tudományokkal foglalkozó időszaki kiadványok feltárására került sor. Mivel a korszak folyóiratainak esetében, a tudományos, az ismeretterjesztő és a referáló jelleg a legtöbb esetben nem választható szét egyértelműen, ezért mind a három típus, illetve a vegyes jellegűek is bekerültek a kötetbe. Olyan kiadványok is bekerültek a válogatásba, amelyek nem kizárólagosan reáltudományokkal foglalkoznak (ilyen például a Tudományos Gyűjtemény), de szerepük kiemelkedő volt a kor tudományos életében. Bemutatásra kerül néhány korabeli latin és német nyelvű folyóirat is.

A szerző helyenként kitér a korszak történeti hátterének ismertetésére, de a hangsúly mindig az egyes periodikák tárgyalásán van, tudományos jelentőségük, megjelenési idejük hosszának megfelelő terjedelemben. Általában a szerkesztők és a jelentősebb munkatársak életrajzi adatainak közlésére is sor kerül. A tárgyalt korszak légkörét, a hazai tudományosság színvonalát, a magyar tudományos nyelv állapotának bemutatását a folyóiratok tartalmának egyes esetekben szó szerinti idézésével érzékelteti.

A kiadványban a szerző olyan folyóiratok tartalmát elemzi, mint például a Magyar Könyvház, Magyar Museum, Mindenest Gyűjtemény, Orvosi Tár, Garasos Tár, Tudománytár, Ismertető, Kémlő, Sokféle, Magyar Academiai Értesítő, Természetbarát, Új Magyar Múzeum, Orvosi Hetilap, A Királyi Magyar Természettudományi Társulat Közlönye. A könyvből az is kiderül, hogy olyan jelentős személyiségek munkálkodtak e szaklapok szerkesztésében, mint Bél Mátyás, - Bugát Pál, Markusovszky Lajos, Péczeli József, Pethe Ferenc, Schöpf-Merei Ágoston, Táncsics Mihály, Toldy (Schedel) Ferenc, Vajda Péter, Vörösmarty Mihály. E névsorból az is kitűnik, hogy a humán tudományok művelői, barátai is találunk számukra érdekes, figyelemreméltó vonatkozásokat a kötetben.

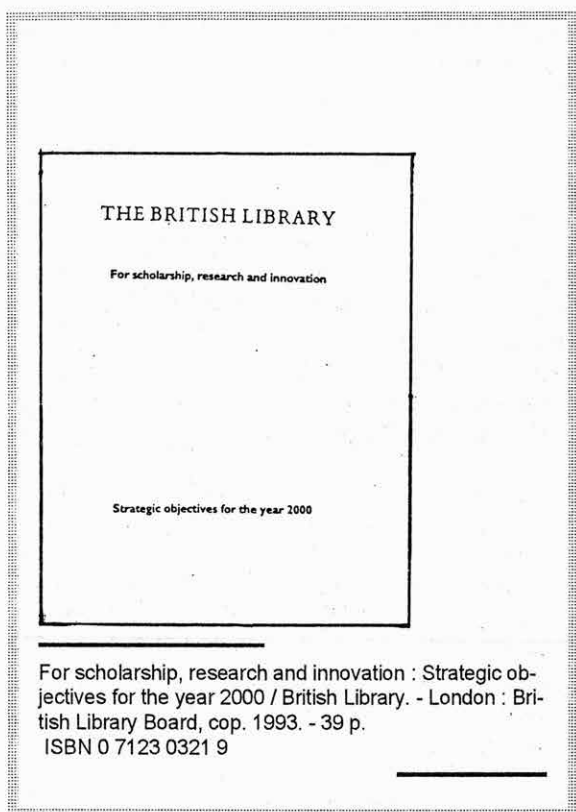
A könyv igényt tarthat a történészek, a könyvtárosok, a tudománytörténészek, a tanárok, az egyetemi hallgatók, az újságírók és általában a tudományok, a szaksajtó iránt tájékozódni kívánók érdeklődésére.

A könyv 200 Ft-os áron megrendelhető Neményi Zsuzsannánál:
Országos Széchényi Könyvtár Kiadványtár,
1827 Budapest. Tel.: 175-7533/553.

Könyvszemle

Bevezetővel, függelékkel, fotókkal együtt összesen 39 oldalon, nyolcvan pontban foglalja össze a British Library az ezredfordulóra szóló stratégiai céljait egy meglepően tetszetős kiadványban. Tekintettel arra, hogy letelt az előző, (1989-1994-re szóló) „Zsilip a tudáshoz” címet viselő stratégiai terv ideje, a könyvtár időben megfogalmazta és kitűzte az újabb időszak, ezúttal a kerek kétezredik évig előretekintő, elérendő célokat. A korábbiakhoz képest leglényegesebbnek az a változás tűnik, amelyet a könyvtár London St. Pancras negyedében felépült új épületének használatba vétele jelent. Már a bevezető leszögezi, és elsődleges célként tűzi ki, hogy a British Library egyetlen könyvtár, amely két helyen, St. Pancrasban és Boston Spaban építi, kezeli és forgalmazza egyetlen gyűjteményét. Ez az egyetlen gyűjtemény – amelyet az 1792-ben alapított könyvtár több mint kétszázötven éve épít – az írott kultúra minden korát, minden nyelven, és az emberi gondolkodás minden aspektusát képviseli, 18 millió feletti kötettel, 33 millió szabadalommal, mintegy kétmillió kartográfiai és nyolcmillió filatéliai dokumentummal, kilencszázezer hangrögzítéssel, hatszázezer kötet újsággal, 130 ezer kurrens folyóirattal (és persze sokmillió kézirattal). E gyűjtemény évente négyszázezer feletti látogatót (20%-ukat a szigetországon túlról) vonz az olvasótermekbe, akik ötmillió dokumentumot tanulmányoznak. A könyvtár – a kötelezpéldányok alapján – a brit szellemi vagyon letéteményese, s ugyanakkor az ipari és kereskedelmi élet aktív részese is, információ- és dokumentumellátó tevékenysége révén. Ez utóbbi téren világvízeszonylatban is vezető szerepet játszik, évi négy millió, távoli felhasználóktól érkező kérést fogadva. Tegyük hozzá, árazott (fizetett) szolgáltatásaival a könyvtár működési kiadásainak 30%-át keresi meg. S ha már az anyagiaknál tartunk, a brit kormány 450 millió fontot fektetett be a St. Pancras épület felépítésébe, annak érdekében, hogy a könyvtár londoni állománya egy helyre kerüljön, olyan helyre, ahol az ellenőrzött tárolási körülmények biztosítják a gyűjtemény megóvását, ahol könnyebbé válnak az interdiszciplináris kutatások, és ahol az új technológiák kiterjedt alkalmazása

Az itt ismertetett könyvek az OSZK KMK Könyvtártudományi Szakkönyvtárban hozzáférhetők.

zásával új és kiemelkedő minőségű szolgáltatások nyújthatók.

A könyvtár tehát a világ (egyik) vezető nemzeti tudományos könyvtára, szakértő munkatársi gárdája van, és gyűjteményeit mind olvasótermekben, mind távolra az érdeklődők rendelkezésére bocsátja. A tudományt, a kutatást és az ipart egyaránt szolgálja, s célja a tudás fejlődésének elősegítése az eszmék és információk kommunikációja révén. Gazdag és változatos gyűjteményeivel a lehető legszélesebb hozzáférést biztosítja a nemzet rögzített örökségéhez. Mindennek érdekében megfelel használói nemzeti könyvtári szolgálattal szembeni igényeinek; építi, katalogizálja és konzerválja gyűjteményeit; belépőt nyújt a világ tudásának alapjaihoz; vezető, kezdeményező szerepet játszik országos és nemzetközi szinten a tudományos könyvtárak közösségében.

A 2000-re kitűzött célok tehát – e háttérrel érthetően – arra irányulnak, hogy automatizált katalógusok révén az olvasó egyformán érhesse el az állományt, akár valamely olvasóteremben, akár valahol távol tartózkodik; hogy a kutatók által igényelt szövegek jelentős hányada tároltassék

és legyen elérhető digitális formában; hogy az olvasótermekben egyformán juthasson az olvasó a szükséges dokumentumhoz, függetlenül annak tárolási helyétől; ám hogy az olvasóterem felkérése szükségtelen legyen, a mind brit, mind nemzetközi szinten jelentősen kiszélesítendő dokumentum-távszolgáltatás révén; és hogy e szolgáltatás a digitális tárolás és elektronikus továbbítás kiterjesztése nyomán a lehető leggyorsabb és legolcsóbb legyen. E célok elérése érdekében a könyvtár aktívan fogja vizsgálni a használói szükségleteket, s azok kielégítésére fejleszti, javítja szolgáltatásait; maximális gazdaságosságot, hatékonyságot kíván elérni; szükség szerint módosítani fogja forrásainak felhasználását, és új anyagi lehetőségeket keres; nagyobb mértékben fog együttműködni más európai, amerikai nemzeti és tudományos könyvtárakkal, valamint információszolgáltatókkal, és az Egyesült Királyság könyvtári és információs hálózatának középpontjában fog tevékenykedni.

Ezt bontja ki, részletezi – még mindig szinte csak címszavakban, hiszen a részletes kifejtés további, belső dokumentumok feladata – az említett nyolcvan pont, melyek legtöbbje (az első 32) a *szolgáltatásokkal* foglalkozik. *Alcímei*: használóink szolgálata; a gyűjtemények és szolgáltatások hozzáférhetőségének javítása; olvasótermi szolgáltatások; dokumentum-távellátás; tájékoztató szolgáltatások; bibliográfiai szolgáltatások; a szélesebb közönség szolgálata; kutatás és fejlesztés. A fejezet első, kiemelt mondata a nyújtott szolgáltatások minőségét a fejlődés sarokkövének nyilvánítja, és kijelenti: a könyvtár minden erőfeszítést megtesz, hogy érzékelje, szolgálja és kielégítse használóinak igényeit, szükségleteit.

Egy szót megérdemelnek ezek a kiemelt mondatok, és az egész kiadvány külleme, mely igazán távol áll a nálunk megszokott jelentések, munkaterv és hasonló hivatalosnak tűnő dokumentumok száraz szürkeségétől. Két piros oldalon jelenik meg a könyvtár általános, illetve 2000-re szóló céljainak tömör összefoglalása, s a nyolcvan pont szöveges oldalain egy-két nagy piros négyzetben jelenik meg fehér betűkkel a kiemelt, fontosnak tartott mondanó, ami mondatként legtöbbször egy jövő idejű, többes szám első személyű, kijelentő módú igealakokkal kezdődik. Szokatlan kameraállással készült, különös hangulatú fekete-fehér fotók (a bibliográfiai szolgáltatásokkal foglalkozó három ponttal szemközti oldalon például a dokumentumellátó központ CD-

ROM fejlesztési programjának vezetője a szürke égen repülő optikai lemez alatt jelenik meg, és mágus benyomását kelti) teszik teljessé a füzet megjelenésének számunkra izgalmas másságát.

S ha még egy pillanatra visszatérünk a szolgáltatásokhoz – hiszen mint felhasználókat, leginkább ez érdekel, ez érint leginkább – megnyugodhatunk: a könyvtár tudja, hogy a felhasználók a szolgáltatásokhoz elektronikus hálózatok útján, nemzeti és földrajzi határoktól függetlenül kívánnak majd hozzáférni. Éppen ezért végső célja az, hogy képes legyen a távoli felhasználókat is ellátni szöveg-, hang- és képrögzítésekkel, a könyvtár bármely gyűjteményéből és bármely információs szolgáltatásából. A felhasználók hozzáférhetnek majd a könyvtár online katalógusához, más könyvtárakéhoz és különféle információellátók adatbázisaihoz. A könyvtár arra törekszik, hogy az évtized hátralévő részében jelentősen kiterjessze a dokumentum-távszolgáltatást az Egyesült Királyságban és részben külföldön is. Befektetéseket fog eszközölni az elektronikus kérésfeldolgozás, dokumentum-tárolás és továbbítás technológiai infrastruktúrájának fejlesztésébe. Bibliográfiai szolgáltatásait arra (is) alapozza, hogy a brit nemzeti impresszum iránti felelősség megosztható. Meg fogja vizsgálni egy hálózati nemzeti bibliográfiai adatbázis létesítésének költséghatékonyságát.

A szolgáltatásokat azok alapja, a *gyűjtemények* fejezete követi: a gyűjteményfejlesztés (12 pontban), abból kiindulva, hogy ámbár egyetlen könyvtár sem törekedhet arra, hogy gyűjteménye a világ irodalmát érdemben lefedje, mindazonáltal a British Library továbbra is széles körben és nagy mélységben gyűjti mindazokat a területeket, amelyek hagyományos erősségeinek számítanak, s célul tűzi ki, hogy megőrizi erre szolgáló keretének a nemzeti könyvtárhoz méltó állománygyarapítási színvonalat biztosító értékét. A gyűjtemény kezelésének (két pont) fő kérdése, hogy a nyomtatott könyvek és az időszaki kiadványok egy gyűjteményként funkcionáljanak, s hogy minél kevesebb (sok esetben mindössze egy) példány szolgálja mind a referenz, mind a dokumentumellátás célját. Az egységes gyűjteményt pedig egyesített lista teheti használhatóvá, melynek rekordjai (két pont) a beérkezést követően tíz nap alatt elkészülnek, és tartalmazzák a lelőhely és hozzáférési információkat is. Az állományvédelem (három pontban) nagy nyeresége a St. Pancras épület, mely lehetővé teszi a környezeti

ártalmak kiküszöbölését, ám nagy szükség van e téren is a más könyvtárakkal való együttműködésre.

Az *együttműködés*, a vezető szereppel együtt önálló fejezetként is megjelenik, négy pontjának fő mondanivalója pedig az, hogy más könyvtárakkal és információ-szolgáltatókkal együtt ki kell alakítsák a kétezredik évre szóló saját jövőképeket. A könyvtár ma is, a jövőben is tudományos intézmény (erről két pont szól), mind gyűjteménye, mind munkatársi gárdája tekintetében, s ehhez persze személyzeti fejlesztésre is szükség van, fontosságát talán az is jelzi, hogy terveit hét pontban foglalták össze. Bár mindössze három pont mondja ki, de talán így is elfogadható állítás, hogy az információtechnológia hatékony és megfelelő alkalmazása elengedhetetlen a megelőző hatvannégy pontban vázolt stratégiai célok eléréséhez. Az 1988-ban megfogalmazott önálló információtechnológiai (IT) stratégia revíziója és felújítása megtörtént, az új IT-stratégia rövidesen megjelenik.

Az *elhelyezéssel* mindössze három pont foglalkozik, ám már az első mondat igen nagy figyelmet érdemel: A könyvtár 1999-re kinövi raktári férőhelyét. Folyamatosan hangoztatja tehát a kormánytól, hogy az új londoni épületétől északra fekvő területre feltétlenül szüksége van. Végül, de távolról sem utolsósorban, az *anyagok* tíz pontja, melynek komolyan megalapozott, súlyos mondatai tanulságos olvasmányául szolgálhatnak minden nagykönyvtár fenntartójának, gazdasági vezetőjének egyaránt. A pénzügyi célkitűzés voltaképpen egyszerű: a könyvtár anyagi erőforrásainak lehető legmagasabbra emelése, e források legjobb felhasználása érdekében a felvázolt stratégiai célok között világos anyagi prioritások megállapítása.

Mindezek után – talán nyomatéku – egy rövidke függelék enged betekinteni a British Library 2000-beli működésébe, amikor is – a célkitűzések szerint – a távolról érkező dokumentum-kérések 95%-át saját állományból vagy háttér-könyvtárakéból ki fogják elégíteni: 25%-ot azonnal (elektronikusan tárolt dokumentumok elektronikus továbbításával), 35%-ot két órán (sürgősségi felárral, elektronikus továbbítás útján papír eredetiről), további 20%-ot pedig 24 órán belül (sürgősség nélkül). Az elektronikusan tárolt dokumentumok természetesen az olvasótermekben is azonnal hozzáférhetők lesznek, a helyben tároltak közül pedig a nyomtatottak és a hangrögzíté-

sek 90%-a 30 percen, valamennyi dokumentum 95%-a egy órán, és az egész állomány 98%-a 24 órán belül az olvasóhoz kerül. Az online olvasói katalógus 1997-ben a nyomtatott könyv és av-állomány 80%-áról, 2000-ben 90%-áról tud majd tájékoztatni. A katalogizálási, feldolgozási elmaradásokat 1997-re, illetve 1998-ra felszámolják, és az új beszerzések *tíz munkanapon belül* hozzáférhetőek lesznek az olvasók számára.

Kívánjunk magunknak is valami hasonlót. Legalább egy hasonló tervet.

Mohor Jenő

Hogyan, mennyit költenek könyvre, folyóíratra a brit egyetemi könyvtárak?

A tudományos és szakkönyvkiadók tanácsa minden évben elkészíti összefoglaló értékelését a brit egyetemi és főiskolai könyvtárak könyv- és folyóíratbeszerzési költségeiről. Külön jelentősé-

get ad az 1989/90-es összeállításnak az, hogy a brit felsőoktatásban és annak finanszírozásában változások történtek/történnek: ez volt az utolsó év, amikor az egyetemek könyvbeszerzésre felpántlikázott, azaz csak erre a célra használható pénzt kaptak, ekkor alakult át 31 műszaki főiskola 29 egyetemmé (a köztük való eligazodást külön függelék segíti, feltüntetve a névváltozásokat). A brit felsőoktatás terjeszkedik: 1979/80-tól 1989/90-ig az egyetemi hallgatók száma 15, a főiskolás diákoké 21%-kal nőtt, átalakulóban van a tantárgyi és a fokozat-struktúra. Ugyanakkor az egy hallgatóra jutó költség a tíz év alatt 6970 fontról 6935-re csökkent az egyetemisták, 5460-ról 4230 fontra a főiskolások esetében.

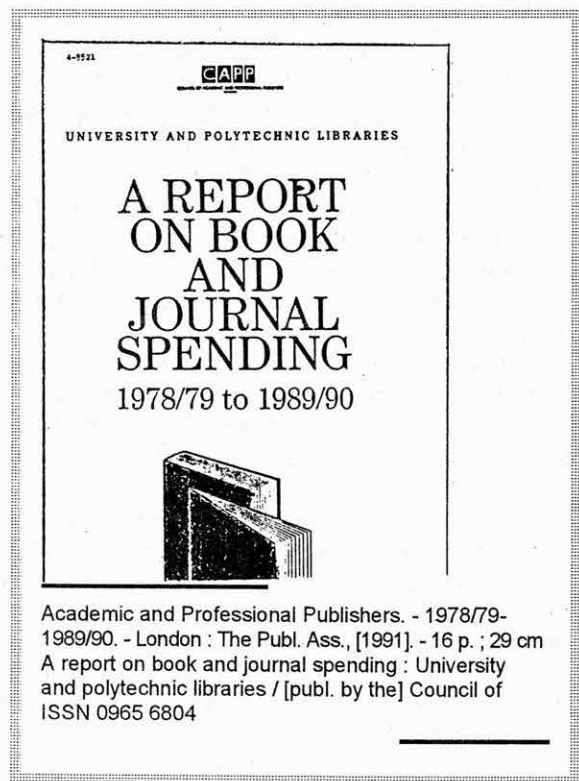
Ami most már az állománygyarapítást illeti, az egy diákra eső könyvbeszerzési költség 1978 óta 32%-kal csökkent, a teljes csökkenés 10 év alatt nyolcmillió font, az átlagos könyvbeszerzési költség 44, a tankönyv-költség 26 font ebben az időszakban. A brit egyetemek évente másfél könyvet szereznek be hallgatónként, és az 55 egyetem közül 23 ténylegesen kevesebbet költ könyvre, mint az előző évben. Az átlagok mögött persze szélsőséges adatok is vannak: A belfasti Queens Egyetem például az országos átlag felénél kevesebbet (nem egészen egy könyv átlagárát), mindössze 19 fontot költött könyvre hallgatónként, míg Cambridge (egy az előbb említett 23-ból) kilencvenkettőt.

Az időszaki kiadványokra költött összeg 1978 óta 36%-kal csökkent, 10 millió fontra rúg a tíz év alatt összegyűlt hiány. Az egy hallgatóra jutó átlagos kiadás 62 font, ám nyolc egyetem 50 fontnál kevesebbet költ. Három egyetem kiadása 11 év alatt felére csökkent, és 13 egyetem költ időszaki kiadványra kevesebbet, mint az előző évben.

A fenti csökkenésekből adódó hiányok pótlására, az egyetemi könyvtárak szintrehozására, összesen 36 millió fontot kellene fordítani.

A műszaki főiskolákon még rosszabb a helyzet: könyvbeszerzésre 56, folyóírat-előfizetésre 51%-kal fordítottak kevesebbet, átlagosan pedig egy nappali tagozatos műszaki főiskolásra nem egészen egy könyv beszerzése jut évente (alig több, mint fele az egyetemi átlagnak).

Mit szólnak mindehhez a könyvtárosok? Némi aggodalommal figyelik a hallgatói létszám növekedését, ám azzal is tisztában vannak, hogy az anyagi nehézségek nemcsak a könyvtárakat, hanem az egész felsőoktatást is érintik. Így a

könyvtár nehéz választás előtt áll: vagy többes-példányok beszerzésével igyekeznek a létszámnövekedést követni, vagy a jövőre tekintve folytatja a tudatos gyűjteményépítést, ami viszont nem találkozik a pillanatnyi hallgatói igényekkel. A választást csak tovább nehezíti a részidős és távoktatásban részt vevő hallgatók megjelenése és a tantárgystruktúra változásai. Mindezek, úgy látszik, a könyvtár tudományos rangja, kutató funkciói ellenében hatnak.

Külön gond a periodikum-spirál, azaz az időszaki kiadványok állandó áremelkedése és az új címek számának növekedése. Ennek eredményeként – mint a British Library egy 1991 májusában kiadott jelentése írja – a kutatók 20%-a jelezte, hogy kutatásai számára lényeges folyóiratokat mondott le a könyvtár az utóbbi öt évben, illetve 39% szerint könyvtárunk nem fizeti elő az új lapokat.

Mindent összevéve tehát, miközben a felsőoktatás fejlődik, drámai mértékben csökken ennek könyv- és folyóirat-háttere; 36 millió fontra lenne szükség ahhoz, hogy a könyvtárak ismét elérjék a tíz évvel ezelőtti színvonalat. Az egyetemi könyvtárak állandó konferenciája és a főiskolai könyvtárigazgatók tanácsa egy kutatási tervet kezdeményez a kutatómunka könyvtári ellátása költségeinek figyelésére, az angol felsőoktatás támogató tanácsa pedig egyik első dolgának tekintette, hogy bizottságot hozzon létre a felsőoktatás könyvtári ellátásának áttekintésére. A kiadói tanács örömmel üdvözlí e kezdeményezéseket, s úgy ítéli, hogy a kormánynak nagy figyelmet kell fordítania e kérdésre, a költségek gondos figyélésével, a felsőoktatás kiterjedése és az inflációs hatások figyelembe vételével.

Nos, még az Egyesült Királyságban is vannak gondjai (anyagi, gyarapítási gondjai) a felsőoktatás könyvtárainak. S még ha lehet, hogy akad, aki akár el is cserélné gondjainkat az ottaniakkal, azért remélem, nem ebben, nem így akarunk felzárkózni...

Mohor Jenő

Der elektronische Fachinformationsmarkt in Osteuropa 1993 / [Red.] Maria-Anna Courage, Alexander Vasilevič Butrimenko. - Darmstadt [etc.] : Hoppenstedt, 1993. - 29 cm

Band 2., Struktur und Entwicklung. - 1993. - IX, 298 p.
ISSN 0944-1891. ISBN 3-8203-0297-2

Kelet-Európa elektronikus szakinformáció-piac

Körkép a rendszerváltozás utáni évekről

Az elektronikus szakinformációk piaca Kelet-Európában 1993-ban című, a Hoppenstedt and Co. kiadónál Maria-Anna Courage és Alexander Vasilevič Butrimenko szerkesztésében megjelent, a kelet-európai adatbankokat részletesen ismertető minerva első kötete mellett, immár kézbe vehetjük a másodikat is, amely a térség szakmai információs helyzetének aktuális és teljességre törekvő elemzését nyújtja. A folytatásra azért volt szükség, mert 1989 után megnőtt az igény az elektronikus információszolgáltatások iránt, nélkülözhetetlenné vált a szakinformatikában érzékelhető mennyiségi–minőségi változások számbavétele. A második kötetben felvonultatott óriási adattömeget az egyes országok nemzeti információforrásai szolgáltatták. A magyarországi szakinformációs központok, szervezetek közül az OMIKK, a Magyar Adatbázisforgalmazók Kamarája, az OMEX Kft. és a SZTAKI segítségét emelték ki az összeállítók.

Az első fejezet a kelet-európai országok és a volt Szovjetunió információs infrastruktúráját veszi górcső alá, kezdve az 1969-ben létrehozott, az egykori KGST-országok gyakorlatát egységesítő NTMIR-rel, majd folytatva az egyes nemzeti információs alrendszerekkel. Valamennyi országra érvényes, hogy a piacgazdaság felé való átmenettel együtt jár a régi struktúrák szétesése: a nemzetközi tudományos-technikai információs központok mint koordináló intézmények elvesztették jelentőségüket, ugyanakkor a nemzeti szakinformációs központokat az állami támogatás leépítése sújtja, amint azt a bőrünkön tapasztalhatjuk. Számos példát találunk a külföldi szakinformációs intézmények költségvetésének „megnyirbálására”: a varsói székhelyű Tudományos, Technikai és Gazdasági Információs Központot teljesen feloszlatták. Prága és Budapest központi intézményeiben is radikális létszámcsökkentésekre került sor. Bukarestben pedig mind szervezetileg, mind technikailag működésképtelen a még mindig teljes dolgozói létszámmal fennálló Nemzeti Információs és Dokumentációs Intézet.

Az intézményi struktúra teljességre törekvő elemzése nélkülözhetetlen, mert a szakinformatika további fejlődése attól függ, milyen kiindulási helyzettel lehet számolni az egyes országokban.

Némi optimizmusra adhat okot, hogy Magyarországon –ellentétben a többi kelet-közép-európai országgal – a szakinformációt nem hierarchikus, hanem egy decentralizált intézményrendszer keretei között állították elő és fejlesztették. A rendszer nálunk hét önálló egységből épült fel: valamennyi egy-egy szakterület (vagy több, egymáshoz kapcsolódó ágazat) központjaként funkcionált. A koordinálás, támogatás feladatait az egyes minisztériumok, illetve az MTA és az OMFB látták el. 1994-ben a Világbank pénzügyi támogatásával folyik a szakinformációs rendszer átalakítása, a főiskolák és egyetemek bekapcsolása a szakinformáció-ellátásba. A szakspecifikus információs intézmények mellett gondoskodnunk kell a regionális, interdiszciplináris intézményhálózat fejlesztéséről is. Az OMIKK által közölt (fent említett) struktúra összevetése más országok szakinformációs rendszereivel számos tanulsággal szolgálhat.

A kötet talán legfontosabb részét alkotja a közép-kelet-európai adatbázis-termelés többféle szempontú elemzése. Átfogó képet csak úgy nyerhetek, hogy a telekommunikációs hálózaton keresztül elérhető online adatbázis mellett az off-

line-adatbankokra is kiterjesztették a vizsgálódást, ugyanis a térség rendkívül rossz telekommunikációs infrastruktúrája miatt az adatbázisoknak mindössze 14%a érhető el online módon. Az elemzés alapját 21 ország 1918 adatbankja jelentette, a szerkesztőségi munkák lezárása után azonban még sok új bejelentés érkezett – csak Magyarországról 150 további adatbank leírását küldték be –, ám ezeket már nem tudták figyelembe venni, tehát a kötet semmiképpen sem tükrözheti napjaink szakinformatikáját, csupán tendenciákat jelezhet.

Legelső vizsgálati szempontként információ-tartalmuk szerint különítették el az egyes adatbázis-típusokat. Az összes adatbázis csaknem 40%-át tették ki a bibliográfiai adatbázisok, amelyek többnyire tudományos-technikai témájú publikációk adatait közlik. Ez az adatbázisfajta a leggyakoribb és egyúttal a legrégebbi. A 80-as évek végén tűnt fel régióinkban a „nyilvántartó” vagy „jegyzék” jellegű, főként faktográfiai információkat tartalmazó típus (pl. céginformációk, termékkatalógusok stb.), ezek részesedése egyelőre alig éri el a 22%-ot, viszont dinamikus fejlődő adatbázisokról van szó. Az ún. „vegyes típusú” adatbázisok faktográfiai és bibliográfiai, illetve elsődleges és másodlagos információkat egyaránt tartalmazhatnak, részesedésük majdnem 30%. A zömmel statisztikákat, népgazdasági adatokat rögzítő numerikus és alfanumerikus adatbázisok aránya csekély, alig több 7%-nál.

A teljes szövegű adatbázisok aránya nem éri el a 3%-ot sem, ellentétben a nyugat-európai országokkal, ahol a szakinformációs piac kb. egyötödét teszi ki ez a típus. Érdekes összehasonlítani a kelet-európai országok adatbázis-termelését a fejlett nyugati országokéval: náluk fokozatosan csökkent a bibliográfiai adatbázisok részaránya (ma kb. 25%), ezt azonban mindjárt a teljes szövegű adatbázisok követik. Különösen jelentős a gazdasági hírek megjelenése a teljes szövegű adatbázisokban, míg Kelet-Európában ugyanezt a típust leginkább hírek és jogszabályok feltárására használják.

Máris elérkeztünk a szakterületek szerinti elemzési szemponthoz: itt érhető leginkább tetten a politikai-társadalmi-gazdasági fejlődés informatikára gyakorolt hatása. Az információtermelés legnagyobb tömbjét – majdnem 70%-kal – a „természettudományok, technika, szabadalmak” csoportja teszi ki, mindenütt ezzel indult az informatika hőskorszaka. A gazdasági adatbázisok

közül 1989 előtt csak a bibliográfiai jellegűek fordultak elő, a rendszerváltozás és a piacgazdaság kiépítése magával hozta a faktográfiai gazdasági adatbázisok elszaporodását: ma már elérték az összes adatbank 20%-át, és előállításukból mindinkább kiveszi részét a magánszektor. A kelet-európai gazdaságok konszolidálásáig azonban aligha lehet megbízható és aktuális gazdasági információkat elektronikus formában előállítani, hiszen a dinamikus változások (privatizáció-reprivatizáció, cégek gomba módra keletkezése-fel számolása) követése nem könnyű feladat. A vizsgálat feltárja a szakirodalmi információellátás „fehér foltjait” is, kezdve a marketing- és piackutatástól a naprakész bankinformációkig.

Adathiány miatt, a vizsgálatba bevont adatbázisoknak csupán a feléről, 960 adatbankról állapíthatták meg, hogy mely országokról szolgáltatnak információkat. 40%-uk a volt Szovjetunióról tájékoztat, 33% az adott országról/nemzetről, 23% nemzetközi, 2% egyéb országokról informál.

A nyelvi kérdés vizsgálatakor nem feledkeztek meg az angol nyelvű adatbázis-előállításról sem. Noha a Kelet-Európában előállított adatbázisok nagy többsége nemzeti nyelven hozzáférhető, növekszik az angol nyelvű adatbázisok száma (4%-ot, összesen 73 adatbázist jelentett a felmérés időpontjában). Hazánk az élen áll, ugyanis az összes kelet-európai angol nyelvű adatbázis 45%-át nálunk állítják elő. A magyar adatbázisok egyharmadát angolul is lehet hívni.

Előkelő helyezésünket (bár a telekommunikációs infrastruktúra területén is ilyen jól állnánk!) „hagyományos nyugati orientációnkkal”, míg Bulgária 15%-os második helyezését a „dinamikusan növekvő magánszektor teremtette igényekkel” magyarázzák. Nálunk a természettudományos-technikai tárgyú angol nyelvű adatbázisok dominálnak, Bulgáriában és másutt is gazdasági jellegű információkat tartalmazó adatbázisokat állítanak elő angolul. Az egyes országok angol, német, francia nyelvű adatbázisait név, téma szerint (konkrétan) is megadják. Külön alfejezetet képez azoknak a Kelet-Európában előállított, nyugati nyelveken hozzáférhető adatbázisoknak a felsorolása, amelyeket a nyugat-európai adatbázis-szolgáltatók (hostok) kínálnak felhasználásra: Magyarországról két adatbank, a HUCO (cégek rövid bemutatása) és a HUNTECH (üzleti kapcsolatokról) tartozik ide.

Az adatbázis-termelés országok és előállítók szerinti részletes elemzését a kelet-európai on-

line adatbázis-kínálat bemutatása és a teletext rendszerű adatbankok ismertetése követi. Az előállítók csaknem 95%-a állami intézmény, a maradékot a magánvállalkozások jelentik, ezek léte azonban épp olyan bizonytalan, mint az állami szektor szakinformatikájának anyagi támogatottsága. Sok adatbázis-előállító nem önálló szakinformáció-ellátó helyként működik, pl. a különféle iparágakat kiszolgáló kutatóintézetekben, hatóságoknál, vállalatoknál-üzemeknél és újabban a felsőoktatási intézményekben találunk ilyeneket. Az online és a teletext szolgáltatások e fejezetben közölt statisztikai adataival érdemes összevetni a telekommunikációs infrastruktúrát részletesen bemutató vizsgálatokat is.

Az adatbázis-használatot áttekintő fejezetben a kelet- és nyugat-európai adatbankok igénybevételét egyaránt elemzik. A nyugati országokkal összehasonlítva a felhasználás csekély, 1985-90 között elsősorban a nagy szovjetunióbeli hostokra korlátozódott. A VINITI mágnesszalagos szolgáltatásait csak az adatbázisok bizonyos részálományairól vehették igénybe a nem megfelelő számítástechnikai kapacitás következtében, továbbá az online kapcsolatokban keletkezett zavarok, időkiesések is kedvezőtlenül hatottak a fogyasztókra, arról nem is beszélve, hogy a volt Szovjetunió hostjait a rossz telekommunikációs összeköttetés miatt gyakran eredménytelenül hívták. Az adatbázis-felhasználás eredetileg „tisztá cserekereskedelmet” jelentett. 1991 óta már konvertibilis valuta ellenében zajlik az információcsere, ekkortól nőttek a VINITI mágnesszalagos szolgáltatásainak devizás díjtételei is. Ez az intézet végezte pl. a Szovjetunió tagköztársaságainak információellátását, a FÁK országai azonban a szűkös állami támogatások, a magas infláció és a valutáris nehézségek miatt mind nehezebben tudják igénybe venni a szakinformációs szolgáltatásokat.

A Nyugatról származó online – offline adatbankok kelet-európai használatának mértékegységéül a host forgalma (azaz egy adott időegységen belül a host igénybevétele) szolgált. A kelet-európai fejlődést aligha lehet a nyugati országokkal statisztikailag összehasonlítani, mégpedig azért nem, mert az „ingyenes használat” térségünkben mást jelentett, mint pl. Nyugat-Európában. Sok információszolgáltatást mint offline adatbázist (mágnesszalagos szolgáltatást) hoztak forgalomba, ahol nem volt semmiféle használati díj. Néhány nyugati host a kelet-európai or-

szágok (elsősorban az akadémiai intézményeik) számára az online szolgáltatásokért árendeményt adott: részben ingyenesen is szolgáltatott, részben a hostok forgalmába egyéb költségeket is beszámítottak (pl. továbbképzések, szolgálati utak árát), emiatt az adatok nem tükrözték hűen a helyzetet.

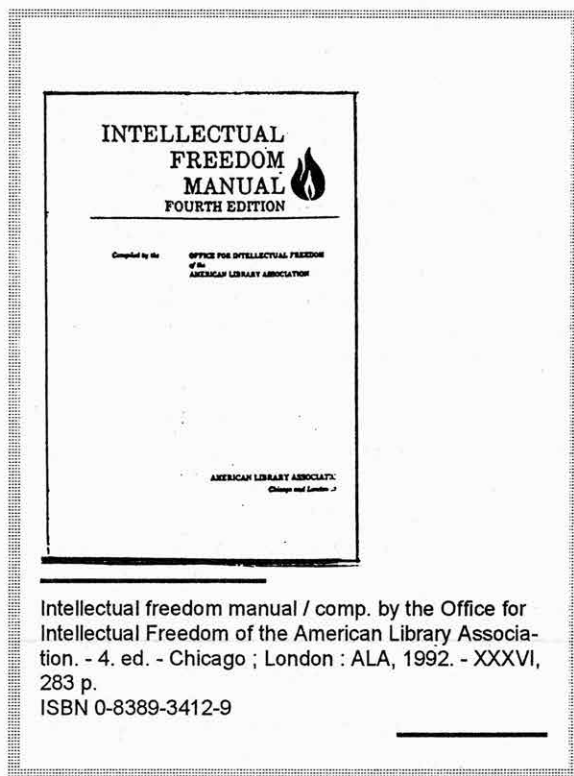
Kelet-Európában mind az adatbázis-előállítást, mind a használatot központi állami vagy nemzetközi KGST-intézmények határozták meg és ellenőrizték, ezért óriási, az egész térségre kiterjedő adattömeg állt az összeállítók rendelkezésére. Magyarország online adatbázis-használatának vizsgálata lényeges különbségeket mutatott más kelet-európai országokkal szemben: nálunk az adatbázis-felhasználás decentralizált volt, már a kezdetektől a nyugat-európai adatbankokra koncentrált, a kelet-európai hostok elhanyagolható szerepet játszottak a szakinformáció-ellátásban. Más országokban csupán egy szűk intézményi körre korlátozódhatott az igénybevétel politikai–műszaki okok miatt. Nálunk az összfelhasználás 40%-ban nyugati importja a legnagyobb volt keleti tömb országai között, gondjaink tehát nem abból származnak, hogy ne ismertük volna fel idejében az elektronikus információszolgáltatások jelentőségét.

A jelenlegi problémák megoldására nem adhattak tippeket, sőt prognózis felállítására sem vállalkozhattak a kötet szakértői. A piactudományra való áttérés zűrzavaros időszaka nemcsak gazdasági, hanem szervezeti problémákat is felvet, mivel sok intézménynél, vállalatnál hiányzik a cselekvőképes, szolgáltatásorientált vezetés.

A tervutasításos gazdasági rendszer nem ösztönzött sem takarékosagra, sem a minőség javítására, s ami a legfontosabb, mindegyik ország más-más szintről „startolt”. Minden azon múlik, hogy milyen hamar sikerül (egyáltalán: sikerül-e) az egyes országokban politikai stabilitást elérni. Valamennyi ország jelentős nyugati segítséget igényelne információs infrastruktúrája teljes kiépítéséhez és a hozzá tartozó szolgáltatások bevezetéséhez, hacsak nincs máris elkészve ez a segítség némelyik területen.

A táblázatokban, szemléletes kördiagramokban bővelkedő kötetet a szakinformációs központok, hálózati állomások jegyzéke (hazánkból fél-száz intézmény, szervezet címe) és a kelet-európai adatbankok névmutatója zárja.

Szabó Eszter

Intellectual freedom manual / comp. by the Office for Intellectual Freedom of the American Library Association. - 4. ed. - Chicago ; London : ALA, 1992. - XXXVI, 283 p. ISBN 0-8389-3412-9

A szellemi szabadság védelmében

Nem hiszem, hogy a mi kelet-közép-európai (vagy talán közép-kelet-európai) régiómban akadna olyan könyvtár, amelynek működési szabályzatában, vagy olyan könyvtárosképző főiskola, amelynek tantervében a könyvtári feladatok közé sorolnák a szellemi szabadságnak – a gondolat-, vélemény-, szólásszabadságnak és az információhoz való hozzáférés szabadságának – a védelmét. Nem így az Egyesült Államokban. Az emberi jogok kodifikálásának „szülőhazájában” ez a könyvtárak egyik legfontosabb feladata. legalábbis erre vall az a tény, hogy az American Library Association (Amerikai Könyvtári Egyesület) szakosított hivatala, az Office for Intellectual Freedom 1992-ben már negyedik kiadásban jelentette meg a szellemi szabadság kézikönyvét, az *Intellectual freedom manualt*.

Az előszóban a hivatal vezetője, a könyv egyik szerkesztője a következőket írja: „A kézikönyv célja választ adni a sok gyakorlati kérdésre, amellyel a könyvtárosok szembesülnek, amikor

munkájukban alkalmazni akarják a szellemi szabadság elveit.”

Mit jelent a szellemi szabadság? Két feltétel teljesülését.

Az első: mindenkinek biztosítani kell a jogot a szabad véleményalkotásra és véleményének nyilvános terjesztésére – bármilyen formában, amelyet erre alkalmasnak talál. A második: mindenkinek biztosítani kell a jogot (és lehetőséget), hogy minden korlátozás nélkül hozzáférhessen bármilyen információhoz a hordozó médiumtól, a mű tartalmától, az információ közlőjének vagy befogadójának nézeteitől függetlenül. E második feltételnek – az információhoz való korlátlan hozzáférés szabadságának – teljesülése nélkül a véleménynyilvánítás szabadsága gyakorlatilag értelmetlenné, a szellemi szabadság illuzórikussá válik. Márpedig a szellemi szabadság egyik alappillére, s védelmezése elsősorban a könyvtárak feladata. Ugyanis a könyvtár – és csakis a könyvtár az a hely – tulajdonképpen az egyetlen hely –, ahol az állampolgár minden ismerethez hozzájuthat, s a tudás megszerzésében csak saját képességei és a tudomány aktuális szintje szabhatnak korlátot. A könyvtárosokat tehát fel kell készíteni erre a feladatra, s pontosan ez a célja a kézikönyvnek.

A Bevezetés rövid történelmi visszpillantás, amelyből megtudjuk, hogyan harcolt az ALA a szellemi szabadság minden korlátozása, mindenfajta cenzúra ellen már a múlt század végétől, s hogyan alkotta meg 1939-ben, mintegy válaszul arra a törekvésre, hogy *Steinbeck* regényét, az *Érik a gyümölcsöt* kitiltsák a könyvtárakból, az *Emberi Jogok Könyvtári Törvényét* (Library Bill of Rights) azzal a céllal, hogy szavatolja az olvasók és könyvtárosok jogait. 1940-ben megalakították a Szellemi Szabadság Bizottságát (Intellectual Freedom Committee), majd 1967-ben létrehozták a Szellemi Szabadság Hivatalát (Office for Intellectual Freedom), a Bizottság adminisztratív szervét. Feladata, hogy gyakorlatba ültesse az ALA politikáját és tanácsaival, kiadványaival segítse a könyvtárosokat. Az évek során a „törvény” egyre tökéletesedett, mai érvényes változatát 1980-ban fogadták el, de folyamatban van az újabb módosítás. (A módosítás rendszerint egy-egy szó kicserélését, betoldását, kihúzását jelenti. A cél a törvény átfogóbbá, egyértelműbbé tétele.)

Mit tartalmaz az Emberi Jogok Könyvtári Törvénye?

Azokat az alapelveket, amelyeknek a könyvtárakat – mint az eszmék és információk fórumait – ilyen vonatkozásban vezérelniük kell.

A könyvtár gyűjtőkörét úgy kell meghatározni, a beszerzéseit úgy kell irányítani, hogy megfelelően a fenntartó közösség érdeklődési körének, biztosítsa tagjainak tájékozódását, tudásigényének kielégítését. Semmilyen anyagot sem szabad kizárni a szerzők származása, nézetei miatt.

Az állományt úgy kell összeállítani és bővíteni, hogy az a jelen és a múlt témáira vonatkozóan minden szempontot tükrözzön. Semmilyen anyagot sem szabad a könyvtárból kivonni, senkinek a politikai vagy hitelvi kifogásai miatt.

A könyvtáraknak szembe kell szállniuk a cenzúrával feladataik teljesítése érdekében, s együtt kell működniük minden személlyel vagy csoporttal, aki és amely érdekelt a szabad véleménynyilvánítás és az eszmékhez való szabad hozzáférés védelmében.

A könyvtárhasználat jogát senkitől sem lehet megvonni és e jog gyakorlásában senkit sem lehet korlátozni származása, kora, társadalmi helyzete, nézetei miatt.

Ha a könyvtárnak előadóterme vagy kiállító terme van, mindenki számára hozzáférhetővé kell tenni, függetlenül nézeteitől vagy meggyőződésétől.

Ezek tehát az alapelvek, amelyeknek minden könyvtár tevékenységében érvényesülniük kell.

A kézikönyv a továbbiakban értelmezi – konkrét esetek bemutatásával – az egyes „cikkelyeket”.

Néhány példa:

Sok könyvtárban – ilyen vagy olyan megfontolásból – korlátozzák a kiskorúak könyvtárhasználati jogát. Az ALA ezt megengedhetetlennek tartja. A korlátozás oka lehet például erkölcsi-pedagógiai („nem való gyermek kezébe”). Ez azonban nem a könyvtáros dolga. Egyedül a szülőknek és a törvényes gyámoknak joga és kötelessége, gyermekeinek a nevelése. A könyvtáros nem szülőhelyettes, neki kötelessége mindenkit korától függetlenül kiszolgálni. Ha a korlátozás oka az állomány védelme, a kiskorúak esetleges rongálásaitól – úgy kell megfogalmazni a könyvtári rendszabályokat, hogy az mindenkire egyformán érvényes legyen, s ne legyen diszkriminatív.

Egy hajléktalan csavargó ügyével kapcsolatban, aki beperelte az egyik könyvtárat, mert korlátozták a könyvtárhasználati jogát azzal az indok-

kal, hogy viselkedésével és szagával zavarja a többi olvasót (a pert egyébként megnyerte), a szerzők állásfoglalása: az olvasók nyugalma védő szabályokat úgy kell megfogalmazni, hogy azok ne adjanak lehetőséget a megkülönböztetésre. Máskülönb ez a gondolat – a szabályok pontos, egyértelmű, félremagyarázhatatlan, eltérő értelmezéseket kizáró megfogalmazása – vörös fonalként húzódik végig a könyvön.

A selejtezéssel (és a „megjelölésével”) kapcsolatban az ALA „törvénye” úgy rendelkezik, hogy ha egy könyv beleillik a könyvtár pontosan meghatározott (itt is a pontosság, egyértelműség!), gyűjtőkörébe, nem szabad kivonni vagy „megjelölni” semmilyen kérésre vagy utasításra.

A harmadik rész a különböző típusú könyvtárak (közkönyvtárak, iskolai, tudományos, állami könyvtárak) helyzetét és problémáit vizsgálja a szellemi szabadság vonatkozásában.

Nagyon érdekes a negyedik rész. Már a címe is sokatmondó: *Mielőtt a cenzor jön*. Itt – és általában az egész könyvben a szót nem az általunk megszokott értelemben használják. Cenzor mindenki – bármelyik olvasó, gyermeke erkölcsait fél-

tő szülő, a politikai rendet féltő állampolgár, az egyház tekintélyéért aggódó hívő – bármelyik szervezet, intézmény, aki és amely az olvasáshoz való jog korlátozására akarja rávenni a könyvtárat azáltal, hogy kéri (követeli) valamely kiadvány eltávolítását vagy forgalmazásának korlátozását. A könyvtárosnak fel kell készülnie az ilyen kérések, követelések kezelésére. Természetesen minden kérést alaposan meg kell vizsgálni – az olvasónak, a panaszosnak tudnia kell, hogy komolyan veszik –, de hogyha a kérdéses mű beleillik a könyvtár gyűjtőkörébe, a kérést vissza kell utasítani. Még akkor is, ha a kérés a könyvtárat fenntartó intézmény részéről jön.

Tanulságos olvasmány ez a könyv – különösen nekünk, akik életünket a cenzúra gúzsába kötve éltük le. Talán az sem volna haszon nélkül való, ha egy bővebb tömörítvény készülne belőle a magyar könyvtárosok épülésére. (Mindazonáltal be kell vallanom, olvasása közben egyszeregyszer – bizarr ötlet!) – az amerikaiak fegyverviseléshez való joguk jutott eszembe.)

Fülöp M. Géza

MIBE KERÜL EGY KÖNYVTÁRKÖZI KÖLCSÖNZÉS, illetve a fénymásolat megvásárlása? Egy 1991. évi, az USA egyetemi könyvtáraitra vonatkozó felmérés szerint az igénylő könyvtárnak csaknem 19, a szolgáltatóknak csaknem 11 dollárjába, összesen 29,55 dollárba. Ennek 77%-a személyi, 23%-a pedig dologi kiadás.

(Update, 1994. nyár)

FOLYÓIRAT-ELŐFIZETÉSRE SZPONZOROKAT KERES AZ EGYETEMI KÖNYVTÁR. – A regensburgi egyetemi könyvtár – a legmodernebb német egyetemi könyvtárak egyike – csupán az 1992/93. tanévben 411 folyóirat előfizetését volt kénytelen lemondani; ez kivált a természettudományi oktatás információellátását veszélyezteti. Most az Egyetem Barátainak Egyesületét segítségért fordult a társadalomhoz. Közli a legfontosabb új folyóiratoknak az egyetem által összeállított jegyzékét és előfizetési díját; a leendő szponzorok vagy egy bizonyos folyóirat előfizetését vállalhatják x évre, vagy bizonyos összeget bocsátanak a könyvtár rendelkezésére, az előfizetési keret tágítására.

(DBI-Pressespiegel, 1994. jún.)

Történet

Lásd 270

Bibliometria

94/262

CHUNG, Y.-K.: Bradford distribution and core authors in classification systems literature = Scientometrics. 29.vol. 1994. 2.no. 253-269.p. Bibliogr. 37 tétel.

A Bradford-féle szóródás és a legjelentősebb szerzők az osztályozási rendszerek irodalmában

Könyvtártudományi szakirodalom; Osztályozási rendszer; Szóródás

A cikk az 1981-1990-es időszakban vizsgálja az osztályozási rendszerek irodalmát, a Bradford-féle törvényt felhasználva a forrásdokumentumok és a hivatkozások elemzésére. A megállapítások: 1. az osztályozási rendszerek nemzetközi irodalmában a törzsszerzők a Kongresszusi Könyvtár, M. Dewey, S. Ranganathan, J. Comaromi, A. Neelameghan, L. Chan és K. Markey; 2. a legidézettebb szerzők vagy az osztályozási rendszerek kidolgozói, vagy valamely kutatóközponthoz kapcsolódnak, vagy ők a leggyakrabban idézett könyvek szerzői; 3. az adatok alátámasztják a Bradford-féle törvényt.

(Autoref.)

Lásd még 323

KÖNYVTÁR- ÉS TÁJÉKOZTATÁSÜGY

Általános kérdések

94/263

Information resources and democracy = J.Am. Soc.Inf.Sci. 45.vol. 1994. 6.no. 350-421.p.

Az információbőség és a demokrácia. Tematikus szám, 7 közlemény

Információs társadalom; Tájékoztatás szabadsága

A hét közlemény: Az információbőség és a demokrácia; a paradoxon értelme. – Az önfejlesztő állam; kommunikáció és demokratikus potenciál. – Információ és demokrácia; a kapcsolat alapjául szolgáló feltevések vizsgálata. – A médiumok használata és a politikai aktivitás; a villanegyed-lakók faji és osztályösszetételének változása. – Iskoláskorú gyermekek hozzáférése az információtechnológiához. – A Santa Monica-i PEN program: interaktív kommunikáció, egyenlőség, politikai aktivitás. – A nemzetközi telefonhálózat és a demokratizálódás.

Nemzeti könyvtárügy

94/264

BURAKOWSKI, Jan: Statystyczny skandal = Bibliotekarz. 1994. 3.no. 13-15.p.

Statisztikai botrány

Statisztika -könyvtári

A cikk egyfajta vallomásként mondja el, hogy egy eredetileg lengyel szakos tanár „könyvtáros élete” folyamán miként ismeri fel a könyvtárstatisztika fontosságát, illetve sokféle – tudatosító, összehasonlító és trendfeltáró – funkcióját, amelyet azonban csak akkor tud ellátni, ha kellően tagolt, és hosszú ideig nem változtatnak az adatgyűjtés tartalmán.

A jelenlegi lengyel közművelődési könyvtári statisztika – egy majdnem húsz éve tartó romboló folyamat végeredményeként – már semmiféle funkció ellátását nem teszi lehetővé, minthogy évenként csak az állomány nagyságára és gyarapodására kérdez rá.

A „statisztikai reformerek” évről-évre más és más adatokat kértek be, ami egyre inkább megakadályozta az egyes könyvtári tevékenységeket illetően az idősorok összeállítását. Az adatváltoztatáson kívül a begyűjtött adatok számában is folyton-folyvást szegényedett ez a statisztika. Előbb az olvasótábor foglalkozási, majd korösszetételére vonatkozó adatok kérése tűnt el a gyűjtőívekről, valamivel később az állomány forgalmára vonatkozó adatok kérése is. Aztán a gyarapodás megoszlásának tudakolódásától tekintettek el.

A statisztika további szegényesítése az „ebből a falusi településeken” kimutatásának elhagyásával ment végbe. Időnként teljesen abszurd instrukcióknak kellett eleget tenni az adatgyűjtés során (pl. a közös közművelődési-iskolai könyvtárak tanuló és pedagógus olvasóit tilos volt beszámítani az olvasók létszámba).

Még szerencse, hogy a magukra valamit adó könyvtárak továbbra is ragaszkodnak a korábbi adatgyűjtési és -feldolgozási gyakorlathoz, s így legalább egyedi statisztikai értékelésekre van lehetőség.

Itt az ideje, hogy a szakma a sarkára álljon, s követelje e botrányos gyakorlat megszüntetését, amely azért is veszélyes, mert a központi „döntnökök” így észre sem veszik, hogy az országban egyáltalán működnek közművelődési könyvtárak, hogy jelentős eredményeik vannak a közművelődésben és hogy működési-fejlesztési-beruházási szükségleteik is lennének.

A könyvtári statisztika érdemibbé tételében a Statisztikai Hivatal, a Kulturális és Művészeti Minisztérium, valamint a Lengyel Könyvtárosszövetség illetékeséi a fő felelősség.

(Futala Tibor)

94/265

TRANIELLO, Paolo: Organizzazione bibliotecaria a nuovo regionalismo = Boll.Assoc.Ital. Bibl. 34.vol. 1994. 1.no. 37-52.p.

Res. angol nyelven

A könyvtári rendszer és az olasz regionális államszervezet

Állami irányítás; Együttműködés -regionális; Fenntartó szerv; Könyvtári rendszer országos

Az 1948-as olasz alkotmány által létrehozott, ma is létező regionális felépítés reformjára számos javaslat született az utóbbi időben, talán ezért is érdemes áttekinteni a régiók könyvtárpolitikai szerepét érintő vitákat és terveket. A könyvtáregyesület már 1962-ben, a régiók törvénykezési autonómiájának bevezetése előtt kidolgozta egy általános könyvtári törvény tervezetét a közkönyvtári szolgálat céljairól és szervezetről.

A regionális szintű jogi szabályozás (és finanszírozás) nem alkalmas arra, hogy a mai igényeket kielégítő közkönyvtári szolgáltatás épüljön rá. A jelenlegi szervezet gyenge pontja az adminisztratív egységek rendkívül nagy száma, amelyek gyakran igen kis helyhatóságokhoz tartoznak, és az, hogy a teljesen autonóm testületek irányítása mellett gyakorlatilag lehetetlen a hatékony együttműködési formák kialakítása.

Az átfogó reformnak leginkább a következőket kellene elérni: a régiók vállaljanak aktívabb, technikaibb jellegű és kevésbé bürokratikus szerepet a központi együttműködéses szolgáltatások szervezésében; a felelősség és ellenőrizhetőség elvein nyugvó helyi finanszírozási rendszert; a könyvtári szektort egységes egészként irányító jogi szabályozást, és – ahol szükséges – külön kormányzati támogatást a fejlettségi különbségek csökkentésére.

(Mohor Jenő)

Központi szolgáltatások

94/266

Bibliothektjänst AB, the Swedish central library services organization = Newsl. Round Table Nat. Centres Libr.Serv. 1994. Aug. 6-12.p.

A Bibliothektjänst, a svéd központi könyvtárellátó

Könyvtárellátó; Központi szolgáltatások

A Btj termékeket, szolgáltatásokat és technológiákat fejleszt ki és értékesít. Szolgáltatásai elsősorban a könyvtárak számára szólnak. A Btj-csoport a lundi anyaintézményből és annak két főosztályából (a médiaosztályból és az adatbázis-osztályból), valamint öt leányvállalatból áll.

Lundban tárolják a könyveket és egyéb információhordozókat. A vállalat központi terjesztőhelye Larsbodában, Stockholm külvárosában található. Stockholmban és Göteborgban közvetlenül is árusítják a könyveket.

A Btj médiaosztálya öt részlegből áll. Ide tartozik a központi kötészet, az audiovizuális anyagok részlege, a kiadói részleg, az előfizetői szolgáltatások és a terjesztés. A médiaosztály célja, hogy gyors, megbízható tájékoztatást adjon a könyvekről és egyéb médiáról, tartós könyvtári felszereléseket forgalmazzon.

Az adatbázis-osztály tevékenysége a BURK nevű, kb. 1,2 millió rekordot tartalmazó adatbázisra és az Artikel-Sök indexadatbázisra épül. Együttműködnek az OCLC-vel és a BLDSK skandináviai ügynökei is egyben. Az Artikel-Sök kb. 500 svéd időszaki kiadvány cikkeire való utalást tartalmaz. 1992 óta előfizethető. Az adatbázis elérhető a Bok-Sök visszakereső rendszeren keresztül, ezt gyakorlatilag valamennyi svéd városi hatóság használja. Új kisszámítógépes adatbázisuk az ORIGO, amely az Oracle relációs adatbáziskezelőt használja.

A Btj-Tryck Rt. termékei és szolgáltatásai katalógusok, monochrom vagy többszínnyomású könyvek előállítására, könyvtári termékek forgalmazására, hirdetések intézése.

A Btj-Produkter Rt. a svéd és a külföldi könyvtárakat látja el bútorokkal és egyéb felszerelésekkel. A svéd piac pangása miatt egy ame-

rikai leányvállalatot is alapítottak Chicagóban. Tavaly Koppenhágában is nyílt egy irodájuk. Új fejlesztés a TORa elnevezésű gépi kölcsönzési rendszer.

A Btj-System Rt. a helyi könyvtári számítógépes rendszer, a Btj 2000/Bravo marketingjével, gépesítési szaktanácsadással, használóképzéssel és rendszerfejlesztéssel foglalkozik. Várható fejlesztés a C/Oracle programnyelv bevezetése, amely UNIX operációs rendszer alatt fut.

A Lundgrens Könyvkereskedelmi Rt. 1993 óta tartozik a Btj-hez. Összekötőként működik a Btj és 6-7 könyváruház között.

A Btj-Europe Rt. 1993 óta működik a belgiumi Antwerpenben. Könyvtári bútorok és anyagok forgalmazásával foglalkozik, szoros együttműködésben a Btj-Produkter Rt-vel.

(Kovács Katalin)

Együttműködés

94/267

BLUE, Sophie: Book Aid International - relieving the book crisis in developing countries = Libr.Rev. 43.vol. 1994. 2.no. 37-45.p.

A Book Aid International szervezet enyhíti a könyvhiányt a fejlődő országokban

Ajándék; Támogatás -más országnak

A korábban Ranfurly Library Service néven ismert, londoni székhelyű könyvsegély-szolgálat 1994. január 1. óta Book Aid International névre hallgat. A jótékonyági szervezetet Lady Ranfurly hozta létre az ötvenes években, bahamai tapasztalatai alapján. Könyvadományozó tevékenységét később kiterjesztette más fejlődő országokra is.

A segélyszolgálat mai támogatói különböző cégek, bankok, az Európai Közösség, egyes kiadók, az edinburghi herceg stb. Thatcher asszony 1991-ben nemzetközi kapcsolatokkal és elméleti politikával foglalkozó könyveit a Book Aid Internationalnak adta. Ezek a könyvek kerültek később a vilniusi egyetemre.

A szervezet 40 éves fennállása óta mintegy 15 millió könyvet adományozott szerte a világon.

Évente mintegy 500.000 könyvet juttatnak el külföldre. Az elmúlt évi szállítmányból 65 ország részesült: 82% a Szaharán túli afrikai államokba került, 1% a Közel-Keletre és Észak-Afrikába, 5% Közép- és Dél-Ázsiába, 5% Délkelet-Ázsiába és a Csendes óceán térségébe, 5% Közép- és Dél-Amerikába és a Karib-tengeri térségbe és 2% Kelet-Európába és a korábbi Szovjetunió utódállamaiba.

A szolgálat személyzetéhez tartozó könyvtárosok évente többször elutaznak a fejlődő országokba, hogy folyamatosan kiértékeljék a segélyek hatékonyságát. A küldendő könyvekre is ők tesznek rendszerint javaslatot, illetve a segélyezett országok Angliába látogató oktatói és könyvtárosai.

Különösen az afrikai országokban áll rendkívül alacsony szinten a könyvkiadás; hiányzik hozzá az anyagi alap, az állami támogatás és a vásárlóerő. Gambiában pl. egy tankönyv a heti átlagfizetés háromszorosába kerül. Tanzániában 90 diák iratkozott be az egyik középiskolába és egyetlen egy tankönyvet nem tudnak nekik adni. A könyvtárakhoz folyamatosan érkeznek a gyermekeknek és felnőtteknek szóló szórakoztató irodalom iránti kérések, nélkülözik a referenzs könyveket és az ismeretterjesztő irodalmat is.

Kambodzsában a Pol Pot rezsim idején elpusztították a könyvtárakat és az egyetemeket. 1979-re összesen 40 orvos maradt az országban, ugyanakkor minden orvosi könyvet megsemmisítettek. Az Orvosi Egyetemen a Book Aid International biztosította a tankönyveket, valamint nyelvkönyveket.

A szolgálat támogatja a helyi könyvkiadást is. Egy 27 könyvből álló, nyomdászati ismereteket tartalmazó könyvcsomagot juttatnak el minél több afrikai nyomdába a személyzet belső képzésének elősegítésére.

110 afrikai egyetemre és nemzeti könyvtárba megküldték az afrikai Books in Printet, hogy így is serkentsék a könyvforgalmat. A könyvadományok nem ártanak a helyi könyvpiacnak, sőt ellenkezőleg. A szolgálat tapasztalata szerint, ha megkapják egy könyv első kiadását, az ösztönzőleg hat a második kiadás megvásárlására, vagy az egy példányban kapott könyv további példányok vásárlására.

Egy gyermekkönyvtár létrehozásánál csak a könyvállomány beszerzése 40 ezer fontot tesz ki. Ez az összeg a Book Aid International segítségével 2 ezer fontra redukálható (a könyvkivá-

lasztás, az adminisztráció és a szállítás költségeire).

A Book Aid International szívesen fogadja könyvtárosok segítségét, pénzbeni és könyvadoományok formájában. Szívesen megküldik a könyvkiválasztás szempontjaira vonatkozó tájékoztató kiadványukat.

(Kovács Emőke)

Lásd még 265, 282-283, 304, 335

Könyvtárosi hivatás

94/268

BELLING, Michael - BISTER, Friederike - KLINKNER, Sabine [et al.]: Berufliche Situation der Fachhochschul-Absolventinnen in den bibliothekarischen Studiengängen = Bibliotheksdienst. 28.vol. 1994. 5.no. 623-636.p.

A főiskolát befejezett könyvtár szakos hallgatók elhelyezkedési lehetőségei

Felmérés; Könyvtáros -felsőfokú; Pályakezdő könyvtáros

Egy korábbi vizsgálat (1989) folytatásaként ismét felmérték, hogy milyen munkalehetőségek várnak az NSZK régi tartományaiban főiskolát végzett fiatalokra. 1993 elején kérdőívvel kerestek fel az 1992-ben végzettek közül 459 hallgatót, közülük 228 küldött vissza értékelhető választ. Ez az NSZK-ban végzett könyvtárszakos hallgatók 36%-a.

A válaszadók 68%-a kapott állást végzettségének megfelelő könyvtárosi vagy informatikai munkakörben, a többi (32%) vagy végzettségétől idegen területen dolgozik, vagy munkanélküli. Az NSZK könyvtárosképzési rendszerében honos háromféle szakirányultság szerint vizsgálva: a közkönyvtári végzettségűeknek csak 59%-a kapott könyvtárosi állást, a tudományos könyvtárosi végzettségűeknek 79%-a, a dokumentalistáknak 71%-a.

A korábbi évekhez képest (melyet az 1989-es felmérés adatai tükröznek) romlottak a közkönyvtári szakirányultságúak elhelyezkedési esélyei (akkor 33%, most 42% maradt közülük

megfelelő munka nélkül) és romlott a tudományos könyvtári szakirányultságúak esélye is (9%-ról 21%-ra emelkedett a megfelelő munkát nem kapók aránya). A dokumentalisták elhelyezkedési lehetősége kis mértékben javult.

Megvizsgálták, hogy a diploma megszerzése után mennyi idő szükséges az elhelyezkedéshez. Az álláshoz jutók többségének három hónapon belül sikerült elhelyezkednie. A későbbi időszakokban viszont – szemben az előző évekkel – rendkívül kevés volt hallgató tudott csak álláshoz jutni.

A hallgatóknak több mint a fele nem végleges, csak határozott időre szóló munkaszerződéshez jutott. E téren csak a dokumentalisták vannak előnyösebb helyzetben (közülük 83%-kal határozatlan időre szóló szerződést kötöttek). A munkaszerződések nagy többsége teljes foglalkoztatottságot nyújt, a hallgatók 12%-a helyezkedett el részfoglalkozásuként, egyharmaduk saját szándékának megfelelően, a többiek kényszerűségből.

A fizetést a legtöbb esetben a közalkalmazotti bérelőírásoknak megfelelően, norma szerint alapították meg, 5% kapott ennél kevesebbet, 16% pedig többet. Kivételek a dokumentalisták: közülük 42% a kötelező norma felett kap.

Megvizsgálták, hogy a különféle szakirányultságú hallgatók speciális végzettségüknek megfelelő munkához jutottak-e? Kiderült, hogy a közkönyvtári szakirányultságú végzetteknek kevesebb mint egyharmada tudott csak közkönyvtárban elhelyezkedni, vagyis abban a munkakörben, amelyre kiképezték. A szakkönyvtárosok esetében sokkal kedvezőbb a helyzet. Jogosan merül fel a kérdés, hogy a könyvtárügy egyes területeire irányuló képzés megfelel-e még a munkaerőpiac tényleges szükségleteinek?

A végzettek 32%-a nem tudott könyvtári-informatikai álláshoz jutni. Egyharmaduk képzettségétől idegen munkát vállalt, pl. a rosszul fizetett és kevésbé kvalifikált könyvesbolti eladói állást. Legnagyobb létszámban a közkönyvtári szakirányultságon végzettek kényszerültek erre. A volt hallgatók 23%-a munkanélküli. A munkanélküliek aránya nem romlott, de nem is javult az előző felméréshez viszonyítva.

A vizsgálatot a kölni főiskola a saját kérdőívein egy speciális szemponttal egészítette ki: felmérték, hogy a munkaerőt kereső intézmények a munkaerő toborzásának milyen módját választották és melyik bizonyult hatásosnak. Kiderült,

hogy legkevésbé a munkaerőhivatalon keresztül történő keresés hatásos, de az intézményen belüli kiírások sem jártak sokkal nagyobb eredménnyel. Célravezetőbbek voltak az újsághirdetések és mindenekelőtt a közvetlen személyes kapcsolatra épülő egyéb toborzási módok, pl. a bemutatkozó beszélgetések.

(Katsányi Sándor)

94/269

STILLER, Henri: L'information documentaire par la prestation de service = Documentaliste. 31.vol. 1994. 1.no. 39-42.p.

Res. angol nyelven

Hogyan jellemzi szakmáját egy információs vállalkozó?

Tájékoztatósi vállalkozás

A legtöbb könyvtáros aggodalommal szemléli az információs vállalkozók munkáját. Franciaországban mostanáig nem sok ilyen vállalkozó volt. Most azonban megjelentek, és ez bizonyos izgalmat keltett a vállalati és tudományos könyvtárosok körében, akiknek a versenytársai. A cikk szerzője egy információs vállalkozó, aki ismerteti a vállalkozók tevékenységét és cáfolja, hogy szolgáltatásaik túl drágák lennének. A vállalkozók és a szakkönyvtárosok kapcsolatát partneri viszonyként értékeli: közösen használják egymást kiegészítő képességeiket. Ami a térítési díjat illeti, azt az erőforrások hatékonyabb használatának és a minőségnek a fényében kell mérlegelni.

(Autoref.)

Lásd még 297

Oktatás és továbbképzés

94/270

ZAHN, Peter: „Buch- und Bibliotheksgeschichte” - überflüssig in der Bibliothekar-Ausbildung? = Bibliotheksdienst. 28.vol. 1994. 4.no. 504-510.p.

A „Könyv- és könyvtártörténet” felesleges tárgy a könyvtárosképzésben?

Könyvtártörténet -egyetemes; Könyvtörténet - egyetemes; Oktatási anyag

A berlini Humboldt Egyetem Könyvtártudományi Intézetében (az NSZK-ban egyedül itt folyik egyetemi szintű könyvtárosképzés!) munkacsoportok dolgoznak a tanterv és a tananyagok gyökeres reformján. 1993 decemberében a tervek szűk körben ismertették, s ekkor vált tudottá, hogy számos elavult ismeret elhagyása mellett a könyv- és könyvtártörténeti stúdiumokat is radikálisan csökkenteni akarják. A javaslat szerint az alapstúdiumok második szemeszterében szerepelne egy történeti tárgy (A könyvtár-, információ- és a dokumentációügy története), de csak heti egy órában. Az alapstúdiumok után a közkönyvtári tagozatban sem a kötelező, sem a választható tárgyak között nem szerepel történeti téma, elmarad a korábban oktatott írás- és könyvtörténeti stúdium is. Így a történeti stúdiumok óraszámja a jelenlegi 56-ról 14-re csökkenne.

A tudományos könyvtári tagozat tantervében szintén nem szerepel történeti stúdium a kötelező tárgyak között.

A szerző nem ért egyet a munkabizottság álláspontjával a következő okok miatt:

1. „A könyvtár-, információ- és dokumentációügy története” tantárgy egyetlen szemeszter heti egy órájában nem vizsgálható.

2. A könyvtártörténet súlypontjainak ismerete (ilyenek pl. a felvilágosodás könyvtári eszméi, a nemzeti szocializmus könyvtárpolitikája, az NSZK és az NDK könyvtárügyi koncepciói stb.) nélkülözhetetlen feltétele egy olyan szakma lényegi megértésének, melynek egyik feladata a kulturális örökség feltárása és megőrzése.

3. Az intézménytörténet és a benne őrzött dokumentumok tartalmi-formai története elválaszthatatlanok.

4. A máig fennmaradt és használt kézírásos katalógusok konverziója írástörténeti ismereteket igényel.

5. A régebbi német nyomtatványok (15-19. sz.) gyűjteményi kiegészítése és nemzeti bibliográfiai feltárása – mely széleskörű könyvtári feladat – szintén könyvtörténeti ismereteket tételez fel.

6. A könyvtárosi tanulmányokat választók eleve vonzódnak a könyvhöz, mint hagyományos

médiához. A választott diplomamunkák 23%-a történeti témájú.

7. Angliában, Franciaországban, Hollandiában, Lengyelországban az írás, a könyv és a könyvtárak történeti adatainak feltárása érdekében kiterjedt bibliográfiai és kiadói tevékenység folyik.

8. A tartományi felsőoktatási bizottságok és az általuk létrehívott könyvtárosképzési bizottságok terveiben szerepelnek a könyvtártörténeti stúdiumok.

9. Az Európa-szerte elterjedt gyakorlathoz igazodva az NSZK-ban is napirenden van a felső szintű képzés időtartamának bővítése. Indokolhatatlan e bővítéssel egyidőben egy alaptantárgy csökkentése olyan gyakorlati ismeretek javára (pl. szövegfeldolgozás vagy táblázatkezelés), melyeket még középszinten is oktatnak, s melyek elsajátíthatók (a gépíráshoz hasonlóan) a felsőoktatás keretein kívül is.

(Katsányi Sándor)

94/271

KLIM, I.L. - DONČENKO, N.G.: Bibliotečnoe obrazovanie: opyt i perspektivy = Naučn.Teh. Bibl. 1994. 3.no. 43-52.p. Bibliogr. 19 tétel.

Könyvtárosképzés: tapasztalatok és perspektívák

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Tanterv, óraterv

A könyvtárosképzés nagymúltú intézményében a Szentpétervári Kulturális Egyetemen az utóbbi három év kísérleti oktatási programjainak eredményeképpen kialakult az intézmény sajátosságait és tanári karának tudományos lehetőségeit tükröző új tanterv.

Az egyik lényeges változás, hogy ez évtől a szakmai felkészítés háromféle program szerint működik: ötéves egyetemi képzés, középfokú szakmai képzésre épülő hároméves képzés és a nem könyvtári felsőfokú képesítéssel rendelkezők kétéves kurzusa.

A külföldi – főleg az angol, a dán, a finn és az amerikai – oktatási tapasztalatokat felhasználva sikerült olyan rugalmas tanrendszert létrehozni, amely a korábbinál harmonikusabban és logikusabban, ugyanakkor nagyobb választási lehető-

séget biztosítva készít fel a könyvtárosi-bibliográfusi pályára.

A most bevezetésre kerülő tananyag a következő három fő ciklusból áll:

1. Humán és társadalomtudományok az I. és II. évfolyamon (pld. filozófia, pszichológia, etika, közgazdaságtan, az informatika és a számítástechnika alapjai, idegen nyelvek stb.).

2. Az általános elméleti és gyakorlati szakmai ismereteket közvetítő új tárgyak között van a dokumentumáramlások elmélete, ugyanakkor a könyvtárügy történetét taglaló tárgyak későbbre, a VII.-VIII. szemeszterre tolnak.

3. A harmadik ciklust a különböző tudományok és könyvtári szakterületek főként fakultatívan választott tantárgyai alkotják.

A szaktantervi modulok összeállításában megnövelték az egyes szaktanszékek felelősségét, meghatározták a vezető tanszékek szerepét. A vita általában a különböző szakmai felosztások körül forgott. A funkcionális megközelítés olyan új szakmákat kíván, mint „könyvtárügyi menedzser”, „kiállításrendező”, „könyvtári adatbázisok technológusa” stb., vagy a könyvtár típusából adódóan gyermekkönyvtáros és más, összesen 12 javasolt specializáció közel 60 szabadon választható tantárggyal. A szakmai felkészítés tehát fokozatosan, a bevezető kurzusokkal együtt az V.-től a IX. szemeszterig tart, a harmadik évfolyamtól az egyes tanszékekhez kapcsolódva.

A választható szakképzésekről információs kiadványt állítottak össze. Felismerték, hogy a könyvtárosi-bibliográfusi szakképzést az információs szervező munka tágabban vett értelmében ki kell bővíteni. Már most körvonalazódnak olyan új témák, melyek tantárgyi szintű bevezetéséről gondolkodnak. Ilyen például a „Társadalmi kommunikáció”, „A könyvtárak és információs szolgáltatások felhasználói”, „Információs rendszerek”, „Összehasonlító és nemzetközi könyvtárügy”, és a különleges típusú (múzeumi, zenei, országgyűlési stb.) könyvtárak tevékenységére felkészítő kurzusok.

A továbbfejlesztés irányai az amerikai módszer honosító 2,5 éves magszteri képzés, mely a könyvtárosi továbbképzést és a más diplomával rendelkezők kombinált képzését hivatott biztosítani.

(Bíró Júlia)

Lásd még 298-299, 314, 332

Szabványok, normatívák

Lásd 284, 305, 328-331

Egyesületek

Lásd 302

KÖNYVTÁRAK ÉS TÁJÉKOZTATÁSI INTÉZMÉNYEK

Nemzeti könyvtárak

94/272

BORODIN, O.R.: Kakoj dolžna byt' nacional'naâ biblioteka? = Naučn.Teh.Bibl. 1994. 4.no. 7-10.p.

Milyennek kell lennie a nemzeti könyvtárnak

Nemzeti könyvtár

A nemzeti könyvtár alapfeladata a nemzeti dokumentumtermés megőrzése. Ma Oroszországban a nemzeti impresszum megoszlik több könyvtár állománya között, vagyis a nemzeti könyvtári funkciót több könyvtár látja el. Ezért a jogi szabályozásban két megoldás lehetséges: vagy néhány nagykönyvtár megkapja a teljes vagy részleges nemzeti könyvtári státuszt (ez szerepel a nemzeti könyvtárról szóló új törvény tervezetében, és gyakorlatilag már két nemzeti könyvtár működik, a szentpétervári Rossijskaâ nacional'naâ biblioteka (Orosz Nemzeti Könyvtár), illetve a moszkvai Rossijskaâ gosudartsvennaâ biblioteka (Orosz Állami Könyvtár). A másik megoldás, hogy a jelenleg működő nagykönyvtá-

rakból közös elnevezéssel (pl. Nacional'naâ biblioteka Rossii, Oroszország nemzeti könyvtára) konzorciumot hoznak létre, akár kettőt is, egyet Szentpéterváron és egyet Moszkvában. A konzorciumon belül minden könyvtár megőrizné belső autonómiáját és mai jogainak többségét, de egy új egység részeként új jogokat is kapna.

A nemzeti könyvtár privilégiumai (függetlenül a fenti megoldásoktól):

– A szükséges számban és ingyen részesül a kötelezpéldányokból megőrzés és kiadványcse-re céljára.

– A nemzeti könyvtári funkciók ellátásához szükséges költségvetése önálló rovatban szerepel az állami költségvetésben, illetve devizával is gazdálkodhat.

– Garanciákat kap az állománynak, épületének, felszerelésének, telkének elidegeníthetlenségére.

– Adókedvezményekben részesül kereskedelmi tevékenysége, ha a bevételt a szabályzatban rögzített célokra használják fel.

Hogy a nemzeti könyvtárak tevékenysége a korszerű követelményeknek megfelelően, sok a tennivaló:

– Létre kell hozni a kurrens gyarapodás számítógépes katalógusát, ki kell dolgozni a retrospektív konverzió programját.

– El kell látni a nemzeti könyvtárakat a korszerű információtechnológiai eszközökkel.

– Orosz nemzeti kölcsönzőközpont (dokumentumellátó központot) kell létrehozni, amely részben kereskedelmi alapon működne.

– Nagy kiadói-nyomdai üzemet kell létrehozni a nemzeti könyvtárak mellett.

– Speciális bankot kell alapítani a nagykönyvtárak támogatására és pénzügyeik lebonyolítására.

– A nemzeti könyvtárban a következő intézeteket kell létrehozni: restauráló és konzerváló intézet oktatási központtal, bibliográfiai és könyvtártudományi intézet, régi könyvek és kéziratok intézete.

– Létrehozandó új szervezeti egységek: orientalisztikai könyvtár, klasszikus régiségek kabinete, a vallási irodalom könyvtára, gyermek- és ifjúsági irodalmi részleg.

A nemzeti könyvtár épületén belül és kívül olyan infrastruktúrát kell megteremteni, amely elősegíti a dolgozók és az olvasók munkáját és pihenését (étterem, büfé, a testi fogyatékosokat is szolgáló liftek és lépcsők stb.).

Mindezek jelentős anyagi ráfordítást követelnek, amelyet részben az állami költségvetésből, részben a külföldi befektetők hozzájárulásából kell biztosítani.

(Rácz Ágnes)

Lásd még 317

Felsőoktatási könyvtárak

94/273

COCKRILL, Antje - BROADY, Judith: Opportunities and threats: the macroeconomic environment of British and German university libraries = J.Librariansh.Inf.Sci. 26.vol. 1994. 2.no. 83-92.p. Bibliogr.

Lehetőségek és nehézségek; a brit és a német egyetemi könyvtárak makroökonómiai környezete

Egyetemi könyvtár; Működési feltételek; Oktatásügy; Összehasonlító könyvtártudomány; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A 80-as évek politikai változásai Nagy-Britanniában és Németországban egyaránt a könyvtárakra fordított pénzösszegek csökkenését eredményezték. Ugyanakkor Nagy-Britanniában a gazdasági hanyatlás következtében megnőtt az elszámolási kötelezettség és a hatékonyság szerepe; míg Németországban ez jóval később következett be.

A két országban az oktatási rendszer szervezete és fejlettsége eltérő. A német egyetemi könyvtárak technikai elmaradással és a hallgatók számának állandó növekedésével küszködnek. A brit egyetemi könyvtárosok számára az oktatási szektor versenyképességének növelése, a csökkenő költségvetések és a könyvtárakkal szemben támasztott igények szinte folyamatos változása jelent gondot.

A cikk válaszolja azokat a kulcsfontosságú makroökonómiai tényezőket, amelyek a brit és német egyetemi könyvtárakra kihatnak. Kritikusan elemzi a gazdasági környezet megváltozásából adódó lehetőségeket és nehézségeket. A

szerzők szerint mindkét országban szükség lenne hosszútávú stratégiai tervezésre.

(Autoref.)

94/274

COTTA-SCHONBERG, Michael - LINE, Maurice B.: Evaluation of academic libraries with special reference to the Copenhagen Business School Library = J.Librariansh.Inf.Sci. 26.vol. 1994. 2.no. 55-69.p. Bibliogr.

A felsőoktatási könyvtárak teljesítményének értékelése - különös tekintettel a Koppenhágai Kereskedelmi Főiskola könyvtárára

Felsőoktatási könyvtár; Főiskolai könyvtár -kereskedelmi; Hatékonyság; Kísérlet

Egy felsőoktatási könyvtár teljesítményének legfőbb mutatója, hogy mennyire segíti felhasználóit oktatási és kutatási, tanulási céljaik elérésében.

Erre vonatkozóan a következő mutatókat állították fel:

A. A források elosztása

1. A források optimális elosztása az állomány, személyzet, berendezések között
2. A szerzeményezési források optimális elosztása
3. Az intézmény szükségleteinek megfelelő költségvetés

B. A források felhasználása

1. A fő források (állomány, elhelyezés) maximális kihasználása
2. A felhasználói igények maximális megfeleltetése az állománnyal

C. Minőség

1. A felhasználók maximális elégedettsége a kívánt dokumentumok megléte tekintetében
2. A szolgáltatás maximális pontossága
3. A személyes szolgáltatás érzékelt minősége
4. A hozzáférés és használat maximálisan könnyű volta
5. A referenszkérdések és információszolgáltatási igények optimális kielégítése
6. A felhasználói igények optimális megfeleltetése a kurrens irodalommal

7. Optimális nyitvatartási idő

D. Hatékonyság

1. Minimális szolgáltatási idő (saját könyvtárból és más könyvtárakból kért dokumentumok)
2. Minimális szolgáltatási idő az új szerzeményeknél
3. Minimális feldolgozási idő az új szerzeményeknél
4. A tevékenységek minimális költsége (az egyéb követelményekkel összhangban)

E. Piaci térhódítás

1. A célpopuláció maximális aránya használja a könyvtárat
2. A külső felhasználók optimális száma
3. A használat aránya

F. Termelékenység

1. A személyzet teljesítménye

A szerzők részletesen bemutatják és értékelik a fenti mutatókat azok általános megítélése szempontjából. Ezen túl több mutató alkalmazhatóságát, alkalmazásuk tanulságait a Koppenhágai Kereskedelmi Főiskola Könyvtárában egy kísérlet során empirikusan is megvizsgálták, ami lehetőséget ad mind a mutatók használhatóságának megítélésére, mind a könyvtár árnyalt értékelésére.

(Koltay Tibor)

94/275

DOLPHIN, Philippa: Student-driven route taken at Thames Valley = Lib.Assoc.Rec. 96.vol. 1994. 4.no. 204-205.p.

Oktatási eszköztár a Thames Valley Egyetem hallgatói számára

Egyetemi könyvtár; Eszköztár

A Thames Valley Egyetem létrehozott egy tanulási központot, melynek célja a diákközpontú szolgáltatás. Nemcsak a szakirodalom felkutatásában, használatában igyekeznek maximálisan segítséget nyújtani a hallgatóknak, hanem az írásbeli feladatok igényes kivitelezésében is, a színes másolatkészítéstől a dolgozatok borítójának elkészítéséig. Az LRC (Learning Resources

Centre) büszkén állítja magáról, hogy teljesen „diák-vezérelt”, azaz a diákok igényei szerint működik.

Egy alapítványi támogatás jóvoltából munkaerőként is alkalmazhatnak diákokat. Az LRC sikeres könyvtári-információs kurzusainak jóvoltából bővebben vannak az érdeklődő, tájékozott, ambíciózus jelentkezőknek. Jól megállják a helyüket a hétfégi ügyeletben csakúgy, mint a könyvkiadó pultnál.

Szintén a diákok érdekét szolgálja az a törekvés, hogy a lehető legkisebbre szorítsák a bürokratikus eljárásokat. Ezért szeretnének bevezetni egy olyan számítógépes rendszert, melynek révén a diákok egyetlen azonosító kártya birtokában kölcsönözhetnének könyvet, használhatnák a parkolót és beléphetnének az egyetem más, ellenőrzött területeire is.

A Központ berendezése is flexibilis, nemcsak a bútorok, hanem a falak is mozgathatók. Egy-egy helyiséget tetszés szerint át lehet rendezni osztályteremnek, szemináriumi szobának vagy pl. értekezlet színterének.

Mivel heti 71,5 óra a nyitvatartási idő, meg kell találniuk a legkisebb költséget igénylő megoldásokat. Ezért alkalmaznak részmunkaidős könyvtárosokat (pl. csak hétfégre), és ezért (is) bátorítják a használókat, hogy legyenek önkiszolgálók, azaz a lehető legönállóbban használják az LRC eszközeit és forrásait. A diákok maguk kölcsönözhetik ki a könyveket, és hatástalaníthatják a biztonsági csíkot a 3M nevű – a könyvtári rendszerhez kapcsolódó – egység segítségével.

A szokásos könyvtárhasználati órákon kívül az LRC munkatársai kifejlesztettek egy számítógépes információs és egy tanulási modult is a hallgatók számára. Az összes online és CD-ROM-os keresési lehetőséget is önállóan használhatják. Itt is arra biztatják őket, hogy használják a segítő programokat, ahelyett, hogy állandóan a könyvtárosokhoz futkosnának.

A diákok egyre növekvő igényei meglehetősen túlterheltté tették a könyvtárosokat. Ez ösztönözte a könyvtári folyamatok ésszerűsítését, melynek során a hatékonyság érdekében a beszerzéstől az osztályozásig áttekintették és átszervezték a munkafolyamatokat. Annak érdekében, hogy az új eljárások a lehető legjobban megfeleljenek a diákoknak, tanulmányozni fogják könyvtárhasználati, dokumentumkeresési szokásaikat is.

A következő félév során az LRC egy sor egyetemi tanszékkal együtt újfajta képzést fog létrehozni a megalakuló Kiegészítő Tanulmányok és Információs Eszközök Tanszéke keretében. Az új kurzus pontos tartalma még nem tisztázott, de célja igen: az LRC és az egyetem különböző tanszékeinek tanárai segítségével a legtöbb segítséget megadni a diákoknak, hogy tanulmányaik során minél jobban tudjanak élni a rendelkezésükre álló lehetőségekkel.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 301, 316, 325, 332

Közművelődési könyvtárak

94/276

ANDERSON, Barbara L.: The library as community center = Libr. Trends. 42.vol. 1994. 3.no. 395-403.p. Bibliogr.

A városi könyvtár mint a közösségi élet központja

Állami, társadalmi szervekkel kapcsolat; Fenntartó szerv; Közéleti tevékenység; Public relations; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági; Városi könyvtár

A cikk több példával illusztrálja, hogy az amerikai közkönyvtárak mint a helyi önkormányzatok szerves részei – a hagyományos könyvtári szolgáltatásokon túlmenően – hogyan szolgálják ki a helyi lakosság szociális, kulturális és szórakoztató igényeit. Az önkormányzati és a könyvtári tevékenység összefonódása a legszemléletesebben azokban a kisvárosokban tükröződik, ahol a helyi városháza és a könyvtár ugyanabban az épületben található. Ilyen például a 12 ezer lakosú kaliforniai Grand Terrace, ahol a két intézmény közös konferenciateremmel, és egyéb helyiségekkel rendelkezik. Az épület biztonságáért a város felel, a könyvtári tevékenységek fontos részét képezik a város kulturális rendezvényeinek. Az ilyen elrendezés további előnye, hogy szoros munkakapcsolat alakul ki az önkormány-

zat dolgozói és a könyvtárosok között. Igen gyakori, hogy a könyvbarátok körének tagjai között polgármesterek és egyéb vezető önkormányzati hivatalnokok is találhatóak. Mivel a kisvárosnak nincs saját újságja, a könyvtári híradókat az önkormányzat által kiküldött vízszámlával együtt kapják meg a polgárok.

Az amerikai városi könyvtárak általában a következő közhasznú szolgáltatásokat nyújtják a lakosságnak:

- képzési lehetőségek munkanélküliek számára;
- foglalkozások szervezése a dolgozó szülők magukra hagyott gyermekei részére;
- önéletrajzírási gyakorlatok;
- számítógéphasználati tanfolyamok;
- információk gyűjtése és szolgáltatása a nemzetiségi kisebbségek számára;
- a helytörténeti kutatások előmozdítása, pl. a helyi újságok indexelése, mikrofilmezés, új technológiák bevezetése útján.

A nagyobb könyvtárak olyan kulturális rendezvényeket is szerveznek, mint hangversenyek vagy nyári filmnapok a család számára.

A könyvtár közösségi szerepe miatt a könyvtári dolgozók gyakran tagjai a városi döntéshozó testületeknek.

Köztudott, hogy a közkönyvtár hagyományos finanszírozási forrásai, a helyi adók és az állami támogatás (az utóbbi csak az erőforrások 5%-át teszi ki!) nem elegendőek a szükséges szolgáltatások működtetéséhez. A térítéses szolgáltatások bevezetése viszont idegen és elfogadhatatlan a szociális kérdésekre igen érzékeny közkönyvtárak számára. A pénzügyi gondok a következőképpen lehetnének enyhíthetők:

- a marketingkiadások csökkentése közös (pl. múzeumokkal, művészeti csoportokkal) tevékenység útján;
- reklámozási célú jazz- vagy folk-fesztiválok szervezése;
- más jellegű közösségi adók könyvtári célú felhasználása.

(Novák István)

94/277

SZYMANOWSKI, Wojciech: O niěktyrých problemach bibliotek publicznych w 1994 r. = Bibliotekarz. 1994. 3.no. 4-6.p.

A lengyel közművelődési könyvtárak néhány problémája 1994-ben

Közművelődési könyvtár

A közművelődési könyvtári rendszer előtt 1994 folyamán várhatóan több olyan probléma fog meredezni, amelynek megoldásához korántsem elég egyetlen év, illetve csak a szakma in-herens erőfeszítése.

Mindenekelőtt az új könyvtári törvény meghozatalának folyamatos „csúszása” okoz gondot, s tartja az egész közművelődési könyvtári rendszert bizonytalanságban. Ez a bizonytalanság a vajdasági és a járási könyvtárak feladatrendszerére éppen úgy kiterjed, mint a rendszer „végvárraira”, a kistelepülések és lakott helyek könyvtári szolgálati helyeire. Jelenleg – az önkormányzati törvény értelmében – a könyvtárfenntartás nem kötelező, hanem csak ajánlott. Mi lesz a következménye annak, ha az imént említett ajánlás süket fülekre talál, illetve ha nem biztosítatik valamiféle felsőbb szintű letéti ellátás? Rossz rágondolni is.

A fentiekből is következik a szakma művelőinek bizonytalansága. Ilyen kérdések forognak mostanában az érdeklődés homlokterében: van-e egyáltalán realitása a közművelődési könyvtári szolgálat szinten tartásának, mi a könyvtár helye az újfajta közművelődésben, mit old meg az automatizálás.

Az sem elintézett dolog, hogy mi lesz a könyvtárosképzéssel. Ilyen-olyan reformokra ugyan sor került vele kapcsolatban, ám kérdés: azt oktatják-e keretében, amire a szakma gyakorlójának ma szüksége van, illetve holnap szüksége lesz.

Az általános bizonytalanság közepette még mindig a vajdasági könyvtárak vannak a legjobb helyzetben, s ezért nem is akarják feladni a regionális irodalomszükségletek kielégítését ambicionáló állománygyarapításukat, valamint a régióban létező kiskönyvtárakkal való törődésüket.

Ugyancsak vajdasági könyvtári ambíció a számítógépesítésben való előrelépés, ami egyfelől a berendezések kompletté tételét jelenti, másfelől pedig bizonyos képzési-továbbképzési feladatok vállalása felé vezet.

(Futala Tibor)

94/278

BILIŃSKI, Lucjan - KUŹMIŃSKA, Krystyna: Status organizacyjny wojewódzkich bibliotek publicznych, ich finansowanie oraz niektóre zadania w r. 1994. = Poradnik Bibl. 1994. 3.no. 1-6.p.

A vajdasági nyilvános könyvtárak szervezeti státusza, finanszírozása és néhány 1994. évi feladata

Megyei könyvtár

Lengyelországban a vajdasági könyvtárak elnyerték az állami művelődési intézmény státuszát. Összhangban a kulturális munka szervezését és vitelét szabályozó törvénnyel, statútumait a vajdák adták ki, túlnyomórészt 1992 és 1993 folyamán. Ezek szerint olyan településeken túlmenő feladatokat látnak el, amelyek az önkormányzati könyvtárak rendeltetészerű működésének ellenőrzéséből-támogatásából, az egyes intézmények tervezésének és szervezésének segítéséből és a személyzet továbbképzéséből tevődnek össze.

A valóságban azonban korántsem ilyen egy-egyes a vajdasági könyvtárak pozícionáltsága. Vannak ui. könyvtárak, amelyek egyszersmind városi fiókhálózatot is működtetnek, mások kiszorultak az önkormányzati könyvtárak gondozásából, ismét mások közös vajdasági-városi fenntartásba kerültek.

A fentieknek megfelelően tarka képet mutat a vajdasági könyvtárak finanszírozása is. A 49 intézmény 1993-ban 396 milliárd zlotyval rendelkezett. Ennek 13,13%-át önkormányzati befizetések, 4,29%-át saját bevételek tették ki, a többi költséget a vajdaságok állták. A legjobban kereső könyvtárak: Wrocław (1 222 millió zł.), Varsó (1 608 millió zł.), Szczecin (1 157 millió zł.) és Lublin (950 ezer zł.). A legnagyobb beruházásban (1993: 11 milliárd zł., 1994: 16 milliárd zł.) a Bydgoszczban működő vajdasági könyvtár részesült (műemlék otthonát újítják fel).

1994-ben a vajdasági könyvtárak továbbra is megtartják településen túli funkcióikat, de az instruáló munkát tanácsadó-konzultatív tevékenységgé kívánják fejleszteni. Ugyancsak kiemelt feladatként fogják e könyvtárak kezelni a számítógépesítés folytatását, külön is hangsúlyozva

ezen belül a képző, továbbképző, tanácsadó és programkövetítő feladatokat.

Intenzívebben fog fejlődni a regionális tájékoztató munka, amelyet egyfelől a számítógépesítés előrehaladása, másfelől a gondosabb állománygyarapítás tesz lehetővé. Egyébként a gyarapításban az idegen nyelvű irodalom módszeresebb beszerzésére is törekedni fognak.

Több könyvtárban indul valamiféle kutatómunka (pl. A legolvasottabb könyvek; Kulcsos gyerekek).

A fejlettebb vajdasági könyvtárak egyre több együttműködési kapcsolatot alakítanak ki hasonló külföldi könyvtárakkal. De „befelé”, azaz az ország rokon kulturális intézményei felé is aktivizálódnak.

8-10 nagyobb lélegzetű beruházásra is számítani lehet e fontos könyvtár-csoport mezőnyében. Ezek régebbi, esetenként műemlék épületek adaptációi vagy rekonstrukciói.

Általában megfigyelhető: a vajdasági könyvtárak mind ambiciózusabb célokat tűznek maguk elé. Sajnos, e célok és a megvalósításukhoz szükséges pénzek dolgában legtöbbször nincs meg az összhang.

(Futala Tibor)

94/279

WOODHEAD, Keith: The Dorset performance study = Public Libr.J. 9.vol. 1994. 3.no. 65-69.p.

A könyvtári teljesítménymérés új mutatószáma

Hatékonyág; Könyvtári hálózat; Közművelődési könyvtár; Statisztika

A közszolgálati intézmények teljesítményének mérése napjainkban divatos téma. A Dorset Megyei Könyvtár több könyvtári szervezettel közösen többféle mérési módszert dolgozott ki az idők folyamán. Egy területen azonban mindeddig nem sikerült reális képen nyernie, mégpedig a hálózatba tartozó egyes könyvtárak tényleges teljesítményének viszonyáról a potenciális (a könyvtár adottságai alapján elvárható) teljesítményhez. Most ennek módszerét dolgozták ki.

A kutatás során a következő lépéseket alkalmazták:

1. A megyét 152 körzetre osztották és kiszámították az egyes körzetekben az egy lakosra

jutó könyvkölcsönzések kívánatos számát. A számítás során abból a feltételezésből indultak ki, hogy minden lakos a megyehatárán belüli könyvtárat veszi igénybe.

2. Minden egyes könyvtár adatait kétféleképpen modellálták:

a) számba vették a teljes könyvállományt,

b) a teljes könyvállományt viszonyították az ún. „könyvhöz való hozzáférési idő” indexével, amely attól függ, hogy a könyvtárnak milyen hosszú a nyitvatartási ideje.

Az állományi adatokat és a hozzáférési idő indexet az egyes könyvtárak vonzerejére jellemző mutatószámoknak tekintették.

A kutatás kezdeti szakaszában a mozgókönyvtárakat nem vették figyelembe. Az adatok az 1991/92-es évre vonatkoztak, tehát az újabban nyílt könyvtárakat értelemszerűen figyelmen kívül hagyták.

3. Kiszámították a könyvtárak megközelíthetőségi jellemzőit, vagyis azt, hogy az egyes lakónegyedekből a könyvtárba jutás mekkora közlekedési költség- és időigénnyel jár. Ennél a számításnál figyelmen kívül hagyták a gyalogos közlekedést.

4. A modell kalibrálása. Több számítás készült mind a „könyvhöz való hozzáférési idő” számainak, mind pedig a közlekedési költség-adatoknak a felhasználásával. A kétfajta megközelítés hasonló, 91 és 90 százalékos értékeket mutatott. Nagy merészség lenne ezeket a túlzotlan is magas értékeket abszolút fokmérőnek elfogadni, különösen akkor, ha figyelembe vesszük a kutatás komplex voltát.

5. Végül megállapították a „könyvtár hatékonysági indexét”, melyben az előre látható könyvkölcsönzések számát viszonyították a tényleges kölcsönzések számához.

6. Végezetül a modell által az egyes könyvtárakra előrevetített kölcsönzési számokat és a tényleges kölcsönzések számát összevetették, hogy a könyvtáraknak jelezzék azokat a teljesítménymutatókat, amelyek elérése kívánatos.

(Kovács Emőke)

94/280

DEGON, Elisabeth: A votre service! Le réseau des bibliothèques publiques de Hambourg = Bull.Bibl.Fr. 39.tom. 1994. 3.no. 61-65.p.

Res. angol és német nyelven

A hamburgi közkönyvtári hálózatról

Gépi könyvtári hálózat; Költségvetés; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások; Tanulmányút

A hálózat, amely 53 könyvtárat tartalmaz, a számítógépesítés befejező szakaszában van. Valamennyi munkafolyamatot (beszerzés, feldolgozás, állomány-nyilvántartás) ésszerűsítettek, az egyes helyek működtetésének alapos elemzését követően. A dokumentumforgalom a döntő annak meghatározásában, hogy mekkora a beszerzésre, a személyzet és a vezető munkabérére fordítható összeg. E könyvtárakban a nagyon liberális dokumentumkölcsonzés a cél: egy olvasójeggyel 265 kölcsönzést lehet végrehajtani.

(Autoref.)

94/281

DE MAGISTRIS, Raffaele - MASCIA, Pasquale: Efficienza e qualità dei servizi nelle biblioteche di base. Un'indagine volta all'elaborazione di indicatori realistici = Boll.Assoc.Ital.Bibl. 34.vol. 1994. 1.no. 9-36.p.

Res. angol nyelven

A hatékonyság és a szolgáltatások minősége a közművelődési báziskönyvtárakban. Vizsgálat reális mutatók meghatározása érdekében

Hatékonyság; Közművelődési könyvtár; Normatívák, mutatószámok

Az olasz könyvtáregyesület közkönyvtári bizottsága a könyvtárvezetési és értékelési munkacsoporttal együtt kisebb és közepes méretű közkönyvtárak számára normatívák és irányelvek kimunkálása érdekében indított vizsgálatot. Az adminisztratív és strukturális körülmények miatt kevésbé alkalmas mennyiségi mutatók helyett a mérés és értékelés került előtérbe mint eszköz a könyvtár haladásának figyelésére, a szolgáltatások fejlesztése tervezésének segítésére. Az irányelvek realitása érdekében meghatározott, átlagosnak tekintendő könyvtárak körében végeztek vizsgálatokat.

Alapkönyvtárnak tekintették a járulékos feladatoktól mentes, általános tájékoztatási és olvasószolgálati kötelezettségű könyvtárakat, amelyek nem nagyvárosi környezetben működnek. Olyan könyvtárakat választottak, amelyek nem tartományi fővárosok könyvtárjai, nem könyvtári rendszerek központjai, az ellátandó lakosság létszáma nem több 70 ezernél, nem őriznek régi vagy ritka gyűjteményt, környezetükben nincs másik, a nagyközönséget ellátó könyvtár, s mindemellett hatékonyságuk, szolgáltatásaik színvonala alapján mintaként tekinthetők az adott területen.

Tekintettel arra, hogy a cél különböző területeken, más-más adottságok között működő könyvtárak számára használható irányelvek és normatívák kidolgozása volt, a minta kiválasztása sem alapulhatott mennyiségi mutatókon. Mindössze a következő előfeltételeket szabták: könyvbeszerzés: 50 db/1000 lakos, kölcsönzés, másolatszolgáltatás: 1-1/lakos, nyitva tartási idő: 1-5000 lakosig 18, 5-50 000 lakosig 36, azon túl 48 óra hetente, és végül, 10 000 lakos felett legalább 2 könyvtáros. Az összesen 200 könyvtárból álló mintát úgy választották ki, hogy a lakossági arányoknak is megfelelően reprezentálja az egész országot: Észak-Itáliából 109, Közép-Olaszországból 35, délről és a szigetekről 56 könyvtár kapott első lépésként egy 82 kérdésből álló kérdőívvel.

A visszaérkezett kérdőíveket ellenőrzés, egyezés után számítógépre vitték. Az adatokat a könyvtár húsz évének lényeges eseményeit, a sikeres szolgáltatások szervezését, a helyhatóságokkal és a helyi kulturális testületekkel való kapcsolatokat, a könyvtárak közötti együttműködés hatékonyságát leíró beszámolókat és a könyvtárral kapcsolatos anyagokat (szabályzatok, beszámolókat, propagandaanyagokat) egészítették ki.

Bár a vizsgálat egyes eredményeit már az 1993. októberi egyesületi konferencián ismertették, még korai lenne a normatívák, irányelvek majdani tartalmát előlegezni. Célszerűnek látszik egy konferencia megszervezése a könyvtárirányítók számára, egységes közkönyvtári „monitoring” módszerek elfogadása érdekében; széles körű használói vizsgálatokat javasolnak; és a könyvtári együttműködési központok előzetes számbavétele után további vizsgálatokat az együttműködések különféle technikai és gazdasági aspektusait illetően.

(Mohor Jenő)

Lásd még 283, 286, 313-314

Tudományos és szakkönyvtárak

94/282

MAJID, Shaheen: Strengthening agricultural libraries in Pakistan = Int.Inf.Lib. Rev. 25.vol. 1993. 4.no. 233-245.p. Bibliogr. 8 tétel.

A mezőgazdasági könyvtárak fejlesztése Pakisztánban

Állomány; Együtműködés -belföldi; Információ-technológia; Szakkönyvtár -mezőgazdasági; Személyzet; Támogatás -más országok

Pakisztán agrárország. Több mint 110 mezőgazdasági kutatóintézet és felsőoktatási intézmény tart fenn különböző nagyságú és gyűjtőkörű könyvtárakat az országban. Ez az akadály a egységes fejlesztésnek és az együtműködésnek.

A pénzeszközök hiányában a pakisztáni mezőgazdasági könyvtárak alacsony színvonalú szolgáltatásokat nyújtanak csak, és a helyzet az elmúlt években tovább romlott. A könyvtárak legtöbbje kevesebb mint évi 1000 dollár költségvetésből gazdálkodik. Sok jobb helyzetben levő könyvtárban is csökkenteni kellett a folyóirat-előfizetéseket, az országosan amúgy is alacsony külföldi periodika-állományból. A jóslatok az állományok akut elégtelenségét, a felszerelés és a képzett munkaerő hiányát jelezték előre.

1988-ig csak egyetlen könyvtárban végeztek irodalomkutatást az AGRIS adatbázisból: postán küldték a kéréseket Bécsbe, ahonnan 5-6 hét múlva érkezett meg az eredmény. Az AGRIS és AGRICOLA CD-ROM-ok beszerzése a felhasználók számának rohamos emelkedését hozta magával.

1988 közepén az USAID szakértői vizsgálatot végzett. Felmérték a mezőgazdasági könyvtárak állományát és szolgáltatásait, a helyi felhasználókat is megkérdezve.

Elhatározták, hogy mindhárom agráregyetem és több főiskola könyvtárát, továbbá különböző jelentősebb kutatóintézetek könyvtárait (összesen 17-et) fogják támogatni. Egyes könyvtárak

100-120, más könyvtárak 50-70, míg a harmadik csoportba soroltak 25-40 folyóiratot kaptak mikroformában. Nyomatott dokumentumok beszerzését nem támogatták.

Az egyszeri segítségnyújtás célja egy együttműködési hálózat kialakítása volt. Ennek megfelelően a folyóirat- és CD-ROM-előfizetés meghatározott időre szólt.

Arra ösztönözték a könyvtárakat, hogy szolgáltatásaikért kérjenek térítést. A másolatszolgáltatásért korábban is fizettek a felhasználók, míg az adatbázisok használatával kapcsolatos gyakorlat változó volt. A program idején sem kívántak kialakítani egységes rendszert, mivel döntőnek látták a helyi adottságok figyelembevételét.

Feltételezték, hogy a résztvevő könyvtárak személyzete megfelelően tudja majd használni a kapott berendezéseket, de változni fog munkájuk jellege (gépi katalógus, információ-visszakérés, felhasználók oktatása). Várható volt, hogy növekedni fog a kisegítő személyzet iránti igény, többek között adatbevitel céljaira.

A könyvtárosok képzését összehangolták a berendezések beszerzésének ütemezésével. Intenzív munkahelyi képzésre azért is szükség volt, mert a könyvtári tanszékeken általában nem megfelelő az információtechnológia oktatásának színvonala.

A könyvtárak és felhasználók javaslata nyomán összeállított folyóiratlistán szereplő tételek 40%-a a délkelet-ázsiai régióból származott volna. Ezeket nem tudta szállítani a University Microfilms International cég, beszerzésük, mikrofilmzésük pedig nehézkes lett volna, így a folyóiratok listáját a rendelkezésre álló címek alapján módosították.

Összesen 410 folyóiratcímre fizettek elő. Az eredetileg kiválasztott folyóiratok közül 170 címet (41,46%) két vagy több könyvtár is igényelt. Ennek nyomán arra ösztönözték a könyvtárosokat, hogy a duplumok helyett inkább új címeket igényeljenek, így 162 új cím került a listára és ebből 16,6% volt a duplum.

A duplikáció jövőbeli kontrollját elősegítendő nemzeti mezőgazdasági periodika-adatbázist hoztak létre és a könyvtárközi kölcsönzés ösztönzése céljából elkészítették a külföldi időszaki kiadványok lelőhely-jegyzékét.

Az INMAGIC integrált rendszert választották ki a programban résztvevő könyvtárak számára.

Egyes könyvtárak olyan átfogó jellegű adatbázisokat kaptak, mint az AGRIS, az AGRICOLA

és a CAB specializált CD-ROM-okat (Pest Bank, Water Resources Abstracts, VET BEAST stb.). Emellett szótárak, lexikonok és enciklopédiák multimédia CD-it is megvásárolták. A CD-ROM előfizetések folytatását nemzetközi szervezetek támogatásával próbálják megoldani.

A program eredményeit is figyelembe véve a jövőben

– meg kell teremteni a mezőgazdasági könyvtárak országos együttműködését,

– formális forrásmegosztási és könyvtárközi kölcsönzési megállapodásokat kell ezek között a könyvtárak között kötni,

– a könyvtárak fenntartóinak intézkedéseket kell tenniük az információforrások hatékony felhasználása érdekében, például úgy, hogy csak a korszerű szakirodalmi adatokon is alapuló kutatási előterjesztéseket fogadják el,

– ezekben szerepeljen a szakirodalmi szolgáltatások költsége és ezeket az illetékes könyvtár kapja meg,

– a mezőgazdasági könyvtáraknak aktívan kell propagálniuk új forrásaikat és eszközeiket.

(Koltay Tibor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Általános kérdések

Lásd 280, 289, 315

Állomány, állományalakítás

94/283

Empfehlung für die Zusammenarbeit zwischen Öffentlichen Bibliotheken und Buchhandel = Bibliotheksdienst. 28.vol. 1994. 6.no. 878-889.p.

Ajánlás a közkönyvtárak és a könyvkereskedelem együttműködésének szabályozására

Együttműködés -belföldi; Könyvkereskedelem; Közművelődési könyvtár

Az NSZK-ban hagyománya van a tudományos és szakkönyvtárak valamint a könyvkereskedelem közötti együttműködés külön szabályozásának: már a harmadik „Ajánlás” jelenik meg e témakörben. Most egyfelől a Német Könyvkereskedők Egyesülete, másfelől a Német Közkönyvtárosok Szövetsége és a Német Könyvtári Intézet írásba foglalták a közkönyvtárak és a könyvkereskedők közötti együttműködés rendjét is.

Az ajánlás részletekbe menő javaslatokat tesz az együttműködés formájára. Felsorolja azokat az adatokat, melyeket a vásárló könyvtárnak illetve a könyvet szállító cégnek célszerű magáról megadnia a másik fél tájékoztatására, felsorolja a könyvrendelés alkalmával megadandó bibliográfiai ill. kereskedelmi adatokat, megnevezi azokat a körülményeket, melyek fennállása esetén a szállítónak a megrendelőtől új információt kell kérnie (pl. címváltozás, árváltozás, csak másik kiadásban vagy csak más kötésmódban szállítható stb.). Részletes felsorolást tartalmaz a szállítást megakadályozó körülményekről, s az eljárásról az egyes esetekben, foglalja közre a szállítás technikai kérdéseivel (pl. csomagolás) és természetesen a pénzügyi eljárásokkal is. A könyv- és egyéb dokumentumvásárláson kívül kitér az „Ajánlás” az együttműködés egyéb lehetséges területeire: a piackutatásra, a kötetzeti munkákra, a katalógizálásra, valamint a lehetséges kulturális együttműködésre: a közös programtervezésre, propagandamunkára, kiadványokra, rendezvényekre, igénykutatásra.

(Katsányi Sándor)

94/284

WIESNER, Margot: EDILIBE project = VINE. 94.no. 1994. 11-14.p.

Az EDILIBE program

Formátum -gépi; Gépi állománygyarapítás; Könyvkereskedelem; Szabvány; Ügyvitel gépesítése

Bár a könyvkereskedelem és a könyvtárak érdeke nem mindig egyezik meg, mégis van közöttük együttműködés, különösen az új információ-technológia felhasználása terén. A számítástechnika alkalmazása a könyvkereskedelemben és a könyvtárakban egymástól függetlenül terjed, fejlődik, s a könyvtárgépesítésben a szerzeményezés általában az utóljára automatizált tevékenység. A jelenlegi gyakorlat szerint, amíg egy friss megjelenésű könyv a kiadótól a kereskedelmen keresztül eljut a könyvtárba, különböző adatait – különböző szempontok alapján – többször is rögzítik, számítógépen tárolják, majd ismét papírra kerül és így tovább.

Az EDILIBE (Electronic Data Interchange for Libraries and Booksellers in Europe – elektronikus információcsere a könyvtárak és a könyvkereskedők között Európában) tervezet célja az, hogy egyszerűsítse, egységesítse ezt a folyamatot. Az Európai Közösség 1988-ban elindított, majd 1991-ben kiterjesztett cselekvési terve mellé 93 javaslat érkezett a tagországokból, amelyekből mindössze 14 került elfogadásra: ezek egyike az EDILIBE, amely projekt 1992 decemberi elfogadása után 1993 áprilisában indult. Résztvevői egy-egy német (Harrassowitz), angol (Blackwell) és olasz (Casalini) könyves cég, illetve a BLCMP (Birmingham) és a Manchesteri Egyetemi Könyvtár, a hollandiai PICA-központ, Göttingen és Frankfurt egyetemi könyvtára valamint a firenzei és a spanyol nemzeti könyvtár.

Az EDILIBE projektben az adatcserét a szabványosított EDIFACT formátum, az adatforgalmat az X.400 átviteli formátum szolgálja. A projekt első néhány hónapja a technikai feltételek megteremtésével telt (konverterek kiválasztása, export-import interfészek definiálása stb.). A rendszer intenzív tesztelését (költség/haszon elemzéssel együtt) 1994 őszére tervezik megkezdeni. A 27 hónapig tartó projekt költségeit 2 millió ECU-ra tervezték, és remélik, hogy nem egyedüli használói maradnak a rendszerek.

(Mohor Jenő)

94/285

BELZILE, Sylvie - VENNE, Louise: Les politiques de développement de collection dans les bibliothèques annexes de l'ICIST = Doc.Bibl. 40.vol. 1994. 1.no. 21-24.p.

Res. angol és spanyol nyelven

Állománygyarapítás a kanadai műszaki-tudományos tájékoztatási intézet (CISTI) ágazati könyvtáraiban

Állománygyarapítás; Könyvtári hálózat; Tájékoztatási intézmény -természettudományi és műszaki

E könyvtárak egyetlen modell alapján dolgozták ki állománygyarapítási politikájukat. Az egyes dokumentumok felépítése a következő: bevezető, az intézmény és a fiók feladatköre, kiválasztás, beszerzés, az állomány kezelése és a politika felülvizsgálatának rendje. A kiválasztás rendszerint a könyvtárvezető feladata, tevékenységét segítik a könyvtár munkatársai és felhasználói. A kiválasztás többek között az alábbiak alapján történik: téma, nyelv, megjelenés ideje, dokumentumtípus. Az állomány kezelésébe tartozik a dokumentumok pótlása, az állomány védelme és a selejtezés munkafolyamata.

(Autoref.)

94/286

INTNER, Sheila S. - FUTAS, Elizabeth: Evaluating public library collections: why do it and how to use the results = Am.Lib. 25.vol. 1994. 5.no. 410-412.p.

Közkönyvtári állományok értékelése: miért kell elvégezni, és hogyan használjuk az eredményeket?

Állományelemzés; Közművelődési könyvtár

A közkönyvtárosok tisztában vannak a dinamikus állományépítés fontosságával. A könyvtárakat közpénzekből támogatják, s mivel az állampolgárokat is elszámoltatják a bevételeikről, a használók joggal várhatják el a könyvtártól, hogy jól gazdálkodjon az adófizetők pénzével, s ezt bizonyítani is tudja.

Ha a 80-as éveket a tervezés jellemezte, a 90-eseket inkább az értékelés jellemzi. Három tényező gyorsította meg ennek szükségességét: az elszámoltathatóság, az együttműködés és a gazdaságosság. Mivel az utóbbi időkben megnőtt a források megosztásának a szerepe, a könyvtáraknak szükségük van arra, hogy tisztán lássák saját helyzetüket. Ami a gazdaságosságot illeti, az 50-es, 60-as években az intézmények úgy gondolták, hogy korlátlanul növekedhetnek. A 70-es években a költségvetési források beszűkültek, a restrikció a 80-as években tovább fokozódott.

Ha egyszer egy könyvtár elhatározza magát gyűjteménye felülvizsgálatára, erre többféle lehetőség kínálkozik: a) belső feladatként a könyvtárosok végzik el, b) külső szakértőt fizetnek meg, c) a kettő kombinációját alkalmazzák. Mindegyik formának megvannak a maga előnyei és hátrányai.

Ha a könyvtár maga végzi el az ellenőrzést, mentesül a szakértői díj kifizetésétől. A költségek elrejtethők a személyzeti kiadások között, bár ez nem jelenti azt, hogy ez a megoldás olcsóbb és azt sem, hogy ingyenes. Előnye még, hogy a könyvtárosok ismerik a gyűjteményt és a használói igényeket. Elegendő, ha az állományvizsgálattal kapcsolatos szempontokat tisztázzák. Hátrány lehet viszont, hogy részérdekek befolyásolhatják a könyvtárosok ítéleteit. A belső erőből megoldott ellenőrzésnél a munka lassú, elhúzódó, mert csak részidőt tudnak ráfordítani. A munkával vagy a csoport irányításával a legjobban felkészült kollégát kell megbízni.

Szakértők alkalmazásánál előny, hogy gyorsan dolgoznak, nem zavarják meg a könyvtár napi munkáját, tárgyilagosság, profik az adatgyűjtésben és kiértékelésben. A munka végeztével részletes jelentést, javaslatot adnak át a könyvtárnak a tennivalókról. Hátrányok: nem ismerik a helyi igényeket, s mivel a munka elvégzése után elmennek, nincs garancia arra, hogy javaslataik megvalósíthatók, ill. hogy javítanak a helyzeten.

Szakértő és könyvtáros közös munkája akkor járhat sikerrel, ha képesek jó munkakapcsolatot kialakítani egymással. A közös munka tovább tart, mintha egyedül dolgozna rajta egy szakértő, a költségek sem kisebbek, s a költségcsökkentés időszakában nehéz igazolni az olyan pluszkiadásokat, amelyek csak hosszú távon térülnek meg.

Egy jól elvégzett értékelés kimutatja a kurrens gyűjtemények alakulása és az ellátandó

használók igényei közötti ellentmondást. A változás évtizedekkel korábban bevált szempontjai ma már nem biztos, hogy használhatók. Nagy kérdés, hogy a könyvtárosok képesek-e elfogadni a kritikát, vagy inkább megmagyarázzák, hogy mit miért tettek. Ennél is fontosabb, hogy miképpen hasznosítják a könyvtárak a feltárt összefüggéseket, információkat.

Három szabály a gyűjtemények értékeléséhez: 1. Ha lehet, a könyvtár teljes gárdáját vonjuk be az értékelésbe. Ezzel kockáztatjuk viszont az objektivitást, ráadásul időt, költséget és néhány kurrens szolgáltatást is fel kell áldozni érte. 2. Ha tárgyilagosság akarunk lenni, jobb, ha egy külső szakértővel szerződünk. Ebben az esetben elvész az a közvetlen tudás, amelyet az értékelés közben a munkatársak szereznek. 3. Ha a személyzetet is be akarjuk vonni, a tárgyilagosság érdekében külső szakértővel érdemes ellenőriztetni az értékelés által feltárt eredményeket.

(Kovács Katalin)

94/287

MERTENS, Lothar: Weitere, noch geheimere DDR-Dissertationen = Z.Bibliothekswes.Bibliogr. 41.vol. 1994. 3.no. 304-311.p. Bibliogr.

További, még titkosabb NDK-disszertációk

Disszertációgyűjtemény; Olvasáskorlátozás

A szerző egy korábbi cikkében (ld. 93/19) részletesen beszámolt a témáról, s kutatásainak eredményeit időközben önálló monográfiában is közölte. Jelen írásában az NDK-ban titkosan kezelt disszertációk újabban feltárt csoportjait és leelőhelyeit ismerteti.

A titkosan kezelt (sem a Német Nemzeti Bibliográfiában, sem az Egyetemi Írások Évkönyvében nem szerepeltetett) disszertációk két korábban ismert minősítési fokozatán kívül („Csak szolgálati használatra” és „Bizalmas szolgálati anyag”) két másikat, ezeknél szigorúbbat is alkalmaztak „Bizalmas zárt anyag” és „Titkos zárt anyag” megjelöléssel. Az így minősített műveket sem helyben nem lehetett megtartani, sem a Deutsche Bücherei nem részesedhetett belőlük, hanem központi gyűjtőhelyen kellett zárt anyag-

ként páncélszekrényben őrizni. A „Bizalmas zárt anyag”-hoz a szekciók igazgatói és kiválasztott professzorok juthattak hozzá, a „Titkos zárt anyag”-hoz csak néhány vezető káder.

A titkosan kezelt anyag aránya a disszertációk egészéhez mérten az egyes oktatási intézményeknél más-más volt. A Humboldt Egyetemen pl.

Doktori disszertáció összesen	6049
Ebből nyilvános (bibl.feltárt)	4981
„Csak szolgálati használatra”	557
„Bizalmas szolgálati anyag”	411
„Bizalmas zárt anyag”	95
„Titkos zárt anyag”	5
Titkosan kezelt anyag együtt	17,7%

Egyes intézmények disszertációi eleve titkosan kezelt anyagnak minősültek. Ilyenek voltak a párt és a biztonsági szervezetek doktorátust is adó felsőoktatási intézményei (kivéve a párt Társadalomtudományi Akadémiáját, mely disszertációinak mintegy a felét közölte az Egyetemi Írások Évkönyvében.) Nem voltak nyilvánosan hozzáférhetőek a Néphadsereg képzőintézményeiben írt disszertációk sem. (A drezdai Katonai Akadémia „Dr.rer.mil.” – rerum militarium – elnevezéssel az NDK-án kívül sehol nem létező akadémiai fokozatot adott.) Ugyancsak titkosan kezelték a berlini Wilhelm Pieck Tiszti Főiskola disszertációit, valamint a Népi Rendőri Főiskolán készült 129 disszertációt.

A legnagyobb titok az Állambiztonsági Minisztérium potsdami Jogi Egyetemét övezte. Az itt végzők (kizárólag az állambiztonsági szolgálat főfoglalkozású munkatársai) jogi doktorátust kaptak. 478 doktoráló 174 disszertációt készített, mivel ebben az intézményben kollektíven írt – akár 8 szerzős! – disszertációkat is elfogadtak. (Katsányi Sándor)

94/288

BUCHHOLZ, Ernst: Der alleingelassene Bibliothekar oder Überlegungen zum Umgang mit esoterischer Literatur = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 4.no. 373-378.p.

Res. angol nyelven

A magára hagyott könyvtáros avagy gondolatok az ezoterikus irodalom kezeléséről

Állomány használata; Olvasáskorlátozás; Szakirodalom -irodalomtudományi [forma]

Az ezoterikus irodalom a 20. században a tömegkommunikáció és Rudolf Steiner antropozófikus iskolája révén vált társadalmi hatóerővé, napjainkban pedig a Waldorf-iskolák, egészségügyi intézmények (pl. a Herdeken-Witten Egészségügyi Főiskola) és New-Age csoportok erősítik társadalmi elismertségét. A 60-as években a könyvtárakban még tabu témának számított ez az irodalom, (legfeljebb a „hiedelmek, babonák” csoportjába nyert besorolást), ma viszont már megjárta azt a pályát, melyet a krimi, a képregény és újabban a video tett meg az elutasítástól a befogadásig. Az ezoterikus irodalom egyre inkább polgárjogot nyer a könyvtárak polcain is.

Milyen magatartást tanúsítson a könyvtáros e kérdéssel szemben? A közkönyvtárak állományában – különféle témakörökbe sorolva – eddig is megtalálhatók voltak azok a művek, melyeket a klasszikus értelemben vett ezoterikához sorolhatunk: a „néprajz” csoportjában a hiedelmek, varázslás, jóslatok, a „parapszichológia” csoportjában a freiburgi iskola művei, az „áltudományos világkép” skálája az asztrológiától Dänikenig terjedt, nem is beszélve a buddhizmus, a taoizmus, a zsidó misztika műveiről. Kizárhatjuk-e állományunkból az „Ír tündérmesék” c. könyvet csak azért, mert tündérek nem léteznek? Az ezoterikus irodalom problémáját nem lehet azzal megoldani, hogy az ott leírt tartalommal nem hiszünk. Ellenkezőleg: némely olvasmányt éppen tartalmának valóságosságára tesz vonzóvá. Ezt bizonyítják a világirodalom bestsellerei a Bibliától Goethe Faustjáig.

A ma ezoterikus irodalomként népszerűsített alkotások közül sok az emberiség kultúrtörténetének elidegeníthetetlen része. A jelenségben elsősorban az a cinizmus a visszataszító, mellyel egyes kiadók üzletileg kihasználják az egzisztenciális gondokkal küszködő emberek útkeresését „az ezoterika segít...” jelszó gátlástalan elhithetőségével.

Mi legyen a könyvtárosi gyakorlat az állományban levő ezoterikus művekkel kapcsolat-

ban? Gondot okoz ugyanis, hogy ezeket a műveket a hagyományos állománycsoportosítás szétszórja (gyakorlatilag szinte bármelyik tematikus kategóriába bekerülhetnek), az olvasók viszont más megközelítéssel keresik őket. Megoldások: 1. „Ezoterikus irodalom” csoport kialakítása, hasonlóan az „olvasóközele” tematikus állományrend csoportjaihoz. 2. Mindenféle kiemelés mellőzése, az ezoterikus művek „eldugása” a különféle szakcsoportokban. 3. Kompromisszum: az ezoterikus műveket színcsíkkal különböztetjük meg a többitől, de témakörönként szétszórva tartjuk őket.

Egy lehetséges megoldás az ezoterikus művek csoportosítására:

1. Klasszikus ezoterika (mítoszok, Kabbala, Talmud stb.);
2. Klasszikus tudományágak áltudományos művei (parapszichológia, parakinetika, alkímia stb.);
3. Etnológiai és egzotikus témák;
4. Sátán- és boszorkánykultusz (az utóbbi egyfelől a kelta-germán mitológiához, másfelől a természetgyógyászatához kapcsolódik, és feminista irányzatai révén politikai színezete is lehet);
5. Asztrológia és jövendőmondások.

Mit tehet érdemben a könyvtáros? Az ezoterikus irodalom teljes mellőzése a könyvtárak polcain elképzelhetetlen, egyrészt mivel a könyvtár a kor szellemi áramlatainak információs forrása, másrészt pedig bevett és egyben kívánatos könyvtári gyakorlat az olvasói igények messzeemenő figyelembe vétele. A könyvtárosi szolgálat értéksemleges. A klasszikus ezoterikus irodalom kultúránk része, ezért – a könyvtár nagyságrendjével arányban – prezentálni kell. A tucatszámra megjelenő művek között eligazodni és a beszerzésről dönteni elsősorban az egyes kiadók jellegének és színvonalának ismeretében lehet. A döntésben a könyvtáros – akitől egyrészt a felvilágosító tevékenységet, másrészt a pluralizmust várja el a társadalom – végső soron egyedül marad.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 267, 317

Különgyűjtemények

94/289

KAYE, Sheldon - BAXTER, Beth: Breaking the sound barrier: starting and maintaining an audiobook collection = Libr.J. 119.vol. 1994. 9.no. 34-36.p.

Hangoskönyv-gyűjtemények létrehozása és fenntartása

Hangos könyv; Munkafolyamat

Az Egyesült Államokban az elmúlt években figyelemre méltóan megnőtt a hangos könyvek iránti érdeklődés – egy év alatt 17%-kal. Kik használják ezt a típusú dokumentumot és hogyan tudnák a könyvtárak javítani a hangoskönyvvel kapcsolatos szolgáltatásait?

A legjellemzőbb használói csoport a 40 körüli diplomás nőkből áll, akik házimunka vagy autóvezetés közben így találnak módot az „olvasásra”. Persze a hangos könyveket kedvelik még a hosszú útvonalakon járó kamionsofőrök, sokan a fiatalok közül, és azok, akik valamilyen ok miatt nem képesek olvasni.

A hangos könyv népszerűsödése és használatának intenzív növekedése alátámasztja a szükséges pénzeszközök igénylését. Ha a könyvtárnak mégis elég kerete, kérhet segítséget pártfogóitól és a helyi üzletemberektől.

Pillanatnyilag több mint 60 000 mű hozzáférhető kazettán, az eligazodást a nagy kiadók katalógusai segítik. Érdemes még néhány újság címet is megemlíteni: az AudioFile című havi hírlevél, a Booklist, a Library Journal, a Publishers Weekly, a Wilson Library Bulletin jó forrásai a tájékozódásnak. Nagyon hasznos a Words on Cassette című Bowker kiadvány, mely tartalmazza a felolvasók mutatóját is.

Meglehetősen vitatott, hogy a rövidített, vagy a teljes kiadását szerezzük-e be egy-egy műnek. Az előző mellett szól a kisebb költség, hogy sok használó inkább ezt igényli, hogy szinte egyidőben jelenik meg a nyomtatott formátummal vagy a filmváltozattal. A teljes kiadás mellett szól, hogy ez az autentikusabb, tartósabb a csomagolása, hosszabb élettartamú a dokumentum – így

hosszútávon jobban megtérül mint befektetés. Legpraktikusabb, ha a használók véleményét vesszük figyelembe a beszerzéskor, s e szerint választjuk ezt vagy azt a változatot.

A hangoskönyveket háromféle csomagolásban árusítják. A könyvtárak számára vitathatatlanul a „bookpak” a legmegfelelőbb. Ez formájában hasonlít egy keményfedeles könyvhöz, több kazettát tartalmaz és jól zárható. A teljes kiadások forgalmazói általában ezt kínálják. A könyvtárellátó üzletek is ajánlanak ilyen csomagolást, de vásárláskor ügyeljünk, hogy fel legyen szerelve olyan átlátszó ablakkal, amelybe a tartalmat és egyéb megjegyzéseket beilleszthetjük. A másik két csomagolást – „airpak”, „retail pak” – általában a rövidített kiadásoknál és a kiskereskedelemben használják; anyaguk kevésbé tartós.

Az elhelyezést illetően több szempontot is figyelembe vehetünk. A könyvszerű megjelenés miatt illeszthetjük őket a könyvek közé is, így legalább eleget teszünk az integrált könyvtár elvi követelményének. Ezzel szemben áll viszont azoknak a használóknak az igénye, akik kifejezetten csak a kazettákért járnak be, és szeretnek böngészni közöttük. Ha figyelemmel akarunk lenni rájuk, külön polcra helyezzük a hangoskönyveket. A szépen illusztrált fedlapúak még olvasócsalogatóként is használhatók. A „hangos könyves polcot” célszerű a bejáratnál, az ellenőrzési pont mellett elhelyezni, mivel talán ez a dokumentumtípus vonzza leginkább a könyvtári tolvajokat. Az is igaz ugyanakkor, hogy ha – bevált kereskedelmi fogással – beljebb tesszük a polcukat, akkor a látogatónak muszáj a könyvek között megközelíteni kedvenc dokumentumtípusát, és esetleg kedvet kap a hagyományos könyvek kölcsönzésére is.

A hangoskönyvek hanghordozója pillanatnyilag a magnókazetta. A CD előretörőben van ugyan, de a lejátszók még nem igen alkalmasak például gépkocsiban való használatra, mivel a lejátszást minden fékezés-újraindítás megzavarhatja. A digitális CD-t egyelőre csak elvétve alkalmazzák, még nem veszélyezteti komolyan a hagyományos kazettát. Mindenesetre jó, ha a könyvtárosok vigyázó szemüket az új technikai berendezéseken is rajta tartják.

(Fazokas Eszter)

Lásd még 275

Feldolgozó munka

94/290

FUGMANN, Robert: Book indexing: the classificatory approach = Knowl.Org. 21.vol. 1994. 1.no. 29-31.p.

A könyvek indexelésének osztályozási megközelítése

Gépi indexelés; Indexelés; Osztályozás; Szakirodalom

A természettudományos és műszaki kézikönyvekben gyors, megbízható és pontos tárgy szerinti hozzáférésre van szükség, még akkor is, ha a kereső nem járatos a könyv terminológiájában és nem olvasta azt előzetesen. Ez nagyon gondos és szakmailag színvonalas tárgyi indexelést kíván meg, egy nagyon speciális indexelő szótár felhasználásával, valamint az eredményeként létrejövő indexnek világos, fogalmilag átlátható formában kell megjelennie mind a nyomtatott, mind a gépi formában. Az index használói, amikor általános tárgyszóval keresnek, gyakran figyelmen kívül hagyják a hozzájuk tartozó, hierarchikusan alárendelt, speciálisabb tárgyszavakat. Vagy nem is hívják fel figyelmüket ezekre a tárgyszavakra, vagy azok használatát fásasztónak gondolják. A cikk ismerteti egy, a számítógépes tárgyi indexkészítésben alkalmazható osztályozási módszert, amely a Ranganathan-féle szakkatalógusra emlékeztet. Számos sajátossága révén a keresőt gyorsan és könnyen elvezeti az először kiválasztott tárgyszóhoz kapcsolódó összes többi tárgyszóhoz, és az azokhoz kapcsolódó találatokhoz.

(Autoref.)

94/291

JAENECKE, Peter: To what end knowledge organization? = Knowl.Org. 21.vol. 1994. 1.no. 3-11.p.

Mi az ismeretszervezés célja?

Osztályozáselmélet

A cikk vitaindító, az ismeretszervezés helyét kívánja meghatározni. Először is meghatároz néhány alapfogalmat a kommunikációelmélet területéről. Az újjal felmerült fogalmakból az a következtetés vonható le, hogy jelenleg nem az információáradat, hanem az üzenetáradat közepette élünk, és ez utóbbi nem feltétlenül azonos az ismeretáradattal. Az üzeneteket tartalmuk alapján kell megítélni. Ezért az „ismereteket” feloszthatjuk „törzs-”, „periferiális” és „álismeretekre”. A tudományos publikációk nagy többsége periferiális és álismereteket tartalmaz. Két egymáshoz kapcsolódó és önerősítő mechanizmus segítségével kimutatták, hogy az álismeretek egyre inkább teret nyernek, különösen a matematika és a természettudományok területén kívül, pontosan azokon a területeken, amelyek a társadalmi problémákkal foglalkoznak a szó széles értelmében. Így hiány keletkezik olyan ismeretekben, amelyek alapján cselekedni lehetne, ami általános irányvesztésre vezet – ez a figyelmen kívül hagyás modern formája, amely gyakran nyilvánul meg a vezetés válságában. A cikk felvázolja, hogy mindebből milyen kutatási feladatok adódnak az ismeretszervezés számára.

(Autoref.)

Lásd még 292

Katalógusok

94/292

DRABENSTOTT, Karen M. - WELLER, Marjorie S.: Testing a new design for subject searching in online catalogs = *Libr.Hi Tech.* 12.vol. 1994. 1.no. 67-76.p., 86.p. Bibliogr.

Egy újfajta tárgyi keresési eljárás (fa-struktúrák) kipróbálása az online katalógusokban

Online katalógus; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás; Tárgyszó

A használóknak továbbra is gondot okoz az online katalógus használata, különösen a tárgyi

feltárás miatt. A cikk e probléma újszerű megoldását ismerteti, amelyet már teszteltek is. Ez az eljárás sokféle tárgyi keresési lehetőséget kínál és fa-struktúrákkal oldja meg a használó kérdésének megfelelő keresési lehetőség kiválasztását. További kutatás tárgya, hogy jobb eredményt hoznak-e a fa-struktúrák, mint a találmásra kiválasztott tárgyi keresési módszerek.

(Autoref.)

94/293

COUSINS, S.A. - HARTLEY, R.J.: Towards multilingual online public access catalogues = *Libri.* 44.vol. 1994. 1.no. 47-62.p. Bibliogr. 39 tétel.

A többnyelvű online katalógusok felé

Gépi információkeresés; Információkereső nyelv; Online katalógus; Tárgyi feltárás; Többnyelvű tézaurusz

Európa egységesülésének tendenciája megköveteli a nemzeti és nyelvi határok eltüntetését az információk elérésében. A virtuális könyvtárak révén elektronikus formában már létezik a katalógusokhoz való fizikai hozzáférés. Szükséges volna azonban az intellektuális hozzáférés biztosítása is.

Vannak olyan katalógusok, amelyek több nyelven kereshetők, a tárgy szerinti keresés viszont már egynyelvű. Valódi többnyelvű OPAC-ok létrehozásához szükséges lenne a különböző karakterek megjelenítésének lehetősége. A szabványosítás ezen a téren nincs megoldva.

Az eltérő nemzeti katalogizálási hagyományok szükségessé tennék, hogy valamilyen besorolási adattárat hozzanak létre, amelyben a nevek különböző írásmódjait össze lehetne kapcsolni egymással.

A többnyelvű tárgy szerinti keresés érdekében lehetséges volna több nyelven is indexelni a rekordokat, de ez speciálisan képzett indexelőket követelne, lelassítaná a feldolgozást, növelné a rekordok nagyságát és költséges lenne. Ennek alternatívája lehetne a természetes nyelvi szövegek gépi feldolgozás során elért eredmények felhasználása. Ezek általában szűk szakterületek szövegeinek feldolgozására korlátozódnak; érthetőek nyers formájukban is, de a minő-

ségi fordítás megvalósításához intellektuális elő- vagy utószerkesztésre lenne szükség.

A többnyelvű információ-visszakeresés terén megnyilvánuló fejlődés reprezentánsa a MenUSE rendszer, amely a Medline előlap-szoftvereként segíti a keresést a MeSH tézaurusz nagyfokú strukturáltságára és terminológiai precizitására építve. Hasonló rendszert építettek ki az INSPEC tézauruszára alapozva. Ezek a rendszerek ugyanakkor különböznek az OPAC-októl, amelyek tematikája sokkal szélesebb, mint egy-egy adatbázis.

Osztályozási jelzeteket is felhasználhatnánk a többnyelvű OPAC-okban, hiszen a jelzetek nyelvtől függetlenek. Az osztályozási jelzeteket azonban az egynyelvű katalógusokban is keveset használják az olvasók. Hatékony többnyelvű OPAC-okban tehát szükség volna betűrendes indexekre az osztályozási jelzetekhez és a szöveges résznek a kívánt nyelveken kellene rendelkezésre állnia. Ezt a megközelítést alkalmazza Zürichben az Eidgenössische Technische Hochschule könyvtára, ahol az OPAC németül és franciául kereshető, az ETO jelzetek betűrendes indexei német, francia és angol nyelven vannak meg.

Más rendszerek a Kongresszusi Könyvtár tárgyszavait (Library of Congress Subject Headings, LCSH) használják fel, mivel ennek létezik többnyelvű változata. Brüsszelben a Királyi Könyvtár az LCSH besorolási adatait használja többnyelvű kereséshez, de nem teljesen világos, hogyan is működik ez a rendszer.

Kanadában a kötelező kétnyelvűség folytán sok figyelmet szentelnek a többnyelvű OPAC-ok problémájának. Általában azonban az angol nyelvű anyagokat angolul, a franciákat franciául indexelik, csupán a kétnyelvű könyveket dolgozzák fel mindkét nyelven.

Az Ontario-állambeli Laurentian Egyetemen működő MultiLIS rendszer viszont lehetővé teszi egységes besorolási rekordok összekapcsolását, így az LCSH és a francia nyelvű tárgyszavak (Répertoire de Vedettes Matière) között ekvivalencia-kapcsolatot létesítettek. Bármelyik nyelven keresünk tehát, az indexelés nyelvtől függetlenül, mindkét nyelvű rekordokból lesz találat. Ezt tovább lehetne fejleszteni többnyelvű rendszerré. Kétséges, hogy működne-e egy nyelven indexelt dokumentumok esetében is. Problémát okozna továbbá az is, hogy a keresés választható nyelve mellett az indexkifejezések

mindig az indexelés nyelvén jelennének meg. Ez kevéssé gond a kanadai kétnyelvű környezetben.

A tárgyszavas keresés alapvető követelménye mellett szükséges volna, hogy a dokumentumok tartalmát jobban tükröző feltárást is nyújtsanak a többnyelvű OPAC-ok, például a könyvek tárgymutatóinak, fülszövegeinek keresésével, vagy több tárgyszó adásával. Erre a távoli, a rendszerrel terminál útján érintkező felhasználó esetében az eddiginél nagyobb szükség lehet, hiszen a relevanciát nem döntheti el azzal, hogy kézbe veszi a dokumentumot. Ha nincs mélyebb tartalomfeltárást, csak a dokumentum kézhezvételekor, hosszabb várakozás, esetleg egyes részek lefordíttatása után derülhet a relevanciára fény.

A Dewey Tizedes Osztályozás, az LCSH és a PRECIS összehasonlításában az LCSH többnyelvűsége miatt jól szerepelt és számításba jöhet online tézauruszként, de a többnyelvű OPAC-ok számára legkedvezőbbnek a PRECIS használata látszik, mivel több nyelven sikerrel használták, kialakítható lenne alkalmazásával az indexkifejezések automatikus fordításának mechanizmusa, a vele kapcsolatos problémák pedig online környezetben könnyen megoldhatónak tűnnek.

(Koltay Tibor)

Lásd még 296

Információkeresés

94/294

LANCASTER, F.W. - ELZY, Cheryl - ZETER, Mary Jo [et al.]: Searching databases on CD-ROM: comparison of the results of end-user searching with results from two modes of searching by skilled intermediaries = RQ. 33.vol. 1994. 3.no. 370-386.p. Bibliogr.

Keresés CD-ROM-on levő adatbázisokból; micsoda különbség a végfelhasználók és a

gyakorlott információkeresési szakemberek eredményei között...

CD-ROM; Gépi információkeresés; Használó; Hatékonyság

Egy felsőoktatási könyvtárban az ERIC CD-ROM adatbázisában ugyanarra a témára keresett 35 végfelhasználó, egy gyakorlott pedagógiai könyvtáros, valamint tapasztalt könyvtárosok egy csoportja. Azt vizsgálták, hogy: 1. mennyire eredményesek a végfelhasználók; 2. lényegesen jobb eredmények születnek-e, ha egy team végzi a keresést; 3. mi tanulható meg a keresési stratégiából a csoportos keresés során; 4. hogyan lehetne eredményesebbé tenni a CD-ROM-ok használatát a végfelhasználók számára.

Az eredményeket összehasonlították. Kiszámították a visszahívási, a pontossági és az újdonsági arányt. Azt tapasztalták, hogy a használók – mind az oktatók, mind a hallgatók – a valóban fontos tételeknek csak egyharmadára bukkantak rá. A szerzők véleménye szerint a könyvtárak olvasói gyakran abban a félreértésben élnek, hogy a CD-ROM adatbázisok használata egyszerű és hogy a „technológia” kielégítő eredményeket biztosít.

(Autoref. alapján)

94/295

LANOUE, Margaret: The French videotex system, Minitel: its uses and applications in libraries = *EI.Lib.* 12.vol. 1994. 2.no. 89-95.p.

A francia videotex-rendszer, a Minitel könyvtári alkalmazása

Felmérés; Videotex

A francia Minitel videotex-rendszernek 1994 elején 6,5 millió előfizetője volt. A szerző az Internet PACS-L és LIBREF-L levelező listáin megkérdezte a szakma véleményét arról, hogy:

1. Milyen jellegű kérdések megválaszolására használják a Minitelt?

2. A Minitelnek mely forrásait szokta a könyvtár használni?

3. Van-e lehetőség arra, hogy az oktatási intézetekben a végfelhasználók valahol (esetleg a

francia tanszéken vagy a könyvtárban) a Minitelt közvetlenül lekérdezhessék?

A körkérdésre összesen 10 válasz érkezett. Hatan maguk is csak érdeklődtek a Minitel iránt. Egy holland válaszoló arról tájékoztatott, hogy bár a Minitel költsége alacsonyabb, mint az online kapcsolaté, a keresés jóval időigényesebb, ezért összességében drágább is. A svájci Lausanne-i városi könyvtárban a nyolcvanas évek végétől használják a Minitelt a referenzmunkában. Mivel a tájékoztatásban legjobban használható FRANCIS adatbázis más úton is elérhető, a leggyakrabban a telefon-nyilvántartást vették igénybe, a kisebb kiadók címének kiderítésére.

A Minitel húszezer féle szolgáltatása mindenképpen megérdemli, hogy felfedezzék maguknak a francia érdekltségű amerikai könyvtárak, intézetek, így például a francia tanszékek. A francia nyelv, történelem és kultúra kínálata a Minitelen igen erős, a bibliográfiai kutatást jól képes szolgálni, csak ajánlani lehet az érdeklődő könyvtárosoknak a rendszer kipróbálását. A szoftver ingyen van és sokféle olcsó szolgáltatás áll rendelkezésre: Electre (a francia Books in Print), ALIR (online könyvraktár), Francis/Pascal (az INIST-CNRS szakirodalmi dokumentációs központ adatbázisa), Euridile (Franciaországban bejegyzett szervezetek), Euroguide (Európai Unióval kapcsolatos információk). Amerikai gateway segítségével elérhető angol nyelvű adatbázis is, a NYNEX szaknévsor.

Ha a könyvtárosoknak sikerül egy kis gyakorlással és nem túl magas költséggel jobban megismerni a Minitel kínálatát, akkor a tájékoztató munkában hasznos segítséget jelenthet.

(Kovács Emőke)

94/296

POULTER, Alan: Building a browsable virtual reality library = *Aslib Proc.* 46.vol. 1994. 6.no. 151-155.p. Bibliogr. 9 tétel.

Hogyan építsünk fel böngészhető, virtuális valóságra épülő könyvtárat?

Böngészés; Online katalógus; Szoftver

A virtuális valóságra épülő könyvtár (virtual reality library) nem azonos a virtuális könyvtárral. Egy tipikus könyvtári gyűjteményből származó

bibliográfiai adatok megjelenítéseként határozható meg, amely egy interfész segítségével olyannak látszik a képernyőn, mint polcok összessége, amelyek között a felhasználók navigálhatnak, és amelyet egy háromdimenziós egérhez hasonló eszköz segítségével kontrollálhatnak.

A virtuális valóságra épülő könyvtárban böngészni lehetne az állományban, szemben az OPAC-okban jelenleg megszokott keresés-alapú megközelítéssel. A böngészés során ugyanis ha egy releváns dokumentumot találunk, feltételezzük, hogy szomszédságában is releváns dokumentumok lesznek, hiszen a hasonló témájú dokumentumokat azonos helyen szokták tárolni. Ehhez nem kell olyan gondolati modelleket felépítenünk, mint amilyeneket megkövetel a katalógusokban való keresés.

Virtuális valóságra épülő könyvtárra nincs szükség, ha böngészhetjük magukat a könyvtári polcokat. Ha viszont zárt a könyvtár állománya, csak távolról elérhető, vagy nem könyvespolcokból áll a gyűjtemény, tehát például online adatbázisról van szó, szükséges, hogy a számítógép képernyőjén böngészhessük.

A virtuális valóság technikája arra szolgál, hogy segítségével igen komplex adatokat vizuálisan megjelenítsünk, manipuláljunk és velük interakcióba kerüljünk.

Létezik ún. immerzív virtuális valóság, amely speciális eszközök (sisak, adatátviteli kesztyű stb.) segítségével a valóság viszonylag teljes élményét nyújtja. A könyvtári alkalmazások számára azonban elégséges a számítógép képernyőjén megjelenő, ún. asztali (desktop) virtuális valóság is.

Ehhez szükség van egy világ-adatbázisra, amely tartalmazza azt a korlátozott világot, amelyet szimulálni kívánunk. Ezt a világot egy átalakítási folyamat során a felhasználó akcióiról nyújtott folyamatos visszacsatolás mellett alakítja, jeleníti meg a képernyőn. Ez a megjelenítés folyamatosan változik és látens volta a felhasználó tevékenységeire adott válaszok gyorsaságától függ.

Tárolni kell a virtuális valóság tárgyait és ezeknek a tárgyaknak a mozgását. Ezt vagy egy nagyméretű fájlban teszik meg, vagy általános és tárgyfüggő információk fájljaira bontják, ritkábban ez beágyazódhat a programba is. A tárolás általában ASCII fájlokban történik.

A tárgyakat legtöbbször poligonokból, azaz síkbeli, zárt, többoldalú alakzatokból alakíthatjuk ki. Ezeket koordinátaikkal határozzuk meg.

Szöveg viszonylag nehezen vihető be a virtuális valóságba és nehéz görbék rajzolása. A poligonok felületének textúrája különböző lehet. Lehetőség van a tárgyak hierarchiájának a kialakítására, amikor is egy-egy tárgy tulajdonságai átörökíthetők a hierarchiában lejjebb álló tárgyakra, így létrehozhatunk olyan „végtagokkal rendelkező” tárgyakat, mint emberek vagy robotok figurái.

Meg kell határoznunk a tárgyak háttérének megvilágítását, az esetleges fényforrások helyét, irányát, színét, erősségét stb. Legalább egy kamera-nézőpontot is meg kell határoznunk.

Hogy valóban folyamatos képet lásson az emberi szem, a mozihoz és a tévéhez hasonlóan másodpercenként legalább 20 képkockát kell megjelenítenünk.

A virtuális valóságban mélységi dimenzióra is szükségünk van. Ehhez a közeli tárgyakat úgy kell megjelenítenünk, hogy takarják a távoliakat.

Az input eszköze lehet a billentyűzet, egér, trackball, joystick.

Virtuális valóság előállítására alkalmas programokat többen gyártanak. A Superscape program nagyteljesítményű PC-ken fut. A Worldtoolkit 486-os PC-ken, Sun és Silicon Graphics munkaállomásokon futtatható és van Windows-os változata is.

Van ingyenesen megkapható és csak 386-os PC-t igénylő csomag is, a REND386. FTP-vel letölthető az Internetről és használatának van elektronikus vitaforum, valamint nyomtatott kézikönyve.

A REND386-ban minden tárgy távolsága milliméterenként meghatározható. Megadhatjuk, milyen közel és milyen távol legyen ahhoz egy tárgy, hogy már ne jelenítsük meg a program gyorsabb működése érdekében. Tizennégy kilométerre, vagyis a valóságnál jóval messzebbre láthatunk el segítségével. Tíz kameraállás határozható meg. A REND386 minden, a hasonló programcsomagokban meglévő jellemzővel rendelkezik. Nincs viszont lehetőség arra, hogy az egyes tárgyakra írjunk. Nem tudunk segítségével releváns tárgyakat úgy kiválasztani, hogy összes virtuálisvilág-beli előfordulásukat megjelenítsük.

A szerző virtuális valóságra épülő könyvtára Jorge Luis Borges argentin író, a Nemzeti Könyvtár igazgatója „Bábeli könyvtár” című könyvének mintájára épül fel. Borges könyvtára végtelen, egymással összekapcsolt hatszögletű galériákból áll.

A szerző könyvtára négyemeletes. Egy-egy emeletet kapott a szerzők, a címek, a témák és az osztályozás szerinti elhelyezés. Az emeletek elnevezése szövegesen is megjelenik, és a tájékozódást a falak és a padlózat eltérő színei is jelzik. Lépcsők nincsenek, de középen van a függőleges irányú közlekedést lehetővé tevő övezet, bár a plafonon át is közlekedhetünk, hiszen a virtuális valóságban a falak átjárhatóak.

Egy-egy emelet kisebb részekre tagozódik (pl. szerzők A-tól E-ig). A könyvek kiadók szerint más és más színűek. Nyolc kameraállás áll rendelkezésre és a kameraállások váltogatásával járhatjuk be leggyorsabban a könyvtárat.

A falak kívülről átlátszóak, tehát kívülről nézve is böngészhető a könyvtár.

(Koltay Tibor)

Lásd még 262, 292-293, 306, 327

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

94/297

LARSON, Carole A. - DICKSON, Laura K.: Developing behavioral reference desk performance standards = RQ. 33.vol. 1994. 3.no. 349-357.p. Bibliogr.

A referenzskönyvtáros magatartási normáinak kialakítása

Hatékonyság; Kommunikáció használókkal; Minősítés; Referenz

A szakirodalomban sok cikk foglalkozik a referenz szolgálatok értékelésével, a teljesítménynormák megalkotását sürgetve. Elvértve akad néhány példa a teljesítmények mérhetővé és ezáltal összehasonlíthatóvá tételére.

E cikk szerzői egy közepes méretű amerikai egyetemi könyvtár (University of Nebraska, Omaha) tájékoztató osztályán dolgozták ki a referenzmunkában követendő viselkedési formák rendszerét, amelyek következetes alkalmazása biztosítja a hatékony munkavégzést, és lehetővé teszi a felettesek számára a munkatársak teljesítményének objektív értékelését.

A mintegy 15 000 tanár, diák és egyéb személyzet olvasói igényeinek ellátása heti 80 órában történik, egyszerre két tájékoztató könyvtáros közreműködésével, akik átlagosan 60 kérdést válaszolnak meg óránként. A korábbi gyakorlat értelmében a tájékoztató könyvtárosok nem részesültek speciális képzésben e rendkívül megterhelő feladat ellátásához. Ez a kedvezőtlen helyzet tette szükségessé a szolgálat színvonalának emelését célzó új szempontrendszer kidolgozását, amely segít a tájékoztató könyvtárosoknak a használókkal való megfelelő kapcsolat kialakításában, a szolgálatot teljesítő jó együttműködésében, és az általuk teljesített feladatok területén a személyes felelősség vállalásában.

A rendszer kidolgozásakor öt alapvető követelményt határoztak meg. Ezek a következők:

1. A könyvtárosnak kötelessége magatartásával kérdések feltevésére bátorítani az olvasókat.

2. Az olvasóval folytatott referenzinterjú során a könyvtárosnak a külön jegyzékben meghatározott viselkedési normák szerint kell eljárnia.

3. A könyvtárosnak tisztában kell lennie és folyamatosan figyelemmel is kell kísérnie a referenz szolgálat munkáját, a tájékoztató osztály és a könyvtár munkáját, a követendő stratégiát.

4. A tájékoztató könyvtáros számára mindenkor világosnak kell lennie, hogy a referenz szolgálat csapatmunka.

5. A tájékoztató könyvtárosnak ismernie kell a tájékoztató eszközöket, forrásokat, folyamatosan bővítenie kell állományismeretét.

Ezen alapvető követelményekhez kapcsolódóan kidolgozták a tájékoztató munkában részt vevő könyvtárosoktól elvárható és általuk követendő viselkedési és cselekvési normákat az olvasókkal való kapcsolatteremtéstől az olvasók kérdéseire való reagáláson és válaszadáson át, a kollégákkal való harmonikus együttműködés kialakításáig. (A jegyzéket a cikk függelékben közli.)

A tájékoztató osztály munkatársai kedvezően fogadták az elkészült anyagot. A tapasztalatok szerint jelentősen megkönnyíti a normarendszer az új kollégák beilleszkedését és hatékony munkavégzését. Az optimális csapatmunka kialakítása érdekében tervbe vették rendszeres időközönként megbeszélések tartását a felmerülő tapasztalatok, problémák megvitatására.

(Pappné Farkas Klára)

94/298

NOFSINGER, Mary M. - LEE, Angela S.W.: Beyond orientation: the roles of senior librarians in training entry-level reference colleagues = Coll.Res.Libr. 55.vol. 1994. 2.no. 161-170.p. Bibliogr.

A tapasztalt referenzskönyvtárosok szerepe újonc kollégáik szakmai fejlődésében

Kommunikáció -személyzetén belül; Pályakezdő könyvtáros; Referenzsz; Továbbképzés

Az idősebb könyvtárosok meghatározó szerepet játszanak a kezdő munkatársak betanításában, emelve ezáltal az egész tájékoztató szolgálat munkájának színvonalát. Ismerve az egyetemi könyvtári feladatokat, a meglehetősen hajszolt munkastílust és a főnökök által röviden felvázolt tudnivalókat, nyilvánvaló, hogy a munkakör ellátásához szükséges tudás, készségek és ismeretek, beleértve a nélkülözhetetlen „helyismeretet” is, nem állnak rendelkezésére a fiatal tájékoztató könyvtárosnak. Ezért fontos a tapasztalatok átadása, a segítőkész kollégák támogatása.

A szerzők négy csoportba sorolták a „seniorokat” a pályakezdők szakmai útjának egyengetésében játszott szerepük szerint. A gyakorlatban ezen típusok nem különülnek el egymástól élesen.

1. A tanárszerep

Általában a fiatal tájékoztató még akkor sem rendelkezik kellő ismeretekkel és tapasztalatokkal a tájékoztató eszközök használatában, ha egyetemi tanulmányai során az alapvető tudást megszerezte, és esetleg egy korábbi munkahelyén már némi gyakorlatra is szert tett. Különösen a nagy egyetemi könyvtárak tájékoztató szolgálatában a speciális témák és eszközök közötti eligazodáshoz van szükség alapos és széles ismeretanyagra, több tudományterületen kell biztonsággal eligazodnia és az olvasók kérdéseire kielégítő választ adnia a könyvtárosnak. Ugyanakkor gyakoriak az ismétlődő kérdések is, amelyek megválaszolásában nagy rutinja van a régebben ott dolgozóknak. Ezen tapasztalatok átadásával, a bonyolultabb feladatok megoldásában való aktív közreműködéssel és a szaktájékoztatói rendszer lehetőségeinek feltárásával jelentősen megkönnyíthető a kezdő munkatár-

sak betanulási időszaka. A tapasztalatok átadása a fiatal kollégáknak ugyanakkor kölcsönös előnyökkel is jár: növeli a szeniorok megbecsülését és önbecsülését, az információáramlás biztosítása és a kollégák közötti konzultáció a közösségi szellem kialakulásához vezet, és a referenzszolgálat minőségének, hatékonyságának emelkedését eredményezi.

2. Szervezeti és intézményi kérdésekben tanácsadó, eligazító szerep

A nagyobb tapasztalattal rendelkező könyvtárosok segíthetnek frissen alkalmazott társaiknak osztályuk, az egyetemi könyvtár és az egész egyetem szervezetének, működési kérdéseinek áttekintésében.

A referenzszolgálat politikájának, feladatainak, célkitűzéseinek, a feladatok rangsorolásának, a meghonosodott gyakorlatnak a megismerése alapfeltétele az új munkatárs beilleszkedésének és jó munkavégzésének. Ehhez kapcsolódik a szolgálat megkövetelte viselkedési modell közvetítése, melynek legfontosabb elemei a megközelíthetőség, az állhatatosság, az udvariasság, a jó kommunikációs képességek, a szakmai méltóság és a türelem. Lényeges továbbá a szakmai etika kérdéseinek megvitatása, hiszen csak így kerülhetők el később a kínos helyzetek a hozzáférhetőség korlátozása, a szolgáltatások minősége vagy a térítéses/térítésmentes szolgáltatás örök problémájának vonatkozásában. A jó referenzskönyvtáros a fentiek tükrében: megbízható, együttműködésre kész, becsületos, pontos, udvarias, másokkal megosztja az információkat és használókra orientált. Munkájának ellátásához tisztában kell lennie a könyvtárosoknak az egyetem életében betöltött szerepével, ezen belül természetesen saját helyzetével. Ennek feltérképezésében illetve a tanácsaikkal, a tanárokkal és a kutatókkal való gyümölcsöző együttműködés kialakításában jelentős segítséget adhatnak a már bevált kapcsolatrendszerrel rendelkező idősebb kollégák.

3. Az interperszonális szerep modellje

A referenzszolgálat munkája nagyon sok feszültséggel jár egy pályakezdő számára, aki sem a követelőző vagy nem megfelelő hangot megütő olvasókkal való kapcsolat kialakításában, sem a tájékoztató eszközök használatában nem rendelkezik kellő gyakorlattal. Az ő számukra nélkülözhetetlen a tapasztalt kolléga által nyújtott támogatás és viselkedési minta, amely megkönnyíti annak elsajátítását, hogy milyen módon lehet a refe-

rensz munka okozta lelki és fizikai terhelést, stresszt leküzdeni, a feladatokat rangsorolni, a torlódó munkát megszervezni.

4. A szakmai fejlődés irányítása

Mint minden szakma, a könyvtárosság is egy életen át tartó folyamatos tanulást igényel. Gyakran előfordul, hogy a főnökök támogatják ugyan a továbbképzést, de csak munkaidő kedvezményt vagy egyéb szervezéssel megoldható segítséget tudnak biztosítani, anyagi támogatást nem vagy alig. Ilyen helyzetben gondos mérlegelést igényel a leghasznosabb továbbképző program kiválasztása. A könyvtáros szakmai előmenetele szempontjából nélkülözhetetlen a célfeladatokban, bizottságokban való részvétel. Annak eldöntésében, hogy melyik forma hozza a biztos szakmai fejlődést, nyújtja a továbblépés lehetőségét, érdemes a tapasztalt, a szakmai lehetőségeket felmérni képes kollégák tanácsát kikérni illetve a döntésnél figyelembe venni.

(Pappné Farkas Klára)

94/299

STUBLEY, Peter: Multimedia training in reference work = Libr.Assoc.Rec. 96.vol. 1994. 5.no. 27-28.p.

Multimédiára épülő képzés a tájékoztató munka témájában

Könyvtártudományi kutatás; Multimédia; Tájékoztató munka; Továbbképzés

A Sheffieldi Egyetem Könyvtárában 1990 és 1992 között kétéves projektet hajtottak végre a British Library anyagi támogatásával. A könyvtár munkatársai szakértők bevonásával a könyvtárosok és információs szakemberek házon belüli továbbképzését, valamint a könyvtár szakos hallgatók képzését szolgáló oktatócsomag előállítására vállalkoztak azzal a céllal, hogy bemutassák számukra a referenz munkával kapcsolatos tudnivalókat a könyvtáros és az olvasó közötti nem verbális kommunikációtól, a keresési stratégián át, a visszacsatolásig. Ennek megfelelően a demonstrációs oktatási anyag négy modulból áll: a pult, a kérdés, a keresés és a válasz.

Az Apple Macintosh nagyszámítógépen készült multimédia oktatócsomag sokféle technika alkalmazásával jött létre: számítógépes grafika,

beszkennelt grafika, rajzfilm, videó, zene, szöveg, hang. A legtöbb nehézséget a videonittek előállítására és szinkronizálása okozta, nem lévén felhasználható kész anyag. Használatához pedig egy speciális Sony lejátszó berendezést kellett a számítógéphez csatlakoztatni.

A projektben részt vevők a multimédia eszközök előállítására vonatkozó általános tapasztalatokat szereztek. Nyilvánvalóvá vált, hogy a megvalósítás sokféle szaktudást igényel: programozási, tervezési, kommunikációs és oktatási ismereteket, valamint a terjesztés megszervezésében való jártasságot. Mivel viszonylag új eszközről van szó, nem állnak rendelkezésre kialakult eljárások, átvehető módszerek a különböző technikák megfelelő ötvözésére.

A projekt kiírásában szerepelt az oktatócsomag terjesztési lehetőségeinek vizsgálata is. A költségek megállapításánál becsült számokkal dolgoztak, ugyanis a valós kiadások mellett figyelembe kellett venni a szükséges aktualizálásokat és a lehetséges felhasználók körét is. Ez utóbbit korlátozta a számítógépes háttér igen költséges volta. Kezdetben a könyvtár kénytelen volt saját berendezéseit a bemutatók színhelyére szállítani, az oktatócsomag külföldi megismertetése lehetetlenné vált. E nehézségek következtében nem valósulhatott meg a széles körű együttműködés, ami a költségek csökkentésének hatékony módja lett volna. A megoldás két irányban látszik kibontakozni: kiscépes fejlesztés és CD-ROM révén.

A projekt – az úttörő szerep miatti nehézségek ellenére – nyilvánvalóvá tette, hogy a multimédia eszközök rohamos fejlődés előtt állnak, hatásuk az egész társadalom szempontjából igen lényeges. A könyvtárakban pedig öt-hét éven belül multimédia szakértőt, tervezőt fognak alkalmazni, aki közvetítő szerepet játszhat a könyvtárosok és az egyes feladatokkal megbízott külső szakértők között.

(Pappné Farkas Klára)

Kölcsönzés

94/300

NICHOLLS, Paul: The time has come: circulating the CD-ROM collection = CD-ROM Prof. 7.vol. 1994. 3.no. 46-54.p.

Elérkezett az idő: a CD-ROM-gyűjtemény kölcsönzése

CD-ROM; Kölcsönzés; Városi könyvtár

Ahogy a CD-ROM egyre természetesebb információhordozóvá válik, úgy növekszik nem csak használóinak, hanem használati módjainak száma is. Ezek közé tartozik a CD-ROM könyvtári kölcsönzése, amelyen ma már számos könyvtár gondolkodik.

A yorki városi könyvtár (Ontario, Kanada) egyik fiókja viszont 1992 novembere óta kölcsönzi akkor 28, azóta 34 darabból álló CD-ROM gyűjteményét. Mivel szoftvert 1982 óta kölcsönöztek, a CD-ROM forgalmazást ennek kiterjesztéseként tekintették. A CD-ROM tartósabb, mint a floppy, és vírus sem fenyegeti. Míg a hagyományos szoftver-kollekció nagyrészt játékokból állt, a CD-ken sok szöveges információs anyag (indexek, lexikonok és szótárak, korábbi folyóirat-évfolyamok) válik hozzáférhetővé, s legtöbbjük jobb keresési, tájékoztatói lehetőségeket nyújt, mint a nyomtatott könyvtári anyag.

A floppy és CD-ROM kölcsönzéshez külön kölcsönzési politikát alakítottak ki: a kölcsönzési idő egy hét, hosszabbítási, előjegyzési lehetőség nincs. A kölcsönző 18 éven felüli lehet, a késedelmi díj napi egy dollár, az esetleges sérülést vagy elvesztést a termék ára szerint kell megtéríteni. A kölcsönzést külön lapon, aláírással kell igazolni, azt is tudomásul véve, hogy a kölcsönzött anyag másolása tilos.

A kölcsönzésre szánt CD-ROM-ok közérdekűsre tartanak számot, legyenek művészetek vagy inkább szórakoztató jellegűek, frissek, könnyen kezelhetőek és sokoldalú keresést biztosítsanak. Mivel a CD-ROM gyűjtemény katalógusa olyan adatokat (pl. minimális hardverigény) tartalmaz, amelyekkel „nem fér be” a Dynix rendszer online olvasói katalógusába, hagyományos, papír alapú katalógus tárja fel a ma még áttekinthető mennyiségű anyagot.

Az eddigi tapasztalatok szerint az ismeretközlő és tájékoztató jellegű korongok mind az állomány, mind a kölcsönzési forgalom valamivel több mint felét teszik ki. A 10% alatti teljesszöveges adatbázisok kölcsönzési aránya is hasonló. A játékok és a szoftverek esetében a forgalom aránya magasabb, mint az állományé.

A jövőt jelzi, hogy a Compton's New Media nevű nagy CD-ROM kiadó cég már kínálja (1700 dollárért 10, 3800 dollárért 40 lemezből álló) kölcsönzési célú összeállításokat a könyvtáraknak. A könyvtári használat, s még inkább a kölcsönzés ugyanis a mindennapi, otthoni használatban még új média megismertetését, népszerűsödését is szolgálja. A yorki tapasztalatok szerint többen akkor határozták el, hogy otthoni számítógépükhöz CD-ROM meghajtót is vesznek, amikor megtudták, hogy a könyvtárból lemezeket is kölcsönözhetnek.

(Mohor Jenő)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

94/301

GELEIJNSE, Hans: Journal articles on the desktop. Elsevier and Tilburg experiment = Man. Inf. 1.vol. 1994. 6.no. 35-35.p.

Az Elsevier kiadó és a tilburgi egyetem kísérleti programja folyóiratcikkek gépi tárolására és terjesztésére

Cikk; Egyetemi könyvtár; Folyóiratkiadás; Kísérlet; Teljes szövegű adatbázis

A hollandiai tilburgi egyetemen 1989-ben elindított program azt célozta, hogy az elektronikus információs szolgáltatások a teljes egyetemi személyzet íróasztalára eljussanak, és a tízezer hallgató számára is hozzáférhetőek legyenek.

A program hét kulcspontjának egyike a folyóiratcikkekre összpontosít. A könyvtár 1991-ben kezdte meg online tartalomjegyzék-adatbázisának kifejlesztését, 1800 kurrens szakfolyóirata alapján. A beérkezett folyóiratok tartalomjegyzékei szkennelés és ASCII-ra transzformálás után 48 órán belül az egyetem összes gépén olvashatók. A második lépés a bibliográfiai információk referátumokkal való kiegészítése, a harmadik pedig a teljes szöveg szolgáltatása lehet.

A (több mint 300 számítástechnikai szakfolyóirat cikkeinek napi referálásán alapuló) Ex-

cerpta Informatica adatbázis építését kiegészítő kísérlet kezdődött az Elsevier kiadó CAPCAS (Computer-Aided Production for Current Awareness Service) szolgáltatásával. A kiadó 50, a könyvtárnak járó folyóirat cikkeinek bibliográfiai adatait és referátumát tartalmazó szalagokat küldött a könyvtárnak. Ezután egy új kísérletre kötöttek szerződést, 114 előfizetett folyóirat cikkeinek teljes szövegű adatbázis formájában való forgalmazására.

Az egyetem 2000 PC-je közül 400 a könyvtárban, 200 a szemináriumi szobákban áll a hallgatók rendelkezésére, a többi az egyetemi személyzet használja. Valamennyi kapcsolódik az egyetemi hálózathoz és különféle helyi vagy központi szerverekhez. Az új szolgáltatás ennek az információtechnológiai infrastruktúrának a jobb kihasználását szolgálja, valamint javítja az olvasók szolgálatát, nagyobb hozzáférést biztosít a drága információhoz. A könyvtárosnak pedig több információt nyújt a használói szokásokról, a folyóirat-gyűjtemény használatáról, az elektronikus könyvtár lehetőségeiről és kellemetlenségeiről.

(Mohor Jenő)

94/302

BAKER, Shirley K. - JACKSON, Mary E.: Maximizing access, minimizing cost. A first step toward the information access future = Public Libr.Q. 13.vol. 1993. 3.no. 3-20.p.

Maximális hozzáférést, minimális költséggel.

Dokumentumszolgáltatás; Könyvtárközi kölcsönzés

A Tudományos Könyvtárak Egyesületének (Association of Research Libraries, ARL) az információforrások hozzáférhetőségével foglalkozó bizottsága megvitatta a könyvtárközi kölcsönzés (KKK) és dokumentumszolgáltatás helyzetét és kívánatos fejlesztését, és ún. fehér könyvet készített róla. Ezt elsődlegesen a tudományos könyvtáraknak szánták, de valamennyi könyvtárat érintheti, amelynek gyűjteményét más könyvtárak is használják.

A fehér könyv a kritikusan vizsgálja a jelenlegi könyvtárközi kölcsönzési tevékenységet, ugyanakkor számos sikeres megoldást is megemlít. Leírja az ideális KKK környezetet, az ideális automatikus pénzügyi elszámolási és vezetői információs rendszereket. Emellett számos ajánlást tesz az ideális helyzet megvalósítását segítő.

Megadja a kívánatos időbeli kereteket, ráfordításokat, és javaslatot tesz a részt vevő személyekre is. Mindezt vitaindítónak szánják, olyan kezdeményezéseket kívánna elindítani, amelyek a KKK-t minden fajta típusú és nagyságú könyvtárban javítanák.

(Autoref.)

94/303

CORNISH, Graham P.: Europe divided or united? Networking and document supply, now and in the future = Libri. 44.vol. 1994. 1.no. 63-76.p. Bibliogr. 25 tétel.

Megosztott vagy egységes Európa? A hálózatépítés és a dokumentumszolgáltatás jelené és jövője

Dokumentumszolgáltatás; Együttműködés -nemzetközi; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés; Számítógép-hálózat

Európáról nem lehet mint egyetlen egységről beszélni, mivel vannak fejlettségi eltérések, mind a keleti, mind a nyugati részén. Az információ olyan nemzetközi áru, amely nem ismer határokat, közlésének egyik alapvető formáját jelentik a különböző kiadványok. A dokumentumok szolgáltatásában egyetlen ország sem lehet önálló, a használók igényeinek kielégítése érdekében együttműködésre van szükség. Ez az IFLA által támogatott UAP program (a kiadványok egyetemes hozzáférhetősége) egyik indoka. Bár a kutatások azt mutatják, hogy a dokumentumszolgáltatási kérések legnagyobb része nyugat-európai tudományos-műszaki folyóiratokkal kapcsolatos, más dokumentumok is fontosak. A nyelvi tényező miatt a kelet-európai országok többsége mindig is szolgáltatásokat fogadó fél marad a nemzetközi dokumentumszolgáltatási

folyamatban, mivel nyelvét határain kívül nem sokan használják. A szocialista országok könyvtárai korábban főként a Szovjetunió és egymás nagy gyűjteményeire támaszkodtak a kérések kielégítésében, de ez már nem lehetséges gazdasági és politikai okok következtében. A legtöbb szolgáltató könyvtár kemény valutában kéri a térítést. A korábbi NDK (az ún. új tartományok), amely szintén jelentős forrás volt, most egységes gyakorlatot folytat az NSZK régi tartományaival. Az egyéb források igen költségesek és valutaigényesek. A hálózati együttműködés igen fontos a dokumentumok lelőhelyének megállapításában és szolgáltatásukban, de frusztrációt is okozhat a használó számára, ha bibliográfiai adatok alapján keltett elvárásai nem elégíthetők ki a dokumentumok szolgáltatásával. A régióban sok gazdag és értékes gyűjtemény van, amelyek nagyrészt még mindig ismeretlenek. Vannak ugyan nyomtatott kalauzok, de egyre inkább szükség lenne a gyűjtemények részletes elemzésére és az így szerzett információ közzétételére a számítógép-hálózatokon. Lengyelországban végzett kutatások is alátámasztották ezt az igényt. A katalógusok retrospektív konverziója további igényt kelt a nemzetközi kölcsönzési hálózatok révén. A kelet-európai könyvtárak rákapcsolódtak a nagykiterjedésű hálózatokra. Ha katalógusaikat gépesítik, megnő dokumentumszolgáltatási tevékenységük iránt az igény. Mindezzel némi plusz jövedelemre tehetnek szert, amiből viszont megvásárolhatják a drága rendszereket. Az IFLA által kidolgozott voucher rendszer megkönnyítheti e problémák megoldását. A pénzügyi gazdálkodást oly módon kell átalakítani, hogy a dokumentumszolgáltatók részesedhessenek az általuk megtermelt jövedelemből. Az elektronikus dokumentumszolgáltatás volumenének növekedésével nőni fog majd az igény is, és nem is a technológia fogja korlátozni, hanem a szerzői jog. A kormányoknak kell kézbe venniük a szellemi tulajdonnal, a távközléssel és az információval kapcsolatos kérdések országos szintű áttekintését és a szemlélet megváltoztatását. Végezetül a hálózati együttműködés előnyeit össze kell vetni azokkal a kritériumokkal, amelyek használatát indokolják. A cél megfelelő meghatározása nélkül az eredmény csalódást fog kelteni; a megfelelő tervezés sikerre vezet majd.

(Autoref.)

Dokumentációs eljárások és termékeik

94/304

BALSAMO, Luigi: Alle radici di un progetto bibliografico europeo = Boll.Assoc.Ital.Bibl. 34.vol. 1994. 1.no. 53-60.p.

Egy európai bibliográfiai projekt gyökerei

Bibliográfia története; Együttműködés -nemzetközi

A CERL (Consortium of European Research Libraries) tervezete voltaképpen Conrad Gesner Bibliotheca Universalisának megvalósulása lenne.

94/305

TENOPIR, Carol: Standardization across databases = Libr.J. 119.vol. 1994. 8.no. 30-32.p.

Szabványosítás az adatbázisokban

Adatbázis; Szabvány

A nagy online keresőrendszerekben ma már szinte kivétel nélkül megtalálható a több adatbázisban való egyidejű keresés (multifile searching) lehetősége. Ez kétségtelenül előnyt jelent a CD-ROM-mal vagy a helyi adatbázisokkal szemben, de az egyforma rendeltetésű mezők sokszor eltérő mezőazonosítókat tartalmaznak, illetve eltérő logika szerint vannak kitöltve. Így például a DIALOG rendszerben a dokumentumtípus mezőazonosítója a Computer ASAP adatbázisnál AT (article type), a Microcomputer Abstract-nél DT (document type), a LISA-nál pedig hiányzik, azaz nem lehet a dokumentumtípusokat elkülöníteni. Ha olyan nevekre akarunk keresni, amelyek a dokumentum tárgyát képezik, akkor a Magazine Index-nél NP-t (named person), az ERIC-ben ID-t (identifier) kell beírunk, a PsycINFO pedig a DE (descriptor) mezőbe teszi a tárgyként szereplő neveket. A mezőazonosítók terén a leg-

hírhedtebb következetlenség az SF használata, amellyel már egy külön tanulmány is foglalkozott. Az SF ugyanis – többek között – jelenthet részadatbázist (subfile), különleges jellemzőt (special feature), forrásfájlt (source file) és kereshető jellemzőt (searchable feature).

A szabványosításnak két típusa lehetséges. A legkönnyebb a mezőnevek, ill. a mezőazonosítók egységesítése; a DIALOG pl. már megvalósította, hogy a kiadási év az összes adatbázisban PY (publication year), a szerző AT (author), a cím TI (title), a forrásfolyóirat pedig JN (journal) legyen. A másik módszer – a mező tartalmának szabványosítása – már nehezebb, s ezért ritkább. Ez a módszer csak olyan esetekben alkalmazható hatékonyan, ahol csak korlátozott számú változó fordulhat elő, pl. a kiadás ideje vagy a dokumentum nyelve.

A DIALOG 1994-ben egy új szabványosítási „rohamot” indított, mivel az elmúlt években kifejlesztett új keresési lehetőségek még jobban kiemelték a mezőnevek és -tartalmak következetlenségét. Ennek keretében a teljes szövegű folyóiratok, újságok és híradók felé fordul, s az eddig még nem egységesített mezőazonosítókat kívánja szabványosítani. Ezenkívül a földrajzi neveket kiemeli a deszkriptor mezőből, s egy külön mezőbe teszi, valamint gondoskodik arról, hogy minden teljes szövegű rekord rendelkezék egy rövid összefoglalással (annotáció, kivonat, vagy fő bekezdés), s ezeket egy új keresőkóddal (XP) egyszerre lehessen keresni.

A DIALOG-on kívül meg kell még említeni a Mead Data Central szolgáltató rendszer szabványosítási erőfeszítéseit is. Ez a vállalat a NEXIS adatbázisok eltérő mezőazonosítóit egységesítette, s ezáltal a rendszerben már régóta kínált tárgyköri és dokumentumtípus szerinti csoportosításokat sikerült tökéletesíteni.

(Novák István)

94/306

MURPHY, J.P. - GRIMSON, J.B.: The Jupiter system: an environment for multidatabase interoperability = J.Inf.Sci. 20.vol. 1994. 2.no. 120-136.p. Bibliogr. 34 tétel.

A Jupiter rendszer; interoperációs kapcsolat heterogén adatbázisok között

Adatbázis; Információkereső nyelv; Számítógéphálózat; Szoftver

A Jupiter rendszer célja, hogy interoperációs kapcsolat jöhessen létre autonóm és heterogén adatbázisok között, azaz a sokféle, heterogén szoftver- és hardver- platformon lévő megosztott adatbázisok transzparens módon legyenek hozzáférhetők. A résztvevők bármikor visszaléphetnek, a résztvevők teljes integrálódását nem is tervezik. Ennek a megoldásnak az a célja, hogy több adatbázis használhasson egy közös réteget és egy megfelelő interoperációs nyelvet, az információszolgáltatók pedig lazán kapcsolt, interoperációs kapcsolatra alkalmas, autonóm információs rendszereket hozhassanak létre. Az információs rendszerek szolgáltatóinak gondjait súlyosbítja az, hogy azok a kulcsfontosságú alkalmazások, amelyeket hagyományos módszerekkel fejlesztettek ki, nehézkesen integrálhatók olyan alkalmazásokkal, mint amelyek például az objektum-orientált technológiát alkalmazzák.

(Autoref.)

Lásd még 319-320

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

94/307

NIXON, Jill: Equality of access to information for the deaf community in Cheshire = Libr.Technology News. 1994. 13.no. 1-3.p.

A siketek egyenlő információszerezési esélyének lehetőségei Cheshire megye könyvtári hálózatában

Hallássérült olvasó; Távközlés; Videotex

1993 áprilisában a Cheshire megyei Könyvtári Szolgálat és a Siketek és Hallássérültek Társasága együttműködésre lépett, hogy a megyében élő hallássérültek információigényét az

egészségesekhez hasonlóan elégték ki. A Könyvtárak Fejlesztését Támogató Terv (PLDIS) anyagi segítségével és az új technológiák kínálta előnyök kiaknázásával sikerült legyőzni a kommunikációs nehézségeket.

A program céljaiban megfogalmazódott, hogy gondoskodnak az információk könnyebb hozzáférhetőségéről a hallássérültek számára, továbbá, hogy erősítik a halláskárosultak érdekeinek képviselését, s részvételüket e két szervezet munkájában, gondoskodnak a könyvtárhasználat „barátságosságáról”, s a könyvtárosokat is felkészítik az e csoporttal való foglalkozásra.

E célok elérése érdekében megvizsgálták a szöveges terminálok alkalmazásának lehetőségeit Cheshire mind az 56 könyvtárában; egy elektronikus hirdetőtábla létrehozását; olyan PC-k installálásának lehetőségét, amelyek e hirdetőtábla teljes képernyős megjelenítését biztosítják a megye 8 legnagyobb könyvtárában; továbbá néhány kiválasztott könyvtár összekapcsolását videofon révén a Siketek Társaságának irodájával.

A programot 12 hónap alatt hajtották végre. Először 5 Minicom szöveges terminált állítottak fel a könyvtárakban, hogy elérhető legyen szöveges telefonnal a helyi könyvtár közérdekű tájékoztatási szolgálata.

A hirdetőtáblát a Carnegie Tröszt támogatta anyagilag. Az adatbázis a társaság székhelyén található, témái: környezetvédelmi segítségnyújtás, speciális technikai berendezések, orvosi tanácsok, klubfoglalkozások, a társaság tagjainak minervája, oktatási, munkavállalási lehetőségek siketek számára stb. A társaság kapcsolatot épített ki számos európai ország hasonló szervezetével is egy nemzetközi tájékoztatási hálózat megszervezése érdekében. Olyan szoftver kifejlesztésére van szükség, amely képes szimultán fordításra, s van e-mail lehetősége.

A videofon technika lehetővé teszi, hogy a megye távolabbi helyein élő hallássérültek a jelelő nyelv alkalmazásával ezen eszköz révén kapcsolatba lépjenek egymással. A British Telecom és az Olivetti cég közösen kifejlesztett egy PCC-s videofont, melyet az ISDN hálózaton keresztül nagy sebességű adatátvitelre, grafikai jelátvitelre, egyidejű hang-, szöveg- és képtovábbításra lehet használni. Az új eszköz minősége lehetővé teszi, hogy 2 hallássérült a jelelővel folyamatosan kommunikáljon. A PCC videofon,

kiegészülve egy színes videokamerával, melyet a monitor fölé kell állítani, bármilyen rendszerű PC-re installálható az alábbi paraméterek szerint: 386-os PC, 8 Mb RAM, 5 Mb winchester, VGA/XGA monitor, ISDN kapcsolat. A kamera mozgatható, automatikusan működik, az audio egység hagyományos telefonálást és kézi, ill. érintésre való működést biztosít.

Az első PCC videofont 1994 márciusában helyezték el nyilvános térben, amikor a Chester könyvtárat összekapcsolták a Siketek Társaságának irodájával. Eddig 2 könyvtár és 2 társaság jutott PCC videofonhoz. Ha a siketek jól fogadják ezt az új technikát, akkor érdemes lesz a többi könyvtárban is meghonosítani, annak érdekében, hogy az egész megyét átfogó hálózatot hozzanak létre.

A videokapcsolat kialakítása óta a Könyvtári Szolgálat lehetőséget kapott arra, hogy a többi, különleges elbánást igénylő használói rétegre is odafigyeljen. Egy PCC videofont folyamatosan üzemeltetnek üzleti tájékoztatásra, s mérlegelik telekunyó típusú kommunikációs egység felállítását is.

A program része volt a könyvtárosok kétnapos továbbképzése a siketekkel való kapcsolat megteremtése érdekében. Itt megtanulják a szájról olvasást, a jelelő nyelvet, s általános viselkedési útmutatást kapnak arra nézve, miként kommunikáljanak a siketekkel.

(Kovács Katalin)

94/308

DERLAK, Malgorzata: Pilnie poszerzyc oferte dla niepelnosprawnych = Poradnik Bibl. 1994. 3.no. 6-9.p.

Sürgősen ki kell szélesíteni a hátrányos helyzetűek számára a kínálatot

Szolgáltatások; Vak könyvtárhasználó

A chelmi Vajdasági Könyvtár egy tízpontos kérdőív segítségével felmérte, hogy a vajdaság városaiban és falusi településeiben lakó vakok és más hátrányos helyzetűek milyen mértékben tartanak igényt prózai és zenei szalagok és kazetták kölcsönzésére, illetve a szükséges lejátszó berendezések bérletére.

Az akció során 188, közte 90 városi és 98 falusi személyt kérdeztek meg. Itt eltekintve az egyes kérdésekre adott válaszok város és falu vonatkozásában is megadott megoszlásainak ismertetésétől, a felmérés végeredménye az lett, hogy a benne résztvevő csoport 69,1%-a tart igényt az audio-szolgáltatásokra. Így hát a vajdasági és a helyi könyvtárak összefogásával minél előbb meg kellene szervezni őket.

A szervezés és a „belekerülés” tervezése során a következőket kell figyelembe venni: a megkérdezettek 35,1%-ának volna szüksége lejátszó berendezésre, de csak 18,2% tud vagy hajlandó fizetni bérletéért. A vajdasági könyvtár jelenlegi állománya nem kvadrál a megvallott érdeklődéssel, ui. míg az állományban a lengyel irodalmi művek „hangos változata” csak 40%-ban szerepel, addig a megkérdezettek 92,3%-a szavazott első helyen a lengyel irodalomra. (Rajta kívül – 55,4%-os preferáltsággal – a világirodalmi művek szerepelnek. Az ismeretterjesztő irodalom a megkérdezettek 33,1%-át érdekli, a komolyzene 5,4%-át, a könnyű muzsika pedig 33,8%-át.)

A cikk írója végül megjegyzi, hogy a túlnyomórészt idős korban lévő megkérdezettek szívesen, sőt meghatottan fogadták a felmérést végző könyvtárosokat, mondván: „Milyen kedves, hogy még velünk is törődik valaki”.

(Futala Tibor)

94/309

DIANSKAĀ, G.P.: Bibliotečnoe obsluživanje nezračih studentov = Naučn.Teh.Bibl. 1993. 12.no. 11-18.p.

Vak diákok könyvtári szolgálata

Egyetemi hallgató; Ifjúsági olvasó; Középkolász; Vak könyvtárhasználó

Az Oroszországi Föderációban mintegy 228 ezer vak és gyengén látó él. A vak és gyengén látó gyerekek számára 71 általános iskola és internátus működik, összesen 16 ezer tanulóval. A tanoncképzést a Vakok Összoroszországi Szövetségének intézményeiben végzik. Ezen kívül Kurszkban működik egy zeneiskola, Kiszlo-

vodszkban pedig masszörképzés folyik a vak fiatalok számára.

A vak fiatalok kis része – kb. 800 személy – egyetemi vagy főiskolai (technikumi) tanulmányokat folytat, s közülük többen – minden akadályt legyőzve – az elit értelmiség tagjaivá válnak.

Pedig a vak egyetemi és főiskolai hallgatók szinte mással sem találkoznak, mint akadályokkal. Oroszországban – ellentétben pl. az USA-val, Nagy-Britanniával, Németországgal, sőt: Csehországgal is – segítségük-ellátásuk teljesen szervezetlen. Az egyetemi és főiskolai könyvtárak sincsenek felkészülve speciális szükségleteik kielégítésére, sőt: fel sem merül bennük a segítség gondolata (pl. a szerző nem emlékszik arra, hogy a Vakok Orosz Állami Könyvtárából akár csak egyetlen egyetemi vagy főiskolai könyvtár kölcsönzött volna valamilyen Braille-írású könyvet, hangszalagot vagy hangkazettát ott-létének majdnem húsz éve alatt).

A vakok és gyengén látók speciális irodalommal és információval való ellátását valójában csak a vakok könyvtári hálózata tartja kötelességének. Az országban – a Vakok Orosz Állami Könyvtárával az élen – 69 ilyen könyvtár működik meglehetősen mostoha, állományban és korszerű felszerelésben egyaránt elmaradt körülmények között. A hivatásos kiadók megszüntették a Braille-írású művek kiadását, a Vakok Szövetségének műhelyében évente mindössze 3-5 egyetemi-főiskolai jegyzet/tankönyv Braille-írású változata készül el. A Vakok Orosz Állami Könyvtára rendelkezik a legnagyobb kapacitással, ami évi 50-60 címet jelent. Valamivel jobb a helyzet a magnószalagok és a hangkazetták készítése terén: itt az egyedi kéréseknek is eleget tudnak tenni. (Ezek postai terjesztése viszont egyre drágább, minthogy csak a Braille-írású művek postai szállítása – akárcsak világszerte – ingyenes.)

A Vakok Orosz Állami Könyvtára normál irodalmat is forgalmaz a vakok körében, ugyanis 9 felolvasó munkatárssal rendelkezik. (Ezek napi munkaideje 6 óra a 6 napos munkahéten.) Egy-egy vak olvasó hetente 6 órányi felolvasást vehet igénybe, ami vizsgákra való felkészülés, dolgozatírás stb. idején meghosszabbítható. A könyvtárnak zenei szolgálata is van, ahol a kottákat Braille-jelekbe is át tudják tenni.

A Vakok Könyvtára ezen felül bibliográfiai propagandát folytat (erre annál inkább szükség van, mivel a „vakok irodalmi termését” a nemzeti

bibliográfia nem regisztrálta), illetve használóinak ilyen jellegű segítséget ad.

Egyre népszerűbbek a számítógépes eszközök, amelyek ha egyelőre nem is élvonalbeliek, ám máris lehetővé teszik, hogy a vakok önállóan, más segítsége nélkül tájékozódjanak a szakirodalomban, illetve hozzájussanak a normál irodalom információihoz, amelyeket a számítógép az általuk használható domború formára tesz át.

1992-ben elnöki rendelet jelent meg a rokkantsági és rokkant problémák tudományos és információs gondozásáról, amit – 1993-ban – minisztertanácsi határozat követett. Remélhető, hogy e dokumentumok hosszabb távon jótékony hatással lesznek a vakok és gyengén látók egyéni és csoportos problémáinak elmélyültebb belátására és fokozatos kiküszöbölésére.

(Futala Tibor)

Lásd még 289, 313

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 303, 338-339

Vezetési tájékoztatás

94/310

FISHER, Shelagh - ROWLEY, Jennifer: Management information and library management systems: an overview = *El.Libr.* 12.vol. 1994. 2.no. 109-117.p. Bibliogr.

A vezetők tájékoztatása és a könyvtári rendszerek; áttekintés

Integrált gépi rendszer; Vezetők tájékoztatása

Az integrált könyvtári rendszerek olyan vezetői információs lehetőségekkel rendelkeznek, amelyek révén hatékony vezetői eszközzé is válnak. A vezetés mindhárom szintjének (operatív, taktikai, stratégiai) megvannak a saját információs szükségletei. A korábbi vizsgálódások azt mutatják, hogy mind a vezetői információs használata a könyvtárakban, mind a vezetői információs rendszerek fejlődése terén meglehetősen lassú az előrehaladás.

Az integrált rendszerek általában lehetőséget adnak ad hoc vizsgálódásokra, szabványos jelentéseket készítenek, és vezetői információs modulral, vagy jelentés-generátorral teszik lehetővé ad hoc, vagy a felhasználó által definiált jelentések készítését. Az egyes modulokon belül számos informálódási lehetőség van: a rendelési fájlból szerző, cím, rendelési szám stb. szerint lehet keresni, az OPAC a tájékozódás igen változatos formáit támogatja, a kölcsönzési modulban a kölcsönző rekordja, illetve a példányrekord érhető el különféle módokon, és így tovább.

A legtöbb integrált rendszer a moduljaiban végbemenő tranzakciókra vonatkozó szabványos jelentések sorát nyújtja, melyek információi a vezetés különféle szintjein lehetnek hasznosak. A jelentés-generátorok lehetővé teszik meghatározott kritériumok szerinti adatok összegyűjtését, rendezését, statisztikai számítások elvégzését, az eredmények output- és nyomtatási formátumainak meghatározását stb. A jelentés-generátorok egyik típusánál a felhasználónak makrókat kell írnia, másikkal barátságosabb, a harmadik típus pedig magas szintű kérdésnyelvel rendelkezik.

A jövőre nézve fontosnak látszik a könyvtárvezetők megismertetése az új vezetői információs lehetőségekkel, ezen eszközök könyvtári használatának vizsgálata, irányelvek kimunkálása a jelentés-generátorok továbbfejlesztéséhez, a különféle típusú könyvtárak vezetői információs igényeinek vizsgálata, és a szabványos jelentések ahhoz igazítása.

(Mohor Jenő)

Természettudományi és műszaki tájékoztatás

Lásd 285

Közgazdasági tájékoztatás

94/311

WALTERS, Sian - COUSINS, Shirley: COMPInfo: a prototype hypertext guide to company information sources = El.Libr. 12.vol. 1994. 3.no. 183-189.p. Bibliogr.

COMPInfo: a céginformációs források hiperszöveges kalauzának prototípusa

Hiperszöveg; Tájékoztatás -közgazdasági

A céginformációkra nagy szüksége van az üzleti életnek, de nem könnyű megtalálni a megfelelő információt. Sok szóba jöhető információforrás van, sokféle hordozón, amelyeket igen nehéz megtalálni ill. számbavenni. Igen fontosak tehát a pontos és aktuális kalauzok az információforrásokhoz. A GUIDE szoftver felhasználásával fejlesztették ki a céginformációs források hiperszöveges kalauzának prototípusát, COMPInfo néven, amellyel e technológia felhasználási lehetőségeit vizsgálták a nyomtatott kalauzok korlátait kiküszöbölendő. A cikk ismerteti a rendszer szerkezetét és kitűzött céljait, a prototípus előnyeit és problémáit, valamint azokat a területeket, amelyeken a szerkezet továbbfejlesztésre érdemes. A COMPInfo azt igazolja, hogy a hiperszöveges technológia megfelelő megoldást jelent a céginformáció összetett területének kalauza létrehozásához.

(Autoref.)

Könyvtartudományi, informatikai tájékoztatás

Lásd 262

Közérdekű tájékoztatás

94/312

DE SMET, Egbert: Using CDS/ISIS for a fulltext community information system in Belgium: the GIDS-system = Program. 28.vol. 1994. 2.no. 155-166.p. Bibliogr. 12 tétel.

A CDS/ISIS program használata egy teljes szövegű közérdekű tájékoztatási rendszer (GIDS) céljaira Belgiumban

Gépi információkeresési rendszer; Képszámtógép; Közérdekű tájékoztatás; Szoftver; Teljes szövegű adatbázis

A GIDS betűszó a közösségi információs és dokumentációs rendszer holland rövidítése, egyben kalauz is jelent. Az Unesco által a fejlődő országok számára kifejlesztett CDS/ISIS szoftvert azért választották a rendszer alapjául, mert elég hatékonynak és rugalmasnak találták. Alkalmassá teszi e szerepre a változó mezőstruktúra, az ismételt és változó hosszúságú mezők, a hatékony visszakereső nyelv, a gazdaságos adattárolás, az adaptálható menüstruktúra és a Pascal programnyelv segítségével való továbbprogramozhatóság.

A GIDS rendszerrel szemben támasztott igények a következők voltak:

- költségkímélő és könnyen kezelhető legyen, ami alkalmassá teszi kisebb non-profit szervezetek, például kis közművelődési könyvtárak által történő felhasználásra,
- képes legyen különféle adatok tárolására és visszakeresésére, különösen szöveges információkéra,
- rendelkezzen hatékony indexelő és visszakereső képességgel,
- legyen használóbarát keresőképe,
- legyen lehetőség a rendszer kiértékelésére, nemcsak eseti és szubjektív módon.

A fenti kívánalmak java részének a CDS/ISIS program már önmagában is megfelelt, az utolsó két pont teljesítéséhez azonban Pascal programokat kellett írni.

A GIDS rendszert alkalmazó belgiumi könyvtárnak ez volt az első találkozása a számítógéppel.

pel, ezért is akarták a gép használatát először egy kicsi, elsősorban információkeresésre szolgáló rendszerrel tanulmányozni. A kísérleti program keretében egy 700-1000 rekordból álló adatbázist építettek a következő témakörökből:

- közösségi szolgáltatások (100 tétel)
- képzési programok, tanfolyamok (100 tétel)
- helyi szervezetek, klubok (200 tétel)
- illetékes személyek, politikusok, hivatali tisztségviselők, stb. (40-60 tétel)
- programok, események (200-300 tétel)
- helyi jogszabályok (50 tétel).

A rendszerhez egy ún. fekete dobozt (log-book) fejlesztettek ki, melynek segítségével tiszta képet kaphattak hatékonyságáról. A kísérleti idő alatt az alábbi megfigyeléseket tették:

– A nyitvatartási idő 20%-ában a könyvtárhasználóknak mintegy egynegyede használta a rendszert; elegendő új használót vonzott. A használók kb. 35-40%-a volt első használó, a „tapasztalt használók” pedig ismételten visszatértek – 30%-uk több mint ötször használta.

– A keresések nyomon követésével több olyan hiányosságra bukkantak, melyeket programozással korrigálni lehet. Például azt, hogy kevés használó tért el a Boole-kombinációs kereséstől és kevesen éltek a csonkolás lehetőségével. Az automatikus csonkolást programozással kívánják megoldani.

– A kereséseknek mintegy fele tekinthető eredményesnek. Ez nagyon biztató eredménynek számít, különösen ha tekintetbe vesszük, hogy milyen tág tárgykörben történtek a keresések.

– A használók társadalmi hátterének kiértékelése kérdőívekkel történt. A szolgáltatás használói jól reprezentálják a könyvtárhasználók teljes körét. Sok használónak ez volt az első tapasztalata a számítógéppel, valóban volt tehát a rendszernek demokratizáló hatása.

Összességében megállapítható, hogy a GIDS rendszer színvonalas, használóbarát, költségkímélő rendszer. Mivel a CDS/ISIS szoftver ingyen hozzáférhető, várhatóan a GIDS rendszer mindkét kifejlesztett verziója iránt nagy lesz a kereslet. A GIDS OPAC-ja (OSIRIS) adaptálható a CDS/ISIS adatbázisokhoz előlapként; a teljes GIDS közösségi információk kezelésére szolgál. Vételárukat még nem határozták meg, 100-200 dollár körül várható.

(Kovács Emőke)

94/313

SCHRÖDER, Sabine: Jugendinformationsstellen in Bibliotheken = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 5.no. 446-451.p.

Res. angol nyelven.

Ifjúsági tájékoztató részlegek a volt NDK köz-könyvtáraiban

Ifjúsági olvasó; Közérdekű tájékoztatás; Közművelődési könyvtár

Az „Ifjúsági és Szociális Munkát Támogató Egyesület” 1990-ben elhatározta: ifjúsági tájékoztató szolgálati pontok hálózatát fogja létrehozni azzal a céllal, hogy a fiatalok problémáikkal kapcsolatban információt és tanácsot kaphassanak és kommunikációs lehetőséghez jussanak. Minthogy egy új intézményhálózat kiépítésére nem volt anyagi lehetőség, valamelyik már meglévő, működő és stabil infrastruktúrával rendelkező intézményhez kívántak kapcsolódni. A könyvtár erre a célra ideálisan megfelelőnek látszott: a fiatalok nagy számban fordulnak meg benne küszöbfelelem nélkül.

A berlini kerületi könyvtárakban különösen magas a fiatalok száma, részben a felújított és felfrissített könyvállománynak és a bevezetett új médiáknak köszönhetően, részben mert az új iskolai olvasmányok egy része csak ott férhető hozzá. E könyvtárak közül ifjúsági tájékoztatási szolgáltatást telepítettek mindazokba, ahol a megfelelő térbeli adottságok mellett a munkatársak is szívesen fogadták azt. Ilyen volt 1991-ben a Prenzlauer Berg városrész könyvtára, 1992-ben pedig a Városcsúcs, a Johannisthal és a Hellersdorf kerületek könyvtárai. Berlinen kívül 1992-ben Frankfurt/Oder-ben, Neubrandenburgban és Potsdamban, 1993-ban Hennigsdorfban (Brandenburg tartomány) szerveztek a könyvtárban ifjúsági tájékoztató szolgálati pontot. Felmerült az ifjúsági szolgálati pont létesítésének terve Lipcsében, Erfurtban, és nagy az érdeklődés Nyugat-Berlin könyvtáraiban is.

A tájékoztató szolgálati pontok feladatai a következők:

1. A vonzási körzet demográfiai struktúrájának felmérése, valamint minden olyan intézmény számbavétele, melynek tevékenysége az ifjúsághoz (is) kapcsolódik. (Szociális, tanácsadó,

kereskedelmi stb. intézmények.) Adatbank létrehozása.

2. A szolgáltatással megbízottaknak rendszeres továbbképzés útján meg kell szerezniük a képességet ahhoz, hogy a fiatalok kompetens beszélgetőpartnereivé és tanácsadóivá váljanak.

3. A tájékoztató szolgálati pontok helyek legyenek az ifjúság ügyében végzett különféle intézményes tevékenységek koordinációs pontjai.

4. A tájékoztató szolgálati pontok biztosítsák a fiatalok számára a spontán találkozási és szórakozási lehetőséget, adjanak módot tanulmányi feladataik elvégzésére. Mindehhez a könyvtár szolgáljon bázisul. Az információnyújtáshoz álljon rendelkezésre a szükséges sajtótermék és szakkönyv.

Az ifjúsági tájékoztató szolgálati pontok tevékenysége a volt NSZK és a volt NDK tartományokban eltérő jellegű. Az előbbiben túlnyomórészt a szabadidő eltöltésével és az európai mobilitással kapcsolatos kérdések szerepelnek, a volt NDK területén a szolgáltatásnak erőteljes szociális jellege alakult ki. A Német Könyvtári Intézet (DBI) ebből kiindulva két ifjúsági könyvtárban, Hamburgban és Rostockban hosszabb vizsgálat keretében kívánja elemezni a fiatalok eltérő médiahasználati és információs szokásait. Mindkét könyvtárban tájékoztató szolgálati pontot is kívánnak létesíteni.

(Katsányi Sándor)

VEZETÉS, IRÁNYÍTÁS

Általános kérdések

94/314

EICHERT, Christof: Von der Behörde zum Dienstleistungsunternehmen. Anforderungen an die bibliothekarischen Führungskräfte = Buch Bibl. 46.vol. 1994. 5.no. 434-439.p.

Res. angol nyelven

A hivataltól a szolgáltató vállalkozás felé. Követelmények a könyvtári vezetőkkel szemben

Könyvtárosképzés -felsőfokú; Közművelődési könyvtár; Vezetés

A szerző Reutlingen város polgármestere, „A közkönyvtár, mint üzem” elnevezésű könyvtári projekt kidolgozásának egyik munkatársa. (A ref.)

1. A könyvtár szervezeti átalakítása körül folyó viták központjában a „hivatal”-tól a kreatív és sikeres „vállalkozás” irányába történő elmozdulás áll. De a két intézmény ilyen leegyszerűsített szembeállításra torzító: a „hivatal” nem olyan intézmény, mely eleve képtelen a változó feltételekhez alkalmazkodni.

2. E viták gyakran ahhoz a megállapításhoz vezetnek el, hogy hiányoznak a változtatás szemlélyi feltételei. Sokszor valójában a munkatársak kvalifikációjáról folyik a disputa.

3. A szervezeti átalakítás kulcskérdése a könyvtárvezetők kvalifikációja. A könyvtár üzemeltetése nem oldható meg tisztán és kizárólag könyvtárosi ismeretekkel, más szakterületek ismeretanyagai is szükségesek hozzá.

4. Ezzel szemben a jelenlegi könyvtárosképzésben nem kap megfelelő helyet az üzemszervezés. (Pl. a stuttgarti főiskolán a könyvtári üzem ismertetése csak a negyedik szemeszterben szerepel heti két óras kötelező tárgyként, a könyvtári menedzsment pedig még később és csak választható stúdiumként.) Bár senki sem vár a képzőintézményektől kész könyvtár-menedzsereket, de a jelenleginél szélesebb alapokon kellene legalább az érzékenységet ebben az irányban kialakítani.

5. Elfogadhatatlan az az érvelés, mely szerint a személyi adottságokból kiindulva kell az intézményi célrendszert és struktúrát kialakítani. Éppen ellenkezőleg! Újra kell fogalmazni szemlélyzeti és képzési követelményeinket, ha már tisztában vagyunk a megvalósítandó szervezettel. A munkaerő-struktúra célirányos megváltoztatása elkerülhetetlen. Nélküle a könyvtárugy olyan autó, melyet új karosszériával, de régi motorral akarunk működtetni. Nem fog versenyt nyerni!

6. Veszélyes lenne viszont a korszerűsítés közepette megfeledkezni arról a tényről, hogy egy sajátos intézményről, a könyvtárról van szó. Megváltozott szervezeti felépítés esetében sem szabad lemondani arról, hogy a könyvtárakat könyvtárosok vezessék. Fenyegtet az a mindjobban elterjedő nézet, hogy a könyvtárhoz ugyan nem értő, de az üzemszervezésben kiváló menedzserek a könyvtárosok szakmai tanácsait felhasználva a könyvtárosoknál jobban el tudják vezetni ezt az intézményt. Ez talán igaz lehet szélcsendes és prosperáló időkben, de mikor egy szakma továbbfejlődésének, gyökeres átalakulásának mikéntjét kell kimunkálni, csak könyvtárosok tudnak e feladatnak megfelelni, olyanok, akik menedzserei képességekkel is rendelkeznek.

7. A közkönyvtárak vezetőivel szemben támasztott elemi követelmény, hogy járatosak legyenek a közigazgatás ügyeiben is. E nélkül a könyvtárakat fenntartó önkormányzatoknál nem tudnak sikereket elérni.

8. A közkönyvtár a település életében fontos politikai és szociális tényező, a könyvtárosoknak ennek megfelelően politikai és szociológiai ismeretekkel, s e tevékenységekhez szükséges képességekkel is rendelkezniük kell.

9. Figyelembe kell venni tehát, hogy a könyvtárvezetőknek olyan elvárásoknak is meg kell felelniük, melyek a szorosan vett könyvtárosi szakmai ismereteken és készségeken kívül esnek, azoknál szélesebb körűek.

10. Fennáll annak veszélye, hogy az önkormányzatok a könyvtárak vezetését olyanokra bízzák, akik a könyvtáros szakma szempontjából laikusok, de tapasztalt üzletvezetők, mert (megfeledkezve a távlati célokról) ezektől várják a közvetlen feladatok megvalósítását, mindenképp a könyvtári költségvetés visszafogását vagy éppen erőteljes csökkentését. A könyvtárosok helyesen reagálnak erre a tendenciára a „Gyorsan és alaposan tanuljuk meg a menedzser-technikát!” jelszóval. Sajnos a szakmai továbbképzés ezt a területet korábban bűnösen elhanyagolta, jelenleg pedig a költségvetési visszafogások korlátozzák.

Óvakodni kell egy másik irányú előítélettől is: terjedőben van az a vélemény, hogy a múltban a könyvtárakban teljesen gazdaságtalanul folyt a munka. Nem lenne bölcs dolog, ha maguk a könyvtárosok erősítenék ezt a téves nézetet.

11. A vezetés egyrészt emberekkel való foglalkozás, másrészt szervezeti problémák me-

nedzselése. Mindkettő fontos, de az emberekkel való foglalkozásnak kell előtérben állnia, s ez egy könyvtárban elképzelhetetlen könyvtárosi szakmai kompetencia nélkül.

12. Történetileg visszapiantva: a háború utáni évek a „termelés” jegyében álltak, a 60-as évek a „gazdaságosság” jegyében, a 70-es évek a marketing-eufória jegyében. A 90-es évek a „stratégia” évei. A hosszú távú stratégia jegyében kell a könyvtárakkal kapcsolatos kérdéseket is végiggondolnunk. A menedzsment nem mindig old meg!

(Katsányi Sándor)

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

94/315

MOROZOVA, L.E.: Kačestvo - glavnoe v obsluživanii = Naučn.Teh.Bibl. 1994. 5.no. 41-50.p.

A minőség mint a szolgáltatások legfőbb ismérve.

Szolgáltatások; Vezetés

Deming abszolút minőségre vonatkozó filozófiai irányzata közel 40 éve segíti az amerikai és a japán könyvtári szolgáltatások színvonalának emelését.

A Deming-módszer alkalmazása az orosz könyvtárakban is célszerűnek mutatkozik, különösen fontos lenne a könyvtár jelen feladatainak és távlati céljainak egyeztetése. Ebben a folyamatban megkülönböztetett szerep jut az olvasói igények megismerésének. A tevékenységek értékelésénél elsőrendű a mennyiségi tényezőkön kívül a folyamatok, vagyis a „hogyan” vizsgálata. Ehhez készülhet folyamatábra, a cikk példaként a tájékoztatói munka blokkdiagrammját mutatja be. Ez a fajta ábrázolás megkönnyíti a minőségi kérdések feltevését. A felülvizsgálati eljárások eredmény- és nem minőségorientáltak, éppen ezért a minőség nem az ellenőrzések, hanem a folyamat javításának következménye. Deming meggyőződése, hogy hiba esetén nem az embereket, hanem a folyamatot kell „átszabályozni”. A

minőség garanciáját ugyanis nem a végtermék ellenőrzése, hanem a minőségi részfolyamatok adják. Erre példa a „szemetes” adatbázisok utólagos fáradságos és drága kitisztítása.

A könyvtári szolgáltatások önköltségének és nem azok árának csökkentésére kell törekedni. Árlisták minőségi megítélésekor általános tapasztalat, hogy az olcsó árképzés alacsony minőséghez és magas önköltséghez vezet.

Deming felhívja a figyelmet a normaképzés veszélyeire, főleg a minőség hosszútávú szempontjai miatt. A normaképzés ugyanis előtérbe helyezi a rövid távú mennyiségi célokat. Hasonlóan eredménytelennek tartja a minőség szempontjából a plakátokat és a jelszavakat, mivel ezek nem személyre szólóak, értékük igen csekély.

A könyvtári szolgáltatást végzők minden szintjén szükséges a képzés bevezetése. A tanulási folyamatnak minőségre orientálnak kell lennie. Ide sorolandó a könyvtárosi vezetőképés is.

Statisztikai ellenőrző módszert javasol a munkatársak által felvetett ötletek vezetői szintű vizsgálatához. Példaként a könyvtárközi kölcsönzés folyamatelmzését ismerteti.

A belső és külső nehézségek leküzdését segítik a teljes kollektíva részvételével tartott gyűlések a helyes értékrend és szervezeti kultúra alakítása érdekében. Fontos, hogy az alkalmazottak érezzék a liberális vezetői stílust és az emberi törődést.

Tegyük lehetővé, hogy az alkalmazottak büszkéek lehessenek munkájukra, ne féljenek az évvégi összesítéstől.

A minőségjavítás szempontjából elengedhetetlen az önképzés és az önkiteljesedés ösztönzése. Deming szerint a továbbképzés a jó munkatársak kitüntetését és szolgálati előléptetését szolgáló eszköz.

Cselekedjünk és ne csak beszéljünk pld. a munkahely elvesztésével fenyegetőzve. A minőség nem teremődik magától, tehát a könyvtár minden dolgozója számára világossá kell lenni az állandó minőségjavítás filozófiáját, miközben a folyamatok statisztikai kontrollját biztosítjuk.

(Bíró Júlia)

Lásd még 274, 279, 281

Pénzügyi és gazdasági kérdések

94/316

Library finance: new needs, new models = Libr.Trends. 42.vol. 1994. 3.no. 369-584.p.

A könyvtár pénzügyei; új szükségletek, új költségvetési modellek. - Tematikus szám, 15 közlemény

Felsőoktatási könyvtár; Gazdálkodás -könyvtárban; Információtechnológia; Költségvetés; Tárogatás -pénzügyi -általában; Tervezés

Néhány közlemény címe: A könyvtár, mint vállalat; részegységeinek pénzügyi kapcsolatai az anyaintézmény részegységeivel és külső szervezetekkel. – Milyen új költségvetési modellre van szüksége az átmeneti állapotban lévő (elektronizálódó) könyvtárnak? – A versenyképesség megőrzése az anyagi bizonytalanság időszakában: kutatási-fejlesztési beruházások az egyetemi könyvtárban. – A szponzorszerzés mint a könyvtár jövőjének kulcsa. – Az automatizálás, a hálózatba kapcsolódás és egyéb, az online hozzáféréssel és az új technikával kapcsolatos költségek a felsőoktatási könyvtárakban. – Mibe kerül ténylegesen (a költségvetési tételeken túl) a könyvtár?

94/317

STEPHENS, Andy: The application of life cycle costing in libraries. A case study based on acquisition and retention of library materials in the British Library = IFLA J. 20.vol. 1994. 2.no. 130-140.p. Bibliogr. 9 tétel.

Res. francia, német és spanyol nyelven

A dokumentumok egész életciklusára szóló költségszámítás. A British Library gyarapítási

és megőrzési tevékenységére alapuló esettanulmány

Állománygyarapítás; Költségelemzés; Költségvetés; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A British Library a dokumentumok egész életciklusát átfogó költségszámítási vizsgálatot végzett, egyrészt azért, hogy fel tudják becsülni a megőrzési költségeket, másrészt azért, hogy tisztázni tudják a gyarapítási és megőrzési elképzelések kapcsolódását. Ilyen eszközzel nemcsak a BL-nek van szüksége. A könyvtárak egyre inkább érdekelték a költségek csökkentésében és az erőforrások hatékony elosztásában, a sokféle, egymással versengő igény közepette. Sőt azt is elvárják tőlük, hogy demonstrálják, hogy a rájuk fordított pénzüsszegek fejében értékesek a szolgáltatásaik. Az utóbbi években sokan vizsgálták a dokumentumok árát és az áremelkedéseknek, különösen a folyóiratárakénak hatását a könyvtárak költségvetésére. Emellett még sokféle egyéb költség merül fel, köztük a kiválasztás, a beszerzés, a feldolgozás, az állományvédelem és a tárolás költsége. Az életciklusra szóló költségszámítás olyan számviteli fogalom, amely valamely vagyontárgy tulajdonlása alatt felmerülő összes fontos nettó kiadást figyelembe veszi. Ezt a technikát hatékonyan lehet alkalmazni a könyvtári működésre, ahol használata nagyobb mértékű költségtudatosságot von maga után. A könyvtár fenntartója és használói, valamint a vezetők és a személyzet számára megvilágítja azokat a területeket, amelyeken az átfogó finanszírozás következtében nem elégíthetők ki az elvárások és a kötelezettségek.

(Autoref.)

94/318

BENTLEY, Stella - LAGUARDIA, Cheryl: Bell, book, and budget: quenching the costs of computerized library resources = Microcomp.Inf. Manage. 11.vol. 1994. 1.no. 13-22.p. Bibliogr.

Költségvetés tervezése a számítógépes szolgáltatásokra

Költségvetés; Számítógépesítés; Szolgáltatások

Bár néhányan azt szeretnék elhitetni, hogy a számítógépes információszolgáltatások esetében a költségvetés tervezése ellentmondást rejt magában, a cikk a könyvtári költségvetés elkészítésének alapelveiről szól, és azokat a számítógépes szolgáltatásokra alkalmazza. Leírja a berendezésekkel, a szoftverrel, a személyzettel és a dokumentációval kapcsolatos költségek előzetes felbecsülésének módszereit. Arra is kitér, hogyan lehet azokat a költségeket kezelni, amelyek nem becsülhetők fel pontosan (alkatrészek, kapacitásnövelés, „valós idejű” személyzeti kiadások). A továbbiakban a számítógépes könyvtári szolgáltatások „szürke” területeit tárgyalja: a továbbépítést (azt vegyük, amire telik avagy áldozzunk arra, amit szeretnénk) és a számítógépes hozzáférés szintjeit (mi a „jó szolgáltatás”). Leírja a költségvetés tervezésének alapvető szabályait, hangsúlyozva a vezetők hozzáállásának és a megfelelő támogatásnak a szerepét a technológiai fejlesztésben.

(Autoref.)

94/319

ROWLEY, J.E.: Pricing strategies for CDROM products = Online CDROM Rev. 18.vol. 1994. 2.no. 87-93.p.

Árképzési politikák a CD-ROM termékekre

CD-ROM; Könyvárak

A CD-ROM-ok előfizetési díjának és licenzfeltételeinek kialakítása igen összetett feladat. A kereskedők általában igyekeznek a lehető legmagasabb bevételt elérni az adott termékkel kapcsolatban. A CD-ROM-ok árképzése során kétféle árat alakítanak ki: az egy felhasználóra és a hálózati használatra vonatkozó árat. A cikk példákat mutat be különböző termékekre, mind a kétféle árra. A jövőben a piaci erők és a piac érettsége következtében valószínűleg egyszerűbb árképzési gyakorlat jön majd létre.

(Autoref.)

94/320

ROWLEY, Jennifer - BUTCHER, David: A comparison of pricing strategies for bibliographical databases on CD-ROM and equivalent printed products = *Ei.Libr.* 12.vol. 1994. 3.no. 169-175.p.

A bibliográfiai adatbázisok CD-ROM-on ill. nyomtatásban közreadott változatainak árképzése; összehasonlítás

Bibliográfia; CD-ROM; Könyvárak

A könyvtárak vezetőit gyakran foglalkoztatja az a kérdés, hogy a bibliográfiai adatokhoz való hozzáférés mely lehetősége a leghatékonyabb. A cikk összehasonlítja a CD-ROM-on ill. nyomtatásban közreadott bibliográfiai adatok árait. Sok esetben a CD-ROM értéknövelést és az adatokhoz való könnyebb hozzáférést jelent, de a viszonylagos költség fontos tényező. A könyvtárvezetőknek nemcsak az árakat kell összehasonlítaniuk, hanem a költséghatékonyságot is figyelembe kell venniük. Az összevetést nehezíti, hogy más a CD-ROM-on, illetve nyomtatott bibliográfiában, referáló lapban vagy indexben közreadott bibliográfiai adatok természete, valamint, hogy mindkét formában viszonylag bonyolult az árképzés. A CD-ROM szolgáltatások értékelését tovább bonyolítja, hogy a hálózaton való közreadással kapcsolatos árképzési gyakorlat igen sokféle. Szükség lenne a licenzmegállapodások bizonyos fokú szabványosítására.

(Autoref.)

Lásd még 273, 280

Személyzet

Lásd 268

Módszertani irányítás

94/321

Vier Jahre danach. Fachstellenarbeit in den neuen Bundesländern = *Buch Bibl.* 46.vol. 1994. 4.no. 308-329.p.

650

Res. angol nyelven

Négy évvel később. Módszertani munka az új szövetségi tartományokban. Cikkcsoport, 7 közlemény

Módszertani munka

Az NSZK-ban a közkönyvtárak megszervezése és fenntartása a települések feladata. Minden szövetségi államban vannak államilag támogatott tanácsadó (módszertani) központok, amelyek mindenekelőtt a kis települések és a vidéki települések könyvtárait segítik. A volt NDK-ban ezt másképp oldották meg: 35 éven keresztül a regionális könyvtárak látták el ezeket a feladatokat, és végezték a koordinációt. Az 1989/1990-es politikai fordulat után az öt új szövetségi tartományban megváltozott a közigazgatás szervezete és új kormányzati könyvtári ügynökségeket hoztak létre. Ezek tevékenységét elemezve egy felmérés során megállapították, hogy sok előrehaladás történt, de az egyes ügynökségek fejlettségi színvonala nem azonos.

(Autoref.)

FELHASZNÁLÓK ÉS HASZNÁLAT

Általános kérdések

Lásd 287-288

Olvasáskutatás

94/322

ANKUDOWICZ, Janusz: Social mechanisms for forming the culture of reading = Polish Libr. Today. 2.vol. 1993. 59-61.p.

Az olvasáskultúrát alakító társadalmi mechanizmusok Lengyelországban

Olvasási szokások; Szakirodalom -szociológiai [forma]

A lengyel társadalom olvasási szokásainak szociológiai elemzése a politikai és gazdasági rendszerváltozást követő időszakban. A szerző részletesebben is kitér bizonyos tényezőkre, amelyek a társadalom magatartását korábban befolyásolták a kulturális szférában, és amelyek hatásai máig érezhetők. A könyv szerepét ebben a széles összefüggésben tárgyalja. Hangsúlyozza az új elit kialakításának szükségességét, ami elősegíthetné a jobb olvasási szokások kialakulását a mai társadalomban, amely a jelentősen megváltozott társadalmi-gazdasági helyzet következtében újfajta kihívásoknak van kitéve.

(Autoref.)

**INFORMÁCIÓELŐÁLLÍTÁS,
-MEGJELENÍTÉS
ÉS -TERJESZTÉS**

Információhordozók általában

Lásd 299

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

94/323

LE COADIC, Yves F.: La mesure dans le centre documentation électronique = Documentaliste. 31.vol. 1994. 2.no. 78-82.p. Bibliogr. 6 tétel.

Res. angol nyelven

Az elektronikus információk mérési lehetőségei

Bibliometria; Dokumentum -gépi információhordozón

Nem könnyű mérési munkákat végezni a könyvtárakban és információs központokban. A számítógépesítésnek köszönhetően jelentős fejlődés várható az ún. infometria területén. A szerző bemutatja az elektronikus információs központot és az ott használt információs technikát. Meghatározza az ott végzett mérések tárgyát, a mértékegységeket és javaslatot tesz az alkalmazható infometriai eljárásokra.

(Autoref.)

94/324

COX, John - HANSON, Terry: CD-ROM: still transient after all these years? = Libr.Assoc.Rec. 96.vol. 1994. 4.no. 210-211.p. Bibliogr. 8 tétel.

Még mindig átmeneti technológiának tekinthető a CD-ROM?

CD-ROM; Hatékonyság

Tony McSean és Derek Law 1990-es cikkükben (Letűnő technológia a CD-ROM? – lásd a 91/271-es tételszámon) a CD-ROM-nak mint adatbázisterjesztő hordozónak igen sok hiányosságára hívták fel a figyelmet, s végeredményben kétségbe vonták a CD-ROM jövőjét. Mások a CD-ROM védelmére keltek (C. Chadwyck Healey: A CD-ROM védelmében – lásd a 91/369-es tételszámon). Azóta három év telt el. Látszatra a CD-ROM virágzik, jövője kétségbevonhatatlan,

hiszen az akkori 732 gyártó 817 féle termékéhez képest ma 4050 vállalat 5503 féle adatbázist forgalmaz. A szerzők mégis úgy látják, hogy a CD-ROM-nak erősen meg kell küzdenie azért, hogy hosszú távon pályán maradjon az egyéb információhordozók mellett. A CD-ROM jelenlegi helyzetét a korábbi bíráló cikk kritériumainak alapján vizsgálják meg.

– *Olcsóság.* Az árak csökkenése kétségtelen, de kevés jele van annak, hogy a forgalmazók a gyorsan változó szakterületeken gyakoribb aktualizálásokkal növelnék a termékek értékét.

– *Tárolókapacitás.* 1990-ben a CD-ROM 550 megabájt tárolására volt képes. Az ígéretek ellenére ez nem növekedett, miközben a mágneslemezek kapacitását a CD-ROM-énak négyszeresére sikerült megnövelni.

– *Többfelhasználós lehetőség.* A CD-ROM hálózatok megvalósultak és terjednek, de ezen a területen még mindig sok a probléma, nem beszélve arról, hogy a telepítés és üzemeltetés komoly technikai szakértelmet kíván.

– *Egységes használói interfész.* A CD-ROM kiadók számának növekedésével az eltérő keresőszoftverek száma is növekedett, s a szabványosítási törekvéseknek jelét sem látni.

– *Több adatbázis egyidejű kereshetősége.* Jelenleg az egyes adatbázisokban csak külön-külön lehet keresni, de a keresőkérdés – ugyanazon kiadó termékeinek esetében – átvihető az egyik adatbázisból a másikba.

– *A keresés gyorsasága.* A CD-ROM meghajtók fejlődése ellenére (az adatelérési sebesség közel négyszeresére növekedett) a keresés még mindig lassúnak, sőt – bonyolultabb keresőkérdések esetében – elfogadhatatlanul lassúnak mondható.

– *Multimédia-lehetőség.* Megjelentek a hangot, grafikát és videót tartalmazó CD-ROM-ok, de ezeknek meg kell küzdeniük a piacon rendelkezésre álló egyéb multimédia termékekkel – ilyenek a CD-ROM XA, a CD-I, a DVI és a Photo-CD. A kompatibilitás ezek között ma még minimális.

– *„Robusztusság”.* Egyfelhasználós környezetben nincs fejlődés e tekintetben. A lemezek továbbra is eltörhetők, ellophatóak és beerőltethetők egy floppy-meghajtóba. Meglepő, hogy a legtöbb meghajtó esetében nincs meg a hozzáférés letiltásának a lehetősége, akár hardver-, akár szoftvereszközökkel.

Kezdetben a CD-ROM egyik legnagyobb vonzerejének – főleg az online kereséssel szem-

beállítva – azt tartották, hogy ha az előfizetési díj fejében számtalan keresést lehet benne végezni, tehát ezek a keresések „ingyenesek”. Napjainkra már legalább ötféle olyan médium áll rendelkezésre, amely a CD-ROM-hoz hasonlóan az ingyenességet, a gyorsaságot és a kényelmes használatot tűzte a zászlajára, s amelyek sok tekintetben fölülmúlják a CD-ROM képességeit (a felsőoktatási hálózatok, az online keresés, a mágneslemezek, a mágnesszalagok és a hajlékony lemezek).

(Novák István)

94/325

SIMPSON, Evelyn - DUNCAN, Stephen - MACMURDO, George: Networking CD-ROMs: technical overview and the view from the Manchester Business School = J.Inf.Sci. 20.vol. 1994. 1.no. 46-54.p. Bibliogr.

CD-ROM hálózat szervezése; műszaki szempontok és a Manchesteri Kereskedelmi Főiskola gyakorlata

CD-ROM; Főiskolai könyvtár -kereskedelmi; Helyi gépi hálózat

A CD-ROM használat ma már természetes: különféle adapterek (köztük a Small Computer Serial Interface – SCSI) csatolják PC-hez, Apple Mac-hez, UNIX munkaállomásokhoz a CD-ROM meghajtókat, és már több mód van a helyi hálózatban való használatra is.

A hálózatba kötés legegyszerűbb módja, ha a meghajtót a hálózat egyik gépére kapcsolják, új betűjelet (pl. „I”) adnak neki és egy „share” programmal már a hálózat egészéről elérhető a CD-ROM. E módszer rendkívül olcsó és csak egy gépre kell meghajtó-szoftver. Hátránya, hogy lassú, és gyakorlatilag legfeljebb 10 használóig működik.

A kliens-szerver rendszer esetén a meghajtót vagy a file-szerverre kötik, vagy egy dedikált CD-ROM-szervert installálnak. Míg az előbbi meglehetősen hasonló az első megoldáshoz, az utóbbi használatának előnye, hogy hatékonyan segít sok felhasználót egyidejűleg a CD-ROM használatához, és „juke box”-szal is kombinálható. Hátránya, hogy minden kliensgépen (munkaállomáson) is ott kell lennie a meghajtó szoftvernek, va-

lamint, hogy a hálózat egy gépét lefoglalja a szerverfunkció.

Az operációs rendszeren alapuló CD-ROM hálózat, mivel a hálózatot működtető rendszer természetes része, rendkívül gyors hozzáférést biztosít, s a munkaállomásokon csak a hálózati szoftvernek kell meglennie. Annak ellenére, hogy ez a megoldás újabb funkcióval terheli a szervert, mégis a leghatékonyabb hálózati CD-ROM-használati lehetőség.

Egy alternatív út a CD-ROM (indirekt) hálózati használatára a lemez tartalmának harddiszke való átmásolása. Kétségtelen, hogy a winchesteren lévő információ lényegesen gyorsabban érhető el, mint a CD-ROM-on lévő, viszont a szükséges merevlemez nagyban megdrágítja a megoldást, a felújítás pedig sokkal időigényesebb, és még szerzői jogi problémákkal is számolhatunk.

(Mohor Jenő)

Lásd még 294, 300

Kommunikációs technikák

94/326

TOMER, Christinger: Trends in electronic mail = Microcomp. Inf. Manage. 10.vol. 1993. 4.no. 257-280.p. Bibliogr.

Az elektronikus levelezés fejlődési irányai

Elektronikus posta

Az elektronikus levelezés volumene figyelemre méltó mértékben nő, világszerte kb. 30 millióan használják. Az Electronic Mail Association (EMA) becslései szerint évente 20-30%-kal nő a felhasználók száma, 1995-re várhatóan eléri legalább az 50 milliót. Ahogy bővül a hozzáférési lehetőség és a használat, úgy támasztanak egyre összetettebb igényeket a felhasználók. Nagyobb rugalmasságra, több funkcióra vágnak az üzenetek cseréje, valamint az információk és az adatfájlok átvitelén. A cikk ismertet néhányat a felmerülő igények közül, és a két „versengő” szabványt tárgyalja: a CCITT (Consultative

Committee for International Telephone and Telegraph) X.400-át (Open Systems Interconnection Message Handling System) és a másik szabványt, amely olyan protokollokat és kiterjesztéseket tartalmaz, amelyek az Interneten az elektronikus postai forgalom működési feltételeit biztosítják. Ezek közül a legfrissebb a Multipurpose Internet Mail Extensions, amely az összetett dokumentumok kezelése felé mutat.

A cikk arra is kitér, hogy hogyan befolyásolják az e szabványokban végrehajtott változtatások az elektronikus posta funkcióit és minőségét. Leírja az elektronikus posta működését, a szabványosítás eddigi és jövőbeni szerepét fejlesztésében, a közlési lehetőségek fejlődési kilátásait és az elektronikus posta használatát az információ visszakeresésében.

(Autoref.)

94/327

SUMMERHILL, Craig A.: Connectivity and navigation. An overview of the global inter-networked information infrastructure = IFLA J. 20.vol. 1994. 2.no. 147-157.p. Bibliogr.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Kapcsolódási lehetőség és navigáció. A globális hálózati információs infrastruktúra áttekintése

Gépi információkeresés; Számítógép-hálózat; Szoftver

Az Internet számítógép-hálózatok összessége, amely az egész világot átfogja, minden kontinensre kiterjed. Szolgáltatásainak fejlesztése nagy lehetőségeket kínál a könyvtáros szakmának. A cikk áttekinti a jelenlegi alkalmazásokat és vizsgálja az NSFN (National Science Foundation Network, az USA országos gerinchálózata) szerepét. Vizsgálja az információs környezet architektúráját és számba veszi a megbízható és pontos nagyterjedésű hálózatok létrehozásával kapcsolatos legfontosabb kihívásokat. Az érdeklődő könyvtárosok és műszaki szakemberek bekapcsolódását olyan szervezetek segítik, mint a

Coalition for Networked Information és az Internet Engineering Task Force.

(Autoref.)

94/328

HOLM, Liv A.: Connectivity and protocols. The technical side: OSI and TCP/IP, FTP, TELNET, SR, ILL, Update = IFLA J. 20.vol. 1994. 2.no. 159-170.p. Bibliogr.

Res. francia, német és spanyol nyelven

Kapcsolódási lehetőség és protokollok. A műszaki oldal: OSI, TCP/IP, FTP, TELNET, SR, ILL, Update

Szabvány; Számítógép-hálózat; Szoftver

A hálózatokat különböző rétegekkel szokták modellezni. Minden egyes réteghez egy vagy több szolgáltatást rendelnek hozzá, és mindegyikhez egy protokollt dolgoznak ki. A könyvtári szolgáltatásokra két OSI (Open Systems Interconnection) alkalmazói szintű protokollt határoztak meg, ezek az SR és az ILL (Search and Retrieve, Interlibrary Lending; információkeresés ill. könyvtárközi kölcsönzés – KKK). Az alapul szolgáló rétegek OSI szolgáltatások, de néhány megvalósítás a TCP/IP-t használja, néhány pedig az OSI és a TCP/IP keverékét. A közvetlenül TCP/IP-re alapuló rendszerek nem tudnak azokkal kommunikálni, amelyek csupán OSI-alapúak. A cikk ismerteti az OSI vagy a TCP/IP választása mellett szóló érveket és ellenérveket. Az OSI és a TCP/IP hálózatok között kapukra van szükség. Mind az ISO (International Standardization Organization) SR protokollja, mind az ANSI (American National Standards Institute) Z39.50 protokollja információkeresésre szolgál. Az SR szinte a Z39.50 része, de lehetséges, hogy a jövőben azonosává válnak. Csak egy protokoll áll rendelkezésre a KKK-hez, az ISO-é. Három modellt tartalmaz a KKK-re és a hozzá kapcsolódó szolgáltatásokra nézve. Az egyéb szolgáltatásokról (Explain, Scan, Update) jelenleg folyik a vita az ISO TC 46 bizottságban. A könyvtárosoknak olyan hálózati szolgáltatásokra is szükségük van, mint a fájlátvitel, a távoli bejelentkezés, ka-

lauzok és elektronikus posta. Ezeket tárgyalja a cikk.

(Autoref.)

94/329

DEMPSEY, Lorcan: Networks, standards and end-user information services = VINE. 93.no. 1993. 3-11.p. Bibliogr. 7 tétel.

Hálózatok, szabványok és a végfelhasználónak nyújtott információs szolgáltatások

Gépi információkeresés; Szabvány; Számítógép-hálózat

A hálózatépítés most már mindenütt előfordul a gépesítési törekvések között, ezért igen nagy az igény olyan szabványok iránt, amelyek megkönnyítik a rendszerek elérését a végfelhasználók számára, akik igen sokféle képességűek lehetnek. A cikk felvázolja a hálózatok fejlesztésének kérdéseit, különös tekintettel a könyvtári tevékenységre, és ismerteti néhány kapcsolódó, meglévő és fejlesztés alatt álló segédletet és szabványt.

(Autoref.)

94/330

WÜST, Ruth: Eine Einführung in den Z39.50. Ein neuer Standard und seine Bedeutung für Bibliotheken = ABI-Tech. 14.vol. 1994. 1.no. 21-26.p. Bibliogr.

Res. angol nyelven.

Bevezetés a Z39.50 szabványba. Az új szabvány jelentősége a könyvtárak számára

Szabvány; Számítógép-hálózat

A cikk ismerteti a szabványt és kliens-szerver környezetét, a szabvány funkcióit és hálózati alkalmazását (pl. Internet). A Z39.50 szabvány alkalmazása könyvtári rendszerekben egyszerű hozzáférést biztosít az információhoz, platformtól vagy helytől függetlenül. Olyan felhasználói kör-

nyezetet teremt, amely a kapcsolat mindkét oldalán független a forgalmazótól.

(Autoref.)

94/331

COREY, James F.: A grant for Z39.50 = Libr.Hi Tech. 12.vol. 1994. 1.no. 37-47.p.

A Z39.50 szabványra alapuló szoftverek kifejlesztése és kipróbálása

Gépi információkeresés; Szabvány; Szoftver

1990 szeptemberében az Oktatási Minisztérium három évre támogatást ítél meg a Floridai Könyvtáratomatizálási Központnak (Florida Center for Library Automation, FLCA), amely az állami egyetem keretében működik. A támogatás célja egy olyan szoftver kifejlesztése, amely megfelel az ANSI Z39.50 információkeresési protokoll szabványnak. A Z39.50 szoftver az OSI (Open Systems Interconnect) kommunikációs protokollon keresztül működne, a NOTIS rendszerrel integráltnak, amelyet Florida 9 állami egyeteme használ. A szoftver tesztelésére az FCLA más szoftverfejlesztőket keresett meg, akik szintén vállalkoznának a Z39.50-nel összhangban lévő rendszerek létrehozására. Az FCLA megalapította a Z39.50 alkalmazói csoportot, amely azóta a szabvány javításával foglalkozik és alkalmazását szorgalmazza a könyvtári rendszerek észak-amerikai piacán. Már a program indulásakor világossá vált, hogy a TCP/IP-t nagyobb mértékben használják majd a Z39.50 üzenetek továbbítására, mint az OSI-t. Az FCLA ezért a TCP/IP-t is beépítette tervébe. 1993 szeptemberére, amikor a támogatás lejár, egy olyan működő Z39.50 rendszer áll majd rendelkezésre, amely mind az OSI, mind a TCP/IP hálózatokon tud majd kommunikálni.

(Autoref.)

Lásd még 307

KÖNYVTÁRGÉPESÍTÉS, KÖNYVTÁRÉPÜLET

Könyvtárgépesítés általában

94/332

GLOGOFF, Stuart: The Staff Creativity Lab: promoting creativity in the automated library = J.Acad.Lib. 20.vol. 1994. 1.no. 19-21.p.

Könyvtári Kreativitási Laboratórium; a kreativitás támogatása számítógépesített könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gyakorlati képzés; Számítógépesítés; Továbbképzés

Egy neves amerikai könyvtári szakértő mondta: ha hamarosan nem lassul le a technikai fejlődés, kénytelenek leszünk új eszközöket találni, hogy lépést tartsunk ezzel a rohanással. Mivel a fejlődés egyáltalában nem lassul, valóban itt az ideje kitalálni valamit, hogy megbirkózzunk a kihívással. Az Arizonai Egyetemi Könyvtárban már sikerült is, úgy hívják: Könyvtári Kreativitási Laboratórium (angol rövidítése: SCL).

1991-ig meglehetősen szegényes volt a könyvtár technikai ellátottsága, kevesen fértek hozzá a személyi számítógépekhez, és általában csak a szövegszerkesztő programokat használták. Ekkor azonban az IBM adományának jóvoltából több mint 100 PC-hez jutottak hozzá, melyből tucatnyit egy olyan „műhelyben” helyeztek el, ahol a könyvtárhasználati oktatás és a személyzet képzése folyik. Még egy laboratórium berendezését tette lehetővé az Apple Computertől kapott 9 Macintosh gép, lézernyomtató és szkennerek.

A pszichológusok szerint a kreativitás nagyon fontos egy szervezet munkájában. Mivel a dolgozókat minden inkább a hagyománytiszteltetle

ösztönzi, szükség van arra, hogy serkentsék, bátorítsák önálló kezdeményezéseiket, alkotókedvüket. Ezt a célt szolgálja az SCL. Igen jól felszerelt, és mivel távol esik a munkaterülettől, a munkatársak számára is ideális helyet biztosít a kísérletezéshez, önképzéshez. Ezenkívül a laboratóriumnak szerepe van a könyvtár átfogó személyzeti továbbképzési programjában és a speciális tanfolyamokban is. A gépekre a következő programokat installálták: Lotus Freelance Graphics, Harvard Graphics, Claris Works, Aldus Pagemaker (kiadványok készítéséhez), OmniPage (optikai szövegbevitelhez), Hypercard, Asymetrix, ToolBook (hiperszöveghez), Quattro Pro, Paradox és a dBASE III+.

A műhelynek igen sokféle haszna van: bizonyítja a vezetőség elkötelezettségét a könyvtári személyzet fejlődése iránt, a tapasztalatszerzés, gyakorlás lehetőségének biztosításával képessé teszi a könyvtárosokat a gépek sokféle felhasználására. Így például lehetővé vált, hogy egy nemcsak tartalmilag, hanem formailag is kiemelkedő egyetemi hírlevelet adjanak ki. Mivel a laboratórium a campus Ethernet hálózatához is kapcsolódik, alkalom nyílik a különböző részleg közötti közvetlen érintkezésre és munkakapcsolatra.

A szoftverek beszerzésében olyan szakemberek segítettek, akiket a továbbiakban fel lehet kérni a könyvtár átfogó képzési programjában előadások megtartására. Jónéhány kérés érkezik új programok értékelésére is – ennek során a személyzet sok új tapasztalatot szerezhet. Megismerhették például a Statmaster nevű népszámlálási programcsomagot. Az IBM-től is kaptak új programot értékelésre. Nem közömbös a könyvtár számára, hogy ilymódon a szoftverbeszerzéskor igen sok pénzt lehet megtakarítani.

Néhány tanács azoknak a könyvtáraknak, amelyek követni akarják az SCL példáját: fontos, hogy elegendő legyen a gépek memóriakapacitása. Körülbelül 5-8 MB központi memória és legalább 80 MB-os hard diszk szükséges. Célszerű a gépeket és programokat úgy beszerezni, hogy a távolabbi fejlesztési tervekkel összhangban legyenek. Nagyon fontos, hogy a laboratórium távol legyen az olvasói terektől és munkaszobáktól.

Manapság, amikor zuhan a mikroszámítógépek ára, viszonylag kis befektetéssel létrehozhatunk egy ilyen műhelyt. 3 PC, egy lézerprinter, egy optikai olvasó és három gépállvány kijön

10 000 dollárból, 2000-ért pedig már a megfelelő programokhoz is hozzájuthatunk. A beruházás bőven megtérül.

(Fazokas Eszter)

94/333

CHIEN LIN, Sharon: Computerization of library and information services in mainland China = Microcomp.Inf.Manage. 11.vol. 1994. 1.no. 41-54.p. Bibliogr.

A könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások számítógépesítése Kínában

Számítógépesítés

A cikk főként az 1989 utáni fejleményeket tárgyalja. Röviden kitér a bevezetőben a 70-es évek adatbázis-építési intézkedéseire, beleértve a nemzetközi gyakorlattal összhangban lévő nemzeti szabványok megalkotását és a kínai karakterek számítógépes kezelését.

A fejlődési folyamat két szakaszra osztható. Az első szakaszban (1974-1986) az egész kínai társadalom érzekelte a modern információtechnológia és információszervezés hatását. A könyvtári és tájékoztatási szolgáltatások modernizálása terén a legtöbb erőfeszítés a számítógépes rendszerek kutatása és kísérleti kifejlesztése, az adatbázis-építés, az online információkeresés és a hálózatépítés terén történt. A második szakasz 1986-ban kezdődött, amikor a gyakorlati előrehaladás lehetségessé vált, nagymértékben a CD-ROM technológia miatt. Többfunkciójú számítógépes rendszereket és alkalmazói szoftvereket fejlesztettek ki. Az ország gazdasági helyzetének javulásával fejlettebb távközlési berendezések kerültek forgalomban és nagyszabású hálózatépítés kezdődött a nemzeti összeköttetés érdekében.

Végül röviden azt tárgyalja a cikk, hogy az országos integrált hálózati rendszerek hatékony működése érdekében milyen intézkedéseket lehetne tenni.

(Autoref.)

94/334

SHRAIBERG, Yakov L.: The state of library automation in Russia = Microcomp.Inf.Manage. 10.vol. 1993. 4.no. 293-310.p.

A könyvtáratomatizálás helyzete Oroszországban

Fejlesztési terv; Gépi könyvtári hálózat; Számítógépesítés

Az *Orosz Nemzeti Tudományos és Műszaki Nyilvános Könyvtár* az ország egyik legjobban gépesített könyvtára. A könyvtárban készítették a MARSZI folyóiratkatalógust és az ipari katalógusok bibliográfiai rendszerét, az MSZISZPK-t. 1985 óta itt építik a tudományos és műszaki irodalom Össz-szövetségi (ma Összoroszországi) Központi Katalógusát, amelynek több mint 600 ezer rekordja három adatbázisból tevődik össze: a külföldi könyvekből, a külföldi folyóiratokéból és a korlátozott terjesztésű hazai kiadványokéból. Több mint 1000 könyvtár vesz részt ebben a munkában, Oroszországon kívül a volt Szovjetunió területéről is.

Itt található továbbá a publikált algoritmusok és szoftverek adatbázisa az elsődleges források (részben folyóiratcikkek) analitikus leírásával, részben referátumokkal, az ipari katalógusok és publikálatlan fordítások adatbázisa is. CD-ROM-ok is járnak a könyvtárba és DTP rendszerrel is rendelkeznek. Külön rendszerekként ugyan, de lefedik az integrált könyvtári rendszerek funkcióit.

A könyvtárban található adatbázisok között egyaránt van nagygépes és miniszámítógépen, PC-ken, PC-hálózatokon futó rendszer. A legtöbbet a MicroISIS szoftvert használják egygépes és hálózatos változatban, de vannak CLIPPER és PARADOX adatbáziskezelővel működtetett rendszerek is. Tervezik a francia LIBER és az ALEPH rendszerek megvásárlását.

Csereformátumként a UNIMARC-ot alkalmazzák, amelynek oroszországi terjesztői.

A távoli elérés telefonvonalakon lehetséges és lehetőség van elektronikus levelezésre is.

Az *Orosz Állami Könyvtár* (volt Lenin Könyvtár) a Központi Katalógus egyik legfőbb adatszolgáltatója. Az adatokat hazai miniszámítógépekkel viszik mágnesszalagra.

Hewlett Packard minigépeken fut VTLS online katalógusa, de nem használják az integrált rendszer minden funkcióját és az adatbázis egészét a jövőben fogják a rendszerbe átvinni. Géppel egyelőre csak a külföldi publikációkat dolgozzák fel, a hazai és a FÁK országokból származó dokumentumokat nem.

Saját adatbázisokat is fejlesztenek a hazai folyóiratok megrendelésének, a nemzetközi könyvtárközi kölcsönzések nyilvántartására. Teljes szövegű adatbázist építenek a leggyakrabban kért cikkekből. Megkezdtek a cédulakatalógus retrospektív konverzióját.

CD-ROM-ok is járnak a könyvtárba.

A tervek között szerepel valóban integrált rendszer kialakítása.

A szentpétervári *Orosz Nemzeti Könyvtár* (volt Szaltikov-Scsedrin Közkönyvtár) az ország második számú nemzeti könyvtára, szintén részt vesz a Központi Katalógus építésében, de hagyományos módon jelent. Rendelkeznek egy 15 személyi számítógépet összekapcsoló Ethernet helyi hálózattal és a (hálózatos) MicroISIS szoftverrel.

Néhány adatbázis most van kipróbálás alatt.

Az *Orosz Tudományos Akadémia Szentpétervári Könyvtára* az ország egyik legnagyobb könyvtára. A közismert tüzeset után Kanadából ajándékba kaptak egy GEAC integrált rendszert a szükséges számítógéppel együtt. 27 PC, hazai személyi számítógép és Macintosh gép segítségével ennek több funkciója üzemel. Egyéb adatbázis-szoftvereket is használnak. Van DTP rendszer és a könyvek állagmegőrzését segítő információs rendszer is. A központi katalógusnak hagyományosan jelentenek.

A *Tudományos Akadémia Természettudományi Könyvtára* az akadémiai könyvtári hálózat 250 tagjának központja. A könyvtár ASZ-NAUKA nagygépes rendszere az integrált rendszerek szervezőmunkáját, periodika-, OPAC moduljainak megfelelő funkciókat látja el. Külföldi folyóiratokról 1992 óta adtak floppy információkat.

Az *Állami Orvosi Könyvtár* az ország legnagyobb szakkönyvtára és az orvosi könyvtárak hálózati központja. A 30 PC-s helyi hálózaton futó MicroISIS alapú rendszerük lényegében átfogja az integrált rendszerek kínálta lehetőségeket. Az online katalógus 300 ezer rekordjával a Központi Katalógus után a legnagyobb az országban. A könyvtár a Compact Cambridge CD-ROM termékek (időközben megvásárolta a Silver

Platter – a ref.) oroszországi terjesztője és olvasóinak is nyújt CD-ROM használati lehetőséget. A Központi Katalógusnak géppel olvasható formában jelent az egész orvosi terület felelőseként.

A *Központi Mezőgazdasági Könyvtárban* folyik egy USMARC alapú számítógépes rendszer kialakítása a helyi hálózat 15 PC-jének felhasználásával.

A *Moszkvai Egyetem Kutató Könyvtára* helyi hálózata 50 PC-t számlál. Online katalógusa ugyancsak USMARC alapú és rekordjainak száma 50 ezer.

A *Novoszibirszki Állami Tudományos és Műszaki Nyilvános Könyvtár* a Tudományos Akadémia Szibériai Tagozatának könyvtára, ahol most folyik egy nagygépes rendszer kiépítése.

Az *Usinszkij Állami Pedagógiai Könyvtár* az Orosz Nemzeti Tudományos és Műszaki Nyilvános Könyvtárban kifejlesztett periodika-kezelő rendszert használja helyi hálózatában. Most van kipróbálás alatt a LIBER rendszer.

Hat moszkvai könyvtár, köztük az Orosz Nemzeti Tudományos és Műszaki Nyilvános Könyvtár, a Moszkvai Egyetem Kutató Könyvtára részvételével tervezik a LIBNET könyvtári hálózat létrehozását. Ennek keretében online hozzáférést biztosítanak ezeknek a könyvtáraknak a katalógusaihoz és a Központi Katalógushoz.

Tervezik a külföldi szakirodalom szerzeményezésének koordinálását, dokumentumok online megrendelését a könyvtárközi kölcsönzés keretében, más hazai és külföldi könyvtárak adatbázisaihoz való hozzáférést is.

(Koltay Tibor)

Lásd még 316, 318

Számítógépes könyvtári rendszerek

94/335

SVOBODA, Martin: CASLIN: a project for library cooperation = Libr. Technology News. 1994. 13.no. 5-7.p.

A CASLIN, a cseh és szlovák könyvtárak gépi hálózatának programja

Együttműködés -nemzetközi; Gépi dokumentumleírás; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Központi katalógus -gépi

Egy különféle forrásokból eredő központi szolgáltatás gondolata már a könyvtáratomatizálás kezdeti időszakában felmerült a cseh és a szlovák nemzeti könyvtárakban. A terv megvalósításának első lépésére azonban csak 1991 őszén kerülhetett sor, amikor a két ország négy legnagyobb könyvtára (a két nemzeti könyvtáron kívül a morvai regionális könyvtár és a pozsonyi egyetemi könyvtár) aláírta a szándéknyilatkozat a CASLIN (Czech and Slovak Library Information Network) hálózat létrehozásáról. A program pénzügyi fedezetét főleg az Andrew Mellon alapítvány biztosította. Gondosan előkészített versenytárgyalások nyomán az Ex Libris ALEPH rendszerét és a DEC Unix alapú hardver-eszközöket választották. Az alapvető célok a következők voltak:

- közös katalogizálásra épülő központi szolgáltatás;

- a nemzetközi szabványokhoz való ragaszkodás (bibliográfiai leírás: AACR; csereformátum: UNIMARC; információkeresés különféle hálózatokon: Z39.50; könyvtárközi kölcsönzés: ISO 10160/1);

- az Internet elérése és szolgáltatásainak felhasználása.

Az 1993-as esztendő a következő kulcsfontosságú események jellemezték:

- május–augusztus: a szerződés aláírása az Ex-Libris-szel, DEC demonstrációs gépek telepítése a két nemzeti könyvtárban, a képzés beindulása;

- szeptember: a helyi rendszer nyilvános bemutatása;

- november: a demonstrációs gépek lecserélése, Internet kapcsolat a CESNET és SANET útján.

1994 elején munkacsoportokat állítottak fel a következő témákban: központi katalógus, szabványosítás, tárgyi feltárás, retrospektív konverzió, rendszertelepítés, hardver és mikrográfia. Tesztelték és véglegesítették a gyarapítási, katalogizálási és OPAC-modulokat. Májusban telepítették a DEC világszínvonalú Alpha AXP gépeit

és az ALEPH legújabb változatát. Júliusra elkészültek ezen modulok cseh és szlovák nyelvű kézikönyvei. Az UNIMARC konverzió ellenőrzésére 30 ezer mintarekordot töltöttek a prágai csomóponti gépre és beindult rendszer kísérleti használata mind a négy nagykönyvtárban. A négy kezdeti adatbázis a következő:

– cseh könyvek kötelezpéldányai (1983-1993), kb. 80 ezer rekord;

– szlovák dokumentumok kötelezpéldányai (1974-1993), kb. 100 ezer rekord;

– a prágai nemzeti könyvtárban 1994 májusáig visszamenőlegesen konvertált tételek, kb. 80 ezer rekord;

– a szlovák nemzeti könyvtárban 1994 májusáig visszamenőlegesen konvertált tételek, kb. 40 ezer rekord.

1994 őszére tervezik a folyóiratkezelő modul tesztelését, az év végére pedig a cseh és szlovák cikkanyag (kb. 180 ezer cseh és 350 ezer szlovák tétel) betöltését a rendszerbe.

(Novák István)

Lásd még 284, 310

Számítógép-szoftver

94/336

ORTIZ-REPISO JIMÉNEZ, V. - OLMEDA GOMEZ, C.: Orientarse en Internet: Hytelnet 6.4 = Rev.Esp.Doc.Cient. 17.vol. 1994. 1.no. 9-24.p. Bibliogr. 8 tétel.

Res. angol nyelven

Tájékozódás az Interneten: a Hytelnet 6.4 szoftver

Számítógép-hálózat; Szoftver

A Peter Scott által kifejlesztett Hytelnet 6.4 verziószámú program az Internet-használók rendkívül hasznos eszköze. A hálózatok hálózata, az Internet napi három millió használójának legtöbbször az elérhető információk és szolgáltatások túl nagy száma okoz gondot. Az ebben való tájékozódást, illetve a szükséges szolgáltatáshoz való hozzáférést könnyíti meg a program.

Hozzásegít az OPAC-ok, bibliográfiai adatbázisok, levelezési szolgáltatások, elektronikus hirdetőtáblák (faliújságok), elektronikus folyóiratok, általános egyetemi tájékoztatók, elektronikus könyvek, szerverek (Archie, Gopher stb.) lokalizálásához, s ennek érdekében több, mint ezer telnet-címet tartalmaz. Az IBM (és kompatibilis) DOS, Macintosh és UNIX/VMS változatokban is létező program memóriarezidens, és bizonyos hipertext-tulajdonságokkal rendelkezik, amelyek igen felhasználóbaráttá teszik. (A cikk részletesen ismerteti a használat módját és a program információtartalmát.)

(Mohor Jenő)

Lásd még 296, 306, 311-312, 327-328, 331

Elektronikus könyvtár

Lásd 301

KAPCSOLÓDÓ TERÜLETEK

Kiadói tevékenység

94/337

TENOPIR, Carol: Electronic publishing = Libr.J. 119.vol. 1994. 6.no. 40-42.p.

Elektronikus publikálás

Elektronikus publikáció

Már több, mint 10 éve annak, hogy F.W. Lancaster megjövendölte az elektronikus publikáció két fejlődési lépcsőfokát. Az első szakaszban az elektronikus kiadványok – a szövegben való ke-

reshetőségen kívül – nem többek, mint a nyomtatott változatok másolatai, függetlenül attól, hogy elektronikusan, papíron vagy mindkét formátumban terjesztik őket. A második szakaszban – az elektronikus hordozó sajátos lehetőségeit kihasználva – a kiadók már új és egyedi dokumentumtípusokat terveznek és állítanak elő. Ma már mindkét típusú elektronikus kiadvány létezik.

Az első szakasz „papírutánzó” kiadványainak két változata fejlődött ki. Az egyik típus csak szöveget tartalmaz; ez a számítógéppel előállított nyomtatott folyóiratok elektronikus melléktermékének tekinthető. A cikkekből ilyenkor hiányoznak az ábrák, a képek és a speciális karakterek, pl. a matematikai jelek. A legtöbb kereskedelmi online szolgáltatás még 20 év után is főleg ezt a típust kínálja, s a CD-ROM-ot is jobbra bibliográfiai vagy teljes szövegű ASCII fájlok terjesztésére használják. A másik típus a nyomtatott kiadványok tökéletesebb másolatára törekszik. Az eredeti folyóiratcikkeket szkennelrel digitalizálják, s így az elektronikus változat a képeket, az eredeti oldal-formátumokat és a betűtípusokat is híven tükrözi. Az esztétikus megjelenés ára azonban a szövegben való keresettség hiánya, ezért az ilyen folyóiratokat – legtöbbször CD-ROM-on terjesztve – főleg a bibliográfiai adatbázisokban való keresés kiegészítéseként az eredeti cikkek szolgáltatására használják.

A második fejlődési szakaszban szintén kétféle dokumentumtípus különböztethető meg. Az első típushoz az olyan ASCII dokumentumok tartoznak, amelyek egyediek, nincs nyomtatott változatuk, s ezért a könyvtárak is csak elektronikus úton juthatnak hozzájuk. Ilyenek az elektronikus folyóiratok és híradók, amelyeknek nemcsak a terjesztése történik elektronikusan, hanem a tartalmi előállítás is, vagyis a szerzők, kutatók, kritikusok online, interaktív módon vesznek részt a kiadvány létrehozásában. Néhány elektronikus folyóirat már több éve létezik, de e dokumentumtípus nagyméretű elburjánzásához (az elektronikus periodikumok és vitafórumok Strangelove-Kovacs féle kalauza 1993-ban már 240 címet sorolt fel) az Internet teremtette meg a lehetőséget. A könyvtáraknak nem könnyű eldöntetni, hogy hogyan biztosítsák az elektronikus folyóiratok hozzáférhetőségét: tartsanak továbbképzést az olvasóknak az elektronikus elérésre? Archiválják ők maguk az egyes számokat? Készítenek katalógusokat, indexeket róluk az olvasók számára? Mi lesz, ha a folyóirat megszűnik?

A második szakasz fejlettebb dokumentumtípusát azok az egyedi publikációk jelentik, amelyeknek szintén nincsenek nyomtatott megfelelőik, de az ASCII szövegen túlmenően képeket is tartalmaznak. Ezek előállításához és használatához természetesen speciális hardver és szoftver szükséges. Ilyen például az OCLC által kiadott *Online Journal of Current Clinical Trials* és az *Online Journal of Knowledge Synthesis for Nursing*. A CD-ROM világából a multimédia-termékek sorolhatók ehhez a típushoz, amelyek a szövegen kívül grafikát, hangot és mozgóképet is szolgáltatnak. Ma már több ezer cím létezik belőlük. Maguk a termékek nem drágák, de a használatukhoz szükséges számítógépek aránylag költségesek; ez az oka, hogy a multimédia ma még nem terjedt el igazán a könyvtárakban.

(Novák István)

94/338

MOUNTIFIELD, H.M. - VAN BRAKEL, P.A.: Network-based electronic journals: a new source of information = *South-Afr.J.Librlnf.Sci.* 62.vol. 1994. 1.no. 28-33.p. Bibliogr.

A hálózati elektronikus folyóiratok mint új információforrások

Elektronikus folyóirat; Folyóirat; Számítógép-hálózat

A tudományos kommunikációnak és az információ másfajta publikálásának rendszere van kialakulóban a nemzetközi számítógépes hálózatokon (pl. Internet és BITNET). Egyre több olyan elektronikus folyóirat, hírlap válik elérhetővé, amelyeknek nincs is nyomtatott változata. Az elektronikus folyóiratok tudományos cikkeket és szemléket közölnek, rovataik vannak. Számos előnyös tulajdonságuk van a nyomtatott kiadványokkal szemben, mint például a megjelenés és terjesztés gyorsasága, és az előállítás és terjesztés viszonylagos olcsósága. Az elektronikus folyóiratok igen ígéretesek, de hatékonyságukat korlátozhatják a technológiai problémák és fogadtatásuk a tudományos körökben.

(Autoref.)

94/339

DALLMAN, D. - DRAPER, M. - SCHWARCZ, S.:
Electronic pre-publishing for worldwide access.
The case of high energy physics = Interlend.
Doc. Supply. 22. vol. 1994. 2. no. 3-7. p. Bibliogr.
17 tétel.

Világszerte elérhető elektronikus preprintek. A nagy energiájú részecskefizika példája

Elektronikus posta; Hozzáférhetőség; Szakirodalom -fizikai; Számítógép-hálózat

A nagyenergiájú fizika (High Energy Physics, HEP) területén dominálnak a preprintek, számuk eléri az évi 12 ezret. A preprintek közül sok számítógéppel készül és sok intézmény korlátozza a papíralapú preprintek terjesztését és inkább elektronikus faliújságokhoz (BBS) utalja a felhasználókat. Ahhoz, hogy tudatában legyünk új preprintek megjelenésének és áttekintésünk legyen az irodalomról, azaz csökkenjen a preprintek szürkeirodalom-jellege, naprakész bibliográfiai adatbázisra és teljes szövegű hozzáférésre vagy dokumentumszolgáltatásra van szükség. Ez egy-kétnaponkénti aktualizálást és a dokumentumok szabványosítását teszi szükségessé. Az Interneten elérhető BBS-ek domináns szerepet kezdenek betölteni.

Los Alamosban, az Egyesült Államokban dolgozták ki azt a szoftvert, amelynek segítségével a fájlokat maguk a felhasználók tehetik fel a BBS-ekre elektronikus levelezés útján. Egyszerű módszerrel kicserélhetők a preprintek javított változatai. A levelek fejlécéből nyerhetők bibliográfiai adatok és rövid kivonatok, amelyek segítségével visszakereshetővé válik az anyag. A felhasználók naponta kapnak jeladást az új anyagok beérkezéséről, ami megvalósítható olyan szerverekről is, amelyekre nem iratkoztak fel.

A HEP-TH elméleti és a HEP-PH fenomenológiai témájú BBS-ek Los Alamosban 1991-ben,

illetve 1992-ben indultak. BBS működik Stanfordban (SLAC) és a CERN-ben is, ahol tervezik kísérleti nagyenergiájú fizikával, valamint a részecskegyorsítókkal foglalkozó BBS beindítását is.

A hálózati együttműködést a HEP területén is akadályozza a szabványosítás hiánya. A legtöbb publikáció a de facto szabvánnyá vált TeX ingyenes szoftver segítségével készül. Remélhető, hogy a fizika területén megjelenő publikációkra vonatkozó ISO 12083 szabványt el lehet fogadtatni a HEP kutatói körében és be lehet építeni a TeX számtalan makrójába.

A CERN Clearing-House tervezet azt célozza, hogy a CERN preprint-adatbázis dokumentumai elérhetőek legyenek az ALICE bibliográfiai adatbázis útján az eredeti, géppel olvasható formájukban, továbbá PostScript formátumban. A papíron beérkezett anyagokat beszkennek és PostScript formátumban teszik hozzáférhetővé.

A TeX formában érkezett anyagok PostScript fájlkká való alakítását az Interneten történő fájlcserevel megosztja egymás között a SLAC és a CERN.

Az egyes dokumentumokat és azok (esetenként más, külső szervereken meglévő) összes verzióit összekapcsolják azok bibliográfiai leírásával. Aki a WorldWide Web felől éri el az ALICE adatbázist a dokumentum helyétől független hipertext-hálózatban navigálhat.

A BBS-ek működése kihagyja a tekintélyes folyóiratokban szokásos bírálati mechanizmust, ezért nem tekinthetők elektronikus folyóiratnak.

Mivel a preprinteket is védi a szerzői jog, a BBS-ek pénzügyi kihívást jelenthetnek a kiadóknak, akik egyelőre nem érvényesítik jogukat a preprint-fázisban, de általában megkövetelik hogy a végleges változatok ne legyenek nyilvánosan hozzáférhetőek.

(Koltay Tibor)

Lásd még 283-284, 301

A ismertettett cikkek forrásai:

- ABI-Tech. – ABI-Technik (DE)
Am.Libr. – American Libraries (US)
Aslib Proc. – Aslib Proceedings (GB)
Bibliotekarz – Bibliotekarz (PL)
Bibliotheksdienst – Bibliotheksdienst (DE)
Boll.Assoc.Ital.Bibl. – Bolletino Associazione Italiana
Biblioteche (IT)
Buch Bibl. – Buch und Bibliothek (DE)
Bull.Bibl.Fr. – Bulletin des Bibliothèques de France
(FR)
CD-ROM Prof. – CD-ROM Professional (CA)
Coll.Res.Libr. – College and Research Libraries (US)
Doc.Bibl. – Documentation et Bibliothèques (CA)
Documentaliste – Documentaliste (FR)
El.Libr. – Electronic Libraries (I)
IFLA J. – IFLA Journal (I)
Int.Inf.Libr.Rev. – International Information and Library
Review (I)
Interlend.Doc.Supply – Interlending and Document
Supply (GB)
J.Acad.Libariansh. – The Journal of Academic Libra-
rianship (US)
J.Am.Soc.Inf.Sci. – Journal of the American Society
for Information Science (US)
J.Inf.Sci. – Journal of Information Science (GB)
J.Libariansh.Inf.Sci. – Journal of Librarianship and In-
formation Science (GB)
Knowl.Org. – Knowledge Organization (I)
Libr. Hi Tech – Library Hi Tech (US)
Libr.J. – Library Journal (US)
Libr.Rev. – Library Review (GB)
Libr.Technol.News – Library Technology News (US)
Libr.Trends – Library Trends (US)
Libri – Libri (I)
Man.Inf. – Management of Information (I)
Microcomp.Inf.Manage. – Microcomputer for Informa-
tion Management (I)
Naučn.Teh.Bibl. – Naučnye i Tehničeskie Biblioteki
(RU)
Newsl.Round Table Nat.Centres Libr.Serv. – Newslet-
ter of Round Table National Centres and Library
Services (I)
Online CDROM Rev. – Online & CDROM Review (I)
Polish Libr.Today – Polish Libraries Today (PL)
Poradnik Bibl. – Poradnik Bibliotekarza (PL)
Program – Program (GB)
Public Libr.J. – Public Library Journal (GB)
Public Libr.Q. – Public Library Quarterly (US)
Rev.Esp.Doc.Cient. – Revista Espanola de Documen-
tación Científica (ES)
RQ – RQ (US)
Scientometrics – Scientometrics (I)
South Afr.J.Lib. Inf.Sci. – South African Journal of Li-
brary and Information Science (ZA)
VINE – VINE (GB)
Z.Bibliothekswes.Bibliogr. – Zeitschrift für Bibliotheks-
wesen und Bibliographie (DE)

Kérések a Könyvtári Figyelő szerzőihez, közreműködőihez

- ♦ Lapunk a könyvtár- és tájékoztatásügy elméleti és gyakorlati kérdéseivel, a külföldi könyvtárügy legfontosabb eseményeivel, kutatási eredményeivel, valamint szakmai kiadványok bemutatásával foglalkozó gyakorlati és elméleti megközelítésű írásokat vár közlésre.
- ♦ Ha önnek már van készen kézirata, vagy tervezi, hogy írna valamely Önnek fontos, s lapunk profiljába illeszkedő témáról, vegye fel szerkesztőségünkkel a kapcsolatot. Szívesen fogadjuk az általános érdeklődésre, megfontolásra számot tartó írásokat a következő műfajokban: tanulmányok, tömörítések, szemlék, referátumok, könyvismertetések, hírek, beszámolók.
- ♦ A terjedelmet és a határidőt a szerkesztőségünk a szerzőkkel közösen határozza meg.
- ♦ További kéréseink: a tanulmányokat – ha lehet – tagolják alcímekkel, a hivatkozásokat számozzák meg és az írás után Irodalom cím alatt sorolják fel. A tanulmányokhoz szíveskedjenek mellékelni egy 10 mondatos tartalmi összefoglalást is az idegen nyelvű rezümékhez.
- ♦ Mivel lehetőségeink korlátozottak, ezért ábrákat, illusztrációkat csak feltétlenül szükséges esetben tudunk közölni és kizárólag jó minőségű, tónusos, másolásra alkalmas minőségű illusztrációt, ábrát tudunk elfogadni.
- ♦ Ha A/4-es papíron küldi a kéziratot, egyetlen kérésünk, hogy jól olvasható, áttekinthető legyen az írás és ne legyen sűrűn gépelve.
- ♦ IBM PC-n futtatható szövegszerkesztővel készült kéziratot is elfogadunk. Ebben az esetben kérjük, hogy vagy 3,5, vagy 5,25-ös floppy lemezt küldjenek, s mellékeljék a cikk nyomtatott változatát is. Az adatállományokat szíveskedjenek ASCII kódban elmenteni. A lemezt visszaküldjük.
- ♦ A beérkezett kéziratok sorsáról a szerkesztőség rövid időn belül tájékoztatja a szerzőket. Kérjük, ne feledjék a kéziratra ráírni a nevüket, a munkahelyi és a lakáscímüket, valamint a telefonszámukat.

Köszönettel

a lap szerkesztői

Ára: 180,-Ft

**Hirdessen a
Könyvtári Figyelőben!**

**Közlés megállapodás
szerint.**

**Érdeklődni lehet a
szerkesztőség címén és
telefonján.**

A következő szám tartalmából:

**A Könyvtártudományi Szakkönyvtárról
Megyei könyvtári híradók; FSZEK Híradó
Könyvtárközi kölcsönzés**

From the contents:

**The computer network and databases of the National
Library
Library and/or electronic library
Current issues in library policy
Retrospective conversion projects of OCLC**